

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus,
Rodoljub Čolaković, Radivoj Davidović, Stane Dolanc,
Veselin Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski,
Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić,
dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurs,
Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović,
Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora.

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin,
dr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, [dr Velimir Brezovski,]
dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branislav Gligorijević,
dr Petar Kačavenda, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić,
Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović,
dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika,
dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE

Dr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 22.

*Istraživanja, napomene, hronologija
i priprema za štampu*

Mr DIMITRIJE BRAJUŠKOVIĆ

JOSIP BROZ TITO SABRANA DJELA

TOM DVADESETDRUGI

1—31. AVGUST 1944.

IZDAVAČKI CENTAR KOMUNIST, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1986.

PREDGOVOR

U 22. tomu *Sabраних дјела* objavljuje se Titova pisana riječ iz avgusta 1944. Ukupno ima 280 dokumenata i 9 priloga. To su: naređenja, uputstva, direktive, pisma, poruke itd. U njima se reljefno ocrtavaju osnovne komponente Titove aktivnosti, usmjerene na rukovođenje NOP-om i socijalističkom revolucijom i na borbu za njihov dalji uspon i međunarodno priznanje.

Mjesec avgust 1944. jeste vrijeme u kojem su snage antihitlerovske koalicije permanentno bile u strategijskoj ofanzivi na svim evropskim ratištima. One su imale apsolutnu nadmoćnost na kopnu, moru i u vazduhu. Nasuprot njima, njemačke oružane snage i armije njemačkih saveznika trpjele su poraze od kojih se više nisu mogle oporaviti. Toga mjeseca su iz njemačkog savezništva ispali, jedan za drugim, tri evropska satelita (Finska, Rumunija i Bugarska). Frontovi na evropskim ratištima bili su pred definitivnim operativnim povezivanjem, postojali su sve zavisniji jedan od drugog, ispoljavali su sve neposredniji uzajamni uticaj, dok se nacistička Njemačka našla pred strategijskim okruženjem. Sve su to bili preduslovi za otpočinjanje priprema za poslednju etapu drugog svjetskog rata na tlu Evrope u kojoj će i NOVJ odigrati značajnu ulogu.

Na sovjetsko-njemačkom frontu, gdje je i nadalje bio angažovan i brojčano i kvalitetno najveći dio njemakih oružanih snaga, Crvena armija je nastavljala ljetnju ofanzivu, započetu 24. juna. Ona je tokom avgusta sa sovjetske teritorije protjerala i potpuno porazila finsku armiju, a Finsku prinudila da 25. avgusta zatraži primirje, koje je Sovjetski Savez prihvatio četiri dana kasnije. Istovremeno je na centralnom dijelu sovjetsko-njemačkog fronta Crvena armija izvojevala pobjedu odlučujućeg strategijskog značaja: njemačkim grupama armija »Sjever« i »Centar« nanijela je teške poraze, razdvojila ih i odbacila više od petsto hiljada kilometara na zapad, a dovršila oslobođenje Belorusije i oko polovine sovjetskog Pribaltika. Tom prilikom Crvena armija je odbranila formirane mostobrane na rijekama Njemenu, Visli i Narevu i na tom pravcu, poslije izbijanja do predgrađa Varšave (Prage), prešla u odbranu. Ta pobjeda na strategijski najvažnijem pravcu stvorila je povoljne uslove da se i ofanziva Crvene armije u zapadnoj Ukrajini završi teškim porazom njemačke Grupe armija »Sjeverna Ukrajina« i oslobodi ne samo cijela teritorija Sovjetske Ukrajine nego i znatan dio teritorije Poljske. I protiv njemačke Grupe armija »Južna Ukrajina«, koja je dublje zasi-

jecala u sovjetsku teritoriju, Crvena armija je otpočela ofanzivu 20. avgusta i za svega četiri dana dovršila oslobođenje Besarabije i južne Moldavije. Nezadrživo nadirući dalje kroz Fokšanska vrata (prirodan prolaz između Karpata i Dunava, širok 80 km), duboko je prodrla na tle Rumunije i u jaško-kišinjevskoj operaciji do kraja avgusta ovladala širim rejonom delte Dunava i rijeka Pruta, Sereta i Bistrice, pri čemu je nanijela potpuni poraz Grupi armija »Južna Ukrajina«, a rumunske divizije iz njenog sastava (bilo ih je 23) okružila 23. avgusta u oblasti Akermana, gdje su dan kasnije kapitulirale. U Bukureštu je, pod kontrolom Komunističke partije Rumunije, 23. avgusta buknuo ustanak, srušena profašistička vlada. Dan kasnije Rumunija je objavila rat Njemačkoj, a rumunske oružane snage priključile su se Crvenoj armiji, koja je 30. avgusta ušla u Bukurešt koji su ustanici tri dana ranije očistili od Nijemaca.

Na zapadnom frontu Saveznici su, nastavljajući sve žešćim tempom ofanzivu u Normandiji, sredinom avgusta doveli u kritičnu situaciju dvije njemačke armije i Oklopnu grupu »Zapad«, prisiljavajući ih da se s teškim gubicima izvlače iz poluokruženja i da se s još većim gubicima probijaju iz »džepa« kod Aržantena. Probivši njemačku odbranu, savezničke snage su veoma brzo izbile na rijeku Senu, sjeverozapadno od Pariza, i na njoj uspostavile mostobrane, ne dozvolivši Nijemcima da stabilizuju svoj front. Time je konačno dovršena bitka za Normandiju.

U Parizu su, pak, borbene jedinice francuskog pokreta otpora 19. avgusta digle ustanak i u borbama vođenim do 23. avgusta oslobodile Pariz, satjeravši Nijemce u devet utvrđenih punktova, koji su savladani 25. avgusta uz pomoć prispjele 2. francuske oklopne divizije. Jedinice francuskog pokreta otpora dizale su ustanke i u mnogim drugim mjestima u pozadini njemačkih snaga i vodile borbe na pravcima nastupanja savezničkih armija sve dok ih general Šarl de Gol, u svojstvu predsjednika privremene francuske vlade, nije raspustio dekretom od 28. avgusta.

U međuvremenu, američka 7. armija (15. avgusta) i francuska 1. armija (16. avgusta) otpočele su uspješno iskrcavanje u južnu Francusku, a već 20. avgusta je 7. armija povelala borbe za oslobođenje Tulona, a 1. armija, dan kasnije, borbe za oslobođenje Marseja, u kojem su francuske snage otpora digle ustanak 23. avgusta. Oba grada su oslobođena nakon sedmodnevnih borbi. Oslobođenje Marseja 28. avgusta označava kraj borbi za oslobođenje južne Francuske, jer je time bilo dovršeno oslobođenje cijele Provanse i na rijeci Roni obrazovani mostobrani, dok je njemačka Grupa armija »G« bila prinuđena da se pod teškim uslovima povlači prema Grenoblu i Lionu.

Uspješnim daljim ofanzivnim operacijama u sjeverozapadnoj i južnoj Francuskoj, savezničke armije su u nezadrživom naletu do početka septembra 1944. izbile na lijevu obalu rijeke Mozela (od Nansija do Meca) i zauzele Brisel i Antverpen, a 4. septembra ugrozile Avr, Bulonj, Kale i Denkerk. Na frontu u Italiji saveznička 15. grupa armija nastavila je ofanzivna dejstva u avgustu mjesecu, ali s dva korpusa manje, koji su izvučeni

radi iskrcavanja u južnu Francusku. Stoga se njeno napredovanje odvijalo jako usporenim tempom, pa je tek u drugoj polovini avgusta izbila na prilaze utvrđenom njemačkom odbrambenom pojasu, tzv. »Gotskoj liniji«, koju je njemačka Grupa armija »C« užurbano izgradila od Pize do Riminija na jakoj prirodnoj prepreci sjevernih Apenina. Napadajući na »Gotsku liniju«, savezničke snage su tokom posljednje sedmice avgusta mjeseca uspjele da na njoj otvore uzani koridor duž jadranske obale, ali su se Nijemci održali na njenim ostalim dijelovima i uporno ih branili sve do kraja decembra 1944.

Na jugoslovenskom ratištu u avgustu se nalazilo oko 260 000 vojnika iz sastava njemačkih grupa armija »F« i »C« i iz 18. korpusne vojne oblasti. Pored njih, u Srbiji i u Makedoniji je bilo više od 11 bugarskih okupatorskih divizija iz sastava 1. okupacionog korpusa i 5. armije, a u Vojvodini i Međumurju dijelovi 5 mađarskih okupatorskih divizija, dok su kvislinške i kolaboracionističke formacije brojale preko 250 000 vojnika, a na pomolu je bilo i izvlačenje njemačke Grupe armija »E«, jačine oko 350 000 vojnika iz Grčke i Albanije, preko Jugoslavije. Od svih tih snaga Nijemci su, i pored gorućih potreba i na istočnom i na zapadnom frontu, u toku avgusta iz Jugoslavije mogli uputiti na istočni front jednu jedinu diviziju, ali se i njeno izvlačenje negativno odrazilo, uprkos prebacivanju u Jugoslaviju jedne njihove divizije iz Češke. Svim tim neprijateljevim snagama NOVJ je, koja je tada brojala oko 400 000 vojnika, nanosila sve veće poraze. Ona je bila operativno osposobljena da započne strategijsku ofanzivu za konačno oslobođenje istočnog i južnog dijela Jugoslavije ne prekidajući ofanzivna dejstva ni u ostalim dijelovima Jugoslavije. Takvom svojom aktivnošću ona je onemogućavala Nijemcima da pred južnim krilom Crvene armije organizuju i stabilizuju odbranu koja bi se protezala duž zapadnog dijela planine Balkana i naslanjala na južne Karpate. Istovremeno, NOVJ je ugrožavala dublju pozadinu njemačkih snaga na italijanskom ratištu i obezbjeđivala desni bok tamošnjih savezničkih snaga. Napokon, ona je blokirala mogućnost manevrisanja njemačkih jedinica prebacivanjem preko Jugoslavije s jednog na drugi saveznički front, što je takođe imalo krupan značaj.

Po Titovim direktivama, koje je uputio tokom avgusta, glavnina snaga NOVJ otpočela je operacije za konačno oslobođenje čitavog istočnog i južnog dijela Jugoslavije. Tako je Glavni štab NOV i PO Srbije, kojem je u avgustu Tito uputio 19 naređenja, uputstava i direktiva, na Titov zahtjev izvukao svoje divizije (21. udarnu i 24. NO) iz žestokih borbi u koje su se bile zaplele protiv nacionalističkih vulnetarskih formacija i njemačkih policijskih snaga na širem prostoru Gnjilana i orijentisao ih k napuštenoj slobodnoj teritoriji. One su brzo oslobodile prostor Puste reke i Radan planine i povele borbe za Toplicu. S druge dvije svoje divizije (22. i 25. NO) otpočeo je napade na neprijateljeva uporišta i komunikacije u dolini Južne Morave od Vranja do Leskovca, dok je jednu svoju diviziju (23. NO) po ranijem Titovom nalogu ostavio na prostoru planine Ozrena i u rejonima Knjaževca i Boljevca.

Taj brzi povratak izgubljene slobodne teritorije i uspješne borbe srpskih divizija olakšalo je izbijanje Operativne grupe divizija NOVJ na planinu Kopaonik, jer su, po njemačkom nalogu, za borbu protiv nje bile upućene bugarska 27. divizija i četnička 4. grupa jurišnih korpusa, čime je naglo oslabio neprijateljev pritisak na srpske divizije NOVJ. Međutim, Glavni štab NOV i PO Srbije tada nije bio u stanju da izvrši Titovo naređenje prema kojem je trebalo da glavninom svojih snaga učestvuje u razbijanju koncentrisanih neprijateljevih snaga na Kopaoniku, jer je morao da na slobodnoj teritoriji sređuje i popunjava svoje iscrpene jedinice.

Operativna grupa divizija NOVJ, kojom je Tito dirigovao uputivši joj u toku avgusta 13 naređenja i direktiva, izbila je početkom avgusta na Ibar, slomila otpor 9 okupatorsko-kvislinških bataljona i prije prispeća njemačkih pojačanja (dva puka) forsirala rijeku i nastavila brz prodor k planini Kopaoniku, gdje je u petodnevnim borbama do 10. avgusta razbila četničku 4. grupu jurišnih korpusa, a do sredine avgusta je izbila u Župu i u sjeverozapadni dio Toplice (dolinu Rasine). Odatle je uspostavila sadejstvo sa srpskim divizijama NOVJ koje su dejstvovalе južno od komunikacije Kuršumlja—Prokuplje (21. udarnom i 24. NO).

Tito je insistirao da se dalja dejstva svih jedinica NOVJ u Srbiji usaglase i u nekoliko navrata zahtijevao od Glavnog štaba da što prije popuni Operativnu grupu divizija NOVJ novim ljudstvom, kako bi bila u mogućnosti da izvršava nove zadatke. Dogovor za rješavanje tih pitanja u duhu Titovih naloga uslijedio je 18. avgusta u selu Mirnici na zajedničkom sastanku rukovodećih ljudi oba štaba. U daljim borbama do kraja avgusta Operativna grupa divizija NOVJ skršila je četničko-nedićevski protivnapad i njihove jedinice odbacila na lijevu obalu Zapadne Morave, primila u svoj sastav, uz Titovu saglasnost, 1. srpsku udarnu diviziju umjesto 2. proleterske divizije, koju je uputila u sastav Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

U duhu Titove direktive upućene svim operativnim štabovima NOVJ u Srbiji — Glavnom štabu, Štabu Operativne grupe divizija (kojoj je naredio da se uključi u 1. proleterski korpus po spajanju s njim) i štabovima 1. proleterskog i 12. korpusa NOVJ — krajem avgusta su otpočele borbe za konačno oslobođenje Srbije. Tito im je postavio zadatak da u prvoj etapi borbenih dejstava razbiju okupatorske, kvislinške i kolaboracionističke snage na prostoru južne Srbije i ovladaju pojasom između rijeka Drine i Zapadne Morave. Istovremeno s ovim dao je direktivu da dvije divizije ovladaju istočnom Srbijom i izbiju na Veliku Moravu, gdje će se u drugoj etapi dejstava spojiti s onim snagama NOVJ koje će nastupati iz zapadne Srbije i Šumadije. Posebnim direktivama upućenim glavnim štabovima NOV i PO Srbije i Makedonije Tito je preporučio da se njihove jedinice međusobno čvrsto povežu i širenjem slobodnih područja u južnoj Srbiji i u Makedoniji presijeku i kontrolišu što veći dio moravsko-varždarskog strategijskog pravca, razarajući na

njemu komunikacije radi sprečavanje izvlačenja njemačkih snaga iz Grčke u pravcu Beograda.

U Vojvodini, čijem je Glavnom štabu u avgustu Tito uputio 10 naređenja, uputstava i direktiva, uslijedio je brz oporavak poslije povlačenja njemačkih snaga u polazne garnizone 6. avgusta, nakon dvomjesečne ofanzive u kojoj su prokrstarile slobodnom teritorijom i izvršile mnogo-brojne teške zločine. Tito je insistirao na što intenzivnijem razvoju NOR-a ne samo u Sremu nego i u svim ostalim dijelovima Vojvodine, a posebno u Banatu. On se nije složio sa zajedničkim prijedlogom Glavnog štaba i Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu da se 12. korpus NOVJ prebaci u Slavoniju ili približi neposrednom susjedstvu Vojvodine, ali se saglasio da se 6. vojvođanska udarna brigada iz Slavonije vrati u Srem i u tom smislu uputio naređenje Štabu 6. korpusa NOVJ.

U Sremu se ponovo rasplamsala borba. To je prinudilo neprijatelja na razvlačenje svojih snaga i pasivnu odbranu komunikacija, koje su za Nijemce postale od izuzetne važnosti. Ta njemačka neaktivnost olakšala je i narastanje dviju vojvođanskih brigada i svih partizanskih odreda, a njihova sve intenzivnija borbena dejstva ubrzala su proces demoralizacije i osipanja tamošnjih domobranskih jedinica.

Na Kosovu i u Metohiji velikoalbanske nacionalističke vulnetarske formacije još su onemogućavale opstanak partizanskih jedinica. Međutim, pod uticajem političkog rada KPJ sve širi slojevi Albanaca ispoljavali su odbojnost prema kvislinzima svih nijansi, pa je krajem avgusta formiran Šaljski partizanski odred, sastavljen pretežno od Albanaca, dok je u toku cijelog avgusta sve veći broj boraca (uglavnom srpske i crnogorske narodnosti) po grupama odlazio u 1. kosovsko-metohijsku udarnu brigadu, Bataljon »Kosovo« i obnovljeni Ibarski partizanski odred, koji su dejstvovali na susjednim teritorijama (Makedonije, istočne Albanije i južne Srbije).

U Makedoniji je, u duhu ranijih Titovih direktiva, početkom avgusta uslijedio niz značajnih političkih i vojnih događaja, među kojima su od posebnog značaja bili Prvo zasijedanje ASNOM-a, održano 2. avgusta, i objavljivanje proglasa CKKP Makedonije makedonskom narodu, dva dana kasnije, a jednovremeno s tim otpočelo je i formiranje četiri operativne zone pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Makedonije. Sve se to veoma pozitivno odrazilo na brzo razgranavanje revolucionarne narodne vlasti i burno rasplamsavanje narodnooslobodilačke borbe, koja je u avgustu zahvatila cijelu Makedoniju, pri čemu je priliv novih boraca bio toliki da je tokom toga mjeseca formirano šest makedonskih brigada, a 25. avgusta i prva makedonska divizija NOVJ. Tako narasle makedonske jedinice Glavni štab je, držeći se Titovih uputstava kojih je u avgustu bilo 10, usmjerio na sistematsko razbijanje neprijateljevih uporišta, presijecanje komunikacija, uništavanje okupatorskog administrativnog aparata i njegovih policijskih odreda. Takvu aktivnost su u zapadnoj Makedoniji sprovodile 1. makedonska udarna i 1. kosovsko-metohijska udarna brigada. One su, s osloncem na planinu Kara-

orman, ugrožavale komunikacije koje vode od Kičeva k Ohridu i k Debru, vodile desetodnevne borbe protiv njemačke 297. pješadijske divizije i kvislinških balističkih formacija oko Debra i Malesije i proširile slobodnu teritoriju na prostor između Ohrida i Debra. U ostalom dijelu Makedonije vodile su borbe 9 makedonskih brigada, naročito u njenom istočnom dijelu, gdje su dovlačene nove bugarske snage s ciljem da s tri divizije preduzmu novu ofanzivu i povrate izgubljena uporišta. Dok je pripremana ta ofanziva naročito oštre borbe vođene su na planini Plačkovici, gdje su razbijene i odbačene bugarske snage, ali do njihove ofanzive nije došlo uslijed previranja nastalog u Bugarskoj. Takvo stanje iskoristile su makedonske jedinice NOVJ i u duhu Titove direktive prešle u ofanzivu. Veoma brzo je potpuno dezorganizovana okupatorska bugarska vlast, a uspostavljeni narodnooslobodilački odbori i drugi organi NOP-a, međutim, pokušaj da se po Titovom nalogu pridobije bugarska vojska za borbu protiv Nijemaca nije uspio, već naprotiv — ona je Nijemcima predavala svoje garnizone i dozvolila da nevjerovatno male njemačke jedinice razoružavaju cijele bugarske pukove i divizije.

Brojne su bile Titove intervencije upućene štabovima jedinica NOVJ zahvaćenih njemačkom ofanzivom na prostoru Sandžaka, istočne Bosne, Crne Gore i Hercegovine. Ukupno je tih intervencija bilo 92, a od njih je Štabu 1. proleterskog korpusa ili štabovima divizija toga korpusa uputio 35, Štabu 2. korpusa 26, Štabu 3. korpusa 7 i Štabu 12. korpusa 24. U toj ofanzivi, izvedenoj pod šifrom »Ribecal« od 3. do 25. avgusta, koja je bila posljednja u Jugoslaviji velikog obima i s tolikim snagama (preko 80 000 neprijateljevih vojnika) pokušala je njemačka 2. oklopna armija da razbije i potisne što dalje od Srbije 1. proleterski i 12. korpus i da protjera sa slobodnih teritorija 2. i 3. korpus, reokupira njihove operacijske osnovice i uništi njihove aerodrome preko kojih im se doturao ratni materijal. Međutim, baš u toku izvođenja te operacije i neposredno poslije nje, Tito je priveo kraju ostvarenje svoje strategijske zamisli o prenošenju težišta operacija NOVJ na tle Srbije. S tim ciljem je od Štaba 2. korpusa NOVJ zahtijevao da ne uvlači u teže borbe 1. proleterski i 12. korpus NOVJ, već da sopstvenim snagama preuzme težište borbi. Od njega je zahtijevao da pruži što izdašniju pomoć jedinicama 12. korpusa i 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«, da im stvori uslove za nužan predah i sređivanje. Od toga Štaba je takođe zahtijevao da obavezno preuzme i zbrine sve ranjenike 1. proleterskog i 12. korpusa, a lično se založio da se ta dva korpusa snabdiju ratnim materijalom, dok je posebnu pažnju posvetio rješavanju problema ishrane 12. korpusa i 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

Procjenjujući da neprijateljeva ofanziva, ulazeći u završnu fazu, ozbiljno ugrožava odlazak 1. proleterskog i 12. korpusa u Srbiju, Tito je dao direktivu 1. proleterskom korpusu da se iz sjeverozapadnog Sandžaka, izbjegavajući borbe, prebaci preko rijeke Lima na sektor Zlatibora i stvori uporišta u širem rejonu Užica i doline Zapadne Morave, a 12.

korpusu naložio je da izbjegne sudar s njemačkim snagama koje izvođe ofanzivu i da se prebaci iz sjeverozapadnog dijela Crne Gore u sjeveroistočni dio Hercegovine, a odatle da se povрати preko Zelengore i kod sela Starog Broda prijeđe na desnu obalu Drine, da bi na padinama planine Tare stvorio uporište za dalje nastupanje. Drugom korpusu je, pak, uputio direktivu da, čim se avionima evakuišu ranjenici u Italiju, čemu je Tito posvetio prvorazrednu pažnju, korpus ojačanom divizijom prodre u pozadinu neprijateljevih snaga koje izvođe ofanzivu, onemogućući njihovo uredno snabdijevanje i što prije povрати slobodnu teritoriju. Dalji zadaci bili su mu da uspostavi aerodrom, da jednom divizijom s teritorije Sandžaka sadejstvuje 1. proleterskom korpusu prilikom njegovog zakoračenja u Srbiju, a s ostalim snagama da pristupi razbijanju njemačkih uporišta u Crnogorskom primorju i južnoj Dalmaciji i da po svaku cijenu na hercegovačkom prostoru onemogućući ma kakvo prikupljanje četničkih formacija.

U istočnoj Bosni borbe je vodio 3. korpus NOVJ, od kojeg je Tito zahtijevao da za sebe veže što jače neprijateljeve snage koje su preduzele ofanzivu i time olakša kretanje 12. korpusa NOVJ i 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« k rijeci Drini, radi prelaska u Sandžak u Srbiju. Osim toga, korpus je dobio zadatak da štiti svoju slobodnu teritoriju (Birač i Majevicu) od dalje okupatorsko-kvislinške bezobzirne pljačke i prihvati nove snage (dvije divizije), koje će takođe poći u zapadnu Srbiju, a da istovremeno glavninu snaga usmjeri k Posavini, ali da bude spreman i za dejstva u pravcu Sarajeva.

U zapadnoj i srednjoj Bosni borbe je vodio 5. korpus NOVJ. Njemu je Tito ranije odredio stalne zadatke, a u avgustu mu je uputio samo dva naređenja. Taj korpus je stalnim napadima na neprijateljeve garnizone prisilio njemačko-kvislinške snage da u toku avgusta napuste znatne dijelove Bosanske krajine i prijeđu u odbranu uskog pojasa duž komunikacija u dolinama Une, Bosne i Vrbasa.

Tito se u toku avgusta dosta često obraćao i glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije — prvom 14 puta, a drugom 17 puta. Međutim, to su znatnijim dijelom bili zahtjevi za dolazak pojedinih rukovodećih ljudi u sjedište NOP-a i mjere koje je trebalo preduzeti u vezi s ranjenicima, ili, pak, najave odobrenog dolaska savezničkih obavještajnih oficira sa informacijama o tome s kakvim će zadacima doći, zatim, ukazivanja na nepravilnosti u pogledu dostavljanja izvještaja, dok im se ređe obraćao u pogledu vođenja borbenih dejstava. To je bilo zato što su bila ustaljena ne samo operativna područja tamošnjih korpusa nego i njihovi osnovni zadaci.

Pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske bila su četiri korpusa NOVJ. Njima se Tito rijetko obraćao — u toku avgusta svega 6 puta. Šesti korpus NOVJ vodio je uspješne borbe za oslobođenje Požeške i Daruvarske kotline, a 10. korpus NOVJ vodio je borbe u Moslavini, na Kalniku i u Hrvatskom zagorju. Na Kordunu, Baniji u Žumberku vodio je borbe 4. korpus NOVJ, s težištem u gornjem toku rijeke Korane

i u Trokutu (prostoru između Save, Une i željezničke pruge Sunja — Kostajnica). U Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri vodio je borbe 11. korpus NOVJ. On je ugrožavao komunikacije koje preko Like i Gorskog kotara vode k dolini Save i komunikacije koje od Rijeke vode k Trstu.

U Dalmaciji i na dalmatinskim ostrvima vodio je borbe 8. korpus NOVJ, koji je bio pod direktnom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ. Njemu je Tito u avgustu uputio 5 naređenja i direktiva, u kojima je zahtijevao da ugrozi sve komunikacije koje vode preko južne i srednje Dalmacije i da u prvoj dekadi septembra glavninu svojih snaga usmjeri za dejstva na priobalni prostor, kako bi olakšao borbe svoje 26. dalmatinske NO divizije i Mornarice NOVJ, kojima je Tito naredio da otpočnu desantne operacije za konačno oslobođenje srednjodalmatinskih ostrva.

U Sloveniji, gdje su pod komandom tamošnjeg Glavnog štaba vodili borbe dva korpusa NOVJ i jedna operativna zona, i odbrana slobodne teritorije i napadi na komunikacije bili su skupčani s dosta naprezanja. To je bilo zato što je mreža komunikacija bila veoma razgranata, a na njih su se oslanjale pozadine njemačkih frontova u Italiji i u Mađarskoj, pa su Nijemci gotovo sve svoje snage rasporedili duž tih komunikacija i radi što uspješnije odbrane vršili česte ispade k slobodnoj teritoriji.

Dok je slobodnu teritoriju u Dolenjskoj i u Notranjskoj uspješno branio 7. korpus NOVJ, u Slovenačkom primorju, Beneškoj Sloveniji i Gorenjskoj vodio je borbe 9. korpus NOVJ. On je u prvoj polovini avgusta protivnapadima odbacio u polazne rejone jače snage njemačke 188. divizije i 10. policijskog puka, koje su bile prodrle na slobodnu teritoriju, a u drugoj polovini avgusta je odbijao povremene ispade njemačkih snaga kojima je ometao fortifikacijske radove na odbrambenom pojasu u Soškoj dolini, na Krasu i u zoni Tršćanskog zaliva. U Štajerskoj su vodile borbe jedinice 4. operativne zone i početkom avgusta razbile njemačke napade usmjerene na slobodnu teritoriju u gornjoj Savinjskoj dolini, a zatim prenijele dejstvo na tri odvojena pravca: Kozjanskom, Moravskoj i Logarskoj dolini. To se pozitivno odrazilo na dalji razvoj oslobodilačke borbe u Štajerskoj, pogotovu kad je započeto oslobađanje Pohorja i kad su počeli napadi na komunikacije Maribor — Dravograd i Maribor — Celje.

Opštih naređenja i direktiva, tekstuelno identičnih za sve operativne štabove NOVJ (glavne štabove i štabove samostalnih korpusa), Tito je uputio svega 9. Odnose se na organizovanje raznih stručnih službi i uzdizanje kadrova za njih, na sadržinu i vrijeme dostavljanja operativnih izvještaja, na preciziranje koje se sve ljudstvo može slati u inostranstvo i po čijem odobrenju, na podatke o neprijatelju koji se mogu davati savezničkim oficirima za vezu i slično. I Titova direktiva od 17. avgusta za sedejstvo sa savezničkim vazduhoplovstvom u prvoj sedmici septembra radi ometanja uspješnog izvlačenja njemačke Grupe armija »E« iz Grčke dostavljena je svim štabovima NOVJ, ali je u njoj svakom od tih štabova ponaosob precizirano koje će komunikacije u svojem operativnom prostoru rušiti.

Bazi NOVJ u Italiji uputio je Tito u avgustu više naredjenja, uputstava i direktiva nego ma kojem drugom štabu NOVJ. Od njih se objavljuje 50, a nekoliko ih je citirano i u fusnotama. Njihova se sadržina najvećim dijelom odnosi na snabdijevanje jedinica NOVJ materijalom koji se dobijao kao saveznička pomoć.

Pojedinim rukovodećim ljudima NOP-a Tito se pismeno obratio ukupno 10 puta i isto toliko puta šefovima vojnih misija NOVJ u SSSR-u i Londonu. Sve su to bila konkretna uputstva šta dotični rukovodioci treba da preduzmu.

Ali, iako je ispoljio veliko angažovanje na unutrašnjem planu, pri čemu je vojna problematika bila u žiži njegovog interesovanja sve dok težište borbenih dejstava NOVJ nije usmjerio na otpočinjanje konačnog oslobođenja istočnih i južnih dijelova Jugoslavije, Tito je i na spoljno-političkom planu nastavio aktivnost za dalje jačanje pozicija nove Jugoslavije, pri čemu je u prvi plan izbila jugoslovensko-britanska saradnja. Ona se, inače, od sredine 1943. stalno odvijala uzlaznom linijom, dok u prvoj polovini avgusta 1944. nije došla do vrhunca i u vojnom i u političkom pogledu. Tada su uslijedili konferencije i susreti koje je Tito, na čelu Delegacije Vrhovnog štaba NOV i POJ i u svojstvu predsjednika NKOJ-a, održao s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje generalom Henrijem Majtlandom Vilsonom i njegovim štabom u Kazerti i, naročito značajni, razgovori koje je vodio s predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom u Napulju. U ovom tomu *Sabranih djela* objavljuje se 11 dokumenata koji se direktno odnose na te događaje. Sve su to sadržajni dokumenti. Iz njih se vidi Titovo nastojanje da za NOVJ izdejstvuje što stabilniju i što izdašniju savezničku pomoć, a naročito u pogledu njene tehničke opremljenosti. Britanci su, međutim, bili spremni da pomognu da se formiraju i da opreme samo dvije vazduhoplovne eskadrole i jedan laki oklopni puk. General Vilson je isticao da bilo šta više od toga spada u kompetenciju britanske vlade. Potpuno je postalo jasno da britanska strana nikako nije zainteresovana za dalje jačanje NOVJ ni bročano, preko 300 000 vojnika, a još manje da ona u svom sastavu ima savremeno razvijene artiljerijske, tenkovske, vazduhoplovne i mornaričke jedinice.

Vinston Čerčil, pak, ne uspjevši da u razgovorima s Titom izdejstvuje ni bolje šanse za kralja Petra II, ni tretman četništva kao posebnog pokreta otpora, makar i pod uslovom uklanjanja Draže Mihailovića, a ni to da dođe do tješnjeg jedinstva NOP-a sa Šubašićevom vladom, insistirao je da Tito u svoju Deklaraciju uključi izjavu da ne namjerava »nametati komunizam« Jugoslaviji i da neće koristiti oružane snage NOP-a radi sprečavanja izražavanja slobodne volje naroda prilikom odlučivanja o budućem društvenom uređenju. Tito se nije protivio jednoj takvoj izjavi, ali je istakao svoju odbojnost u pogledu ulaska savezničke vojske u Istru i Slovenačko primorje, osim pod uslovima da to bude iziskivala vojnooperativna neophodnost za slučaj savezničke okupacije Austrije, Mađarske ili sjeverne Italije, ali i tada uz najprisniju

saradnju s NOVJ i uspostavljenim organima civilne vlasti NOP-a Jugoslavije.

U ovom tomu objavljuje se brojčano više dokumenata za jednomjesečni period nego u ma kojem prethodnom tomu. Međutim, to ne znači da se u njima ocrtava cjelokupna Titova aktivnost, jer i u ovom tomu ima krupnih praznina. Tako, na primjer, nedostaje Titova pisana riječ koja bi se odnosila na nekoliko krupnih događaja u kojima je on bio glavni akter. Tu prije svega spadaju dvije sjednice Politbiroa CKKPJ — ona koja je održana neposredno prije Titovog odlaska u Italiju i ona koja je održana poslije njegovog povratka na Vis. Osim toga, nema jugoslovenske verzije Titovih razgovora s britanskim visokim vojnim i političkim ličnostima u Kazerti i u Napulju. (To što neki historičari tvrde da je ona postojala, malo je vjerovatno, jer su svi izgledi da se radilo o svojevremenom prevodu na srpskohrvatski jezik onih primjeka britanske verzije koji su bili uručeni Titu još za vrijeme njegovog boravka u Italiji.) Nedostaju pismeni tragovi o razgovorima koje je Tito vodio sa Šubišćem u Italiji i prilikom Šubišćevog ponovnog dolaska na Vis, a nedostaju i Titova naređenja i direktive koje je izdao Štabu Mornarice NOVJ i Štabu 26. dalmatinske NO divizije 8. korpusa NOVJ. Jednu od tih direktiva izdao je krajem avgusta kojom im je naložio da pristupe konačnom oslobođenju ostrva Brača i da na njemu stvore bazu koja bi im poslužila za desante na susjedna ostrva i za iskrcavanje 26. divizije na kopno. Ali, i pored tih nedostataka, 22. tom spada među najkompletnije tomove *Sabranih djela* koji su do sada objavljeni.

Pripremajući ovaj tom za publikovanje, veliki broj podataka preuzeo sam iz komentara koje sam dao uz dokumenta objavljena u 13. knjizi II toma *Zbornika NOR-a*, koja je izašla iz štampe 1982. u izdanju Vojnoistorijskog instituta. Prilikom odabiranja tih podataka veliku pomoć pružio mi je vojni historičar Milovan Dželebdžić, potpukovnik u penziji. Završavajući 22. tom *Sabranih djela*, peti tom čiji sam priređivač, neophodno je da se u osvrtu na cio protekli rad ukratko dotaknem onih momenata koji su imali presudan uticaj na mogućnost prikupljanja Titovih radova i na tempo njihove pripreme za štampu. Pomenuti tomovi *Sabranih djela* (18—22) sadrže Titovu aktivnost u razdoblju koje počinje s decembrom 1943. a završava se s avgustom 1944. Istraživanje tog razdoblja bilo je skopčano s teškoćama kakvih nema (ili bar nema u takvoj ošttrini) ni prije ni poslije tog razdoblja. Naime, u vrijeme kad se pristupilo prikupljanju Titovih radova za tomove *Sabranih djela* koji se odnose na razdoblje 2. svjetskog rata, za period od početka rata do kraja novembra 1943. već je bio objavljen znatan dio Titovih radova, dok su gotovo svi njegovi neobjavljeni radovi bili pojedinačno evidentirani u arhivskim popisnicima, a najvećim dijelom i kartotečki hronološki obrađeni u arhivskim fondovima gdje su se nalazili. Osim toga, Titovi radovi iz tog perioda najvećim dijelom imaju jasna obilježja provenijencije, bilo po tome što su sačuvani kao autografi (pisani njegovom sopstvenom rukom), bilo po tome što imaju njegov potpis, ili se,

pak, po sadržini može lako ustanoviti da su to njegovi radovi. I za period od septembra 1944. pa nadalje do završetka rata postojale su slične pogodnosti, jer se najveći broj Titovih radova iz toga perioda nalazio koncentrisan u postojećim knjigama poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ, ili su, pak, evidentirani u arhivskim popisnicima, a kartotečki hronološkim redom obrađeni u arhivskim fondovima gdje se nalaze. Uz to, znatan broj Titovih radova takođe je bio objavljen. Međutim, za period decembar 1943 — avgust 1944. jedina pogodnost sastojala se u tome što je bio objavljen jedan dio Titovih radova iz razdoblja decembar 1943 — april 1944, dok je najveća poteškoća proizlazila iz toga što su u knjigama poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ nedostajali oni dijelovi u kojima se nalazilo preko 90% Titovih radova iz perioda januar — druga polovina avgusta 1944. Takvo stanje nalažalo je da se u potrazi za Titovim radovima temeljno istraže svi raspoloživi arhivski fondovi. I tek poslije višegodišnjeg istraživačkog rada uspio sam da iz izvorne građe izdvojim tekstove za koje se može pouzdano smatrati da potiču od Tita. Oni su najvećim dijelom pronađeni u knjigama primljenih depeša operativnih štabova NOVJ. Tamo gdje su nedostajale takve knjige, nedostajalo je i ono što je Tito uputio dotičnom operativnom štabu. Na taj način prikupljeni, tekstovi su prepisani i hronološki sređeni, a zatim dostavljeni Titu. On ih je 1977. pregledao i autorizovao one koje je smatrao svojim djelom. Istovremeno je označio sve ono za šta je smatrao da u osnovi predstavlja plod kolektivnog rada, iako je i on imao udjela u njemu. Tek tada je bilo moguće pristupiti kompletiranju Titovih radova za period decembar 1943 — avgust 1944, raspodijeliti ih po tomovima i otpočeti rad na njihovoj naučno-kritičkoj pripremi za objavljivanje. Ali, u vezi s tim poslom naišlo se na nove krupne poteškoće. Naime, u postojećim knjigama primljenih depeša Vrhovnog štaba nedostajali su svi listovi na kojima su bili zapisani tekstovi radiograma koji su od operativnih štabova NOVJ primljeni u Vrhovnom štabu NOV i POJ u periodu od početka januara do druge polovine avgusta 1944. Razumljivo je da je zbog toga bilo veoma teško tačno ustanoviti kada je i o čemu Tito mogao biti obaviješten u momentu kada se obraćao nekom od adresata. Ponekad se to moglo razjasniti korišćenjem knjiga poslatih depeša operativnih štabova NOVJ, ali tamo gdje ni one nisu postojale, bilo je veoma teško doći do relevantnih podataka. Nužna su bila, dakle, dugotrajna istraživanja ukoliko se željelo doći do provjerenih činjenica. Tim zaista krupnim preprekama, koje su se morale savladati, kao dodatni teret ispoljila se pretjerana žurba koja se u dužem vremenskom periodu sa svih strana nametala priredivaču, jer su i naručilac posla i izdavač i Redakcija *Sabranih djela* zahtijevali da rukopise tomova što prije predam na štampanje. Negativan efekat te žurbe uslovio je da u 18. i 19. tomu *Sabranih djela* ima nedopustivo mnogo grešaka. Na njih sam upozorio, ali su ispravke date samo za nekoliko najkrupnijih. Odras te žurbe jeste i to što nisam imao ni toliko predaha da napišem predgovor 19. tomu, već se toga posla,

na moj prijedlog i uz saglasnost Redakcije, prihvatio recenzent toga toma Milovan Dželebdžić. Iako je to bio presedan u dotadašnjoj praksi objavljivanja tomova *Sabranih djela*, ja i ovom prilikom toplo zahvaljujem Dželebdžiću na tom angažovanju.

Kad se rukopisi 18, 19. i 20. toma više nijesu nalazili kod mene, Arhiv Josipa Broza Tita pri Memorijalnom centru predao je Arhivu Vojnoistorijskog instituta izvornu građu ratnog perioda provenijencije Vrhovnog štaba NOV i POJ, koju je izdvojio iz arhivske zaostavštine Josipa Broza Tita. Pregledom te arhivske građe ustanovio sam da postoji preko 300 pojedinačnih radiograma s Titovim potpisom, među kojima ima znatan broj Titovih autografa. Takođe se u toj izvornoj građi nalaze i svi oni dijelovi koji su do tada nedostajali u knjigama poslatih i knjigama primljenih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ. Tu su zapisani tekstovi svih radiograma od početka januara do druge polovine avgusta 1944. koji su preko Radio-odsjeka Vrhovnog štaba poslati operativnim štabovima NOVJ ili su, pak, od tih štabova primljeni. Među njima su i tekstovi Titovih radiograma. Oni su adekvatniji prvobitnim Titovim autografima i originalima s njegovim potpisom, nego što su to tekstovi preuzeti iz knjiga primljenih depeša operativnih štabova NOVJ koje je Tito autorizovao. Budući da još nije pronađen nijedan Titov autograf od onih čiji je tekst prepisan u nekoj od knjiga poslatih depeša Vrhovnog štaba, realno je pretpostaviti da su nakon prepisivanja i autografi i drugi originali uništavani. Stoga te knjige depeša treba smatrati najvjerodostojnijom izvornom građom u kojoj je sačuvan po obimu i sadržini najznačajniji dio Titove pisane riječi iz vremenskog perioda koji te knjige obuhvataju. Polazeći s tog stanovišta, priređivač je, u saglasnosti s Redakcijom *Sabranih djela*, u 21. i 22. tom uključio sve novopronađene Titove radove i istovremeno unio potrebne ispravke u tekstove onih radiograma koje je Tito svojevremeno bio autorizovao, saobrazivši ih tačnijim i potpunijim Titovim tekstovima koji se nalaze u novopronađenim dijelovima knjiga poslatih depeša Vrhovnog štaba. Takve korisne dopune i izmjene nije bilo moguće sprovesti u 18, 19. i 20. tomu jer su se već nalazili u štampi, pa će novopronađeni Titovi radovi iz perioda koji obuhvataju ta tri toma (decembar 1943 — jun 1944) biti uključeni u predviđene knjige nadopuna.

*

Na kraju, želim da naglasim da sam u toku istraživačkog rada naišao na primjernu predusretljivost rukovodilaca i osoblja Arhiva Vojnoistorijskog instituta i Arhiva CKSKJ. Posebno značajnu pomoć pružio mi je načelnik Arhiva Vojnoistorijskog instituta pukovnik Antun Miletić. Rukovaoci pojedinih depoa tog Arhiva — Milan Repac, Vladimir Milutinović i Nikola Gomboš — strpljivo su mi davali na uvid dokumenta koja su se odnosila na probleme koje sam istraživao, te im stoga

izražavam najveću zahvalnost. Isto takvu zahvalnost izražavam šefu Sekcije za zaštitu arhivske građe tog Arhiva Živoradu Nešoviću, koji je fotokopirao prikupljene Titove radove da bi se mogli u prepisu dostaviti Titu na uvid. Veliku zahvalnost dugujem i savjetniku Arhiva CKSKJ Mirjani Tatić i rukovaocu depoa Arhiva Jovanu Popoviću. Zahvaljujem kustosu Vojnog muzeja Pavlu Ljumoviću, koji je izvršio izbor fotografija za svih pet tomova. Dugujem veliku zahvalnost svim recenzentima, a posebno vojnim istoričarima Vojinu B. Popoviću i Milovanu Dželebdžiću, čije su mi recenzije mnogo pomogle, ukazujući mi na pojedine nepreciznosti i propuste. Najveću zahvalnost dugujem glavnom i odgovornom uredniku dr Peru Damjanoviću (za 18. i 19. tom) i dr Nikoli B. Popoviću (za 20, 21. i 22. tom) na konkretnoj pomoći koju su mi pružali u toku rada i nakon pregleda rukopisa. Posebno su mi bili dragocjeni savjeti dr Nikole B. Popovića pri razrješavanju pojedinih dilema u vezi sa izvornom građom. Takođe zahvaljujem sekretaru Redakcije dr Enesu Milaku, a posebno stručnom saradniku projekta *Sabranih djela* Dragutinu Ristiću, zatim likovno-grafičkom uredniku Izdavačkog centra Komunist Milošu Majstoroviću i korektoru Milutinu Miloviću, s kojima sam ostvario najbolju saradnju. Pomoć koju su mi pružile pomenute ličnosti znatno je doprinela priređivanju pet tomova *Sabranih djela* iz perioda decembar 1943—avgust 1944. i da u tom odgovornom poslu bude što manje propusta.

Mr Dimitrije Brajušković

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

1 — 31. avgust 1944.

ZA BLAŽA [JOVANOVIĆA
SEKRETARA PKKPJ ZA CRNU GORU I BOKU]

[1.]* avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Omladinu za Antifašistički kongres u Albaniji ne možemo prebaciti avionima. Javite Albancima da zbog naše delegacije ne odlažu kongres.¹ PKSKOJ-a za Crnu Goru i Boku neka pošalje pozdravni telegram.

*A-VII, k. 60/C, f. 1.***

* Radiogram nema datuma u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ, a u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ tekst radiograma je zapisan pod 1. avgustom. Stoga je priređivač brojčanu oznaku dana stavio u četvrtastu zagradu.

** Ovakvu arhivsku oznaku imaju svi dokumenti provenijencije Vrhovnog štaba NOV i POJ, pronađeni prilikom sređivanja Arhiva »Memorijalnog centra« Josip Broz Tito, koji su predati na čuvanje Arhivu Vojnoistorijskog instituta.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]*

1. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Hitno dostavite raspored i jačinu četničkih jedinica i imena njihovih komandanata.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Uz tekst radiograma zapisano je da je upućen glavnim štabovima NOV i PO Srbije i Hrvatske i štabovima 2, 3. i 8. korpusa NOVJ.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]*

1. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Peko [Dapčević] je stigao na 15 km od Novog Pazara 1. VIII i kreće pravo na Ibar prema Kopaoniku. Druga proleeterska će prijeći [Ibar] između Raške i Kosovske Mitrovice.² Šaljite u susret koju veću jedinicu za prihvata.³

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije s datumom od 2. avgusta. U početnoj rečenici tamo postoje dvije pogreške koje mijenjaju smisao, ovdje objavljenog, poslatog radiograma, pronađenog prilikom sređivanja Arhiva »Memorijalnog centra« Josip Broz Tito.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

1. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Tražim da se povede istraga o tome zašto nije prešla 11. divizija iz centralne Bosne.⁴ Štab divizije mora za to odgovarati.⁵

Dvanaesti korpus se mora odmoriti i poslat ću ga na određeni zadatak čim se sredi i odmori.⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/5.*

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

1. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Mjerilo upućivanja u Italiju treba suziti. Upućivati nepokretne ranjenike i teške bolesnike sa sigurnom dijagnozom. Vaša korpusna bolnica na Visu obaviještena je [o tome].

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

2. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Javljajte svakodnevno [podatke za] ratni izvještaj.⁷ Javljajte naročito opširno o Primorskoj i Koruškoj. Javljajte o Trstu.⁸ Posvećujte više pažnje propagandi.

*A-VII, k. 60/C, f. 1. i
k. 26, reg. br. 4—1/4.*

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Predajte slijedeći telegram predsjedniku Nacionalnog komiteta Poljske:

»Predsjedniku Nacionalnog komiteta Poljske, gospodinu O[supki] Moravskom

U ime Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i cijelog oslobodilačkog pokreta naše zemlje šaljem bratske pozdrave i izraze naših simpatija Vama i Nacionalnom komitetu Poljske, kao istinskom predstavniku demokratske Poljske.⁹

Veoma se radujemo kad vidimo da herojska Crvena armija, uz pomoć Vaših hrabrih boraca, oslobađa Vašu napaćenu domovinu od njemačkih osvajača i da se na taj način stvara čvrsto prijateljstvo naroda Poljske i Sovjetskog Saveza.¹⁰

Primate moje duboko poštovanje.

2. avgust 1944.
[Orlovia na Visu]

Vaš Tito«
Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—23/1.*

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Odobravamo stvaranje tenkovske brigade.

Prikupite što mlađe kadrove za tenkiste.

Tenkovsku brigadu formirajte od srednjih tenkova. Zamolite
sovjetsku vladu da nam da takve tenkove.¹¹

2. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—24/1.*

Prevod s ruskog

PEKU DAPČEVIĆU, KOMANDANTU
OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ

3.* avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobravam da pređeš sa sve tri div[izije] na sektor Kopaonika, ali ne možete ostati tamo više od 12—14 dana,¹² jer u tom slučaju [će da] propadne akcija Koste [Nađa].¹³ Za nas je [sada] najvažnija zapadna Srbija.

Nastojte popuniti sve [vaše] jedinice.

A-VII, k. 60/C, f.1.

* Brojčana oznaka je pogrešna. Trebalo bi da piše 2. To se može zaključiti po sadržini zapovijesti Štaba Operativne grupe divizija NOVJ za forsiranje Ibra, koja je izdata 2. avgusta u 23^h u duhu Titovog radiograma koji se ovdje objavljuje.

DR SMODLAKI [JOSIPU, POVJERENIKU NKOJ-a ZA
INOSTRANE POSLOVE]

3. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Molim Vas pronadite sve ugovore koje je Jugoslavija sklopila
sa susjednim državama na osnovu Versajskog [mira], a koji se tiču
utvrđivanja [državnih] granica.

Ovo nam je hitno potrebno.¹⁴

A-VII, k. 60/C, f. 1.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Vlahova i njegovog sina, uz saglasnost sovjetske vlade, hitno pošaljite k nama.¹⁵ Takođe i Božidara Maslarića,¹⁶ a na njegovo mjesto ćemo poslati drugog čovjeka.

Javite nam kakve su mogućnosti za slanje materijala avionima.¹⁷

Vi treba svaki put da javite na koji punkt i koliko je materijala poslato.¹⁸

3. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—25/1.*

Prevod s ruskog

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

3. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Sve depeše koje dobijete iz Albanije i Kosmeta prenesite u cjelini i s potpisom pošiljaoca. Na taj način izbjeći će se pometnja.¹⁹

A-VII, k.60/C, f. I.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

3. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Potpukovnik Ulepič mora doći do 4—5. VIII* ovamo.²⁰

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Odnosi se na noć između 4. i 5. avgusta.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]*

4. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Sinoć je trebao Peko [Dapčević] prijeći preko komunikacije između Raške i Kosovske Mitrovice.²¹ On je dobio naš nalog** da kreće sa svim snagama na Kopaonik, da bi se lakše riješilo pitanje razbijanja nepr[ijatelja] na vašem sektoru i [obavila] popuna Pekovih jedinica. Za najdalje 12—14 dana Peko mora krenuti u zapadnu Srbiju.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije pod 5. avgustom.

** Objavljuje se na str. 11.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

4. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobreno [je] spuščanje kod vas poručnika Parka namjesto agenta
Austrijanca koji je zarobljen na granici.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/4.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

4. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobren [je s naše strane] dolazak u 9. k[orpus] eng[leskom] kapetanu Gibbu*²² namjesto Daviesa.** Odobren je dolazak u Istru eng[leskom] majoru Brenneu*** koji je dosad bio u Crnoj Gori.²³

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/4.*

* Tako piše u tekstu radiograma, zapisanog u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ. Trebalo bi da piše: Gibbs (Džips).

** Tj. Dejvisa.

*** Tj. Brenu.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

4. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Zbog hitnosti, depešom nam dostavite glavne podatke o rasporedu i jačini četničkih snaga i imena njihovih komandanata.²⁴

A-VII, k. 60/C, f. I.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

4. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Lekić izlazi ispod vaše komande.²⁵ Primio je pod komandu 6. diviziju i dobio zadatak za hitan pokret u određenom pravcu.²⁶ Kada kod vas stigne 11. divizija, vi ćete dobiti zadatak u duhu izdate vam direktive.²⁷

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/5.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

4. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Slažemo se da krenete s vašim korpusom, zajedno sa 6. [ličkom proleterskom] div[izijom »Nikola Tesla«] u određenom pravcu.²⁸ Vaš pokret treba da bude čim brži. Jedinice će se odmoriti na sektoru 1. [proleterске] div[izije]. Komanda neka bude do daljnjeg u rukama gen[eral-majora] Lekića nad cijelom vašom grupom.²⁹ O tome su obaviještani Štab 6. div[izije] i 3. korpus [NOVJ].³⁰

Držite pokret u najvećoj tajnosti.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

4. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Krećite hitno za 12. korpusom u pravcu koji ste dobili.³¹ Vaša divizija biće privremeno pod komandom Lekića.³²

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—5/12.*

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]*

[5. avgust 1944]
[Orlovica na Visu]

Javite koliko imate po jedinicama nenaoružanog ljudstva.³³

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Na margini pored teksta radiograma zapisano je da je radiogram upućen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Vojvodine i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 4, 5, 6, 8. i 12. korpusa NOVJ.

Na radiogramu nema datuma, ali ga je većina navedenih štabova primila 5. avgusta (ostali 6. avgusta).

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]*

[5.] avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Javlajte pismeno tačno količinu materijala koji šalju Sav[eznici],
kao i datum i broj aviona.

Javite i ukupnu količinu svega do sada primljenog.

A-VII, k. 60/C, f. I.

* Na margini pored teksta radiograma zapisano je da je radiogram dostavljen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Vojvodine, štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 6, 8. i 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Na radiogramu nema datuma, ali ga je većina navedenih štabova primila 5. avgusta.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]*

5. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Zaplijenjena [neprijateljeva] dokumenta polit[ičkog] sadržaja ne davati sav[ezničkim] misijama. Iz vojničkih dokumenata** davati samo najvažnije.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Uz tekst radiograma zapisano je da je radiogram upućen glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Vojvodine i štabovima 1. proleterskog, 2, 3, 5, 8. i 12. korpusa NOVJ.

** Tj. dokumenata vojne prirode.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]*

5. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Peko [Dapčević] se prebacio preko ibarske komunikacije 3. i 4. VIII uz teške borbe sa skoro cijelom div[izijom] koju su Nijemci bacili protiv njega.³⁴ Porušio je prugu između Raške i Kos[ovske] Mitrovice. Sada kreće dalje. Orijentišite sve vaše snage da pomognete Peku razbiti nepr[ijatelja] na sektoru Kopaonika. Inače, on može doći u težak položaj.³⁵

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije s datumom od 6. avgusta. Tamo je na pojedinim mjestima nepotpun (pored ostalog, u prvoj rečenici nedostaje datum prelaska komunikacije, a posljednja rečenica radiograma je u cijelosti ispuštena).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]*

5. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobren [je] dolazak u Šumadiju engl[eskom] kapetanu Earleu. Odobren [je i] dolazak engl[eskom] por[učniku] Ploumanu s radio-telegrafistom na aerodrom 2. div[izije],** za vezu s 35. div[izijom].***

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* U Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije radiogram ima datum 6. avgust. U njemu nedostaje cijela druga rečenica.

** Omaška; trebalo bi da piše: 24. divizije, koja se nalazila kod aerodroma u Toplici.

*** Omaška; trebalo bi da piše: 25. divizijom.

PEKU [DAPČEVIĆU, KOMANDANTU OPERATIVNE GRUPE
DIVIZIJA NOVJ]

5. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Koča [Popović] danas javlja da se nepr[ijateljeve] snage kreću prema Kopaoniku i koncentrišu [se još i] u Vranju.³⁶ Budi oprezan.³⁷

A-VII, k. 60/C, f.1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

5. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Voju Todorovića i Savu Stanojevića uputite odmah u Bari.³⁸

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

5. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobravam dolazak jednog šifranta Engleskoj vojnoj misiji kod
vas.

A-VII, k. 60/C, f. I.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

6. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Javite odmah u koji grad ste upali u sadejstvu s Grcima.³⁹

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]

6. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Dvanaesti k[orpus] dobio je posebnu zadaću od V[rhovnog] š[taba]
NOV i POJ].⁴⁰ Vaš predlog se ne može prihvatiti.⁴¹

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/10.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]*

6. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Nikola [Petrović] je stigao kod nas i ne može se vratiti.⁴²

Drug Vlajko [Vladan Đuranović] umro je u Italiji 1. avgusta [1944].⁴³ Odredite drugog sekretara i obavijestite nas.⁴⁴

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/10.*

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine pod 8. avgustom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]*

6. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Pomognite Kosmajski [NOP] odred vašim oružjem. Misija kod vas neka organizira dobavu** oružja za odred. Za sada nepotrebna [je] posebna [saveznička vojna] misija za Kosmaj.⁴⁵

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4--1/10.*

* Tekst radiograma unijet je u Knjigu primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine pod 8. avgustom.

** Tj. nabavku.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

6. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Zarobljene Nijemce nemojte predavati Savez[nicima], već ih razmjenjujte.⁴⁶

Ljubo Mikić odmah da dođe ovamo.⁴⁷

Dušan [Lompar] da preuzme dužnost.⁴⁸

Predložite pomoćnika.⁴⁹

Milutin [Ivan Milutinović] je stigao [ovamo].⁵⁰

A-VII, k. 60/C, f. I.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

6. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Prikupite što prije jedinice i krenite u određenom pravcu.⁵¹

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

6. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Pošaljite 2 000 000 [italijanskih] lira Izvr[šnom] odboru [ZAVNO-a]
Sandžaka.⁵²

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

6. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Krenite što prije u određenom pravcu.⁵³

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—5/12.*

DRUGOVIMA MARKU [ALEKSANDRU RANKOVIĆU] I BEVCU [EDVARDU KARDELJU]

Šaljem vam Dodika kao kurira koji treba da donese za mene svu važniju poštu. On treba odmah da se vrati istim avionom.⁵⁴

Stigli smo dobro i odmah istog dana poslije ručka imali kratku konferenciju s Vilsonom i njegovim štabom.⁵⁵ Drugog dana, 7-og avgusta, ja sam oputovao sa četiri druga i Makleynom u posjetu kod Aleksandera.⁵⁶ On se nalazi dosta daleko od Rima, prema frontu. Na žalost, zbog prilične bure u vazduhu meni je pozlilo i došao sam na mjesto prilično iscrpljen. Kod Aleksandera sam se zadržao svega nekoliko sati i onda smo se vratili automobilom preko Rima. Aleksander je na mene načinio prilično dobar utisak. Na Kardeljevo veliko veselje, pitanje Slovenije i Istre ispalo je onako kako on to sam želi.⁵⁷ Kad se vratim kući pričaću usmeno.

U Rimu smo prenoćili i drugog dana razgledali znamenitosti, a u prvom redu crkvu Svetog Petra. Moram da kažem da mi se Rim i sve skupa vrlo svidjelo. I život u Rimu izgleda prilično normalan.⁵⁸ Poslije vožnje od četiri sata, iz Rima, stigli smo natrag u Vilsonov štab. Danas imamo ponovo neke razgovore, a vidjeću se i s Makmilanom, engleskim predstavnikom u Sredozemnoj komisiji.⁵⁹ Ovdje ostajemo vjerovatno još dva dana, a onda će se vratiti svi ostali odmah kući, a ja ću vjerovatno posjetiti Bari i neke naše bolnice.⁶⁰ Javite mi ukratko šta ima novo, osim onoga što će biti u pošti. Najviše me interesuje kako ide kod Peka [Dapčevića] i Lekića.⁶¹

Mnogo vas i srdačno pozdravlja

9. avgust 1944.

Tito

[Lovački zamak kod Kazerte, u Italiji]

P.S. Pošaljite mi, molim vas, 100 000 lira.

DRUGOVIMA BEVCU [EDVARDU KARDELJU]
I MARKU [ALEKSANDRU RANKOVIĆU]

Primio sam vašu poštu i depeše. Nije mi jasno na koje ste depeše odgovorili, a na koje niste. Prema tome, ja odgovaram na neke depeše koje smatram najhitnijim. Pitanje Lukačevića, kao što ćete vidjeti, treba odgoditi, jer, kako se meni čini, tu se radi o tome da četnici dobiju na vremenu.⁶² Kad se ja vratim onda ćemo to pitanje definitivno riješiti.

Slažem se da se Valdes [Josip Kopinič] vrati na oslobođenu teritoriju.⁶³ Isto tako se slažem s odgovorom po pitanju suđenja bugarskim ratnim zločincima.⁶⁴ Tu ne može biti nikakve razlike, već, naprotiv, bugarski drugovi bi trebalo da nam idu naruku — kako bi svi zločinci bili privedeni zasluženoj kazni.

Danas smo ponovo ovdje imali konferenciju sa cijelim Vilsonovim štabom, a o rezultatu ćete saznati usmeno.⁶⁵ Sjutra šaljem jedan dio oficira natrag na Vis, a ja još moram da ostanem nekoliko dana da se vidim s onim glavnim licem tamo negdje u ponedjeljak.⁶⁶

Pošto ima redovno avion za kurirsku vezu, to spremite svako veče ono što ćete drugog jutra avionom poslati ovamo.⁶⁷

Mnogo vas sve pozdravlja

9.* avgust 1944.
[Lovački dom kod Kazerte, u Italiji]

Tito

*A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
br. 1944/251.*

* Omaška; trebalo bi da piše: 10.

ZA VELEBITA [VLADIMIRA,
ŠEFA VOJNE MISIJE NOVJ U VELIKOJ BRITANIJ]

10. avgust 1944.

[Lovački dom kod Kazerte, u Italiji]

Saopštite Šubašiću da se ja ne slažem da Šumenković bude poslanik u Moskvi. Mi smo se s njim dogovorili da u Moskvi ostane poslanik Simić.

Tražim po tome hitan odgovor.⁶⁸

Pokreni pitanje kod engleske vlade, ako ne ide drukčije, onda preko Šubašića, da nam se dostave potrebni tenkovi za našu tenkovsku brigadu.

Na pregovorima s Vilsonom, odgovorio nam je da više ne može biti nego što je određeno, tj. 50 lakih tenkova, a to znači svega četvrtinu [od onog broja] koliko je potrebno za jednu brigadu. On kaže da to može samo engleska vlada da riješi.⁶⁹

Osim toga, traži da hitno odgovore šta je s našom ratnom mornaricom, jer ovdje se svi izgovaraju da je to političko pitanje, tj. pitanje koje može riješiti samo jugoslovenska kraljevska vlada.⁷⁰

Preduzmi potrebne i hitne mjere kod nadležnih za naše državljane internirane u južnoj Francuskoj i dobrovoljce iz španskog rata.⁷¹

*A-VII, k. 27,
reg. br. 2—1/10.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]*

10. avgust 1944.

[Lovački dom kod Kazerte u Italiji]

Zajedno sa 6. div[izijom] prebacite se na jedno mjesto između Goražda i Foče.⁷² Prebacivanje prema Višegradu bilo bi teško.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Štaba 12. korpusa NOVJ pod 11. avgustom 1944.

ZAPISNIK O RAZGOVORU IZMEĐU MARŠALA TITA I GOSPODINA VINSTONA ČERČILA

12. avgust 1944.*⁷³

Pošto je rekao kako je srećan što mu se ukazala prilika da se sretne s maršalom Titom, g. Čerčil je započeo razgovor time što je pitao kakvi su odnosi partizana s Bugarima.

Maršal Tito je odgovorio da su odnosi između bugarskih i jugoslovenskih partizana bliski i da je on dozvolio Bugarima da u Makedoniji formiraju svoju brigadu.⁷⁴

G. Čerčil je napomenuo da su se odnosi između Bugarske i Sovjetskog Saveza sada popravili i da je Rusija nedavno postavila čvrst front oko bugarskih crnomorskih luka.⁷⁵ Maršal Tito je dodao da se ipak bugarski narod kao cjelina još uvijek bori na strani Njemačke. Glavne neprijateljske snage u Srbiji sastoje se od Bugara.⁷⁶

Istra

Nakon što se osvrnuo na vojnu situaciju u Francuskoj, za koju je rekao da se dobro odvija, ⁷⁷ g. Čerčil je priješao na problem Istre i upitao maršala Tita da li tu oblast poznaje lično.

Maršal Tito je rekao da je poznaje.

G. Čerčil: »Kako izgleda? Da li je vrlo brdovita?«

Maršal Tito: »Ne, samo u nekim dijelovima. Komunikacije su dosta dobre.«

G. Čerčil: »Da li je tačno da su vaše snage tamo operisale s uspjehom?⁷⁸ Mislim da su one bile jednom u Rijeci.«

Maršal Tito: »Da. Izvjesno vrijeme držale su Sušak.«⁷⁹

G. Čerčil: »A šta je sa Zagrebom? Da li ste ušli u njega? Niste? Pa, dobro, sve u svoje vrijeme.«

Vojne operacije

G. Čerčil je zatim zapitao da li se njemačke snage bore žilavo, kao i uvijek, u Jugoslaviji. Maršal Tito je odgovorio potvrdno i rekao

* Prilikom slanja teksta ovog Zapisnika Titu na uvid predloženo je da se Zapisnik uvrsti u prvi dio ovoga toma, tj. u osnovni tekst, jer je većim dijelom stenografisan. Tito se složio s prijedlogom.

da partizani trpe teške gubitke. Za sada nema znakova njemačkog povlačenja.

Zatim je dotaknuto pitanje britanskih isporuka partizanima. G. Čerčil je rekao da su one, koliko mu je poznato, bile najveće u maju i junu. »Zar ne bi bilo moguće držati neku luku?«

Maršal Tito: »Da; o tome se diskutovalo. Mi bismo mogli dati pješadiju, ako biste vi pomogli tenkovima i vazdušnom i pomorskom podrškom.«
G. Čerčil: »Raspolažete li putevima i radionicama, da bi ti tenkovi mogli efikasno da operišu?«

Maršal Tito: »Imamo puteve, ali nemamo radionice.«

G. Čerčil: »Mnogo bih volio da se stvori mostobran. Moramo se pobrinuti da se isporuke ne smanje.«

(Brigadir Maklejn je primetio da je to pitanje detaljno proučeno i da se smatra da se pruža sva moguća pomoć u snabdijevanju, s obzirom na transportna ograničenja.)

G. Čerčil: »Ako bismo takav mostobran uspostavili u Istri, da li bi snage maršala Tita sarađivale s našim snagama?«

Maršal Tito: »Da; mi imamo naše jedinice u Sloveniji i Hrvatskoj, koje bi, svakako, pomogle.«⁸⁰

G. Čerčil: »Ukoliko Saveznici budu sve više napredovali uz istočnu obalu Italije, utoliko će njemački položaj tamo postajati sve teži. Rusi ih takođe pritiskuju s istoka. Pod takvim okolnostima svašta se može dogoditi. Svakako, nije mudro od Hitlera što drži tolike svoje jedinice na tako isturenim položajima u Grčkoj i Albaniji, gdje mogu biti odsječene.«⁸¹

Maršal Tito: »A onda bi takođe izgubili i sve svoje satelitske trupe — u Jugoslaviji su to Nedićevi i Pavelićevi ljudi.«⁸²

Evakuacija ranjenika

G. Čerčil je zatim postavio pitanje o partizanskim ranjenicima; da li su do sada svi evakuisani. Maršal Tito je odgovorio da u zemlji još uvijek ima oko 3500 teških ranjenika, ali da evakuacija dobro napreduje.

G. Čerčil: »Učinićemo sve što možemo da ih izvučemo. Oni svakako mnogo vezuju vaše snage.«⁸³

Razgovori s dr Šubašićem

G. Čerčil: »Kako teku stvari sa Šubašićem?«⁸⁴

Maršal Tito: »Još nisam imao prilike da ovdje razgovaram s njim.«⁸⁵

G. Čerčil: »Da. Smatrao sam da je najbolje bilo da prvo mi razgovaramo. Vi znate da je Šubašić veoma privržen ideji snažne, ujedinjene, nezavisne Jugoslavije. . .«*

Mihailović i četnici

G. Čerčil: »Da li se još uvijek vode borbe između partizana i ljudi Draže Mihailovića?«

Maršal Tito: »Da; vrlo oštre borbe. Partizani su upravo porazili dva njegova takozvana korpusa.«⁶⁶

G. Čerčil: »Veoma nam je žao što se te borbe vode. Mnogo bismo više voljeli da se naši meci koriste za ubijanje Nijemaca.«

Maršal Tito: »Da, uistinu, i mi bismo to željeli. Ali, to je nemoguće; četnici se bore na strani Nijemaca.«

Komunizam i poslijeratni razvoj

G. Čerčil: »Želio bih da Vam postavim još jedno pitanje: Zar nije tačno da veliki dio srpskog seljaštva ne bi bio zadovoljan uvođenjem komunističkog sistema?«

Maršal Tito: »Nije nam namjera da nametnemo takav sistem. Ja sam to u više navrata javno izjavio.«

G. Čerčil: »Da, sjećam se. Ali, želio sam da to čujem od Vas lično. Najvažnije je da se uvede stvarno demokratski sistem. Mislim da ćete možda morati da izvedete neku vrstu agrarne reforme; možda su neki vaši posjedi isuviše mali.

Jednom sam pitao Staljina da li je imao više muke da sprovede agrarnu reformu u Rusiji, nego da vodi ovaj rat. Rekao je da je bilo teže! Morao je da se ubjeđuje s milionima seljaka, a seljaci se ne mogu ubijediti argumentima. On će otići kući i upitati svoju ženu i susjede šta oni misle. . . Došlo je do izvanrednog napretka poljoprivrede u Rusiji, ali je to bilo praćeno velikim ljudskim patnjama koje su se možda mogle izbjeći da su promjene bile sporije. . .

Nakon rata u Jugoslaviji će vam biti potreban svaki Jugosloven.«

Maršal Tito: »Naravno. Ali mi se ne suočavamo s potpuno istim problemima. Kod nas nema kulačke klase. Mi priznajemo samo dvije klase Jugoslovena — kvislinge i rodoljube.«

* Tri tačke će se ponoviti još na osam mjesta u tekstu. One se nalaze u originalu Zapisnika.

G. Čerčil: »Randolf mi je poslao mnoge fotografije vaše zemlje.⁸⁷ On je veliki partizan. Ponekad me to jako zabrinjava, ali (smiješeći se) ja sam svim srcem uz vas. . . Bilo bi vrlo žalosno ako bi u cijeloj Evropi došlo do građanskih ratova poslije rata.«

Maršal Tito: »Mislim da to nije vjerovatno. Najviše zavisi od toga hoće li Saveznici pružiti pomoć.«

G. Čerčil: »Ja se nadam da će se suditi samo ratnim zločincima i da će se ostati kod toga.«

Maršal Tito: »Sigurno.«

G. Čerčil: »Da li ćete dozvoliti ličnu slobodu u vašoj zemlji poslije rata?«

Maršal Tito: »Pa naravno. To je naš osnovni princip. . . demokratija i sloboda ličnosti.«

G. Čerčil: »Mislio sam, naime, hoće li čovjek moći slobodno da izabere šta želi da radi i gdje želi da radi? Da li će štrajkovi biti dozvoljeni?«

Maršal Tito: »Ne, dok traje rat.«

G. Čerčil: »Isto je tako i kod nas. G. Bevin je donio stroge zakonske odredbe protiv toga.⁸⁸ Ali, moramo se pobrinuti da poslije rata radnici uživaju puna prava.«

Maršal Tito: »Da, poslije rata se moraju riješiti pravedni zahtjevi radnika. Jugoslavija je strašno opustošena, pa vlada i narod moraju zajedno prionuti da je obnove.«

G. Čerčil: »Razaranja su bila strašna?«

Maršal Tito: »Zaista su takva bila.«

G. Čerčil: »Mislim da rat sada više ne može dugo trajati; možda još godinu dana.«

Maršal Tito: »Smatram, ni toliko.«⁸⁹

G. Čerčil: »Imao sam neke zanimljive razgovore s Vašim generalom Velebitom.⁹⁰ Prepirali smo se o socijalizmu. On je čestit čovjek i bilo mi je zadovoljstvo susresti ga. . . Neka mi Maršal postavi kakva god hoće pitanja, čak i ona neugodna.«

Maršal Tito: »Prilično sam uznemiren svim tim pitanjima koja se neprestano postavljaju o komunizmu u Jugoslaviji. Ja sam sasvim kategorički izjavio da mi nemamo namjeru da ga uvodimo. Za to postoje mnogi razlozi. Sve evropske zemlje moraju imati demokratske sisteme poslije rata, i Jugoslavija ne smije biti izuzetak.«

G. Čerčil: »Rusi su postigli izvanredna dostignuća, ali su se služili vrlo oštrim metodama. Mislim da je ta faza za sada prošla.«

Maršal Tito: »Svojevremeno su odnosi između Britanije, SSSR i Amerike bili vrlo loši. To sada nije slučaj. Smatram da Jugoslavija može iskoristiti njihova iskustva i da od svih njih potraži pomoć.«

G. Čerčil: »Vi svakako znate da mi imamo dvadesetogodišnji sporazum s Rusijom?«⁹¹

Maršal Tito: »Da, to je značajno. Odnosi među malim zemljama često zavise od odnosa između velikih.«

G. Čerčil: »Tako je. Nadam se da će ti odnosi biti dobri. Vjerujem da će tako biti.«

Maršal Tito: »Sada se u našoj zemlji nalazi Ruska misija.⁹² Značajno je da ona nikad nije pokušala da iskoristi svoj uticaj radi uvođenja komunističkog sistema.«

G. Čerčil: »Isto su tako postupili prema Rumuniji. Rumunima su ponudili dobre uslove. Bilo bi mudro da su te uslove Rumuni prihvatili. Ali, nisu mogli. . . nisu mogli s njemačkim pištoljem uperenim u grudi. . . Mnogo bih volio da vidim Balkan očišćen od Nijemaca.«

Federacija

G. Čerčil: »Da li Vi želite balkansku federaciju?«⁹³

Maršal Tito: »Jugoslovensku federaciju. Jedinstvo se ne postiže sporazumom među vođama, nego među samim narodima. Ja sumnjam da će toga biti i poslije rata. Da jedinstvo i želja za jedinstvom nisu iskovanani u našoj zemlji u toku rata, ne bih mogao da zamislim ni kako bi došlo do jugoslovenske federacije.«

G. Čerčil: »Znate, za vrijeme prošlog rata, jako smo željeli da stvorimo ujedinjenu Jugoslaviju. Ali, čim ste se ujedinili, niste bili zadovoljni zajedništvom. Kako je do toga došlo?«

[. . .]⁹⁴

Kralj Petar i Sporazum Tito — Šubašić

G. Čerčil: »Nadam se da ćemo sutra, pošto se budete vidjeli s dr Šubašićem, moći nastaviti naš razgovor. Nadam se da će Vam biti moguće da učinite nešto više za njega.«

Maršal Tito: »U kom smislu?«

G. Čerčil: »Da mu pomognete da se uključe i Srbi. Ne zaboravite da mi imamo svoje obaveze prema Kralju.«⁹⁵

Maršal Tito: »Mi nismo u lošim odnosima sa Srbima, nego samo s malom grupom koju predvodi Draža Mihailović, koja nas je napala u najkritičnijem trenutku. Ja potpuno shvatam vaše obaveze prema Kralju. Ali mi ne možemo učiniti ništa sve do poslije rata, kada će se održati slobodni izbori.⁹⁶ Pošto sada imate mogućnosti da budete stalno i potpuno informisani o zbivanjima u Jugoslaviji, svi su izgledi da će se razvoj događaja odvijati dobro.«

G. Čerčil: »Kako mi je poznato, Sporazum s dr Šubašićem nije naišao na vrlo povoljan prijem u Vašoj zemlji.«

Maršal Tito: »Nije. Reagovanja još uvijek nisu povoljna, ali narod ga polako počinje da shvata.«⁹⁷

G. Čerčil: »Velika je šteta što Kralju nije uspjelo da uključi dvojicu uistinu valjanih i reprezentativnih Srba u vladu dr Šubašića.«⁹⁸

Maršal Tito: »Nadam se da će to uskoro biti moguće. Mi imamo mnogo Srba u našem pokretu, ali nam trebaju stvarno reprezentativni za vladu. Nadam se da ćemo moći da dobijemo neke iz Beograda.«⁹⁹

Sukob četnici — partizani

G. Čerčil: »Nijemci su pobili toliko mnogo Mihailovićevih ljudi. Zbog toga je klonuo duhom. Šta radi Mihailović sada, kada naši oficiri za vezu nisu s njim?»

Maršal Tito: »Isto što i prije — bori se protiv partizana.«

G. Čerčil: »Da li je jak?»

Maršal Tito: »Ne. On nema snage da se bori protiv nas, ako ga ne pomažu Nijemci. Seljaci su protiv građanskog rata.«

G. Čerčil: »Da li ste se ikada sastali s Mihailovićem?»

Maršal Tito: »Da, dva puta 1941. godine.«¹⁰⁰

G. Čerčil: »U ono vrijeme smo bili bespomoćni. Nismo znali šta se događa u Jugoslaviji. Nakon razgovora s Dikinom, a potom s Maklejom, uvidio sam da moramo napustiti Mihailovića.¹⁰¹ Bilo je teško privoljeti Kralja da se odrekne svojih jedinih prijatelja. Za to nam je bilo potrebno mnogo vremena. Želio bih da vidim jednu stvarno reprezentativnu i ujedinjenu vladu. Ako bi Mihailović napustio zemlju, da li bi njegovim ljudima bilo lakše da se okane neprijateljstva?»

Maršal Tito: »Možda, ali ne zaboravite Nedića. Mnogi Mihailovićevi ljudi su u njegovim jedinicama. Većina Nedićevih sljedbenika smatra sebe Mihailovićevim ljudima.«¹⁰²

G. Čerčil: »Nadam se da će biti što je manje moguće borbe među Jugoslovenima. Želimo da naši meci budu upotrijebljeni protiv Nijemaca.«

Maršal Tito: »Mi smo uvijek bili protiv građanskog rata i smatramo Nijemce svojim glavnim neprijateljem. Borimo se protiv četnika jedino kad to ne možemo izbjeći. Da smo smatrali Mihailovića svojim glavnim neprijateljem, partizani ne bi postali toliko popularni u našoj zemlji.«

G. Čerčil: »No, da li se vaši odnosi pogoršavaju, a Vaši ljudi — počinju li mrzjeti Mihailovića više nego Nijemce?»

Maršal Tito: »Ne, mi najviše mrzimo Nijemce.«

Maršal Tito i objavljivanje izjave

Zatim je predstavnik Forinj ofisa predložio da bi bilo poželjno da maršal Tito objavi kratku izjavu o tome da partizani ne namjeravaju da uvedu komunizam i da će se održati slobodni izbori.¹⁰³

Maršal Tito: »Da, ja sam već dao mnoge izjave u tom smislu. Ali moramo voditi računa da se ne stvori utisak da je izjava koju predlažete data pod pritiskom i da tu nešto nije sasvim u redu. Ali, ja sam spreman da dam takvu izjavu, ukoliko možemo da nađemo pravu formu.«

Dogovoreno je da ta izjava bude objavljena u vidu pandana deklaraciji koju će uskoro objaviti dr Šubašić.

G. Čerčil: »Mi ne želimo da se miješamo u Jugoslaviju. Želimo samo najveće moguće jedinstvo protiv Nijemaca, a poslije toga Jugoslaviju u kojoj vlada mir.«

Maršal Tito: »Mi ćemo učiniti sve što možemo da to postignemo.«

G. Čerčil: »Sada postoje vrlo prijateljska osjećanja prema partizanima. Ali, kada sam se za njih zauzeo, naišao sam na snažnu opoziciju u nekim krugovima kojima se to nije svidjelo.«

Maršal Tito: »Vi ste učinili mnogo za naš narod i za našu stvar.«

G. Čerčil: »Jako se radujem. I sve što možemo da učinimo da zaliječimo rane u Vašoj zemlji mnogo će me radovati. . .

Obećao sam da ću poslati izvještaj o našem razgovoru predsjedniku Ruzveltu i da ću obavijestiti Staljina kako smo se sporazumjeli.«

Zatim je odlučeno da se razgovori nastave slijedećeg dana, pošto g. Čerčil pročita pismo saopštenje koje će mu maršal Tito poslati.¹⁰⁴ G. Čerčil je rekao da se nada da će razgovor biti iskren, kao među prijateljima.

Maršal Tito je rekao da je uvjeren da će tako biti.

Stav prema Mađarskoj

G. Čerčil ga je potom zapitao da li ima ikakvih veza s Mađarima koji se bore protiv Nijemaca.

Maršal Tito je rekao da misli da bi na lokalnom nivou moglo biti takvih veza.

G. Čerčil: »Mađarska bi sve učinila da se oslobodi Nijemaca i da se preda nama.«

S.L.O., P.I.C.M.E.*

15. avgust 1944.**

[. . .]¹⁰⁵

S[tefan] Klisold, major

PRO*** 100/202,
144 B, X/L, 3925

Prevod s engleskog

* Service Liaison Officer, Political Intelligence Centre Middle East (službeni oficir za vezu, Politički obavještajni centar na Srednjem istoku).

** Datum označava kad je stenogram razvijen u tekst.

*** Public Record Office (Državni arhiv [u Londonu]).

ZDRAVICA MARŠALA TITA¹⁰⁶

Gospodine Čerčile, predsjedniče vlade Velike Britanije,

Veliko mi je zadovoljstvo i osobita čast što imam priliku da Vas lično pozdravim u ime naroda naše napaćene zemlje i u ime Narodno-oslobodilačke vojske. Moram Vam reći da se u našoj zemlji svi divimo Vama, ne samo kao britanskom državniku koji je znao kako da spase svoju zemlju u teškim vremenima nego takode i kao čovjeku čija natčovječanska upornost i smjelost vodi britanski narod k pobjedi.

Naši narodi su uvijek, čak i u najtežim uslovima ovoga rata, čvrsto stajali na strani naših velikih saveznika — Britanije, Amerike i Sovjetskog Saveza — i uvijek su davali sve od sebe za ostvarenje konačnog cilja: pobjede nad našim zajedničkim neprijateljem. Istovremeno, naši narodi teže produženju našeg čvrstog saveza sa te tri zemlje i poslije rata; naši narodi žele da Jugoslavija predstavlja značajan činilac u evropskoj zajednici naroda.

Tokom gotovo tri i po godine naši narodi su vodili tešku i bespoštednu borbu protiv Nijemaca i drugih zavojevača i njihovih slugu, s ciljem da oslobode svoju zemlju i stvore demokratsku federativnu Jugoslaviju.

Naša vojska će nastaviti započetu borbu do potpunog sloma nacizma i fašizma u skladu sa strategijskim planovima naših velikih saveznika.

Želim da iskoristim ovu priliku da Vam izrazim našu zahvalnost na pomoći koju su naša Narodnooslobodilačka vojska i naši narodi dobili od Velike Britanije.

Zahvaljujem Vam na ličnom interesovanju koje ste pokazali za Jugoslaviju i za simpatije koje ste više puta izrazili prema našoj narodno-oslobodilačkoj borbi.

Nadam se da ćete još mnogo godina voditi Britaniju ka sreći i dobrobiti britanskih naroda i na zadovoljstvo svih saveznika.

Dižem ovu čašu u zdravlje Predsjednika vlade Njegovog Veličanstva.¹⁰⁷

* Foreign Office (Ministarstvo inostranih poslova [Velike Britanije]).

[VINSTONU ČERČILU,
PREDSJEDNIKU VLADE VELIKE BRITANIJE]*

U vezi s razgovorom koji sam imao čast da vodim s Vama 12. avgusta, dozvolite mi da spomenem još neka pitanja, za koja smatram da je neophodno da se riješe, ne samo u cilju nastavljanja naše zajedničke borbe već i u interesu poslijeratnog razvoja u Jugoslaviji.

(I) Smatram da *treba razjasniti*, bar u opštim crtama, *pitanje* Istre i Slovenije u slučaju iskrcavanja savezničkih trupa na tom području. Smatram da je neophodno da Vas obavijestim, iako ste Vi, nema sumnje, s tim već upoznati preko Vaših oficira za vezu, da na teritoriji Istre i Slovenačkog primorja, tj. na onoj teritoriji koja je posljednjim mirovnim ugovorom data Italiji ne samo da ima oružanih snaga naše Narodno-oslobodilačke vojske već postoji takođe i organizovana civilna vlast gdje god to uslovi dozvoljavaju. S obzirom na to, treba *jasno odrediti* odnose između savezničke vojske, koja će operisati na tom području, i naših vlasti, kako vojnih tako i civilnih. To se isto tako odnosi i na teritoriju *Slovenije* u granicama bivše Jugoslavije, kroz koju savezničke snage mogu da prođu u toku operacije. Nisam još tačno upoznat s mišljenjem Vaših vojnih vlasti o ovom pitanju, ali bih mnogo volio *da čujem i Vaše mišljenje*, jer bi to bilo od velike pomoći pri usklađivanju našeg zajedničkog nastojanja da se što brže postigne pobjeda nad njemačkim okupatorskim snagama.

(II) U vezi s dolaskom dr Šubašića, predsjednika jugoslovenske kraljevske vlade, i razgovora koje sam imao s njim, želio bih da Vam skrenem pažnju na slijedeća glavna pitanja, koja takođe smatram da bi Vi mogli riješiti u našu korist.

a) Da bi se sporazumu između predsjednika vlade Šubašića i nas dala najveća moguća podrška naroda u Jugoslaviji, neophodno je povećati isporuke materijala za našu vojsku. U tom pogledu bilo bi od velike koristi: ako bi jugoslovenska vlada mogla dobiti za Narodnooslobodilačku vojsku izvjesnu količinu teškog naoružanja, posebno nekoliko

* Ovo pismo Tito je napisao 12. avgusta na srpskohrvatskom jeziku, ali ono nije pronađeno, pa je korišćena britanska verzija, koja je s engleskog ponovo vraćena na srpskohrvatski. Ovaj tekst Tito je autorizovao.

motornih topovnjača, koje su apsolutno neophodne za rješavanje u našu korist operacija na dalmatinskoj obali; ako bi se Jugoslovenska [kraljevska] mornarica stavila na raspolaganje Narodnooslobodilačkoj vojsci za operacije na Jadranu; ako bi se mogao postići dogovor povodom pitanja dobijanja izvjesnog broja srednjih tenkova i topova, koji su potrebni našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci da bi mogla lakše izvršiti svoj zadatak; ako bi Saveznici mogli staviti na raspolaganje jugoslovenskoj kraljevskoj vladi izvjestan broj trgovačkih brodova koji bi prenosili materijal ne samo za našu Narodnooslobodilačku vojsku, nego i za potrebe (hranu itd.) najsiriromašnijih krajeva u našoj zemlji, gdje sada vlada velika oskudica.

b) Mislim da ćete se složiti da je nakon zaključenja sporazuma apsolutno neophodno pozvati sve one četnike, domobrane i ostale kvasilinske snage koje se još uvijek bore na strani Nijemaca da okrenu svoje oružje protiv okupatora i da stupe u redove Narodnooslobodilačke vojske da bi učestvovali u oslobodenju svoje zemlje. Četnici Draže Mihailovića ostavljaju veoma nepovoljan utisak na naš narod nastavljajući borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske i sada kada postoji sporazum o saradnji između nas i jugoslovenske kraljevske vlade.

c) Mi smo veoma zainteresovani za one Jugoslovane koji se sada nalaze na Sardiniji, Korzici ili na nekom drugom mjestu, a koji su iz onih dijelova Primorja i Istre koji pripadaju Italiji. Smatramo da bi tim ljudima trebalo dozvoliti da se uključe u Narodnooslobodilačku vojsku, ukoliko to sami žele; a da takva želja postoji jasno je iz brojnih predstavljanja koje je primio naš Štab od tih naših prijatelja — sunarodnika. Mi smo već više puta pokretali to pitanje, ali nam je rečeno da tu stvar treba da odluče savezničke komisije za Italiju i Sredozemlje.

To su glavna pitanja koja nas najviše interesuju i bićemo veoma zahvalni na Vašoj intervenciji da se riješe.

Što se tiče naše saradnje s jugoslovenskom kraljevskom vladom dr Šubašića, budite, molim Vas, sigurni da ću učiniti sve što je u mojoj moći da se ta saradnja razvija na takav način kako bi najbolje mogla poslužiti ne samo interesima našeg naroda već i interesima zajedničke savezničke stvari.

Vi ćete, siguran sam, shvatiti da se rješavanju raznih problema u Jugoslaviji, naročito političkih, mora prilaziti s naročitom pažnjom i potrebnim obzirom na najvažnije činjenice, kao što su raspoloženje naroda i uspješno vođenje ove teške borbe, i usaglašavanje svega toga sa zahtjevima zajedničkog savezničkog cilja. Naglašavam ovo u svojoj žarkoj želji da neke njere koje mi povremeno moramo silom prilika preduzeti ne budu pogrešno protumačene.

Moja je želja da se svaki nesporazum, koji bi se mogao pojaviti, odmah i iskreno objasni i riješi, jer smatram da je to jedini pravi put

za rješavanje svih problema s kojima se suočava naša veoma napaćena zemlja — problema za koje smatram da nam Vi izvanredno mnogo možete pomoći da ih riješimo.

14.* avgust 1944.

PRO, FO 800 411 5775.

Prevod s engleskog

* Iako britanska verzija ima takvu brojčanu oznaku dana, pismo je uvršteno među dokumenta od 12. avgusta, jer ga je Tito toga dana pisao.

[PISMO EDVARDU KARDELJU BEVCU,
POTPREDSJEDNIKU NKOJ-a]

Druže Bevc,

Juče sam imao razgovor s Čerčilom, koji je tekao u vrlo prijateljskom tonu,¹⁰⁸ a poslije razgovora bio sam kod njega na ručku, zajedno s Crnim [Sretenom Žujovićem] i Velebitom.

Danas imam još jedan razgovor s Čerčilom, gdje će prisustvovati i Šubašić.¹⁰⁹ Uglavnom se radi o jednoj deklaraciji koju bih ja izdao kao odgovor na deklaraciju vlade.¹¹⁰ Osnovno u toj deklaraciji bilo bi da nećemo u Jugoslaviji i na Balkanu *sovjete*. Sjutra ili prekosjutra doći ću na Vis, gdje ćemo deklaraciju potpisati.¹¹¹

Sa zdravljem sam dobro. I sve drugo je u redu. Podrobnije ćemo razgovarati kada tamo dođem.

Drugarski te pozdravlja

13. avgust 1944.
[Napulj, u Italiji]

Tito

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
br. 1944/256.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]*

13. avgust 1944.
[Napulj, u Italiji]

Hitno uputi[te] jednu vašu jedinicu da omogući prelazak 12. korpusu između Foče i Bastasa.¹¹²

*A-VII, k. 372,
reg. br. 33—70/1.*

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Štaba 1. proleterskog korpusa pod 14. avgustom.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

13. avgust 1944.

[Napulj, u Italiji]

Prebacite se preko Drine na prostoru između Foče i Bastasa.¹¹³
Naredili smo 1. [proleterskoj] div[iziji] da vas prihvati.*

A-VII, k. 28,

reg. br. 2—1/11.

* Naređenje joj je upućeno preko Štaba 1. proleterskog korpusa (vid. str. 55).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

15. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Nepr[ijatelj] je poveo jaku ofanzivu u Sandžaku, Crnoj Gori i ist[očnoj] Bosni.¹¹⁴ Učestvuje i 1. alp[inska njemačka] div[izija].¹¹⁵ Ovo će još više usporiti naš predviđeni plan. Bilo bi pogrešno da se vi i Peko [Dapčević] zapletete u neke krute borbe. To bi vas oslabilo i onesposobilo za brze pokrete i udarce. Treba primijeniti elastičnu taktiku i obuhvatiti šira operat[ivna] područja. Peku treba odmor i popuna svojih brig[ada]. Morate učiniti sve da se ovo izvrši.¹¹⁶ S njim održavajte neprekidnu vezu i zajednički usaglasite rad.¹¹⁷

Pravilna je vaša odluka što ste u ist[očnu] Srbiju uputili dvije div[izije].¹¹⁸ Povežite se sa Tempom [Svetozarom Vukmanovićem] i Kosmetom.¹¹⁹

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

15. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

S kojim div[izijama] imate radio-vezu?

Imate li [radio-] vezu s G[lavnim] š[tabom] NOV i PO] Makedo-
nije?¹²⁰

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

15. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Od sada nam redovno dostavljajte borbene izvještaje. Izvještaje slati samo za makedonske, a ne [i za] srpske jedinice.¹²¹

A-VII, k. 60/C, f. I.

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOV.]

15. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Neprijatelj je poveo ofanzivu u Sandžaku i Crnoj Gori.¹²² Učestvuje Prva alpinska [njemačka] div[izija].¹²³

Bilo bi pogrešno neprekidno voditi teške frontalne borbe. Takav rad onesposobio bi vas za odlučne udarce. Potrebno je odmoriti trupe i popuniti ih po svaku cijenu novim borcima. Bez te nove popune vi ne možete predstavljati solidnu udarnu grupu.¹²⁴

Neprekidno održavajte vezu s Kočom [Popovićem] i dogovorite se o zajedničkom dejstvu.¹²⁵ Uopšte, treba izbjegavati koncentraciju naših jačih snaga na uskom sektoru.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

15. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Lekić s tri div[izije] dolazi preko Vučeva na sektor Piva---Žabljak.¹²⁶ Divizije [su] vodile neprekidne borbe.¹²⁷ Imale [su] gubitaka i vrlo su iscrpljene. Prihvatite ih i preduzmite sve mjere da se nahrane i popune materijalom.¹²⁸ Ove jedinice ne smiju se uvoditi u borbu. Treba im duži odmor. Od njih primite sve ranjenike i bolesnike. Nastojte da ih evakuišete u Italiju.¹²⁹ U protivnom, zadržite ih u vašim bolnicama.

A-VII, k. 60/C, f. I.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

15. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Ne možemo predvidjeti razvoj situacije kod vas.¹³⁰ Bilo bi pogrešno našu 1. div[iziju] uvlačiti u teške borbe,¹³¹ jer joj s Lekićem predstoji pokret.¹³² Bilo bi poželjno kada bi se ona našla zajedno s 37. div[izijom] na sektoru Zlatibor—Golija—Zlatar. S obzirom na sadašnji njen raspored, ne možemo procijeniti da li se ona može sada bez borbe i gubitaka prebaciti na taj sektor.¹³³ Imajte u vidu ove naše napomene u pogledu 1. div[izije] i Lekića. Osnovno je ne izložiti gubicima naše jedinice,¹³⁴ čime bi se smanjila njihova borbenost i sposobnost za pokret.

A-VII, k. 60/C, f. I.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

15. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Hitnim pokretom prebacite 1. [proletersku] div[iziju] i 8. [crnogorsku NOU] brigadu preko Lima k 37. [NOU] div[iziji] i neka manevrišu na sektoru Zlatibor—Golija.¹³⁵

Sa vašim snagama manevrišite na sektoru Sinjajevina—Durmitor—Golija.

Lekića, koji s tri div[izije] pristiže u Pivu, nikako ne uvlačiti u ove borbe.¹³⁶ Sa njim se povežite radio-vezom preko 1. k[orpusa] i pošaljite mu direktne kurire. Sve ranjenike — vaše, Prve [proleterske] div[izije] i Lekićeve grupe — evakuišite avionima s Njegovođe.¹³⁷

A-VII, k. 60/C, f. 1.

ORGANIZACIJA KORPUSA NARODNE ODBRANE JUGOSLAVIJE

Radi obezbjeđenja pozadine Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i održanja reda na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije osniva se Korpus narodne odbrane.¹³⁸

1. *Zadaci Korpusa*

Korpusu narodne odbrane stavljaju se u dužnost slijedeći zadaci:

a) Borba s antinarodnim ustancima u pozadini NOVJ i likvidacija četničkih, ustaških, bjelogardejskih i drugih antinarodnih bandi na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije.

b) Obezbjedenje centralnih organa vlasti (Nacionalnog komiteta, Vrhovnog štaba, zemaljskih antifašističkih vijeća, glavnih štabova, odjeljenja zaštite naroda itd.).

c) Čišćenje tek oslobođenih teritorija od ostataka razbijenih neprijateljskih jedinica i špijuna i diverzanata koje bi neprijatelj ostavio u pozadini NOVJ.

d) Obezbjedenje luka, obala i državnih granica.

e) Obezbjedenje najvažnijih željezničkih i automobilskih puteva i mostova, zavoda i fabrika odbrambenog karaktera, aerodroma i drugih objekata odbrambenog značaja.

f) Izvršavanje zadataka odjeljenjâ zaštite naroda u raznolikim operacijama (potjerama, provjeravanju stanovništva putem pretresa stanova i legitimisanja, zasjedama, sprovođenju uhapšenika, zarobljenika i sl.).

2. *Struktura i organizacija*

1. Korpus narodne odbrane potčinjen je neposredno povjereniku za Narodnu odbranu, koji rukovodi Korpusom preko načelnika Odjeljenja zaštite naroda Povjereništva za Narodnu odbranu NKOJ-a.

2. Struktura i lični sastav Korpusa narodne odbrane razlikuje se od strukture i ličnog sastava običnih vojnih korpusa i [njegove jedinice] formiraju se srazmjerno veličini oslobođene teritorije, aktivnosti neprijateljskih elemenata i broju objekata koje treba obezbjeđivati.

Prema tome, u Korpus narodne odbrane mogu ući divizije, zasebne brigade i zasebni bataljoni.

Osnovnu operativnu jedinicu Korpusa predstavlja bataljon, koji je sastavljen od tri do četiri čete. Jačina četa zavisi od potreba i od uslova na dotičnoj teritoriji, ali treba težiti da svaka četa dostigne broj [od] 200 boraca. Brigada se sastoji od tri do pet bataljona, a divizija od tri do četiri brigade. Zasebne brigade, shodno lokalnim uslovima, mogu biti sastavljene od dva, tri i četiri bataljona, a zasebni bataljon od dvije, tri i četiri čete.

3. Jačina jedinica Korpusa narodne odbrane u pojedinim zemljama i oblastima Jugoslavije odredit će se srazmjerno veličini oslobođene teritorije i broju dislociranih trupa NOVJ po pojedinim krajevima, kao i prema blizini i značaju državnih granica Jugoslavije.

U sastav Korpusa narodne odbrane ulazi »Vojska državne važnosti« koja je još ranije bila formirana u Sloveniji, sve jedinice odsjekâ zaštite naroda, kao i one jedinice u Hrvatskoj [namijenjene] za borbu protiv pete kolone — bataljoni PPK.

4. Divizije, brigade i bataljoni Korpusa narodne odbrane su vojne jedinice i obrazuju se po vojnom obrascu, kao i sve regularne jedinice NOVJ; na njihovom čelu stoje komandanti koji vladaju vojnom vještinom.

5. Korpus se sastavlja, u prvom redu, od boraca i komandanata NOVJ. Svaki vojnik toga Korpusa, bilo da čuva granice ili stražari pored strategijski važnog mjesta ili da obezbjeđuje organe zaštite naroda, uvijek se može sukobiti s neprijateljem, koji je nadmoćniji i po broju i po naoružanju, zato se Korpus narodne odbrane formira od oficira i vojnika koji su odani stvari narodnooslobodilačkog pokreta, koji su pokazali svoju disciplinovanost i nepokolebljivost u borbi.

6. Korpus narodne odbrane (analogno tome kako se NOVJ snabdijeva materijalnim sredstvima) mora biti naoružan svim vrstama oružja, između ostalog: avijacijom (uglavnom izviđačkom i jurišnom), tenkovima i protivkolskim oruđima, artiljerijom i bacačima mina.

U sastav korpusa, divizija, brigada i većih bataljona narodne odbrane moraju ulaziti također i mehanizovane i konjičke jedinice.

7. Snabdijevanje Korpusa narodne odbrane oružjem, municijom, sanitetskim materijalom, opremom, namirnicama i drugim potrebama vrši se preko odgovarajućih postojećih organa Vrhovnog štaba, odnosno glavnih štabova, korpusa i korpusnih oblasti. Ali sve jedinice Korpusa narodne odbrane moraju imati svoju posebnu intendanturu i posebne magacine cjelokupne spremne.

8. Veza Štaba Korpusa narodne odbrane sa svojim formacijama i jedinicama na raznim sektorima ostvaruje se, za prvo vrijeme, preko linije veze OZN-e, a u izvjesnim slučajevima i preko opšte vojne veze.

Čim se ukaže prva mogućnost Štab Korpusa mora obezbijediti

samostalnu vezu sa svojim formacijama i jedinicama. Sve niže jedinice — divizije, brigade i bataljoni moraju odmah biti povezani svojom posebnom kurirskom i radio-vezom.

9. Obezbjedenje centralnih organa vlasti (Nacionalnog komiteta, Vrhovnog štaba, zemaljskih antifašističkih vijeća, OZN-e) stalno vrši ista zasebna jedinica Korpusa narodne odbrane, koja vrši samo tu dužnost. Ali, u izvjesnim slučajevima, kad to zahtijevaju vojnički ili drugi razlozi, takva jedinica može biti zamijenjena drugom. Ostale formacije i jedinice Korpusa izvršavaju sve ostale korpusne zadatke (osim obezbjeđenja centralnih organa vlasti), pri čemu se odjeljenja [za obezbjeđenje], nakon određenog razmaka vremena, smjenjuju na dotičnim dužnostima. Na primjer, u brigadi od tri bataljona, prvi i drugi bataljon objezbeđuje objekte (mostove, aerodrome, itd.) te su, prema tome, njihove čete i vodovi razbacani po teritoriji na kojoj brigada djeluje; treći bataljon nalazi se pri štabu brigade i predstavlja operativnu rezervu. Poslije izvjesnog vremena, treći bataljon ide na obezbjeđenje objekata, a prvi bataljon dolazi u operativnu rezervu [itd.].

Vrijeme prebacivanja u operativnu rezervu iskorišćava se za pojačanu vojnu obuku i vaspitni rad među borcima.

10. Divizije, zasebne brigade i bataljoni Korpusa narodne odbrane potčinjavaju se neposredno Štabu Korpusa, a u vezi s dobivenim zadacima od Štaba Korpusa sprovode svoje akcije na svojim sektorima u saglasnosti s glavnim štabovima (štabovima frontova, armija) i s odjeljenjima zaštite naroda.

3. Način koordinacije akcija Korpusa narodne odbrane s glavnim štabovima i odjeljenjima zaštite naroda

1. Objekte koje treba da obezbjeđuju jedinice Korpusa narodne odbrane (luke, mostove, aerodrome i sl.) određuje — na svojoj teritoriji — načelnik Odjeljenja zaštite naroda u saglasnosti s dotičnim Glavnim štabom. Dobivši takav zadatak, komandant divizije, brigade ili zasebnog bataljona sastavlja plan rasporeda svojih odjeljenja na objekte, vodeći računa o tome da najmanje jedna trećina sveg sastava ne bude zauzeta obezbjeđenjem objekata, nego da u rukama komandanta divizije, brigade, bataljona bude operativna rezerva, spremna da u svakom času izvrši borbene operativne zadatke.

Štabovi divizija, brigada, zasebnih bataljona izrađuju plan rasporeda komandnog kadra i vršenja službe u saglasnosti s načelnikom OZN-e i šalju ga Štabu Korpusa na potvrdu.

2. S ciljem što bolje koordinacije korpusnih borbenih akcija s djelatnošću odjeljenâ zaštite naroda, štabovi i komande jedinica Korpusa moraju biti u stalnoj i najtješnjoj vezi s načelnicima OZN-e i svim njenim višim organima.

3. Štabovi brigada, zasebnih bataljona ili komande četa dodjeljuju, po nalogu načelnika Odjeljenja zaštite naroda, potrebni broj vojnika i oficira za izvođenje operacija OZN-e. Izdvojeno odjeljenje prelazi za vrijeme takvih operacija potpuno pod vlast organâ OZN-e koji izvode predviđenu operaciju.

Organi OZN-e nemaju pravo da kod sebe zadržavaju jedinice Korpusa narodne odbrane duže nego što je neophodno potrebno za izvođenje operacije.

4. Za slučaj neophodnosti izvođenja borbenih akcija za likvidaciju antinarodnih ustanaka i krupnih [grupa] bandi, plan operacija izrađuju zajedno načelnik Glavnog štaba, načelnik OZN-e i komandant formacije Korpusa narodne odbrane.

5. U izuzetnim slučajevima, kada je situacija na frontu naročito teška, štabovi koji komanduju frontom mogu, po dogovoru s načelnikom OZN-e, upotrijebiti jedinice Korpusa narodne odbrane za stvaranje brane na ugroženom sektoru fronta, zadržavanje i preuređivanje jedinica koje bi, eventualno, bježale s fronta i, najzad, za neposredne bojne akcije radi likvidacije protivnikovog prodora.

U takvim slučajevima jedinice Korpusa narodne odbrane, pošto ispune određeni zadatak, unište, odbace ili zaustave protivnika, moraju biti smijenjene od vojnih štabova i vraćene na raspolaganje Štaba Korpusa narodne odbrane.

15. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Povjerenik za Narodnu odbranu
maršal Jugoslavije

*A-VII, k. 15,
reg. br. 1011.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE]

15. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Lekić treba da se prebaci na sektor Piva—Žabljak.* Jedinice se obavezno moraju odmoriti, snabdjeti materijalom, nahraniti i ranjenike evakuisati, bilo u Italiju, bilo u bolnice 2. korpusa. Borbe treba da izbjegava.¹³⁹

S obzirom na vaš predstojeći zadatak, bilo bi poželjno da se zajedno s 37. divizijom nađete na sektoru Zlatibor—Golija—Zlatar, a s obzirom na sadašnji vaš raspored i situaciju u Sandžaku, ne znamo da li možete pokret izvršiti bez žurbe i gubitaka. Svakako treba saglasno raditi s 2. korpusom i Lekićem.¹⁴⁰

*A-VII, k. 372,**reg. br. 33—74/I.*

* Ovdje je riječ o 12. korpusu NOVJ čiji je komandant tada bio general-major Danilo Lekić.

[ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE]

15. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Trebalo bi izbjeći obuhvat nepr[ijatelj]ev u Sandžaku. Zato se zajedno sa 8. crnogorskom brig[adom] prebacite preko Lima u pravcu 37. div[izije] na sektoru Zlatibor—Golija.¹⁴¹

Ranjenike evakuisati avionima s Njegovode. O pokretu izvijestite Lekića¹⁴² [...]* njegova namjera nije sigurna.

*A-VII, k. 372,
reg. br. 33—74/1.*

* Poslati radiogram nije pronađen, a u primljenom radiogramu je ostavljen prazan prostor za par nedostajućih riječi.

[OPUNOMOĆENIKU CKKPJ PRI CKKP MAKEDONIJE
SVETOZARU VUKMANOVIĆU TEMPU]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Obustavite partijsku istragu protiv gen[eral-majora] Apostolskog. Postupili ste sektaški. V[rhovni] š[tab NOV i POJ] i CK [KPJ] imaju povjerenje u Apostolskog kao dobrog vojnika i odanog NO pokretu.

Ako ima nekih grešaka kod Apostolskog, onda mu treba ukazati prijateljski, bez nekih komisija.¹⁴³

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]*

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Naša Baza u [Italiji sa sjedištem u] Bariju od sada imaće neposrednu kontrolu nad slanjem materijala iz Italije. Sve zahtjeve za materijal neposredno tražite radio-putem i pismeno od Štaba naše Baze u Bariju. Povežite se radio-putem s Bazom. Baza će upućivati materijal prema našim direktivama. Baza će imati kontrolu mjesta [za dotur] i signala. Svaku promjenu mjesta i signala javljajte Bazi.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4--1/13.*

* Iako je uz tekst radiograma zapisano da je dostavljen Glavnom štabu NOV i PO Slovenije i štabovima 3, 8. i 12. korpusa, tekst radiograma je dostavljen i svim ostalim operativnim štabovima NOVJ s kojima je Vrhovni štab NOV i POJ tada bio u direktnoj radio-vezi, što se vidi iz njihovih knjiga primljenih depeša.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Utvrdeni* su svi činovi koje ste predložili za vaše oficire. Ljubo Đurić unaprijeđen je u čin pukovnika.¹⁴⁴

A-VII, k. 60/C, f. I.

* Smisao je: prihvaćeni.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobravamo savezničkom oficiru majoru Breneu* da dode u Istru.

*A-VII, k. 119/4,
reg. br. 1—24/1.*

* Tako piše u tekstu radiograma zapisanog u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ. Trebalo bi da piše: Brenneu (Brenu). U vezi s njim vid. str. 132.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Kod vas dolazi ovih dana amerikanski novinar i fotoreporter
Filips. Primate ga dobro.¹⁴⁵

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/4.*

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Dobro je da preko Toplice i Jablanice uputite dvije proleterske brigade — jednu srpsku i jednu crnogorsku — radi propagande i mobilizacije. O ovome se dogovorite s G[lavnim] š[tabom NOV i PO] Srbije.¹⁴⁶

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]*

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Lekić premoren [prispio] na Pivu.¹⁴⁷ Nepr[ijatelj] ga u stopu goni. Današnji pokušaj nepr[ijatelja] za prelaz Pive odbijen.¹⁴⁸ Šesta div[izija] »Nikola Tesla« je] na Zelengori, ali ne možemo javiti sadejstvo jer nemamo [radio-]veze. Javite Đoku [Jovaniću]¹⁴⁹ da manevarskim dejstvom iz pozadine olakša prelaz Lekića i da se s njim poveže.¹⁵⁰

*A-VII, k. 372,
reg. br. 33—78/1.*

* Tekst radiograma je prenijet i Štabu 2. korpusa NOVJ sem poslednje rečenice, umjesto koje je napisano: »Preduzmite sve da se Lekiću pomogne. Njemu je nužna hrana«. (Vid. A-VII, k. 28, reg. br. 2—1/4.)

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Neka se Đoko [Jovanić] kreće za Lekićem.¹⁵¹

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/3.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Sva vaša naređenja nepr[ijatelj] je dekriptovao i potpuno zna naše namjere.¹⁵²

Hitno uputite kurire kod 2. k[orpusa] za prijem nove šifre. Do dobijanja nove šifre ne javljajte nikakva povjerljiva naređenja.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/11.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

16. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Večeras, kao i slijedećih noći, dolaze avioni.¹⁵³ Pomjerite mjesto bacanja k jugu, da paketi ne padnu nepr[ijatelj]u.

Prva [proleterska divizija] dobila [je] drugi zadatak.¹⁵⁴

Naredili [smo] Radovanu [Vukanoviću] da se poveže s vama. Poradite i vi na toj vezi.¹⁵⁵

Đoko [Jovanić je] pozadi vas, ali nemamo [radio-]veze [s njim] da bi uredili sadejstvo.¹⁵⁶

A-VII, k. 28,

reg. br. 2—1/II.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Javite podatke o nepr[ijatelju] da bi vas naša avijacija pomogla.¹⁵⁷

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/11.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Kurirom padobrancem hitno uputite šifru za 3. k[orpus] u ist[oč-
noj] Bosni. Javite o izvršenju.¹⁵⁸

A-VII, k. 60/C, f. I.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]*

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Ulepič [je] unaprijeđen u čin pukovnika.¹⁵⁹ Neka ide s prvom grupom.¹⁶⁰ Određen je za starješinu svih vazduhoplovaca. Dostavićemo spisak onih koji idu u prvoj partiji.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Štaba Baze NOVJ u Italiji pod 17. avgustom.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]*

16. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Lekić je u pokretu preko Vučeva za Pivu i on vodi borbu.¹⁶¹ Nepr[ijatelj] je zaposio Drinu južno od Foče, pa sjeverno ka Goraždu.¹⁶² U Čajniču [je] navodno stigla jedna grupa Nijemaca iz Goražda. U Sandžaku i sjev[er]noj Crnoj Gori nepr[ijatelj je] preduzeo ofanzivu.¹⁶³ Naši će evakuisati Berane i Bijelo Polje.¹⁶⁴ Vi nastavite pokret za Lekićem. Treba da izbjegavate borbe.¹⁶⁵ Držite redovnu [radio-]vezu s 1. k[orpusom].

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—5/12.*

* Radiogram je upućen preko Radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa, jer je radio-veza Vrhovnog štaba NOV i POJ i Štaba 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« tada bila u prekidu.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]*

16. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Javite mjesto za prijem hrane.¹⁶⁶Lekić¹⁶⁷ se kreće preko Vučeva ka Crkvinama**. Njega nepr[ija-
telj] stalno prati.¹⁶⁸ Ovo imajte u vidu.*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—5/12.*

* Radiogram je upućen preko Radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa, jer je radio-veza Vrhovnog štaba NOV i POJ i Štaba 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« tada bila u prekidu.

** Omaškom je napisano Crkvinama, umjesto *Crkvicama*, prilikom unošenja teksta radiograma u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]*

16. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Vjerujemo da se nepr[ijatelj] kreće k primorskom pojasu.¹⁶⁹ Povlačenje pred njim nepravilno je. Treba ga brzim pokretom izmanevrisati i zabaciti mu se u pozadinu. Imajte u vidu da je vaš osnovni zadatak pokret k sjeveroistoku.¹⁷⁰ Pratite razvoj situacije i ovo prvom prilikom ostvarite. Povežite se s Hercegovcima.¹⁷¹ Svaki dan javljajte mjesto za prijem materijala.

A-VII, k. 28,

reg. br. 2—5 i 2—6/12.

* Radiogram je upućen preko Radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa. Prve tri rečenice su istovjetne s odgovarajućim rečenicama u Titovom naređenju upućenom, vjerovatno 18. avgusta, Štabu 2. korpusa NOVJ (vid. str. 110).

DEKLARACIJA PREDSJEDNIKA NACIONALNOG KOMITETA [OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE] MARŠALA JOSIPA BROZA TITA

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Narodnooslobodilački pokret, od samog početka borbe protiv okupatora, težio je da ostvari jedinstvo svih narodnih snaga. Rukovođeci ljudi tog pokreta uvijek su smatrali da je stvar oslobođenja naše zemlje ispod jarma varvarskog fašističkog osvajača iznad svih ostalih interesa pojedinih političkih i socijalnih grupa i slojeva. Zato su, u jeku najkrvavijih borbi protiv okupatora i njihovih pomagača, bili učinjeni svi naponi da bi se oni koji vole svoj narod i njegovu slobodu ujedinili u jedan jedinstveni narodnooslobodilački front. Ti naponi bili su krunisani uspjehom. Jedinstveni narodnooslobodilački front, koji je zahvatio veliku većinu stanovništva Jugoslavije, postao je općenarodna politička osnova oružanog ustanka protiv okupatora, razvijanja partizanskih odreda, a zatim i regularnih jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Preko dvije i po godine istinski borbene snage u Jugoslaviji s ogorčenjem su morale gledati kako su sve emigrantske vlade redom, umjesto da pomažu natčovječansku borbu naroda Jugoslavije za slobodu svoje zemlje, tvrdokorno ostale neprijateljske prema narodnooslobodilačkom pokretu i preko svog ministra Draže Mihailovića vodile oružanu borbu protiv svoga vlastitog naroda, na strani okupatora. Narodni predstavnici na Drugom zasijedanju AVNOJ-a 29. novembra 1943. g. u svojim odlukama osudili su taj izdajnički rad emigrantskih vlada, i kao izraz težnji svih naroda Jugoslavije donijeli historijske odluke o stvaranju federativne demokratske Jugoslavije.

Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije jeste u svojoj suštini općenarodni, nacionalni i demokratski. Prema tome još jedanput podvlačim da vodstvo narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije ima pred sobom jedini i najvažniji cilj — borbu protiv okupatora i njihovih slugu i stvaranje demokratske federativne Jugoslavije, a ne uspostavljanje komunizma, kao što nam neprijatelji podmeću. Dalje, kao što je već izloženo u odlukama Drugog zasijedanja AVNOJ-a od 29. novembra 1943. god., narodi Jugoslavije će po svršetku ovog teškog oslobodilačkog rata, na osnovu demokratskog principa, svojom slobodnom voljom moći da odrede oblik unutrašnjeg uređenja, te odbijam svaku pomisao da bi oružane snage narodnooslobodilačkog pokreta silom oružja sprečavale narode da njihova volja dođe do punog izražaja, jer je Narodnooslobodilačka vojska sastavni i najbolji dio našeg naroda.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije smatrao je odstranjenje Purićeve vlade i Draže Mihailovića kao ministra vojske pozitivnom činjenicom, i izjavio svoju spremnost da sarađuje s jednom takvom vladom u inostranstvu, koja bi stvarno postavila sebi za cilj da pomogne općenarodnu borbu protiv okupatora.

Šesnaestog juna održana je na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije konferencija između dr Ivana Šubašića kao predstavnika kraljevske vlade, s jedne strane, i jedne delegacije Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije pod mojim predsjedništvom, s druge strane, o mogućnostima i oblicima saradnje. Saglasnost je bila postignuta o mnogim pitanjima. Sadržaj sporazuma već je objavljen. Svrha toga sporazuma jeste: ojačati oslobodilačke napore naroda Jugoslavije u krvavom ratu protiv okupatora i njihovih pomagača, mobilisati za tu borbu sve one koji danas još stoje po strani, organizovati najveću moguću materijalnu pomoć našim borcima na frontu i narodu u pozadini, onemogućiti izdajnicima naših naroda, kao što je Draža Mihailović, da pokrivaju svoju izdaju autoritetom legitimne vlade, i konačno još čvršće povezati našu oslobodilačku borbu sa opštesavezničkim frontom protiv Hitlera, još više pomoći savezničke napore za uništenje tog najvećeg neprijatelja čovječanstva.

U sporazumu su zaštićene sve nacionalne i demokratske tekovine koje su naši narodi izvojevali u više no trogodišnjoj borbi protiv okupatora i njihovih pomagača. U tim tekovinama imaju naši narodi garanciju da se ništa neće učiniti protiv njihove volje. Sporazum s predsjednikom vlade u Londonu dr Ivanom Šubašićem došao je upravo kao posljedica pobjede koju su izvojevali naši narodi nad okupatorima i njihovim pomagačima. Zato on predstavlja jedan važan korak naprijed u konačnoj likvidaciji podle i zločinačke urote otvorenih i slabo zamaskiranih urotnika od Nedića, Pavelića do Draže Mihailovića, koji su primili oružje od okupatora da bi se njime borili protiv Narodnooslobodilačke vojske i naroda.

Nema sumnje da će taj sporazum biti jedan vrlo važan prilog učvršćivanju jedinstva naših naroda u njihovoj teškoj borbi protiv okupatora i njihovih pomagača.

Za one koji još stoje po strani i koji se kolebaju, ovaj sporazum je posljednji poziv da se priključe narodnooslobodilačkom pokretu i izvrše svoju dužnost prema svojoj napaćenoj zemlji.

Ovaj sporazum je posljednji odlučni poziv svima zavedenim Srbima, koji pod Nedićem i Dražom Mihailovićem služe okupatoru i bore se protiv vlastitog naroda, da se priključe Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

Ovaj sporazum je posljednji odlučni poziv svim onim Hrvatima, a naročito domobranima i legionarima koji se već tri godine bore na strani okupatora protiv vlastitog naroda i protiv saveznika naših naroda, i tako nanose veliku sramotu svojoj hrvatskoj domovini — da se priključe Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

Ovo isto važi i za slovenske domobrance koje je izdajnik Rupnik organizovao u borbu protiv vlastitog naroda na strani njemačkog okupatora.

U vrijeme kada se narod bori na život i smrt niko se više ničim ne može pravdati. Ni partijski ni drugi razlozi ne mogu opravdati onoga koji stoji po strani, ili čak služi neprijatelju. Front oslobodilačke borbe naših naroda dovoljno je širok da u njemu može zauzeti svoje mjesto svaki ko voli svoj narod i zaista hoće da se s oružjem u ruci bori za njegovu slobodu.

Na kraju podvlačimo, da je materijalna pomoć koju pružaju našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci naši saveznici — Engleska, Sjedinjene Države Amerike i Sovjetski Savez — vrlo dragocjena i efikasna, i izražavamo svoju zahvalnost za tu pomoć. Mi se nadamo da će nam Saveznici i ubuduće pružiti svu moguću pomoć, kako bi naši narodi sa svojom Narodnooslobodilačkom vojskom mogli dati maksimum [od sebe] u zajedničkim naporima za konačnu pobjedu nad omraženim okupatorima.

*A-VII, k. CŠ—1,
reg. br. 13/1, str. 2—3.
(Koncept Deklaracije nalazi se u
A-CKSKJ, Fond NKOJ,
br. 1944/32.)*

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE¹⁷²

U vezi s opštim savezničkim planom, NOV i POJ dobili su zadatak da naročito u vremenu od 1. do 7. septembra ruše komunikacije na cijelom jugoslovenskom ratištu i tako ukoče manevarnost okupatorskih trupa.¹⁷³ Kao i do sada, stalo mi je do toga da naša vojska izvrši ovaj važni zadatak. U tom cilju

NAREDUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete slijedeće komunikacije: željezničku prugu Zemun—Stara Pazova (2), [zapriječite] rijeku Dunav od Fruške gore do Beograda (1).

Pored navedenih komunikacija treba u vremenskom periodu od 1. do 7. septembra dejstvovati i na druge važne komunikacije, tako da neprijateljski saobraćaj bude paralizovan.

2. Savezničko vazduhoplovstvo sadejstvovaće vašim akcijama. Ono će dejstvovati danju, prvenstveno tukući neprijateljski saobraćaj. Vaše jedinice dejstvovaće na komunikacije noću. Po danu uklanjaće se se s komunikacija kako ne bi trpjele gubitke od savezničkog vazduhoplovstva. Ako, pak, pojedine vaše jedinice treba da ostanu na osvojenim dijelovima komunikacije, potrebno je prethodno o tome obavijestiti savezničkog oficira za vezu, da vazduhoplovstvo ne tuče dotični sektor komunikacije. Sa savezničkim vazduhoplovstvom potrebno je uspostaviti što tješnju vezu, kako bi njegovo dejstvo došlo do punog izražaja. Nastojati da se u samoj zemlji obezbijede baze za uzlijetanje aviona i regulisanje najužeg taktičkog sadejstva.

Savezničkom vazduhoplovstvu naročito treba pokazati mjesta gomilanja i grupisanja neprijateljskih trupa uslijed prekinutog saobraćaja.

3. Redovno ćete obavještavati savezničke oficire za vezu o planovima akcija i njihovom rezultatu u navedenom periodu od 1. do 7. septembra t[ekuće] g[odine].

4. Saveznici će nastojati da za ovu operaciju doture što više borbenih sredstava: bacača Piat, protivtenkovskih i brdskih oruđa, eksploziva, mašina za električno paljenje, municije za naše pešadijsko i teško naoružanje. Preko savezničkih oficira za vezu blagovremeno javiti mjesta za bacanje ovoga materijala.

5. Broj naznačen pored komunikacije označava prioritet i važnost njenog rušenja: (1) — komunikacije prvenstvene važnosti, (2), (3) i (4) — drugostepene, trećestepene važnosti. No, razumije se, sve te komunikacije treba rušiti.

6. Dozvoljava se glavnim štabovima da mogu izvršiti podjelu komunikacija prema trenutnom rasporedu jedinica pojedinih korpusa. Osnovno je da navedene komunikacije bude porušene.

7. Ovo naređenje dostavlja se preko savezničkih oficira za vezu i po istome se ima postupiti.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

*A-VII, k. 211,
reg. br. 54/7.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

U paketu šifri za 1. [proleterski] korpus nalazi se šifra za 12. korpus. Izvadite ih, ukoliko su još kod vas, i po sigurnom kuriru hitno pošaljite [šifru] 12. korpusu. Ukoliko je ova šifra već upućena 1. korpusu, vi uputite Lekiću tablice za 29. [hercegovačku NOU] div[iziju] s pravilima za rad.¹⁷⁴ Ovo je hitno. Nepr[ijatelj] čita Lekićevu šifru.¹⁷⁵

*A-VII, k. 394,
reg. br. 21—39/2.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Lekić ima na Pivi 600 ranjenika.¹⁷⁶ Preduzmite hitne mjere bilo da se evakuišu avionima, bilo da ih zbrinete po vašim bolnicama. Lekić nije u stanju da ih obezbijedi. Lekić može ranjenike dovesti na Njegovođu 18. uveče.¹⁷⁷ Mi možemo obezbijediti avione. Hitno odgovorite slijedećom [radio-]vezom.¹⁷⁸

A-VII, k. 60/C, f. 1.

ŠTABU 4. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

[. . .]*
NAREĐUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete slijedeće komunikacije: željezničku prugu Zagreb—Karlovac—Generalski stol (1), cestu Karlovac—Slunj—[Ličko] Petrovo Selo (2), željezničku prugu Kostajnica—Bosanski Novi—Bihać (1), cestu Bosanski Novi—Bihać (2), cestu Bihać—Knin (1).

[. . .]*

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

*A-VII, k. 15,
reg. br. 15/1.*

* Tačkama su označena mjesta s kojih je ispušten tekst koji je identičan s tekstom Titovog naređenja upućenog istog dana Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine (vid. str. 89—90). S ovim se Tito saglasio prilikom autorizacije.

ŠTABU 5. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

[. . .]*
NAREĐUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete slijedeće komunikacije: željezničku prugu Brod—Doboj—Sarajevo (1), cestu Doboj—Sarajevo (2), željezničku prugu Sarajevo—Mostar (1), cestu Banja Luka—Jajce—Mostar (3), željezničku prugu Kostajnica—Bosanski Novi—Bihać (1), cestu Bosanski Novi—Bihać (2), cestu Bihać—Knin (1).

[. . .]*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

*A-VII, k. 15,
reg. br. 12—2/1.*

* Tačkama su označena mjesta s kojih je ispušten tekst koji je identičan s tekstom Titovog naređenja upućenog istog dana Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine (vid. str. 89—90). S ovim se Tito saglasio prilikom autorizacije.

ŠTABU 6. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

[. . .]*

NAREĐUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete slijedeće komunikacije: željezničku prugu Vrpolje—Brod—Novska (1), željezničku prugu Vrpolje—Osijek (2).

[. . .]*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

*A-VII, k. 15,
reg. br. 13—9/1.*

* Tačkama su označena mjesta s kojih je ispušten tekst koji je identičan s tekstom Titovog naređenja upućenog istog dana Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine (vid. str. 89—90). S ovim se Tito saglasio prilikom autorizacije.

ŠTABU 7. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

[. . .]*
NAREĐUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete slijedeće komunikacije: željezničku prugu Rakek — Št. Petar (1), željezničku prugu Št. Petar—Ilirska Bistrica (2).

[. . .]*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

*Arhiv IZDG SR Slovenije,
f. 154/III i 28/I.*

* Tačkama su označena mjesta s kojih je ispušten tekst koji je identičan s tekstom Titovog naređenja upućenog istog dana Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine (vid. str. 89—90). S ovim se Tito saglasio prilikom autorizacije.

ŠTABU 8. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

[...]*

NAREĐUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete sljedeće komunikacije:
 željezničku prugu Knin—Split (1),
 cestu Knin—Sinj (2),
 cestu Knin—Drniš—Sinj (3),
 cestu Drniš—Žara (4),
 cestu Knin—Gračac (1),
 cestu D[onji] Lapac—Knin (2).

[...]*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. avgusta 1944.
 [Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
 maršal Jugoslavije

Tito

*A-VII, k. 15,
 reg. br. 14—2/1.*

* Tačkama su označena mjesta s kojih je ispušten tekst koji je identičan s tekstom Titovog naređenja upućenog istog dana Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine. (vid. str. 89—90). S ovim se Tito saglasio prilikom autorizacije.

ŠTABU 10. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

[...]*
NAREĐUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete slijedeće komunikacije:
 željezničku prugu Varaždin—Zabok—Zaprešić (1),
 željezničku prugu Zaprešić—Zagreb (2),
 željezničku prugu Zagreb—Banova Jaruga (2).

[...]*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. avgusta 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

*A-VII, k.15,
reg. br. 16/1.*

* Tačkama su označena mjesta s kojih je ispušten tekst koji je identičan s tekstom Titovog naređenja upućenog istog dana Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine (vid. str. 89—90). S ovim se Tito saglasio prilikom autorizacije.

ŠTABU 11. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

[...]*

NAREĐUJEM:

1. Potrebnim snagama rušićete slijedeće komunikacije:
 cestu Ogulin—Brinje—Senj (2),
 cestu Brinje—Otočac—Gospić (3),
 cestu Kraljevica—Senj (4).

[...]*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

17. avgust 1944.
 [Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
 maršal Jugoslavije

Tito

*A-VII, k. 15,
 reg. br. 15—2/1.*

* Tačkama su označena mjesta s kojih je ispušten tekst koji je identičan s tekstom Titovog naređenja upućenog istog dana Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine (vid. str. 89—90). S ovim se Tito saglasio prilikom autorizacije teksta.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]*

[17.] avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vjerujemo da se neprijatelj kreće k primorskom pojasu.¹⁷⁹ Povlačenje pred njim nepravilno je. Treba ga izmanevrisati zabacivanjem u pozadinu. Najbolje bi bilo krenuti k sjeveru za Prvom div[izijom].¹⁸⁰ Izgleda da je prostor zap[adno] od Pljevalja prazan. Ako se nepr[ijatelj] uklonio s Maglića i Zakmura, možete privremeno koristiti taj sektor,¹⁸¹ kao i sektor Golije.** Potrebno je brzo raditi. Za ranjenike dogovorite se s Drugim k[orpusom]. Najteže [ranjenike] bi trebalo skloniti negdje u Goliji.¹⁸² Uopšte, pratite razvoj situacije i prema njoj se upravljajte. Hranu ćemo [vam] slati, ali tačno naznačite mjesta bacanja za svaki dan.

A-VII, k. 60/C, f. I.

* Na radiogramu nema datuma, a sudeći prema broju (39) koji ima u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ i sadržaju teksta, pisan je najkasnije 17. avgusta. U Knjizi primljenih radiograma Štaba 12. korpusa NOVJ zapisan je pod 18. avgustom.

** Ovdje je riječ o planini Goliji koja se nalazi zapadno od sela Brezana, tj. sjeverozapadno od Nikšića.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

17. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Nije vjerovatna evakuacija ranjenika avionima.¹⁸³ Zajedno s Radovanom [Vukanovićem] i Šegrtom morate obezbijediti ranjenike.¹⁸⁴ Povežite se sa susjedima. Đoko [Jovanić] pod borbom odstupa ka Gacku.¹⁸⁵

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/II.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

17. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Svi avioni U—2 neka dođu na Vis radi vježbe.¹⁸⁶ Posluga s daglasā neka ide u SSSR.¹⁸⁷ Mehaničare priključite ruskim mehaničarima.¹⁸⁸

Grupu avijatičara popuniti najboljim ljudima iz Gravine.¹⁸⁹

Senka [Jovanović] s dvoje djece i žena Augustinčića takođe idu noćas.¹⁹⁰

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[PORUKA VINSTONU ČERČILU,
PREDSJEDNIKU BRITANSKE VLADE]*

Ekselencijo,

Dozvolite mi da izrazim pri svom povratku u zemlju svoju zahvalnost za vanredno srdačan prijem i Vaše iskreno interesovanje za probleme koji se tiču naše napaćene zemlje.¹⁹¹

Uvjeren sam, Ekselencijo, da će ovaj historijski susret s Vama biti od ogromne koristi ne samo za vođenje ove zajedničke borbe nego i za uspješno rješavanje poslijeratnih problema i još veće zbližavanje i učvršćivanje odnosa između naroda savezničke Engleske i Jugoslavije.

Primate izraze mog dubokog poštovanja

[18. avgust 1944.
Orlovica na Visu]

J. B. Tito

*PRO, 100/202,
144 B, X/L, 3925.*

* Poruka je napisana na srpskohrvatskom jeziku. Nju je šef Kabineta maršala Tita pukovnik Mitar Bakić dostavio sa slijedećim propratnim tekstom:

»BRITANSKOJ VOJNOJ MISIJI

Molim vas da uputite slijedeću poruku Njegovoj Ekselenciji gospodinu Vinstonu Čerčilu od maršala Tita:«

[PORUKA GENERALU HENRIJU MAJTLANDU VILSONU,
VRHOVNOM KOMANDANTU SAVEZNIČKIH SNAGA ZA
SREDOZEMLJE]*

Na svom povratku u zemlju želim da Vam izrazim, gospodine generale, svoje poštovanje i blagodarnost na ljubaznom prijemu.

Uvjeran sam da će naš susret i naši razgovori mnogo doprinijeti našoj saradnji u ovoj borbi za konačnu pobjedu nad zajedničkim neprijateljem.¹⁹²

18. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

J. B. Tito

*PRO, 100/200,
144 B, X/L, 3925.*

* Poruku, na srpskohrvatskom jeziku dostavio je načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnant Arso Jovanović sa slijedećim propratnim tekstom:
»VRHOVNI ŠTAB
NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE
I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

BRITANSKOJ VOJNOJ MISIJI

Molim vas da uputite slijedeću poruku gospodinu generalu Majtlandu Vilsonu od maršala Tita:«

[PORUKA GENERALU HAROLDU ALEKSANDERU,
KOMANDANTU SAVEZNIČKE 15. GRUPE ARMIIJA]*

Izražavam svoje zadovoljstvo što sam imao priliku, iako vrlo kratko vrijeme, da budem Vaš gost i da Vas upoznam.¹⁹³ Biće mi drago ako će se pružiti mogućnost u toku ove zajedničke borbe da se ponovo sretnemo, jer Vaše sjajne zasluge u pobjedama nad zajedničkim neprijateljem visoko cijenim.

[18. avgust 1944.
Orlovica na Visu]

J. B. Tito

*PRO, 100/200,
144 B, X/L, 3925.*

* Poruku, na srpskohrvatskom jeziku, dostavio je načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnant Arso Jovanović sa slijedećim propratnim tekstom:
»VRHOVNI ŠTAB
NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE
I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

BRITANSKOJ VOJNOJ MISIJI

Molim vas da uručite slijedeću poruku gospodinu generalu Aleksanderu od maršala Tita:«

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]*

18. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odmah uputite Bazi [NOVJ] u Italiji 20 boraca za padobranske jedinice.¹⁹⁴ Dobrovoljci [moraju biti], do 30 godina [starosti i da budu] zdravi, hrabri i pouzdani.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—1/8.*

* Naredenje istovjetne sadržine Tito je uputio još i glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije, Štabu 5. korpusa NOVJ i Štabu 8. korpusa NOVJ. Jedino je učinio razliku u broju boraca i starješinskog kadra i o tome obavijestio Štab Baze NOVJ u Italiji (vid. str. 112).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

18. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Naše je mišljenje da [za sada tamnošnja] jaka nepr[ijateljeva] uporišta ne treba napadati. To nam donosi samo gubitke.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/4.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

18. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Dok 22. [srpska NO] divizija ne uhvati vezu s G[lavnim] š[tabom] NOV i PO] Srbije, vi javljajte o njenim akcijama.¹⁹⁵

A-VII, k. 60/C, f. 1.

O NA VISU LETA 1944.

MARŠAL TITO ZA RADNIM STOLOM U SEDIŠTU VŠ NOV I POJ NA VISU, AVGUSTA 1944.

Шифровка № 32.

Борислав Карац 23.00 2.8.44. 1.50
3.8.44. 1.50 1.55 3.8.44.

Генерал-лейтенанту Терзиу.

Перодейте председателю Национального
Комитета Ташки подлинную посылку:

"Председателю Национального Комитета

Ташки господину О. Моравскому.

От имени Национального Комитета освобо-
ждения Югославии и всего освобождаю-
щего движения чиню браво и поздрав-
ления и выражаю Нашей материи
Вам и Национальному Комитету Ташки
Наш истинному председателю Ташки
Нашей Ташки. Мы испытывали удив-
ления большой радости когда видели что
успешная Красная Армия с помощью
Вашей отважной борьбы освободила
Вашу югославскую родину от немец-
кой захватчиков и так создаст
Крепкую дружбу между народами
Ташки и Советским Союзом.

В Ташки мы все большое удивление.
Ваше Ташки."

№ 85 Маршал Ташки.

поч. 3.00 3.8.44 Ташки.

FOTOKOPIJA TITOVOG RADIOGRAMA
GENERAL-LAJTNANTU VELIMIRU TERZIĆU
OD 2. AVGUSTA 1944.

Drugu Marku i Bevcu.

6782

Baljen vas pozdravlja kao kurira koji treba da dovede za mene svi vaz-
nju postu. On treba odmah da se vrati istim avionom.

Stigli smo dobro i odmah isti dan posle nekoliko kratkih konfe-
rencija sa Wilsonom i njegovim stabom. Drugog jana, 8-og avgusta, je sam
otputovao sa cetiri druga i lakimoc u posetu kod Aleksandra. On se naja-
zi dosta daleko od nase vrste frontu. Razlog zbog prilicne bure u var-
hu meni je poznato i dosao sam na mesto prilicno iscrpljen. Kod Aleksan-
dra sam se zadržao svega nekoliko sati a onda sam se vratili automobil-
om preko Kijeva. Aleksandar je na mene nacio prilicno dobar utisak. Na
Kardeljevo veliko veselje pitanje Slovenije i istre ispolo je onako kako
on to sam zeli. Kad sam vertig kući pricicu usmeno.

U Rimu smo prenoćili i drugog dana razgledali znamenitosti a u pr-
vom redu crkvu svetog Petra skroz od kaze da mi se nise i sve skupa
vrlo videlo. I život u Rimu izgleda prilicno normalan. Posle voshje od
cetiri sate iz Rima stigli smo natrag u Vilsonov stao. Janas imao pono-
vo neke rasprave a vidocu se i se karikisanje, engleske, retativikom u
Bredosmanoj komisiji. Onda ostajemo verovatno jos dva dana a onda ce se
vratiti svi ostali odmah kući a je cu verovatno poslati samih zori i ne-
ke druge bojnice. Javite mi utratko sta ima novoga otki onoga sto ce biti
u postu. Najvise se interesuje kako ide kod Pekari i Laska.

Knogo i srdecno pozdravlja

P.S: Posaljite mi, molim vas, 100 000 lira.

9 VII 44

FOTOKOPIJA TITOVOG PISMA MARKU
(ALEKSANDRU RANKOVIĆU) I BEVCU
(EDVARDU KARDELJU) OD 9. AVGUSTA
1944.

TITOV POSLEDNJI POZIV OD 30. AVGUSTA
1944. SVIM ZAVEDENIM SLUGAMA
OKUPATORA.

MARŠAL TITO NAD RADNOM KARTOM U SEDIŠTU VŠ NOV I POJ NA VISU, AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO U AVIONU PRILIKOM LETA ZA KAZERTU U ITALIJI, 6. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO I KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE, GENERAL HENRI MAJTLAND WILSON, ZA VREME SUSRETA U KAZERTI 6. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO, WINSTON ČERČIL I DR IVAN ŠUBAŠIĆ, U NAPULJU, 13. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO S GRUPOM SARADNIKA I BRIGADIROM FICROJEM MAKLEJNOM, U NAPULJU 13. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO S GRUPOM SARADNIKA, U NAPULJU 13. AVGUSTA 1944.

[ŠTABOVIMA 2. i 3. KORPUSA NOVJ]

18. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Ponovo vam naređujem da sve borce iz Banije, koji su kod vas ostali poslije V ofanzive, prvom prilikom sigurnim vezama prebacite u Hrvatsku.¹⁹⁶ Izvijestite o ovome.¹⁹⁷

A-VII, k. 26,

reg. br. 4—1/13.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]*

[18.] avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vjerujemo da se nepr[ijatelj] kreće k primorskom pojasu.¹⁹⁸ Neprekidno povlačenje [pod njegovim pritiskom] nepravilno je. Treba ga brzim pokretom izmanevrisati i zabaciti mu se u pozadinu. Crnu Goru i Sandžak ne smijete napustiti.¹⁹⁹ Pomognite Lekiću u prihvatanju ranjenika. Čim mu se ukaže mogućnost i prilika treba da krene za 1. [proleterskom] div[izijom]. Naravno, vi morate zbrinuti njegove ranjenike.²⁰⁰ Svakodnevno javljajte mjesta za doturanje pomoći.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

* Tekst radiograma nema datuma u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ, dok je u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ zapisan pod 18. avgustom. Stoga smo brojčanu oznaku dana stavili u četvrtastu zagradu.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]*

18. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Peku [Dapčeviću] slati ručne granate, municiju za pješ[adijsko] naoružanje, odjeću, obuću i eksploziv. Koči [Popoviću] slati ručnih granata, pješ[adijske] municije, [mino]bacačke municije, odjeće, obuće, eksploziva, nagaznih mina, porcija za jelo, brdskih i protivtenkovskih topova.²⁰¹ Koči prebacite jednu kompletnu bateriju iz Brindizija.²⁰²

Povezati se [radio-vezom] s Kočom i Pekom.

Šifre i ostalo kurirom poslati.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tito je istog dana, 18. avgusta, u vezi s Operativnom grupom divizija NOVJ, uputio Štabu Baze NOVJ u Italiji slijedeći radiogram:

»Peku potrebno: 10 000 defanz[ivnih] ručnih granata, 500 000 [komada] jugoslovenske puščane] municije, 500 000 [komada] engl[eske puščane] municije, 4 000 uniformi, 4 000 cipela, 2 000 kg eksploziva s potrebnim priborom, 200 njem[aačkih puškomitraljeza, što više ruskih automata. Engleske puškomitraljeze i automobile ne treba [mu slati].

Mjesto bacanja za Peka: selo Blaževo, 30 km s[jevero]z[apadno] od Kuršumlije. Koordinate: 20°25' [istočne dužine] od Grinviča, [geografska] širina 43°14'. Signale uzeti od Rusa i [od] Engleza«. (A-VII, k.60/C, f. 1.)

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]*

18. avgust 1944.
Orlovica na Visu]

Za Padobranski bat[aljon]** doći će iz Hrvatske 60 boraca i dvije komande četa; iz 8. k[orpusa] — 20 boraca i jedna komanda čete; iz 5. k[orpusa] — 30 boraca, jedan štab bataljona i jedna komanda čete; iz Slovenije — 10 boraca; iz Srbije — 20 boraca.²⁰³ Dajte iz Baze još 10 boraca.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Štaba Baze NOVJ u Italiji pod 19. avgustom.

** Riječ je o 1. padobranskom bataljonu NOVJ.

MARŠALU VAZDUHOPLOVSTVA SIR JOHN SLESSOR-u,
K.C.B., D.S.O., M.C.*

Dragi Maršale,

1. Primio sam Vaše pismo od 9. avgusta 1944.²⁰⁴ Pomenute tačke u tom pismu razmatrane su na konferenciji u Kazerti, gdje sam ja usmeno iznio svoje mišljenje o njima i spreman sam da ga potvrdim i u ovom pismu.²⁰⁵

2. Kao što Vam je poznato, moja želja je bila da se u okviru RAF-VR** formiraju dvije eksadrile (squadrons) s jugoslovenskim posadama. Vi ste ih objeležili brojevima 351. i 352. Želio bih da te eksadrile imaju svo osoblje potrebno za njihovo održavanje u borbenoj gotovosti, pa sam spreman da Vam stavim potrebno ljudstvo na raspolaganje, radi organizovanja tih eksadrila. U vezi s tim izdao sam potrebna naređenja pukovniku F. Pircu. Takođe smatram da je neophodno da s pripremi rezervno osoblje za te eskadrile u slučaju gubitaka, pa se slažem s Vašim prijedlogom da se neophodno rezervno ljudstvo, prije nego što se upotrijebi u eskadrilama 351. i 352., zaposli u drugim eskadrilama BAF-a.***

3. Ne želim da ljudstvo predviđeno za službu u vazduhoplovstvu, koje ne može sada da se upotrijebi u eskadrilama 351. i 352., a ni kao neophodno rezervno osoblje za te eskadrile, neiskorišćeno ostaje u inostranstvu. Unutar zemlje potreban nam je svaki čovjek koji je sposoban da se bori u našoj vojsci, pa tražim da se to prekobrojno ljudstvo uputi u našu Bazu da bi se ponovo uključilo u jedinice naše kopnene vojske. Predlažem Vam da se o pojedinostima ovog pitanja dogovorite s pukovnikom Pircom, koji za taj zadatak ima od mene potrebna ovlaštenja.

S poštovanjem,

19. avgust 1944.

[Maršal Jugoslavije,
Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
Jugoslavije]

J. B. Tito

PRO, 100/202,
144 B, X/L, 3925.

Prevod s engleskog

* Skraćenice naziva visokih britanskih odlikovanja kojima je Slesor bio odlikovan.

** Royal Air Force Volunteer Reserve (Dobrovoljna rezerva Kraljevskog vazduhoplovstva).

*** Balkan Air Force (Ratno vazduhoplovstvo za Balkan).

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE

U pogledu razvoja vojne organizacije u Srbiji dajemo vam slijedeće napomene:

1. Osnovno je razbiti [pro]okupatorsku nedićevsko-četničku vlast, organizovanu po srezovima, opštinama i selima.²⁰⁶ Poslije razbijanja [pro]okupatorske vlasti otpočeti s organizovanjem vojnih formacija, vojnih i narodnih vlasti.* Ovo će se postići kada naše pokretne udarne jedinice²⁰⁷ razbiju osnovne nedićevsko-četničke bande na najvažnijim sektorima, tako da one više ne predstavljaju organizovanu snagu i opasnost za naš živalj u Srbiji. Dakle, narod treba da osjeti moć naših jedinica i slabost plaćeničkih bandi.

2. Pošto naše udarne grupe stvore uslove za razvoj vojne organizacije u Srbiji, čitav teren treba vojnički obuhvatiti i organizovati. To znači da se od naših glavnih uporišta mora postepeno širiti, dok se najzad ne obuhvati čitav teren. Za razvoj jedinica i [za] vojnu organizaciju terena predviđati i blagovremeno postavljati vojne i političke kadrove.

3. U sadašnjoj vojničkoj situaciji ne treba očekivati od udarnih grupa da očiste čitav teren i da se frontalno kreću jednim linijskim rasporedom. Te grupe, razbijanjem osnovnih četničko-nedićevskih bandi, treba na pojedinim sektorima da stvore i obezbijede čvrsta uporišta. S osloncem na ova uporišta treba ubacivati i formirati naše manje grupe na ostalom terenu. Bilo bi vrlo opasno grupisati snage na uzanom prostoru. Potrebno je obuhvatiti šira područja, razvući neprijatelja na širokom prostoru, čime će se on oslabiti i izložiti počesnom tučenju. Kad udarna grupa prođe do jednog važnog sektora, odatle treba da se postepeno širi u više pravaca.

Sve naše snage na područjima Srbije moraju biti sposobne za neprekidne brze pokrete i manevrovanja. Hvatanje ukoštac s krupnim okupatorskim snagama bilo bi pogrešno i vrlo opasno za naše jedinice, koje su i inače u dosadašnjim borbama imale velike gubitke.

4. Istočna i jugoistočna Srbija imaju za nas veliku važnost. Na tim sektorima već imamo izvjesna uporišta, gdje možemo obezbijediti naše baze i bolnice. Na tom terenu naše snage mogu manevrisati i zadržati se. Jugoistočni i istočni krajevi Srbije pretežno su okupirani bugar-

* Misli se na vojno-pozadinske ustanove (korpusne vojne oblasti, komande područja i komande mjesta) i na narodnooslobodilačke odbore.

skim trupama, čija je kapitulacija na redu.²⁰⁸ Tom kapitulacijom omogućio bi se priliv novih boraca u naše jedinice i mi bismo dobili važna uporišta protiv Šumadije.

Šumadija je vrlo važna, kako za neprijatelja tako i za Nedića i Mihailovića. Ne vjerujemo da se još od sada tu mogu održati naše jače snage. Zapadna Srbija je terenski povoljnija, pa će omogućiti da se s osloncem na nju lakše širimo u Šumadiju i ka Beogradu. To ne znači da već od sada pojedine manje, lako pokretne grupe ne treba ubaciti u Šumadiju. Kosmajski odred, koji je vrlo dobro naoružan na tom, za okupatora vrlo osjetljivom, sektoru, sve vrijeme se održao.

5. Izbijanje na Dunav i Savu je od velikog značaja, jer bi se omogućili kanali za vezu s Vojvodinom, gdje mi imamo veliki rezervoar novog ljudstva, raspoloženog za narodnoslobodilačku borbu. Konkretno — Mačva, Posavina i požarevački sektor su od prvenstvene važnosti.

6. Prodiranje u oblast Kosovo—Metohija takođe je važno. Te oblasti spadaju pod vašu komandu. Treba naći pogodno uporište odakle će se moći prodirati u te krajeve brže nego što je to do sada išlo.

7. Podjelu na operativna područja treba ovako izvršiti:

a) sektor istočne Srbije, između Morave, Dunava, bugarske granice i Nišave obrazuje jedno operativno područje. Na ovom području treba formirati jedan korpus jačine dvije do tri divizije.²⁰⁹

b) Vlasinski sektor, između južne Morave, Nišave, bugarske granice, pa na jug do rijeke Pčinje, odnosno makedonske granice obrazuje jedan operativni sektor. Za prvo vrijeme na ovom sektoru treba da djeluje jedna divizija, težeći da se ona pretvori u korpus. Može se primiti riješenje da se ovom operativnom području priključi sektor Bela Palanka—Vidlič gora, ako je on terenski bolje povezan sa Vlasinom.

c) sektor između Ibra i Južne Morave obrazuje jedno operativno područje. Na ovom području treba formirati jedan korpus jačine najmanje tri divizije.²¹⁰ Ovo je za sada centralna i osnovna baza sa koje treba prodirati u one predjele koji su manje, ili uopšte nisu, obuhvaćeni našom vojnom organizacijom.

d) Kosovsko-metohijska oblast, i po svom geografskom položaju i etnografskim karakteristikama, sačinjava jedno operativno područje. Treba težiti da se na tom sektoru razviju naše samostalne formacije. Sada su naše jedinice na tom sektoru malene, no svakako treba organizovati Štab Kosovsko-metohijske operativne zone. Naše je mišljenje da ova zona treba da bude neposredno potčinjena Glavnom štabu Srbije. Kosovske jedinice koje je do sada upotrebljavao Glavni štab Makedonije još ne treba uzimati.²¹¹ Te jedinice neophodno su potrebne za upotrebu na granici Srbije i Makedonije, a i dublje u Makedoniji radi formiranja makedonskih jedinica. Tek kada Glavni štab Makedonije bude formirao jače snage i kada na Kosovu i Metohiji budu sazreli uslovi za upotrebu jačih snaga moći će se te jedinice dovesti na svoj teren.

Vojna organizacija na navedena četiri područja već postoji, samo je treba učvrstiti, organizovati štabove i obezbijediti pravilno funkcionisanje.

Na ovim područjima treba ovako rasporediti snage:

Istočna Srbija: 23. [srpska] i 25. [srpska] divizija i izvjestan broj odreda, sve oformljeno u jednom korpusu.²¹²

Vlasinski sektor: 22. [srpska] divizija i izvjestan broj odreda neposredno potčinjenih toj diviziji.²¹³

Ibarsko-moravski sektor: 2. proleterska [divizija], 24. srpska [divizija], još jedna novoformirana divizija i izvjestan broj odreda, sve formirano u jedan korpus.

Kosovsko-metohijska operativna zona: na njoj rasporediti već postojeće čete, odnosno bataljone i brigade s početnim uporištem na Skopskoj crnoj gori. Ova zona, na sjeverozapadu, treba da se proteže do linije: Novi Pazar—Pešter—Plavsko jezero. Treba imati u vidu da su naše partizanske snage sada najjače na albansko-jugoslovenskoj granici. Veza između tih snaga i onih na liniji Skopska crna gora—Podujevo dosta je teška. Međutim, potrebno je tu vezu, i neophodno, ostvariti za pravilan razvoj borbe u Kosmetu.

e) Što se tiče Šumadije i zapadne Srbije, mada [tamo] ima partizanskih grupa, tu prostoriju treba tek vojnički organizovati. Naše udarne jedinice svojim prodorom treba da stvore uslove za tu organizaciju. No, već sada treba predvidjeti konture te organizacije. Te konture više baziraju na geografskoj podjeli, ali je ta podjela nužna za budući pravilan razvoj naših vojnih formacija.

1. Šumadijski sektor proteže se između Dičine—Ljiga, Lazarevca—Palanke, Velike i Zapadne Morave. Na ovom sektoru nalaze se 3—4 planinska uporišta gdje se mogu zadržati naše manje, za brze pokrete sposobne snage. Po našem mišljenju, ovaj sektor od samog početka mogao bi da primi tri samostalne brigade. No, cio ovaj sektor mora biti pod jednim operativnim rukovodstvom.

2. Beogradski sektor ograničen je na zapadu Kolubarom, a na istoku Moravom. Glavno uporište bio bi Kosmaj, šireći se prema sjeveru i istoku. Na Kosmaju se već nalazi Kosmajski odred. Ubacivanjem na ovaj sektor lako pokretnih udarnih bataljona moglo bi se dopirati čak i do Beograda, što bi za nas bilo od velikog vojnčkog i političkog značaja. Smatramo da bi se mobilne i dobro vođene jedinice mogle zadržati na ovome sektoru. Za cio ovaj sektor treba predvidjeti i odrediti jedno operativno rukovodstvo.

Zapadna Srbija ima dva odjelita operativna sektora: Posavski i Suvoborski.

3. Posavski, sjeverno od linije Jadar—gornja Kolubara. Ovaj je sektor za nas od prvenstvene važnosti. Preko njega treba da uspostavimo kanale za izvlačenje ljudstva iz Vojvodine. Nameće se potreba da se na ovaj sektor što prije dođe. Na ovom sektoru, u Posavini, već ima malih partizanskih grupica. Vojnu organizaciju na ovom sektoru neće biti teško sprovesti.

4. Suvoborski, južno od linije Bajina Bašta—Zapadna Morava. Na ovom sektoru su osnovne četničke snage i njihova glavna uporišta. Znači, prvo ih tu treba razbiti i ovladati tim bazama. Pošto je teren brdovit, jače naše snage na ovome sektoru se mogu zadržati opet pod uslovom da brzo manevruju.

5. Ostaje još jedan, za nas vrlo važan sektor, zapadno od Ibra, pa preko Zlatibora do Tare planine. S ovog sektora se najbolje može organizovati veza između Srbije, s jedne strane, i Sandžaka i Crne Gore, s druge strane. Do sada na ovom sektoru nismo imali nikakvih odreda. Međutim, od sada ovom sektoru treba posvetiti veliku pažnju i nastojati da se tu stvore naša uporišta. Lijevo krilo ovog sektora je vrlo važno, jer se s Tare planine najbolje može uspostaviti veza s istočnom Bosnom. Zbog nemanja ove veze, pokret naših jedinica iz istočne Bosne, kako za Sandžak tako i za Srbiju, bio bio vrlo otežan.

Ovo je globalna podjela na pet operativnih područja. Preciznija njihova podjela vaša je stvar. Uglavnom, vi se nalazite pred problemom da vojnički savladate i organizujete svih tih 5 područja.

Za prodiranje u ove oblasti mi imamo slijedeći plan:

a) Lekićev korpus s dvije vojvođanske i jednom bosanskom divizijom²¹⁴ treba da prodre na posavski sektor s uporištima na Ceru i Blizanskim visovima iznad Valjeva.

Lekić se sada nalazi s dvije divizije u Pivi. Bosanska divizija nalazi se u istočnoj Bosni i ona će preko Drine preći ka Ceru kada se Lekić bude primicao određenom sektoru.

b) Pekov 1. [proleterski] korpus²¹⁵ s četiri divizije (1, 5, 6. i 17.) prodrijeće na suvoborski sektor, ostavljajući vjerovatno jednu diviziju na sektoru Zlatibor—Tara planina. Peko će se na zapadu širiti do Zvonika.

Šesta [lička proleterska] divizija [»Nikola Tesla«] sada se nalazi u Pivi i s Lekićevim [divizijama] će nastaviti pokret. One trebaju odmora i popune najmanje desetak dana. Sem toga, u Crnoj Gori i Sandžaku još je u toku neprijateljska ofanziva. Ne vidimo još njen obim, pa se plašimo da nam to još više ne uspori pokret Lekićeve grupe.

Prva [proleterska] divizija u pokretu je ka Rudom i priješla je komunikaciju Pljevlja—Čajniče. Po informacijama, u Rudom se nalaze četnici s nešto malo Nijemaca. Ona će nastaviti dalje pokret: Rudo—Kadinjača—Povlen, gdje će se operativno povezati s Pekom preko komunikacije Užice—Valjevo.

Peko s tri divizije (5, 17. i 21. srpskom) treba, pošto se obavezno popuni novim ljudstvom, da krene sa sektora Kopaonik—Jastrebac, preko Zapadne Morave, opštim pravcem ka Suvoboru, s tim da na suvoborskom sektoru razbije osnovne četničke grupacije. Vama prepuštamo da odredite zajedno s Pekom detaljne pravce pokreta divizija. Možda bi bilo najbolje da dvije divizije idu sjeverno od Zapadne Morave, a jedna preko Ibra i Dragačeva da pređe Zapadnu Moravu, između Čačka i Požege, i upravi se k Maljenu. Veza između divizija mora biti apsolutno obezbjeđena.

Po dolasku na Suvobor, Peko će se povezati sa svim svojim snagama. On će zadržati komandu nad svoje četiri divizije. Vjerovatno je da će 6. lička [proleterska divizija »Nikola Tesla«] ostati na sektoru Zlatibor—Tara planina, povezana s 37. [sandžačkom] divizijom, koja bi trebala ostati na sektoru Nova Varoš—Ivanjica.

Što se tiče 21. srpske divizije, mi je mislimo ovako upotrejebiti: u zajednici s Pekom treba da se za neko vrijeme očvrstne u akcijama.²¹⁶ Kada Peko raščisti situaciju na svome pokretu, kao i na sektoru Suvobora, onda se ova divizija može uputiti za dejstvo u šumadijskoj operativnoj zoni. Njeno dejstvo izrazilo bi se u samostalnom dejstvu pojedinih brigada na odjelitim sektorima. Bilo bi dobro na Kosmaj poslati jednu brigadu, ukoliko brže, utoliko bolje. Od tog momenta ta divizija bi potpala pod neposrednu vašu komandu.

6. Prvi [proleterski] i 12. [korpus] biće pod našom neposrednom komandom.²¹⁷ No, vi morate zajednički sarađivati. Potrebno je da s njima uspostavite radio-vezu i uopšte tijesan kontakt. I vaša i njihova dužnost jeste da se njihove divizije popune što prije novomobilisanim ljudstvom. Tek poslije te popune vi treba da otpočnete s organizacijom odreda i brigada.

Sami štabovi korpusa moraju na svojim sektorima otpočeti s organizacijom odreda, vojno-pozadinskih [komandi], kao i narodne vlasti. Za sve to oni moraju davati i pronalaziti nove kadrove.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

19. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

*A-VII, k. 371,
reg. br. 6/4.*

ZA 10. KORPUS NOVJ

[19.]* avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobren [je] dolazak u 10. k[orpus] engl[eskom] kapetanu Fife-u
namjesto Gibbs-a.²¹⁸

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—1/6.*

* Na radiogramu nema datuma, a njegov tekst je u Knjizi poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ zapisan pod 19. avgustom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

[19. avgust 1944.]
[Orlovica na Visu]

Uputite nam tri dobra [radio-]telegrafista i jednog pouzdanog referenta za vezu u korpusu.²¹⁹

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—1/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

19. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobreno [je] Amerikancima da osnuju obavještajnu bazu na granici Austrije za prebacivanje agenata u Austriju sa sektora 14. divizije. Sastojaće se od: kapetana Fišera, tumača Pavlovića, narednika Spiroa, radio-telegrafiste, civila Peria, radio-telegrafiste, i Karpentera, tumača. Oni će oko 25. VIII spustiti se padobranima kod 14. divizije i baciti [joj] istovremeno [ratni] materijal.

A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]

19. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Odobravam Amerikancima da osnuju obavještajnu stanicu na mađarskoj granici, u blizini Subotice. Sastojaće se od: majora Fluesa, kapetana Filipsa, kapetana Barnskog, potporučnika Kescethelija, tumača podoficira Salona Tatea, telegrafiste Jonstona.²²⁰

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/10.*

[ŠTABU 2. I ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

Može li se hitno napraviti aerodrom kod Brezana, sjev[erno] od
Vojnika?²²¹

Potražite i neko drugo letilište.²²²

19. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Tito

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/13.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

19. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Doko [Jovanić] i dalje [privremeno] potpada pod vašu komandu.²²³
Javite koliko dnevno trebate hrane i šta vam treba od ostalog materijala.²²⁴

Preko nas pošaljite plan [radio-]veze za Bari.²²⁵ Šifru ćete dobiti avionom.*

*A-VII, k. 28,
eg. br. 2—I/II.*

* Šifra je dostavljena Štabu 2. korpusa NOVJ i naređeno mu da je proslijedi Štabu 12. korpusa NOVJ.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

19. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Đoko [Jovanić] noćas čeka hranu na Pišču.²²⁶ Mi [smo] mu dali vaše signale.²²⁷ Treba uzeti samo jedno mjesto [za prijem materijala] da ne bude zabune. Zašto ne javljate vaše mjesto za prijem, nego time samo otežavate sebi položaj?²²⁸

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2-1/11.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

19. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Za 6. div[iziju] bacajte hranu na Pišče, zap[adno] od Durmitora. Koordinate: 18°54' [dužina] od Grinviča, širina 43°9'. Signali kao i za 12. k[orpus]: trougao od 9 vatri, zemlja — slovo M, avion slovo O.* Noćas morate obavezno slati.²²⁹

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tito je istoga dana uputio slijedeći radiogram Štabu 6. ličke proletherske divizije »Nikola Tesla«:

»Signali za Pišče: trougao od 9 vatri, zemlja slovo M, avion slovo O. Signali isti kao za Lekića. Primajte hranu na jedno zajedničko mjesto da ne bude zabune« (A-VII, k. 28, reg. br. 2—6/12).

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

19. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Drugom k[orpusu je] potrebna hrana. Bacajte [je] na Krnovo.²³⁰
Signale uzmite od Engleza.

A-VII, k. 60/C, f. I.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

19. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Ako već imate Lekićevo mjesto za bacanje [ratnog materijala], onda i materijal za 6. [ličku proletersku] div[iziju »Nikola Tesla«] uputite na Lekićevo mjesto.* Oni će istaći jednu vatru. No, objasnite avijatičarima da se mogu pojaviti i dva ista signala.²³¹ Neka bacaju na ma koje mjesto [koje je] s istim signalima.²³²

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Tito je 18. avgusta odredio da to budu Crkvice, precizirajući njihovu lokaciju koordinatama: 18°54' istočne geografske dužine od Grinviča i 43°11' sjeverne geografske širine (vid. A-VII, k. 60/C, f. 1, radiogram br. 65 s 26 grupa).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

20. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Druga prol[eterska] d[ivizija] ostaje pod vašom komandom na sektoru Jablanice. Dvadesetprva srp[ska NOU divizija] ulazi u sastav Pekove grupe.²³³

Sve Pekove jedinice hitno popunite, jer mu predstoji pokret.²³⁴ Pekov slijedeći cilj [je] Rudnik—Suvobor—Maljen. Od Peka primite sve ranjenike i nastavite s evakuacijom u Italiju.

Đurić dolazi s detaljnom instrukcijom.²³⁵

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—1/8.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

20. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Makedonci javljaju da Bugari pripremaju 4 div[izije] za ofanzivu na sektor Kumanovo—Čustendil—Piroć—Niš.*²³⁶ Ovo imajte u vidu i jače snage blagovremeno uklonite s tog terena. Možda bi dobro bilo da prije početka ofanzive 22. div[iziju] prebacite u ist[očnu] Srbiju.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—1/8.*

* U Knjizi poslatih radiograma Glavnog štaba NOV i PO Makedonije piše: Vranje.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobravam predložene mjere za Istru. Hitno prebacite k sjevero-istoku glavne snage. U Istri neka ostanu manji partiz[anski] odredi. Produžite s mobilizacijom i ljudstvo hitno prebacite u Gorski kotar.²³⁷

A-VII, k. 26.
reg. br. 7--1/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Major Bren neka ostane kod 11. k[orpusa] kao šef [Anglo-američke vojne] misije i oficir za vezu. Treba mu dati sve podatke o nep[rijatelj-skim] snagama. Trebalo bi da koordinira rad [savezničke] avijacije s trupama korpusa.²³⁸

O akcijama biće vam dostavljeno moje posebno naređenje.²³⁹

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—1/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Recite nam organizaciono i brojno stanje novoformirane 40.
div[izije] u Slavoniji.²⁴⁰

A-VII, k. 26,
reg. br. 7—1/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

20. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Izvijestite jeste li uputili 6 [radio-]telegrafista preko Barija za Srbiju.²⁴¹ Ako niste, to odmah uradite.²⁴²

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—1/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Nije vjerovatno da će Sav[eznici] ubrzo evakuisati vaše ranjenike.
Prema tome se i upravljajte.²⁴³

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/4.*

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Drugu prol[etersku] div[iziju] ostavite na sektoru Jablanice pod Kočinom komandom.* U sastav vaše Grupe** ulazi 21. srpska div[izija].²⁴⁴ Sve jedinice hitno popunite i što brže se spremite za pokret. Na tom sektoru ne smijete se uplesti u jače borbe.²⁴⁵ Vaš je slijedeći cilj: Rudnik—Suvobor—Maljen. Sve ranjenike ostavite kod Koče. Đurić donosi detaljnu instrukciju.²⁴⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

* Koča Popović je tada bio komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

** Odnosi se na Operativnu grupu divizija NOVJ, koju su do tada sačinjavale 2. proleterska, 5. krajiška i 17. istočnobosanska udarna divizija.

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]*

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Javili smo vam plan rada.²⁴⁷ Morate pravilno cijeniti situaciju i pružiti nam izjesne sugestije.²⁴⁸ Popuna vaših jedinica je nužna.

Prva [proleterska divizija je] izbila kod Rudog. Njen pravac kretanja [jeste] k Povlenu. Žarkov** pravac pokreta [jeste] k*** sektoru Ivanjice.

Prvom div[izijom] mi rukovodimo dok se vi s njom ne sastanete. Žarko ostaje samostalno na ivanjičkom sektoru.

*A-VII, k. 60/C, f. 1, i
k. 28, reg. br. 2—20/4.*

* Tekst radiograma je u Knjizi primljenih depeša Štaba Operativne grupe divizija zapisan pod 21. avgustom i na nekoliko mjesta se razlikuje od teksta koji se ovdje objavljuje.

** Potpukovnik Žarko Vidović tada je bio komandant 37. sandžačke udarne divizije i o toj diviziji je ovdje u prenosnom smislu riječ.

*** Dovde se tekst nalazi u k. 60/C, f. 1, a dalje u k. 28, reg. br. 2—20/4.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Nijemci zauzeli Njegovođu i izbili preko Tare na Crkvice.²⁴⁹ Radovan [Vukanović]²⁵⁰ primijetio pokret Nijemaca cestama od Pljevalja ka Rudom i ka Čajniču.²⁵¹ Peko [Dapčević]²⁵² javlja o koncentraciji jačih njemačkih snaga u ibarskoj dolini od [Kosovske] Mitrovice do Kraljeva — vjerovatna [im je] namjera pokret ka Peku.²⁵³ Poželjan [je] vaš brzi pokret i sposobnost manevrisanja. Vaš pravac [jeste] k Poglenu. Žarko [Vidović]²⁵⁴ neka [vam] obezbjeđuje bok dejstvom k Ivanjici i Novom Pazaru. Zabrinjavaju nas ti nenaoružani. Možda bi bilo bolje da ih vi uzmete.²⁵⁵ Žarko mora paziti na bolnicu.²⁵⁶

*A-VII, k. 372,
reg. br. 33—81/1.*

[MILADINU POPOVIĆU, PREDSTAVNIKU CKKPJ PRI
CKKP ALBANIJE,
I ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Mišljenja smo da 1. alb[ansku] div[iziju] treba orijentisati na sektor Đakovica—Peć—Plavsko jezero. Opstankom i radom na tom sektoru vjerovatno će omesti njemačke planove da mobilišu Albance [s] Kosova i Metohije protiv nas. Prodiranjem k Metohiji mogla bi se ostvariti veza s našim kosovsko-metohijskim snagama, koje se sada nalaze na liniji Skopska crna gora—Podujevo. Sa sektora Plava, Albanci bi mogli kasnije prodirati ka Skadru. Akcija ove div[izije] na komunikaciji Skadar—Kukes bila bi više vojničkog karaktera, a to se može postići u samom pokretu div[izije].²⁵⁷

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Objasnite razvoj situacije.²⁵⁸ Lekić javlja da su neprijateljski dijelovi izbili na Crkvice i u Mratinje. Kod Lekića [je] stigla 6. lička [proleterska divizija »Nikola Tesla«].²⁵⁹ Povežite se i s Lekićem. Dajte neki konkretan prijedlog za izlazak iz te situacije.²⁶⁰ Mi smo vam poslali direktive.* Mislamo da nepr[ijateljeve] snage nisu jake, i da ih se može razbiti. Zabacite nepr[ijatelju] iza leđa lake vaše snage i ne dajte mu mogućnost da snabdijeva svoje jedinice.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

* Vid. str. 110.

[ŠTABU 2. I ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Tek 23. [avgusta] saveznička avijacija moći će evakuisati ranjenike sa Brezana. Uredite i obezbijedite aerodrom.²⁶¹

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

20. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Kada dobijete novu sigurnu šifru, javite nam tačno stanje vaših jedinica u istočnoj Bosni. ²⁶²

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/5.*

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]*

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Banijce²⁶³ koje vam je uputio 3. k[orpus] pošaljite u Baniju.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/7.*

* U Knjizi primljenih depeša Štaba 5. korpusa NOVJ tekst radiograma zapisan je pod 21. avgustom. Tamo, umjesto 3. korpus, piše pogrešno: 6. korpus.

[NAREDBA O POSTAVLJENJU ŠTABA KORPUSA
NARODNE ODBRANE JUGOSLAVIJE]

U vezi s naredbom i uputstvom o organizaciji Narodne odbrane postavlja se Štab Korpusa Narodne odbrane Jugoslavije u slijedećem sastavu:

1. Komandant: Jovo Vukotić, general-major, dosadašnji načelnik štaba Korpusa;
2. Politički komesar: Vlada Janjić, dosadašnji komesar 6. korpusa;
3. Zamjenik komandanta: Nikola Ljubičić, potpukovnik, sada na raspolaganju Glavnog št[aba] Srbije;
4. Načelnik štaba: Dr Marin Dermastja, potpukovnik, dosadašnji prvi pomoćnik načelnika Gl[avnog] št[aba] Slovenije;
5. Prvi pomoćnik načel[nika]: Stojadin Soldatović, major, sada na raspolaganju Glavnog št[aba] Makedonije;
6. Obaveštajni oficir: Mesud Hotić, potpukovnik, dosadašnji načelnik štaba 10. divizije;
7. Načelnik Pers[onalnog] odjelj[enja]: Jagoš Uskoković, dosadašnji komesar Primorske [operativne] grupe;
8. Referent saniteta: Dr Voja Đukanović, potpukovnik, dosadašnji referent saniteta 1. korpusa.

Korpus Narodne odbrane imaće u svom sastavu još i Odjeljenje službe veze, Šifrantsko odjeljenje i Odjeljenje za nastavu.

Ova naredba stupa odmah na snagu, a načelniku Odjeljenja Zaštite naroda Povjereništva za Narodnu odbranu NKOJ-a stavlja se u dužnost da izvrši formiranje Štaba Korpusa.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Povjerenik za Narodnu odbranu
maršal Jugoslavije

J. B. Tito

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Hitno odgovorite zašto se hrana ne šalje svim avionima za 12. k[orpus]. Obavezno noćas uputite hranu. Mjesto bacanja [jeste] Pišće. Signali [su] isti. Lično gen[eral] Poljanac i puk[ovnik] Vujović odgovorni su mi za slanje hrane. Uputite sve ruske avione.²⁶⁴

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Neka brodom idu [za SSSR] svi ostali avijatičari, osim nepouz-
danih. Treba da idu i onih 71 avijatičar koje je Pirc izvukao iz RAF-a.²⁶⁵

Hranu i potrebe za 12. k[orpus] treba redovno slati. To je na
prvom mjestu.

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Za 12. k[orpus] potrebno [je odrediti] 10 aviona dnevno. Slati: brašno, dvopek, grašak, rižu, mast, so, šećer, duvan, 2000 pari odijela, 1000 [pari] cokula, mine za teške engleske i njem[ačke mino]bacače, eng[lesku] i njem[ačku] municiju, mast i ulje za oružje. Lijekove i san[itetski] mat[erijal] ranije smo naveli.*

A-VII, k. 60/C, f. 1.

* Taj radiogram je upućen Štabu Baze NOVJ u Italiji takođe 20. avgusta i glasi:

»Lekiću [su] potrebni: gips, jod, streptazol, kinin, aspirin, tetanus, gaza za rane, prvi i drugi zavoj, morfium, flaster, vata«. (A-VII, k. 60/C, f. 1.)

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

20. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Šestom k[orpusu] u Slavoniji treba [poslati] 1000 pušaka, 10. k[orpusu] u Zagorju — 1000 [pušaka], 4. k[orpusu] — 400 i 11. k[orpusu] 1500 [pušaka].

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

20. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Jedanaesta [krajiška divizija je] u ist[očnoj] Bosni. Vaši dijelovi
ostaće za sada kod nje.²⁶⁶

A-VII, k. 28.
reg. br. 2—6/12.

ZA BEVCA [EDVARDA KARDELJA, POTPREDSJEDNIKA
NKOJ-a]

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Vrati se natrag, pošto [je] tvoj put tako komplikovan.²⁶⁷

Krsto [Popivoda] neka ostane nekoliko dana u Bariju da posvršava poslove. Ostalo [ljudstvo] po svom nahođenju možeš uputiti u Sloveniju. Sam odredi i javi koga ćeš pozvati iz Slov[enije] i Hrv[atske] radi dogovora.²⁶⁸

A-VII, k. 60/C, f. 1.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

1. Dozvoljavam doktoru Mešteroviću specijalizaciju ratne hirur-
gije.²⁶⁹

2. Nazorovu pjesmu »*Titov marš*« možete koristiti prema vašem
predlogu.²⁷⁰

3. Loša organizacija primanja materijala u Srbiji nastala je uslijed
toga što su signali bili usaglašavani s Englezima, a Englezi su u posljed-
njem trenutku mijenjali signale.²⁷¹

Ja sam izdao naređenje da se organizuje naša sopstvena signa-
lizacija.²⁷²

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal Tito

A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—29/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Slažemo se da se Balokoviću i Adamiću uruče naša odlikovanja u Americi.²⁷³

I Savić će takođe biti odlikovan prije odlaska.²⁷⁴ Stepen odlikovanja javićemo kroz tri dana.

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—30/1.*

Prevod s ruskog

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Potrebno je [vaše] glavne snage izvući prije bugarskog obuhvata.²⁷⁵
Najbolje bi bilo 22. srpsku div[iziju] uputiti u ist[očnu] Srbiju. O ovome
smo obavijestili G[lavni] š[tab NOV i PO] S[rbiije].²⁷⁶

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 2. I ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Nije sigurno da će avioni doći danas poslije podne.²⁷⁷ Ipak, ako dođu, budite spremni za evakuaciju [ranjenika].

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2-1/4.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]*

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Dajte nam jasnu sliku o nepr[ijateljskoj] ofanzivi. Kuda se ona kreće?²⁷⁸ Dajte nam izvjesne sugestije u pogledu Lekićevih snaga. Nalazimo da Lekić treba da manevruje na sektoru zap[adne] Crne Gore i Hercegovine, iščekujući povoljan momenat za prebacivanje u Sandžak.²⁷⁹

Prva [proleterska divizija] prešla [je] Lim. U sjev[ernom] Sandžaku nema nepr[ijatelja]. Javite kakva je situacija na Lukavici, u Rovcima, kao i ka Kolašinu i Mateševu.²⁸⁰

Neka Šegrt stupi u vezu s Lekićem.²⁸¹

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ pod 22. avgustom.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

21. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Nepr[ijateljeva] ofanziva došla [je] od Andrijevice, Berana i Pljevalja.²⁸² Stičemo utisak da se kreće k jugu. Vaš pokret prema Mateševu, izgleda, išao bi u susret nepr[ijatelju].²⁸³ Put preko Mateševa je dug. To ne bi[ste] izdržali. Nalazimo da treba manevrisati tu oko Golije, nikšićkog sektora, Banjana i Hercegovine, pa se u pogodnom momentu prebaciti k Sandžaku. Voditi računa da ne budete opkoljeni. Biće potrebno kretati se i manevrovati u više kolona. Hvatajte vezu s 29. div[izijom].²⁸⁴ Prva [proleterska] div[izija] prešla bez borbi. U sjev[ernom] Sandžaku nepr[ijatelja] nema.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/11.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Noćas Lekiću slati hranu na Bajovo polje, sekcija Žabljak. Koordinate: $18^{\circ}53'$ [dužine] od Grinviča, šir[ine] $43^{\circ}1'$. Šaljite više aviona.²⁸⁵

A-VII, k. 60/C, f. 1.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

21. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Mato Radulović [je] kao rukovodilac [Politodjela, a članovi:] Milena Planojević, Jovan Barović, Bajo Đuranović i Milorad Drenjanin.* Ovu reorganizaciju Politodjela sprovedite odmah i obavijestite nas.

Jovana Božovića i Juditu [Alargić] pošaljite ovamo prvom prilikom, a Ljubicu Purić uputite na rad u Obl[asni] kom[itet KPJ za] Sandžak.²⁸⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—6/12.*

* Političko odjeljenje (Politodjel) u ovom sastavu Tito je imenovao na prijedlog organizacionog sekretara KPJ Aleksandra Rankovića.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]*

21. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Sjutra, 22-og, ili 23. najkasnije, dolaziće cio dan avioni za ranjene i donosiće vam hranu.²⁸⁷

Dajemo vam odriješene ruke za pokret za Vasom [Jovanovićem].²⁸⁸

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—6/12.*

* Štab 6. ličke divizije je 21. avgusta ponovo uspostavio direktnu radio-vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ (radio-veza je bila u prekidu od 7. avgusta) čim je primio novu radio-stanicu, koju mu je uputio Štab 1. proleterskog korpusa.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Aerodrom u Crnoj Gori kod Brezana više nije sposoban za primanje aviona 23. VIII, jer [ga] je neprijatelj ugrozio.²⁸⁹

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

[GLAVNIM ŠTABOVIMA NOV I PO I
ŠTABOVIMA KORPUSA NOVJ]*

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Naređenje primljeno od saveznika 17. o[vog] mj[eseca] jeste vjero-
dostojno.²⁹⁰

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/3.*

* Radiogram je dostavljen svim štabovima NOVJ kojima je upućeno Titovo naređenje od 17. avgusta za rušenje komunikacija u Jugoslaviji od 1. do 7. septembra 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Odobreno [je] spuštanje u Štajersku engleskom majoru Mathevsu.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Dozvoljava se dolazak u Istru engleskoj obavještajnoj misiji —
por[učniku] Manleju i podoficiru Rjanu.²⁹¹

A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

22. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Danas, 22. o[vog] m[jeseca], primili [smo] od vas depeše koje imaju datum 11. o[vog] m[jeseca]. Šta je to?²⁹²

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Koliko ranjenika čeka na evakuaciju i kakvo je njihovo stanje? *²⁹³

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

* U vezi s ranjenicima, Tito je istog dana (22. avgusta) uputio slijedeći radiogram Glavnom štabu NOV i PO Slovenije:

»Nemojte vraćati ranjenike s aerodroma u bolnicu. Ovih dana će ih saveznici evakuisati. Javite tačan broj ranjenika na aerodromu.« (A-VII, k. 26, reg. br. 4—2/4.)

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]*

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Javlajte svaki dan ujutru mjesto za spuštanje materijala. Signale mijenjajte na deset dana. Javite koordinate aerodroma za evakuaciju ranjenika.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 1--1/1.*

* Tekst radiograma zapisan je u Knjizi primljenih depeša Štaba Operativne grupe divizija NOVJ pod 24. avgustom.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

22. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Slažemo se sa vašim prijedlogom da zajedno sa Žarkom [Vidovićem] napadnete [po] vama predviđene objekte i s pravcem pokreta.²⁹⁴

Javite nam gdje je naš Prateći bataljon i šta je s mojim konjem, jer bih želeo da ga nađem kad stignem.²⁹⁵

A-VII, k. 28,

reg. br. 4—1/3.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]*

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Za primanje materijala iz Sovjetskog Saveza nama je apsolutno potrebno da nam javite svakog dana do 12 sati mjesto i [njegove] koordinate. Ako je mjesto staro, javite da je staro. Signale mijenjajte svakih 10 dana i javite nam.²⁹⁶

*A-VII, k. 28,
rcg. br. 4—1/3.*

* Radiograme slične sadržine Tito je 23. avgusta uputio Štabu 2. korpusa NOVJ i Štabu Operativne grupe divizija NOVJ.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

U saglasnosti s Lekićem organizujte odbranu aerodroma na Brez-
nama.²⁹⁷ Danas dolaze 4 aviona, a sutra će doći avioni za evakuaciju
svih ostalih ranjenika.²⁹⁸

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

22. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Javite prvom [radio-]vezom da li će sutra, 23. o[vog] m[jeseca], aerodrom biti još siguran za pristajanje aviona.²⁹⁹

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/4.*

ZA 10. KORPUS [NOVJ]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Da li ste vi principijelno pristali da mađarski student Erdelj, koga hoćete da pošaljete u Budimpeštu, dobije od Engleza obavještajni zadatak?³⁰⁰

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—2/6.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVI I ŠTABU 6. LIČKE
PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Danas je Arso [Jovanović] odletjeo do vas.³⁰¹
Dobili smo saopštenje od 1. divizije da preko Albanije i Sandžaka
kreće cijela njemačka armija prema Crnoj Gori. Njen zadatak: likvi-
dacija partizana i pokret dalje za Dalmaciju.³⁰² Imajte to u vidu.

A-VII, k. 26,
reg. br. 2—1/11 i 2—6/12.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Zašto ne šaljete tražene sekcije za Vrhovni štab [NOV i POJ]?
Da li ste slali sekcije u zemlju po rasporedu?³⁰³

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

Kontrolirajte zašto se ne šalje materijal u Sloveniju. Potrebno [im je poslati]: 5000 pušaka, 500 [puško]mitraljeza, municije — osobito artiljerijske, 5000 odijela, obuče.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

22. avgust 1944.
[Orlovica na Visu]

G[lavni] š[tab NOV i PO] Makedonije traži: 250 pušaka, 280 šmajsera, 50 puškomitraljeza, 20 piata, 600 [pari] odijela. Mjesto bacanja [jeste] selo Staračka Kula, sekcija Kratovo, koordinate 42° 20' i 21° 53'.

A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

22. avgust 1944.

[Orlovica na Visu]

Šestoj diviziji večeras i svaku [narednu] noć šaljite najmanje po 4 aviona hrane, jer ona vodi teške borbe za ranjenike kod Plužina i Pišča. Shvatite to kao strogo naređenje.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

Hitno odgovorite jeste li popunili [jedinice] Peka [Dapčevića] i je li 21. srpska [NOU divizija] ušla u njegov sastav.³⁰⁴

Bez popune Peko ne može efikasno izvršiti zadatak.³⁰⁵ Izdvajanjem ljudstva [iz svojih jedinica] za vas još više se oslabio.³⁰⁶

A-VII, k. 26,

reg. br. 5—1/8.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ I ŠTABU 6. LIČKE
PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]*

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

Javljajte mi svakog dana koliko aviona hrane i drugog ste dobili prethodne večeri. Ja ću se lično brinuti da dobijete potrebno.³⁰⁷

A-VII, k. 28,

reg. br. 1—2/11 i 2—6/12.

* Istovjetni tekst dostavljen je posebnim radiogramima na oba adresata.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ I ŠTABU 6. LIČKE
PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]*

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

Neprijatelj je doveo pojačanja preko Kifinog Sela u Gacko i Avto-
vac. Od Bileće napada ka Plani.³⁰⁸ Potrebno je da s tog terena brzo
podete.³⁰⁹ Ulazak [na tom sektoru] u ponovne borbe otežao bi vaš polo-
žaj. Vaše snabdijevanje zadaje nam veliku muku.³¹⁰ Budite precizni
pri određivanju datuma za bacanje materijala na pojedina mjesta.

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/11 i 2—6/12.

* Istovjetni tekst dostavljen je posebnim radiogramima na oba adresata.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

S ljudstvom i materijalom iz Gravine* postupiti ovako:

1. Za G[lavni] š[tab NOV I PO] Srbije uputiti četu za vezu s 80 najstručnijih boraca, 36 teških bacača** s 40 specijalista, 30 protiv-tenkovskih pušaka s 10 specijalista, 13 piata s 13 specijalista.

2. Svo preostalo ljudstvo i materijal prebaciti na Vis.

3. Starješine [koji su prispjeli] iz 2. i 5. korpusa, kao i ranjene prezdravljene oficire, zadržite. Njihov raspored saopštit ćemo kasnije.

4. Za prebacivanje navedenog materijala i ljudstva za Srbiju angažovati ruske avione. S oružjem prebaciti što više municije.

5. U Gravini jedino ostaje tenkovsko ljudstvo i šoferi.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 1-1/9.*

* U Gravini (Italija) se nalazio Sabirni logor NOVJ.

** Riječ je o minobacačima 82 mm.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

Neprekidno slati hranu i ostala potraživanja za 12. korpus i 6. diviziju. Njima je potrebno dnevno 7000 kilograma hrane. Odvojeno je mjesto za 12. korpus, a odvojeno za 6. diviziju.

Drugom korpusu srazmjerno manje slati, ali je i njega potrebno redovno snabdijevati.

Druge jedinice dolaze na red poslije ovih.

Ovo saopštiti i Vujoviću*, kao i ruskim avijatičarima.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

* Pukovnik Mitar Vujović je bio načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ i tada se privremeno nalazio u Bariju.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]*

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

Vi javljate da ste između 23. i 24. ovog [mjeseca] ovako poslali:
2. korpusu ukupno 11 aviona,** 12. korpusu 9 aviona, 6. diviziji 4 aviona.
Javite mi odmah da li ste ovako izvršili.³¹¹

*A-VII, k. 27,
reg. br. 1—1/9.*

* Šifrovani tekst radiograma je ponovljen i 26. avgusta. Međutim, njegov otvoren tekst nalazi se u Knjizi primljenih depeša Štaba Baze NOVJ u Italiji pod 27. avgustom.

** U tekstu poslatog radiograma Štaba Baze NOVJ u Italiji piše: 12 aviona.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

Javite da li je iz Kaira došla grupa od 60 avijatičara.³¹²

A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.

[ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ]*

24. avgust 1944.

[Grad Vis]

Odobravamo predloženi plan.³¹³ Nastojte da se južno od Zapadne Morave stvori naša baza. Tu će vjerovatno ostati 37. divizija. Prva [proleTERSka divizija] će krenuti k sjeveru kada se Peko [Dapčević] bude primicao Rudniku — Suvoboru.

Javite jednostavnije** mjesto gdje bi vam bacili nešto »piata«*** i [mino]bacača.

A-VII, k. 28.

reg. br. 4—1/3.

* Radiogram je upućen preko Radio-stanice Štaba 1. proleTERSkog korpusa NOVJ, jer se Štab korpusa još od početka juna 1944. kretao zajedno s 1. proleTERSkom divizijom, pa su radiogramii Vrhovnog štaba i za Štab korpusa i za Štab te divizije (i obratno) slati preko Radio-stanice Štaba 1. proleTERSkog korpusa.

** Omaškom je prilikom prepisivanja manuskripta u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ tako napisano. Trebalo bi da piše: *jedno stalnije*, kao što to piše u Knjizi primljenih depeša Štaba 1. proleTERSke divizije.

*** Skraćenica. Sastavljena je od početnih slova engleskog naziva ručnog protivtenkovskog oruđa: *Projector Infanterie Antitank*.

[ŠTABU MORNARICE NOV JUGOSLAVIJE]

Odluka Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije

POSTAVLJA SE:

Za političkog komesara Mornarice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije drug Dragiša Ivanović, dosadašnji politički komesar 29. divizije.

Drug Ivanović imaće rang pukovnika.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

24. avgust 1944.
[Grad Vis]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

*A-VII, k. 15/A,
reg. br. 36—2/1.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

25. avgust 1944.

[Grad Vis]

Depeše šaljete s velikim zakašnjenjem. Ovo se u buduće ne smije dogoditi. Depeše za Vrhovni štab [NOV i POJ] imaju biti istoga dana otpremljene.³¹⁴

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—2/6.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

25. avgust 1944.
[Grad Vis]

Italijanske bataljone ostavite kod Žarka [Vidovića].³¹⁵ Večeras će Đoko [Jovanić] biti u Crkvicama.³¹⁶ Namjerava [da se kreće] za vama. Trebaće mu pomoći pri prelazu Lima. Detalje [njegovog] pokreta javljaćemo [vam].

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/3.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

25. avgust 1944.

[Grad Vis]

Vi nijeste razumjeli zadatak. Osnovno je razbiti glavna četnička uporišta i likvidirati njihovu vlast zavedenu po srezovima, opštinama i selima. Treba stvoriti vlastita uporišta, gdje bi mogli ostavljati ranjenike, primati spremu. Što će vam napadi na utvrđena mjesta? Kuda ćete s ranjenicama? Ako tako produžite, vi ćete onesposobiti jedinice za dodijeljeni zadatak. Nemojte računati na našu mogućnost urednog doturanja municije i ostalog. Najzad, vi ne smijete dozvoliti da vas neprijatelj odbaci na Lim, nego se morate probijati ka sjeveru.³¹⁷

Peko [Dapčević] je još na sektoru Kopaonik — Jastrebac.³¹⁸ Lekić je u Hercegovini,³¹⁹ a Đoko [Jovanić]³²⁰ nastoji da se preko Tare i Sandžaka probije k vama.

Vaše gubitke u mrtvima i ranjenima javite.³²¹

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/3.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

25. avgust 1944.
[Grad Vis]

Javite situaciju kod vas. Kako se kreće neprijateljska ofanziva?³²²

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/4.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

25. avgust 1944.

[Grad Vis]

Javite situaciju kod vas i oko vas. Šta vas je natjeralo da toliko zađete u Hercegovinu? Javite zašto ste se udaljili od osnovnog zadatka. Kuda se kreće neprijateljska ofanziva?³²³

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/11.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

25. avgust 1944.

[Grad Vis]

Vi ste u stalnom pokretu i nemoguće vam je obezbijediti redovne pošiljke. Nemojte varati svoje vojnike.³²⁴ Prebacite se tamo gdje ćete moći prehraniti vojsku. Povežite se sa Hercegovcima* da vas pomognu. Đoko [Jovanić] je na putu za Prvom [proleterskom] divizijom.³²⁵

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/II.*

* Odnosi se na 29. hercegovačku udarnu diviziju NOVJ.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

25. avgust 1944.

[Grad Vis]

Mjesto za bacanje Lekiću [je] selo Rioca, sektor Gacko, širina
43°5' od Grinviča, dužina 18°20'.

Znaci: slovo T od devet vatri, za zemlju U, iz vazduha E.

Noćas obavezno slati.³²⁶

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

25. avgust 1944.
[Grad Vis]

Trećem korpusu potrebno [je] slati veće količine hrane, eksploziv s električnim mašinama [za paljenje], 30 velikih testera, po 150 000 jugoslovenske i engleske municije, 600 nagaznih mina, 500 mina za [mino]-bacač, 10 američanskih radio-stanica, 3 garniture sanitetskog materijala, 1500 pari odijela, 3 manje štamparije, boje, papira.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

25. avgust 1944.

[Grad Vis]

Znaci za 6. diviziju su slovo E od deset vatri. Iz vazduha slovo K,
a sa zemlje Morze slovo M. Javite ovo i Rusima.³²⁷

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—1/9.*

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

25. avgust 1944.

[Grad Viš]

Između Tare i Lima nema neprijateljskih koncentracija. Prva [proleterska divizija] je na sektoru Zlatibora. Poželjno je da se s njom brzo spojite. Javićemo da vam pomogne pri prelazu Lima.³²⁸

Javite kakve signale sada imate.³²⁹ Kuda se neprijatelj kreće?

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—6/12.*

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Naša lovačka avijacija od sada će sadejstvovati krupnijim operacijama naših jedinica. Glavni štabovi i štabovi korpusa neka nam blagovremeno dostavljaju podatke i zahtjeve i naznačavaju ciljeve za ta dejstva. Imati u vidu mogućnosti lovačkih aviona. Pored toga, potrebno je da naše jedinice i narod na zborovima vide naše avione. Blagovremeno javljajte datum i čas ovih manifestacija, da bismo uputili avijaciju. Naši avioni imaju petokraku zvijezdu sa i bez trobojke.³³⁰

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—1/13.*

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]
— ZA SVE JEDINICE

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Učinite sve da neprijatelj ne dode do naših šifri. Obratite naročitu pažnju na njihovo čuvanje. Izolujte vaša šifrantska odjeljenja pod stražom.³³¹

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4-1/13.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Odobravam prebacivanje 2. proleterske brigade u sastav 21. divizije.³³²

Problem Pekove popune niste pravilno riješili.³³³ Nastojte da to ispravite. Peko je sada slabiji za pokret nego prilikom polaska iz Bera-na.³³⁴ I mi želimo njegov brzi pokret ali popuna ljudstvom to sprečava.³³⁵ Uputite Peku našu direktivu.³³⁶ Preko Gorškova uredite njegovo snabdijevanje.³³⁷

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—1/8.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Ne odobravam uzimanje starješina iz 1. [proleterskog] korpusa.³³⁸ Sami formirajte štabove korpusa prema našoj direktivi.³³⁹ Zašto uspostavate organizaciju koju ste i sami predložili? Dobili ste dosta starješina.³⁴⁰ Upućujemo vam nešto nižeg kadra.

Naređujem vam da uspostavite brzu vezu između svih jedinica i sektora. Budite svjesni brzine razvoja događaja. Nemojte da vas preduhitre naši neprijatelji.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—1/8.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Američki žurnalist Stojan Pribičević ima [našu] dozvolu za odlazak
u Srbiju.³⁴¹

A-VII, k. 26.
reg. br. 5—1/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Istarska divizija imaće broj 43. Ona ulazi u sastav 11. korpusa
[NOVJ].³⁴²

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—2/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Potrebni su nam kratki podaci o vašem položaju i o vojničkoj situaciji u Makedoniji.³⁴³

Kuda se kreću Nijemci, Bugari i Arnauti?³⁴⁴

Brojevi vaših divizija jesu: 41. i 42.³⁴⁵

*A-VII, k. 26,
reg. br. 8—1/12.*

TEMPU-[SVETOZARU VUKMANOVIĆU,
ČLANU CKKPJ I VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ
— DELEGATU PRI CENTRALNOM KOMITETU
KP MAKEDONIJE—]

26. avgust 1944.
[Grad Vis]

Bugarski bataljon zadržati i upotrijebiti kao jezgro za stvaranje
veće jedinice.

Ako neko od bugarskih drugova hoće da ide u Bugarsku, onda
to može bez pratnje čitavog bataljona.³⁴⁶

*A-VII, k. 26,
reg. br. 8—1/12.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

26. avgust 1944.
[Grad Vis]

Odredite za ruske avione jedno mjesto bacanja zapadno od Vardara, a drugo istočno od Vardara.³⁴⁷ Mjesta da su što stalnija. Svaku ugroženost i promjenu mjesta hitno javiti. Odredene ekipe moraju svaku noć čekati.

Signali za mjesto zapadno od Vardara: veliko latinsko slovo X [iks] od sedam vatri. Zemlja daje Morzeovo slovo A (Ana), avion — M (Mišo).

Signali za mjesto istočno od Vardara: X (iks) od pet vatri. Zemlja daje [slovo] O (Olga), avion — K (Krstó).

Samo mi možemo mijenjati signale.

Javite mjesto gdje se može spustiti kurir padobranac, koji će doneti plan veze i šifru naše Baze [koja se nalazi] u Bariu.³⁴⁸

*A-VII, k. 26,
reg. br. 8—1/12.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]

26. avgust 1944.
[Grad Vis]

Nastojte da u Banat, što prije, prebacite odabrane udarne čete. Neka se povežu s postojećim banatskim snagama i vrše mobilizaciju. Neka stvaraju baze i uporišta gdje im bude najpovoljnije. U Banat treba prebaciti i neke vojne i političke rukovodioce.³⁴⁹ Razvijajte što veću djelatnost i u Bačkoj.³⁵⁰

U vezi s razvojem situacije u Rumuniji³⁵¹ Banat za nas postaje vrlo važan. Treba da postane naše uporište i izvor za mobilizaciju novih snaga.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4-1/10.*

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

26. avgust 1944.
[Grad Vis]

Za komandanta 1. [proleterskog] korpusa postavljamo general-lajtnanta Peka Dapčevića, koji će istovremeno komandovati i [Operativnom] grupom divizija [NOVJ].

*A-VII, k. 28,
reg. br. 1-1/1.*

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

26. avgust 1944.
[Grad Vis]

Znaci [zemlja-vazduh]: slovo A od osam vatri. Sa zemlje Morzeovo [slovo] O (Olga), iz vazduha R (Rade).³⁵²

Tačno precizirati datum čekanja na pojedinim mjestima. Bar jedan dan unaprijed javljati slijedeće mjesto. Signale ne mijenjajte bez našeg znanja. Preko Gorškova i Koče [Popovića] regulišite snabdijevanje.³⁵³

*A-VII, k. 28,
reg. br. 1—1/1.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Doko [Jovanić je] priješao Taru.³⁵⁴ Sada je na sektoru Čelebića. Potrebna mu je pomoć pri prelazu Lima.

Imate li [radio-]vezu s njim? Dajte nam sugestije o njegovom pravcu kretanja.³⁵⁵

Potvrdite prijem direktive za vaš rad.³⁵⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4-1/3.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Protivtenkovske topove možemo vam dostaviti samo ako pronadete i obezbijedite aerodrom za spuštanje.³⁵⁷ Uvijek naznačujte kalibar topovske municije.

Signale [za avione] možemo samo mi mijenjati. Važe ovi znaci: veliko latinsko L (Lola) od 8 vatri; zemlja daje (Y) ipsilon, vazduh L (Lola). Mjesto [za dotur] da je što stalnije.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/3.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Potpuno se slažemo s vašim planom.³⁵⁸ Poslije proboja potrebno je snage dekoncentrisati i ne dozvoliti da ih neprijatelj pred sobom goni. Svakako, neprijateljske snage su na prolazu.³⁵⁹ Poslije toga treba brzo uzeti situaciju u svoje ruke. Važno je da dodete do aerodroma.³⁶⁰

Đoko [Jovanić je pošao] preko [predjela] Pive [i] prešao Taru.³⁶¹ Lekić je u Hercegovini.³⁶²

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/4.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Pratite kretanje neprijatelja. Nastojte da što prije dođete do aerodroma za noćno spuštanje.

Žarko [Vidović] će i dalje ostati na sektoru višegradska pruga — Zlatibor—Nova Varoš.³⁶³

Neka nam 29. divizija direktno dostavlja borbene izvještaje i ostala obavještenja. Vi to ne treba da ponavljate.³⁶⁴

Razvijte što življu borbenu djelatnost. Vršiti intenzivnu mobilizaciju. Ne dozvoliti da se četnici zadrže u pojedinim garnizonima koje Nijemci napuste.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/4.*

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Jedanaesta divizija, popunjena i snabdjevena, mora biti spremna za prebacivanje preko Drine ka Ceru.* Dobro bi bilo da ova divizija bude sastavljena od 4 brigade.

Javite nam organizaciono stanje vašeg korpusa i Jedanaeste divizije.³⁶⁵ Za Jedanaestu diviziju navedite organizaciono stanje u kom je namjeravate prebaciti.³⁶⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/5.*

* U Knjizi primljenih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ umjesto ka Ceru piše: »ka cilju«.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOV]*

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Odredite za ruske avione jedno mjesto za bacanje materijala. Mjesto [treba] da je što stalnije i odvojeno od engleskog.³⁶⁷

Svaku promjenu mjesta hitno javite. Određena ekipa mora svaku noć čekati.

Signali su za to mjesto: ćirilicom [slovo]P (Peko) od sedam vatri. Zemlja daje N (Niko), avion D (Dara). Samo mi možemo mjenjati signale.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/5.*

* Radiogram slične sadržine upućen je i Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine (različiti su samo ugovoreni signali i znaci za raspoznavanje vazduh—zemlja).

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Doko [Jovanić je] prešao Taru. Na Barnom dolu vodio [je] manje borbe. Radovan [Vukanović] javlja o pokretu neprijatelja sa sektora Durmitora i Pive ka Nikšiću.³⁶⁸

Signale [avionima] za bacanje [pošiljki] možemo samo mi mijenjati.

Njemački zarobljenik kod Radovana izjavio [je] da će preko Sandžaka i Crne Gore ka zapadu proći pet njemačkih divizija. Navodno neke već od Skadra prolaze preko Podgorice ka moru.³⁶⁹

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/II.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Đoko [Jovanić* je] 25-og razbio slabe snage [njemačke divizije] »Princ Eugen« i četničke na Tari. Zarobljenik kaže da je Štab »Princ Eugena« na Šćepan Polju, a komora oko Foče.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/11.*

* Riječ je o 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«.

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

26. oktobar 1944.

[Grad Vis]

Izbjegavajte opkoljavanje. Ne znamo mogućnosti vaše i 2. korpusa pa vam detalje odavdje ne možemo reći. Preko Golije potražite naslon na 29. diviziju i Primorsku [operativnu] grupu. Položaj će vam se olakšati jedino zabacivanjem pozadi tog obruča, koga vam neprijatelj priprema.³⁷⁰ Možda bi bilo dobro dekoncentrisati snage.³⁷¹

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/II.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Za Peka [Dapčevića] materijal baciti u varoš Brus, sekcija Kuršunlija. Koordinate 21°2' od Grinviča, širina 43°23'. Znaci: slovo A od sedam vatri. Sa zemlje Morze O (Olga), iz vazduha R (Rade). Treba [uputiti] odjeće, obuće, eksploziva sa kordama i kapislama, ručnih granata. Obavezno pošaljite spremu 26-tog.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Noćas za 2. korpus bacite što više hrane. Mjesto: Donje Srijede, sekcija Trebinje. Koordinate $18^{\circ}49'$ od Grinviča, širina $42^{\circ}54'$. Znaci 8 vatri u krugu od 100 metara. Zemlja daje slovo H (Huso) avion znak C (Cigo).

Izvijestite Engleze i Ruse. Jedinice su u pokretu i hranu treba trenutno slati.³⁷²

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

26. avgust 1944.
[Grad Vis]

Noćas obavezno uputiti za 6. diviziju 8 tona hrane i 50 000 mauzer metaka. Mjesto bacanja selo Vojtine, sekcija Žabljak.

Koordinate: 19°2' od Grinviča, širina 43°23'.

Lično ste odgovorni za pošiljku. Dejstvujte kod Rusa i Engleza.³⁷³

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Za 6. diviziju treba baciti hranu 27-og u selo Bijediće. Koordinate: 19°07' i 43°42'.

Dvadesetosmog baciti u selo Zaostro. Koordinate: 19°11' i 43°28'. Sve [je] sekcija Žabljak, sjeverozapadno od Pljevalja. Znaci [su] stari. Potrebe: hrana i municija mauzer. Obavezno slati.³⁷⁴

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5-2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

26. avgust 1944.

[Grad Vis]

Javite nam koji se korpusi i glavni štabovi nijesu povezali s vama.³⁷⁵
Za te jedinice morate pripremiti planove [radio-]veze i šifre, koje poslati
[po] kuririma-padobrancima.

Treći korpus [je] primio šifru.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

26. avgust 1944.
[Grad Vis]

Potrebno je brzo raditi. Obaviješteni smo da će preko Sandžaka ka zapadu proći pet njemačkih divizija.*

Javićemo Vasu [Jovanoviću] da vas prihvati.³⁷⁶ Najbolje [je] da s njim uspostavite vezu.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—6/12.*

* To obavještenje je Vrhovni štab NOV i POJ dobio od Štaba 2. korpusa NOVJ. Ono nije bilo tačno.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Preduzmite hitne mjere da učvrstite vojnu organizaciju i komandovanje.³⁷⁷ U vezi s razvojem događaja u Rumuniji i Bugarskoj, kao i vjerovatnog skorog povlačenja bugarskih trupa iz Srbije i Makedonije, smatrate li cjelishodnim neko novo grupisanje naših snaga?³⁷⁸ Istočni predjeli naše zemlje dobijaju veliku važnost. Na toj strani uhvatiće se prva veza s našim saveznicima.³⁷⁹ U slučaju nužde, naše snage možda bi trenutno mogle iskoristiti baze na terenu Bugarske i Rumunije.

Kakvi su znaci novostvorene situacije?³⁸⁰ Kuda se kreću njemačke i bugarske trupe?³⁸¹ Možda već od sada treba potražiti način da se lake udarne jedinice ubace u šumadijsku i bugarsku operativnu zonu. Za nas je vrlo važno dobiti pozicije na terenu. Krvarenje i gubljenje vremena oko nekog utvrđenog gradića nije rentabilno. Situacija se mora široko razmatrati. U vezi s ovim dajte sugestije.³⁸² Po svaku cijenu uspostavite sigurne veze s istočnom Srbijom.³⁸³

*A-VII, k. 26,**reg. br. 5—1 i 5—2/8.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]*

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Preduzmite hitne mjere da učvrstite vojnu organizaciju i komandovanje.

U vezi sa događajima u Rumuniji i Bugarskoj, kao i vjerovatnog skorog povlačenja bugarskih trupa iz Makedonije i Srbije, kako cijenite situaciju u Makedoniji? Kakvi su znaci nove situacije? Kuda se kreću njemačke i bugarske trupe.³⁸⁴

*A-VII, k. 26,
reg. br. 8—1/12.*

* Tito je istog dana (27. avgusta) u jednoj široj direktivi istovjetne zahtjeve postavio i Glavnom štabu NOV i PO Srbije (vid. str. 223).

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Vi imate pred sobom drugi, mnogo važniji zadatak, nego što je beskorisno napadanje jako utvrđenih mjesta bez naročite važnosti. Ja ne dozvoljavam da vi na taj način slabite našu najbolju jedinicu.³⁸⁵

Manevrišite na tom terenu dok ne dođe i 6. divizija, koja je već u Sandžaku.³⁸⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/3.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

27. avgust 1944.
[Grad Vis]

Detalje pokreta i prihvata Đokovog*, sami uređujte.³⁸⁷ U vezi s razvojem situacije razvijte obavještajnu i izviđačku službu naširoko.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/3.*

* Đoko Jovanić, tada komandant 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

27. avgust 1944.
[Grad Vis]

Poljanac i Vujović neka slijedećom [radio]-vezom odgovore zašto ne šalju potrebe za 12. korpus, 6. diviziju i 1. korpus.³⁸⁸

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Mjesto bacanja za 1. korpus [jeste] Borova Glava — Karanovac.
Koordinate: 19°44' od Grinviča, a [širina] 43°38'. Signali stari.³⁸⁹

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Za 2. korpus [su] isto mjesto i isti znaci.* Treba [slati] samo hranu.
Prvo šalžite za 12. korpus i 6. diviziju.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

* Mjesto i signalne znake Tito je saopštio Štabu Baze NOVJ u Italiji 26. avgusta (vid. str. 218).

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

27. avgust 1944.
[Grad Vis]

Za 3. korpus mjesto za bacanje [jeste] selo Dukići, sekcija Kladanj. Koordinate: 18° 49' od Grinviča, a širina 44° 19'. Ovo [je] samo za ruske avione. Signali: ćirilično slovo P (Pero) od sedam vatri. Zemlja [daje] N (Nada), avion D (Dara).

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Noćas za 6. diviziju treba bacati hranu i mauzer municiju u selo Nange, 10 kilometara sjeverozapadno od sela Boljanića.

Koordinate: 19° 6' od Grinviča i [širina] 43° 25'.

A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

27. avgust 1944.
[Grad Vis]

Milentije [Popović] može da ide u Srbiju sa Crnim [Sretenom
Žujovićem].³⁹⁰

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Hrvatima treba 15 000 pušaka i 20 000 pari odijela. Slovencima treba 15 000 pušaka. Makedoncima treba 3000 pušaka.

Neka Vujović napravi spisak potreba za sve korpuse, pa ga preda pukovniku Sokolovu.³⁹¹

*A-VII, k. 27.
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

27. avgust 1944.

[Grad Vis]

Vaso [Jovanović] predlaže pravac: Kovač—Pobijenik—Kala-fatovići—Rutoše.³⁹²

U Pljevljima, Prijepolju i Priboju [nalazi se] po jedan njemački bataljon. Brandenburški puk smijenjen [je] i pošao u Srbiju.³⁹³ Lekić je u Borču.³⁹⁴ Radovan [Vukanović]* javlja o pokretu Nijemaca s Durmitora ka Nikšiću.

Detalje [vašeg] pokreta i prihvata na Limu uređujte sa Vasom. Šta ima [novog] na liniji Tara—Foča—Goražde?

A-VII, k. 28,

reg. br. 2—6/12 i 2—7/12.

* On je tada bio komandant 2. korpusa NOVJ.

[EDVARDU KARDELJU, POTPREDSJEDNIKU NKOJ-a]*

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Dobio sam utisak, odnosno tako mi je zavijeno saopšteno, da neće doći do onog posjeta u Istri, pa možemo to cijeniti [kao] još bolje za nas.³⁹⁵ No, vi ujedno preduzmite sve ono o čemu smo se dogovorili.³⁹⁶ Javi se.³⁹⁷

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

* Radiogram je upućen preko Radio-stanice Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

Kod nas je već obučeno 1900 ljudi na savezničkim tenkovima u Italiji.

Mi namjeravamo hitno, po mogućnosti, uputiti u Sovjetski Savez najmanje 1000 tenkista, što čini oko 300 posada po 3 čoveka.

Mi upućujemo obučene posade, pa stoga zamolite sovjetsku vladu da uputi avione za hitno prebacivanje ovih tenkista.³⁹⁸

27. avgust 1944.
[Grad Vis]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—31/1.*

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U SSSR-u]

U vašem telegramu dajete nam savjet da se orijentišemo u pravcu Beograda i Dunava.³⁹⁹

Javite je li to samo vaše mišljenje, ili dolazi iz drugih izvora. Imajte u vidu da je to za nas veoma važno.⁴⁰⁰

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—32/1.*

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE U SSSR-u]

Saopštite Vlahovu da je agencija iz Ankare sada kuhinja lažnih glasina.

Nikakav Kulišev,* Izlišev,** nije došao k meni i o svemu tome meni nije ništa poznato.⁴⁰¹

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—33/1.*

Prevod s ruskog

* Vjerovatno: Georgi Kulišev.

** U primljenom radiogramu nije bilo jasno da li je prezime Kulišev ili Izlišev.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE U SSSR-u]

1. Drugarica Zdenka [Davorjanka Paunović] treba da se vrati kroz mjesec do mjesec i po dana. Za to vrijeme treba da se izliječi i, po mogućnosti, da nauči stenografiju.⁴⁰²

2. Kroz nekoliko dana javićemo naše mišljenje o Simiću.⁴⁰³

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Maršal Tito

*A-VII, k. 57/4,
reg. br. 4—34/1.*

Prevod s ruskog

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Ponovo vam napominjem da dnevni borbeni izvještaji moraju biti koncizni.⁴⁰⁴

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/4.*

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Odobravam prebacivanje 2. proleterske brigade u sastav 21. [srpske NOU] divizije.⁴⁰⁵

Problem popune [vaših jedinica] što prije riješite. Svugdje sami mobilišite.

Poželjan [je] vaš brz odlazak s toga terena.⁴⁰⁶

Vaso [Jovanović] i Žarko [Vidović] zauzeli [su] Čajetinu i Kraljeve Vode.⁴⁰⁷ Napadaju Palisad. Odbijene [neprijateljeve] intervencije od Dobruna i Ljubiša.⁴⁰⁸

Đoko [Jovanić] se probija k Vasi [Jovanoviću].⁴⁰⁹ Koča [Popović] javlja o koncentraciji [neprijatelja] kod Leskovca.

Našu direktivu primite od Koče.⁴¹⁰

*A-VII, k. 28,
reg. br. I—I/I.*

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]*

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Dajemo vam napomene za šire razmatranje situacije. Predstoji povlačenje Bugara iz Srbije. Može se skoro očekivati ostvarenje veza s Rusima na našim istočnim granicama. Nastaje demoralizacija kod četnika i nedićevaca. Nijemci će biti zauzeti na sve strane. Brzo će se razvijati događaji, što zahtjeva vaš brži rad i manevar trupa. Krvarenje i gubljenje vremena oko nekog utvrđenog gradića nije rentabilno. Za nas je važno dobiti pozicije na terenu — ukoliko šire, utoliko bi bilo bolje. Sada je bitno ovladati strategijskom gredom Rudnik—Suvobor—Sokolska planina—Cer iz razloga: razbijanja osnovnih četničko-nedićevskih snaga, bržeg nadiranja k Šumadiji i Beogradu, dobijanja sigurnih oslonaca za naše trupe, stvaranja uslova za novu mobilizaciju, dobijanja vojničkog i političkog efekta. Možda već od sada treba potražiti način da se lake udarne jedinice ubace u šumadijsku i u beogradsku operativnu zonu, radi razvlačenja neprijateljske pažnje i stvaranja mobilizacijskih centara. Grupisanje i zadržavanje jakih snaga na Zapadnoj Moravi opasno je i nerentabilno. Taj grkljan je važan za neprijatelja i on će ga žestoko braniti. Dakle, na sektoru Rudnik—Suvobor—Povlen u prvo vrijeme treba izbiti bar s 3 divizije, pa se postepeno širiti k istoku i zapadu, uvodeći nove snage koje će dolaziti s juga. Prelaskom ka sjeveru porušiti prugu i vidjeti neprijateljsku reakciju. Lekić će kasnije stići, i on će poći direktno na svoj sektor.⁴¹¹

Slažem se s vašim pravcem kretanja za gro snaga.⁴¹² Ostajemo pri mišljenju da preko Zapadne Morave, istočno od Čačka, treba uputiti pokretne i dobro vođene brigade da bi se neprijatelj razvukao na širem prostoru.⁴¹³ Naravno, mi vam ostavljamo odriježene ruke da radite prema vašoj ocjeni situacije, u duhu ove naše direktive.

Na jugu Balkana nalazi se još šest njemačkih divizija.

Mi zamišljamo ovakav raspored vaših snaga:

1. Đoko [Jovanić] i Žarko [Vidović]⁴¹⁴ ostali bi na sektoru višegradska pruga — Zlatibor—Dragačevo.

2. Prva [proleterska], Peta [krajiška] i Sedamnaesta [istočnobosanska NOU divizija] treba da ovladaju gredom Suvobor—Rudnik—Sokolska planina.

* Ova Titova direktiva je primljena serijom od pet radiograma i pod 28 avgustom zabilježena u Knjizi primljenih depeša Štaba Operativne grupe divizija NOVJ, ali u tamošnjem tekstu ima nekoliko pogrešaka.

3. Dvadesetprva srpska [NOU divizija], poslije zajedničkog marša sa vašim snagama do Suvobora — Rudnika, ubacila bi se po brigadama u Šumadiju i ka Kosmaju.

4. S osloncem na vas, Lekić bi se prebacio na gredu Blizanski visovi — Cer, dejstvujući k Savi i Kolubari.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 1—1/I i 1—2/I.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Kažite nam jačinu garnizona u [zahvatu] Zapadne Morave.⁴¹⁵
Kako neprijatelj reagira na vaše prisustvo?⁴¹⁶ Ima li kakvih promjena
kod druženja Bugara, četnika i nedićevaca?⁴¹⁷ Kakve su neprijateljske
snage u Šumadiji i zapadnoj Srbiji?⁴¹⁸

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/3.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]*

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Radovan [Vukanović] zauzeo Kolašin.⁴¹⁹ Trupe koje su vršile ofanzivu protiv njega prikupljaju se na sektoru Krnovo—Šavnik—Žabljak. On pretpostavlja [da će] njihov pokret [biti] k Pljevljima i dalje k sjeveru.⁴²⁰

*A-VII, k. 28.**reg. br. 4—2/3.*

* Radiogrami identične sadržine upućeni su još i Štabu 12. korpusa NOVJ i Štabu Operativne grupe divizija NOVJ.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Evakuacija vaših ranjenika vjerovatno [će biti] tridesetoga [avgusta].⁴²¹ Pripremite sve; [tačan datum] javićemo naknadno.⁴²²

A-VII, k. 28.

reg. br. 4—2/3.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Za komandanta 2. korpusa [NOVJ] postavljamo general-majora Radovana Vukanovića.⁴²³ Za komandanta 3. udarne divizije [postavljamo] potpukovnika Sava Burića.⁴²⁴

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/4.*

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Ruski avioni bakaće u s[elo] Dukići. Signale smo poslali. Mjesta
za engleska bacanja vi uredite.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/5.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Pravac i ideja rada [koje ste javili] pravilni [su].⁴²⁵ Po dolasku na rijeku* naredićemo Plavom [Mijalku Todoroviću] da vas prihvati.⁴²⁶

Na sektoru 1. korpusa neprijatelj [je] neaktivan. Naši drže cio sektor oko Vardišta. Đoko [Jovanić]** prilazi Plavom.

U jugoistočnoj Srbiji i Makedoniji naši razvijaju živu djelatnost. Zauzeli su Kuršumlju, Blace, Aleksandrovac, Berovo itd.

Situacija u Posavini i Vojvodini [je] dobra. Ima mnogo [ljudstva] za mobilizaciju. Čekaju na vaš dolazak.⁴²⁷

A-VII, k. 28,

reg. br. 2—2/11.

* Odnosi se na Drinu,

** Riječ je o 6. ličkoj diviziji.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Svaka pošiljka bilo kojeg materijala treba da sadrži 10% sanitetskog materijala.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—2/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Odmah pripremite za tenkovsku brigadu 150 odabranih i izvjež-
banih tenkista, koji će ići za tenkove u SSSR. Sjutra dolazi inženjer
Voloda [Vladimir Smirnov] s detaljnim instrukcijama.⁴²⁸

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Za novoformiranu brigadu pri 1. korpusu* potrebno je: 1000 pušaka, 50 puškomitraljeza, 12 lakih [mino]bacača s 1200 mina, 4 teška [mino]bacača sa 400 mina, 200 000 metaka kalibra dodeljenih pušaka i puškomitraljeza, 5000 ručnih bombi, 1000 kompletnih garnitura odijela.

Materijal bacati kod 1. korpusa.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.*

* Riječ je o 5. sandžačkoj udarnoj brigadi. Ona je ušla u sastav 37. sandžačke udarne divizije 2. korpusa NOVJ.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

28. avgust 1944.

[Grad Vis]

Kurira-padobranca, s planom i šifrom za [radio-]vezu s Makedonijom, možete spustiti na Staračku Kulu, sekcija Kratovo. Koordinate: $21^{\circ}52'$ i $42^{\circ}20'$. Detalje uzmite od Engleza.

A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.

[ŠTABU 6. LIČKE PROLETERSKE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

28. avgust 1944.
[Grad Vis]

Hitno nas izvijestite kakva je situacija na sektoru Foče, radi obavlještenja Lekiću.⁴²⁹

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—7/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Dozvoljeno [je] spuštanje kod vas amerikanske obav[ještajne] misije [sastava]: poručnik Grimm; narednik Bede — telegrafista; kaplar Jovanović — tumač, amer[ički] državljaniin jugoslovenskog porijekla.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—2/8.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

29. avgust 1944.

[Grad Viš]

Dajte približno mjesto i opis aerodroma kod Sokobanje. Je li moguće spuštanje noću? Kakvu imate vezu?⁴³⁰ Ruski avioni mogli bi doći noću prvi na drugi septembar.*

Za vaš Štab mnogo je tri [radio-]stanice. Bolje bi bilo da jednu date diviziji s kojom nemate [radio-]vezu. Za vas [smo] tražili [radio-]telegrafiste.⁴³¹ Imate li [u brigadama radio-]stanice?⁴³² Tražite [radio-]telegrafiste iz gradova.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—2/8.*

* Tj. noću između prvog i drugog septembra.

ZA 10. KORPUS [NOVJ]

29. avgust 1944.
[Grad Vis]

Data je dozvola engleskom majoru Maudvelu [da dođe] namjesto majora Harkera, [a takode] poručniku Labanu, tumaču, [i] naredniku Peakeru, radio-telegrafisti, da dođu kod vas.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—2/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Dozvoljeno [je] engleskom oficiru Šturoku iz ženskog vojnog korpusa ⁴³³ da dođe u misiju majora Enolsa, kod vas.⁴³⁴

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—2/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Treba izaći u susret engleskim grupama koje imaju za zadatak da evakuišu engleske ratne zarobljenike iz Mađarske. Takvih [grupa] ima sada kod 10. korpusa [NOVJ].

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—2/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Odobreno engleskom majoru Reidu da dode kod vas, umjesto poručnika Manleja, za koga je bila data dozvola.⁴³⁵

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7--2/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Božidar Kraut treba da se odmah javi na dužnost u Vrhovni štab
[NOV i POJ].⁴³⁶

*A-VII, k. 26,
reg. br. 7—2/6.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Ispitajte odmah da li se u Ormožu u Štajerskoj nalazi neki viši njemački štab. Po nekim podacima to je Štab Heres grupe »F«, to jest Vrhovna komanda za Balkan.⁴³⁷ Komandant je feldmaršal Vajks.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

29. avgust 1944.
[Grad Vis]

Danas počinje evakuacija ranjenika. Pripremite ranjenike.*

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

* U vezi s evakuacijom ranjenika govori se na str. 165. i u nap. 293.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Dozvoljava se engleskom kapetanu Slateriu da dođe na mjesto majora Mathevs, koji ide u Štajersku.*

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

* Tito je dao odobrenje za odlazak majora Metevsa u Štajersku 22. avgusta (vid. str. 162).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Mi smo vam već javili da je dozvoljen dolazak, kod vas, američke obavještajne misije Fišera u 7. i 9. korpus i ne treba im činiti smjetnje da se prebace na neprijateljsku teritoriju.*

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/4.*

* O dolasku Fišerove obavještajne grupe Tito je javio Glavnom Štabu NOV i PO Slovenije 19. avgusta (vid. str. 121).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Hitno pošaljite preko Barija direktno za Srbiju tri sposobna radio-telegrafista.* U ovaj broj uračunata su dva ranije od vas tražena [radio]-telegrafista.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 42--4.*

* Naredenje za upućivanje radio-telegrafista Glavnom štabu NOV i PO Srbije Tito je 20. avgusta poslao i Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske (vid. str. 134).

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

29. avgust 1944.
[Grad Vis]

Prvi [proleterski] korpus javlja da vas stalno sluša i poziva po planu [radio-veze] koji smo vam poslali, ali vi se ne javljate. Stupite u [radio-]vezu.⁴³⁸

Zadržite se do daljeg na sektoru Kopaonik—Jastrebac.⁴³⁹ Osmotren [je] pokret jačih njemačkih snaga [koje nastupaju] od juga, ibarskom dolinom i preko Sjenice, k sjeveru.⁴⁴⁰

*A-VII, k. 28,
reg. br. 1—2/1.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

29. avgust 1944.
[Grad Vis]

Tridesetog [avgusta] dolaze ruski avioni za evakuaciju ranjenika. Granice aerodroma označite sa četiri dimne vatre u vidu pravougaonika. Na sredini aerodroma postavite platno u obliku slova T u pravcu spuštanja [aviona].⁴⁴¹ Na aerodromu prikupite sve što treba evakuisati.⁴⁴² Aerodrom dobro obezbijediti.*

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/3.*

* Narednom radio-vezom, takode 29. avgusta, dostavljen je Štabu 1. proletarskog korpusa radiogram slijedeće sadržine: »Ruski avioni doći će noću 30/31. [avgusta]. Znaci: na zemlji slovo latinsko L od deset vatri. Zemlja daje [signal] A (Ana), avion B (Božo). Avioni će donijeti materijal i hirurge«. Istovjetan tekst je ponovljen 30. avgusta, a zatim dodato: »Evakuišite sve ranjene i bolesne. Dolazi 8 aviona«. (Vid. A-VII, k. 28, reg. br. 4—2/3.)

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

29. avgust 1944.

[Grad Vis]

Redovno dostavljajte mjesto za bacanje materijala.

Radovan [Vukanović je] ušao u Kolašin.* Đoko [Jovanić] se prebacuje preko Lima, istočno od Priboja.⁴⁴³ Nijemci koji su učestvovali u ofanzivi protiv 2. korpusa prikupljaju se na sektoru Žabljak—Šavnik. Radovan pretpostavlja [da je] njihov pokret k Pljevljima i [dalje] k sjeveru. Prva [proleterska divizija] oslobodila [je] cio Zlatibor i tamo se nalazi.⁴⁴⁴ I oni [su] primijetili pokret Nijemaca od Sjenice preko Ivanjice k sjeveru.

Pri pokretu ne zamarajte ljudstvo. Ne bi trebalo brzati s pokretom dok ne saznamo tačan smjer njemačkih pokreta. Ne bi vrijedjelo da se opet nađete na pravcu pokreta neprijatelja. Dobro izviđajte.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/11.*

* U vezi s tim vid. nap. 419.

POSLEDNJI POZIV SVIM ZAVEDENIM SLUGAMA OKUPATORA

Iako je hrvatskim domobranima, slovenskim domobrancima i zavedenim četnicima već nekoliko puta upućen poziv da napuste okupatora i pređu na stranu Narodnooslobodilačke vojske, ipak izgleda da oni kojima je taj poziv upućen nisu to shvatili ozbiljno i nisu svjesni posljedica koje ih čekaju po svršetku rata. U vezi s tim izjavljujem slijedeće:

1. Svi oni koji će se zateći poslije 15. septembra 1944. g. u vojnim formacijama domobranstva, četnika i drugih, i bore se protiv Narodnooslobodilačke vojske, biće izvedeni pred ratni sud i suđeni kao izdajnici naroda i kažnjeni najstrožom kaznom.

Kao olakšavajuća okolnost uzimaće se u obzir, ali samo za pojedince, izvjesne naročite teškoće da na vrijeme pređu u Narodnooslobodilačku vojsku.

2. Prelaženje na stranu Narodnooslobodilačke vojske ili predavanje oružja i sprema može se vršiti svugdje gdje ima jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda. Sve naše jedinice dobile su o tome tačne instrukcije.

3. Nama je vrlo dobro poznato da su se ustaše i neke reakcionarne pristalice Mačeka složili da se čim više pojačava domobranstvo, da se domobrani ne predaju Narodnooslobodilačkoj vojsci, već da do kraja izdrže na strani okupatora, da sačekaju Saveznike, pomoću kojih će preuzeti vlast u Hrvatskoj i spriječiti Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede i narodnooslobodilački pokret da ostvari svoje ciljeve za koje se bori. Nama je takođe poznato da slične prazne nade gaje i domobranci generala Rupnika.

Svaki onaj koji vjeruje tim glupostima jako će se prevariti. Prvo, Saveznici neće da se miješaju u naša unutrašnja pitanja; drugo, Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije bore se na strani Saveznika protiv istog neprijatelja i Saveznici neće pomagati izdajnike, već narod koji se borio i bori protiv okupatora.

4. Niko nas neće sprečavati da kaznimo izdajnike naroda i sluge okupatora.

5. Svi koji imaju namjeru da pomažu domobrane, četnike i druge da i dalje služe okupatora, isto tako će doći pred ratni sud i biti kažnjeni.

Pozivam poslednji put sve zavedene koji služe okupatora i slušaju izdajnike da se trgnu i da bar u posljednjem momentu donekle isprave svoj zločin prema narodu.⁴⁴⁵

30. VIII 1944.
[Grad Vis]

Predsjednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Josip Broz Tito

*A-VII, IRP BiH, NOB,
film br. 9, sn. 557.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Imamo nekoliko brdskih i protivtenkovskih topova. Javite koliko
[od njih] možete prihvatiti.⁴⁴⁶

*A-VII, k. 26,
reg. br. 5—2/8.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Možemo vam uputiti nešto vojno starješinskog kadra. Javite koliko i kakav vojnički kadar trebate. Možete li obezbijediti aerodrom da se direktno kod vas spuste?⁴⁴⁷ Inače, moraće ići preko Koče [Popovića].⁴⁴⁸

*A-VII, k. 26,
reg. br. 8—2/12.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Razvijte živu djelatnost na cijelom sektoru. Ne smijete ostati flegmatični prema bugarskom teroru. Oni su sada demoralisani, pa protiv njih možete preduzeti energične mjere. Pozvati ih da pridu nama, a ako odbijaju — razoružavajte ih. Energično upadati u njihove garnizone. Vršiti intenzivnu mobilizaciju.⁴⁴⁹

*A-VII, k. 26,
reg. br. 8—2/12.*

[ŠTABU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

U noći između 28. i 29. [avgusta] engleski avioni i 3 ruska [aviona] htjeli su baciti materijal. Zašto nije bilo signala?⁴⁵⁰
Ponovite [nam] mjesto i signale.⁴⁵¹ Javljajte [to] svaki dan.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 1—2/1.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Danas* dolaze avioni na aerodrom. Zašto ste promijenili signale? Vatru ložite u obliku slova L (Leskovac), tako da slovo bude na graničama aerodroma.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/3.*

* Iz daljeg teksta se vidi da se misli na prijeponočno vrijeme. 30. avgusta, odnosno na noć između 30. i 31. avgusta (vid. str. 268).

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Koliko možete primiti protivtenkovskih [i] brdskih topova?⁴⁵²

A-VII, k. 28,

reg. br. 4—2/3.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Umjesto druga Uskokovića, koji je dobio novu dužnost,⁴⁵³ postavlja se za [političkog] komesara Prim[orske operativne] grupe Boško Đuričković.⁴⁵⁴

Politodjel 3. div[izije sačinjavaju:] Vuko Tmušić — rukovodilac, Milovan Vujović, Rade Prelević, Vjera Kovačević i Nikola Darčević. Politodjel Pri[morske operativne] grupe [sačinjavaju:] Nikola Gažević — rukovodilac, Vladeta Selić, Aco [Aleksandar] Vukotić, Jovo Mihačević i Novica Perović.

*A-VII, k. 28.
reg. br. 2—2/4.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Javite koliko je brojno stanje, kao i stanje odjeće, obuće i municije kod Pratećeg bataljona V[rhovnog] š[taba NOV i POJ].⁴⁵⁵

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—2/4.*

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Sa glavninom vaših snaga očistite Posavinu i Semberiju i postavite vaše jedinice tako da možete brzo prijeći preko*, ako će situacija zahtijevati. S druge strane, u slučaju [povoljne] situacije kod Sarajeva, možete sa istim snagama riješiti zadatak i tamo.⁴⁵⁶

A-VII, k. 28,
reg. br. 4—2/5.

* Pod izrazom *prijeći preko* Tito podrazumijeva prelazak jedinica 3. korpusa preko rijeke Drine u zapadnu Srbiju.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Da li ste dobili dopis o stvaranju mostobrana za primanje materijala?⁴⁵⁷

Javite da li ima na obali mjesta za primanje materijala i brzo konspirativno odvlačenje u pozadinu.⁴⁵⁸

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Jače njemačke snage još su na prostoru Krnovo—Šavnik—Žabljak. Kod Nikšića i u Hercegovini nema bitnih promjena. Manjim snagama neprijatelj drži komunikaciju Podgorica—Mateševo—Andrijevisa—Berane. [Sedma SS brdska dobrovoljačka divizija] »Princ Eugen« izgleda da je na sektoru Foče. Kod Plavog [Mijalka Todorovića] situacija je bez promjena.⁴⁵⁹

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—3/11.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Ugovoreno je s Eliotom da engleski avioni ne nose hranu našim jedinicama dok se ne završi nedelja akcijā protiv komunikacija. To će biti kroz 4 dana.⁴⁶⁰ Hranu neka prenose ruski avioni. Iza toga će engleski avioni biti upotrebljeni prvenstveno za evakuaciju ranjenika.

*A·VII, k. 27,
reg. br. 3—5/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Noćas, tridesetog [avgusta] polaze ruski avioni za ranjenike 1. korpusa. Ovim avionima uputite što više municije i [mino]bacača, automatskog oružja i sredstava za vezu iz logora Gravine. Pošaljite i 2—4 protivtenkovska topa. Neka se Poljanac lično zauzme za ovo. Biće 8—10 aviona. Uputite i 500 pušaka. Dogovorite se s Rusima.⁴⁶¹

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.*

MARŠAL TIĆO, FICROJ MAKLEJN, OLGA HUMO I IVAN RUKAVINA, U NAPULJU 13. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TIĆO, U RAZGOVORU S GENERALOM VILIJAMOM DONOVANOM (DRUGI ZDESNA), NA TERASI VILE GOSPOĐE HARISON VILIJEMS, NA KAPRIJU, 11. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO I SRETEN ŽUJOVIĆ CRNI NA TERASI VILE GOSPOĐE HARISON VILIJEMS NA KAPRIJU, 11. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO U VRTU VILE U ULICI KARBONARA U BARIJU (SEDIŠTU BAZE NOVJ), 15. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO, OLGA HUMO, JEFTO ŠAŠIĆ I IVAN RUKAVINA U VRTU VILE U ULICI KARBONARA, U BARIJU 15. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO SA SINOM ŽARKOM U ŠTABU BAZE NOVJ (SALON VILE U ULICI KARBONARA), U BARIJU 15. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO, SAVA KOSANOVIĆ, ŽARKO BROZ, EDVARD KARDELJ I DR IVAN RIBAR U RAZGOVORU NA VIŠKOM AERODROMU (PO POVRATKU IZ BARIJA), 15. AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO SA DR IVANOM ŠUBAŠIĆEM I DR IVANOM RIBAROM NA BRODU „PARTIZANKA“ U VODAMA VISA, AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO I VLADIMIR BAKARIĆ NA PATROLNOM ČAMCU PČ-44 „ĐURZOR“ U VODAMA VISA, AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO, SRETEN ŽUJOVIĆ CRNI, MOŠA PIJADE, VLADA ZEČEVIĆ, VLADIMIR BAKARIĆ I MAKSIMILIJAN BAČE NA OSTRVU VISU, AVGUSTA 1944

MARŠAL TITO I VLADIMIR BAKARIĆ NA
BRODU MORNARICE NOVJ, AVGUST 1944.

MARŠAL TITO U PRATNJI SAVA OROVIĆA, ARSA JOVANOVIĆA I JOSIPA ČERNOG (KOMANDAN-
TA MORNARICE NOVJ), PRILIKOM OBILASKA BRODOGRADILIŠTA U KOMIŽI, AVGUSTA 1944.

MARŠAL TITO PRED RADNOM KARTOM U SEDIŠTU VŠ NOV I POJ NA VISU, AVGUSTA 1944.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Pripremite odmah pet kompletnih radio-stanica SCR-284, a posebno 2 motora za punjenje akumulatora BD-12A ili SHI* s tri akumulatora po 6 volti.

Izvijestite najhitnije ima li poteškoća.⁴⁶²

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.*

* Skraćenica je pogrešno primljena u Štabu Baze NOVJ u Italiji kao CHS, pa je u vezi s tim načelnik Ekonomskog odeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnik Mitar Vujović, koji se tada nalazio kod Štaba Baze, odgovorio da je nejasan naziv CHS za akumulate od 6 volti.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Iz Hrvatske i iz Slovenije doći će sedam radiotelegrafista, koje direktno uputite u Srbiju. Od Engleza još sada izuzmite deset radio-stanica tipa B-2. Ako ove ne daju, zadovoljite se i s drugim [tipovima]. Ove stanice uputite s radiotelegrafistima u Srbiju.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Izvijestite ima li sposobnih i pouzdanih radiotelegrafista u našoj
Tehničkoj četi u Gravini?⁴⁶³

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

30. avgust 1944.

[Grad Vis]

Mjesto gdje će bacati ruski avioni u Makedoniji [jeste] selo Pelinci, kota 526, sekcija Kratovo. Koordinate: 21°52' [istočno] od Grinviča, a širina 42°17'. Znaci: X (iks) od pet vatri. Zemlja [daje slovo] O (Olga), avion — K (Kata).

Njima* slati puške i automatsko oružje.

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—3/9.*

* Odnosi se na jedinice Glavnog štaba NOV i PO Makedonije.

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

30. avgust 1944.
[Grad Vis]

Noćas [je] mjesto za bacanje za 6. diviziju selo Goleša, sekcija Vardište. Koordinate: 19°30' istočno od Grinviča, a širina 43°30'. Čudi nas da vi ovo niste sami odredili po karti. Ovakvi slučajevi ne smiju vam se više dogoditi. Selo Goleša je jugozapadno od Priboja [na Limu] 10 kilometara.⁴⁶⁴

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—4/9.*

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]*

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Odmah uputite na Viši artiljerijski kurs na Visu. . . ** artiljerijskih oficira, koji će biti osposobljeni za rukovodioce korpusne i divizijske artiljerije, tj. za komandante artiljerijskih grupa, divizona i baterija. Na izbor obratiti naročitu pažnju i voditi računa o uslovima daljeg razvijanja.

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/10.*

* Pronađeni su radiogrami koji su upućeni glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske, Makedonije i Vojvodine i Štabu 2. korpusa NOVJ.

** Tačke su u originalu poslatog radiograma, a iz primljenih radiograma operativnih štabova NOVJ vidi se da je od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske traženo da uputi 20 artiljerijskih oficira, od Glavnog štaba NOV i PO Makedonije — 8 artiljerijskih oficira, od Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine — 6 artiljerijskih oficira, od Štaba 2. korpusa NOVJ — 8 artiljerijskih oficira.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Naredili smo 6. korpusu da vam uputi vašu brigadu.⁴⁶⁵ Dobro ste uradili što ste pojačali Kosmajski [NOP] odred.⁴⁶⁶ Upućivanje Majevičkog [NOP] odreda pravilno je.⁴⁶⁷

Što više možete pojačajte naše snage u Banatu. Baze se mogu stvarati i na rumunskoj strani. Izvjestite nas o preduzetim mjerama.⁴⁶⁸

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/10.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]

31. avgust 1944.

[Grad Viš]

Naredili smo 3. korpusu da se angažuje na Majevidi i u Posavini.⁴⁶⁹
Uskoro će se povezati preko Save s vama. S njim uspostavite radio-
-vezu.⁴⁷⁰

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/10.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]

31. avgust 1944.
[Grad Vis]

Nijemci izvlače [svoje] snage iz Bugarske, pravcem Pirot—Niš ka Beogradu.⁴⁷¹ Potrebno je utvrditi da li se [te] trupe zadržavaju negdje oko Beograda, ili produžuju ka sjeveru.⁴⁷²

A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/10.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO VOJVODINE]

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Vaši prijedlozi za proizvođenje i unapređenje oficira biće objavljeni u Biltenu, koji je u štampi.⁴⁷³

*A-VII, k. 26,
reg. br. 4—2/10.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Lekić noćas stiže na Jahorinu.⁴⁷⁴ K vama namjerava da se prebaci na sektoru Stari Brod—Slap [i dalje] k Tari planini. Treba da mu obezbijedite prihvata.⁴⁷⁵ Javićemo vam njegov dolazak na rijeku. To bi bilo za 4 dana.⁴⁷⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—3/3.*

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ]*

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Neprijatelj s Durmitora se kreće ka Pljevljima.⁴⁷⁷ Naši zauzeli Šavnik i Mojkovac.⁴⁷⁸

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4--3/3.*

* Radiogrami identične sadržine dostavljeni su 31. avgusta Štabu 12. korpusa NOVJ i Štabu 37. sandžačke udarne divizije.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Dozvolili smo iskrcavanje dviju engleskih ekipa na crnogorsko i bokeljsko primorje. ⁴⁷⁹ Potrebno je s njima uhvatiti vezu i dobro kontrolisati njihov rad. Zahtijevajte da našim jedinicama na tim sektorima dostavljaju [ratni] materijal. O svemu [nas] izvještavajte.

A-VII, k. 28,
reg. br. 2—3/4.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ]

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Odmah uputite vojvodansku brigadu G[lavnom] š[tabu NOV i PO]
Vojvodine.⁴⁸⁰ O ovome izvještavajte.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—1/8.*

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

31. avgust 1944.
[Grad Vis]

Vaša odluka za napad na Gračac potpuno je nepravilna.⁴⁸¹ Za Nijemce je to glavna komunikacija.⁴⁸² Sigurno će oni tuda izvući još nekoliko divizija. Izgleda da niste razumjeli našu raniju direktivu o načinu dejstva.⁴⁸³ Javite gubitke iz te akcije.⁴⁸⁴ Nije rentabilno krvariti se oko nekog utvrđenog gradića ili kote. Važno je dobiti pozicije na terenu, odakle se može, u pogodnom trenutku, uzeti situaciju u svoje ruke.⁴⁸⁵

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.*

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

31. avgust 1944.

[Grad Vis]

Potrebno je da u roku od desetak dana postavite dovoljno snaga da, naročito u srednjoj Dalmaciji, ozbiljno ugroze neprijateljski saobraćaj, orijentišući njihovo dejstvo k moru.⁴⁸⁶

*A-VII, k. 28,
reg. br. 4—1/9.*

[ŠTABU 12. KORPUSA NOVJ]

31. avgust 1944.
[Grad Vis]

Plavom [Mijalku Todoroviću smo] javili da vas prihvati na rijeci.⁴⁸⁷
Potrebno je da javite dan prelaska.

*A-VII, k. 28,
reg. br. 2—3/11.*

[ŠTABU BAZE NOVJ U ITALIJI]

31. avgust 1944.
[Grad Vis]

Noćas, 31. o[vog] m[j]eseca za Lekića [slati] na Jahorinu, sekcija Sarajevo. Koordinate: 18°37' i 43°41'. Obavezno baciti: 400 mina za engleski [mino]bacač od 75 mm, ulja za automatska oružja i ostale ratne spreme.*

*A-VII, k. 27,
reg. br. 5—4/9.*

* Takođe 31. avgusta Tito je uputio Štabu Baze NOVJ u Italiji i slijedeći radiogram:

»Noću 31. o. mj. baciti hranu s dva aviona za 2. korpus u selo Nozdre, 20 km sjeverozapadno od Nikšića. Koordinate: 16°51' i 42°56'. Signali: osam vatri u krugu prečnika 100 metara. Avion daje F (Fića), a zemlja N (Niko)«. (A-VII, k. 27, reg. br. 5—4/9.) U vezi s ovim Štab Baze je radiogramom 1. septembra izvijestio Tita da isporuka nije ostvarena, jer je radiogram prekasno prispio.

PRILOZI

ZAPISNIK SA SASTANKA ODRŽANOG U VILI VRHOVNOG
KOMANDANTA SAVEZNIČKIH SNAGA [ZA SREDOZEMLJE]
U NEDJELJU 6. AVGUSTA 1944. GODINE U 15,30 ČASOVA⁴⁸⁸

Prisutni:

s jugoslovenske strane

Maršal Tito
General-lajtnant Crni Žujović⁴⁸⁹
General-lajtnant Arso Jovanović
General-major Rukavina⁴⁹⁰
General-major Nikoliš⁴⁹¹
Pukovnik Klišanić⁴⁹²
Pukovnik Levičnik⁴⁹³

Gospođa Olga Humo — pre-
vodilac

s britanske strane

General ser Henri Majtland Vil-
son⁴⁹⁴
General-lajtnant ser Džems A.H.
Gamel⁴⁹⁵
Vicemaršal vazduhoplovstva V.
Eliot⁴⁹⁶
Brigadir F. Maklejn⁴⁹⁷
Potpukovnik V. Strit⁴⁹⁸
Major Klisold⁴⁹⁹

1. Koordinacija partizanskih operacija u Jugoslaviji s Ratnim vazduhoplovstvom za Balkan

General Vilson je s maršalom Titom razmatrao problem kako bi partizani u sadejstvu s Ratnim vazduhoplovstvom za Balkan mogli preuzeti inicijativu od Nijemaca. Obojica su se složili da su najvažniji ciljevi putevi i željezničke pruge.

General Vilson je skrenuo pažnju na uspjehe koje su partizani postigli u toku koordiniranih zajedničkih napada na željezničke pruge u toku prošlog juna⁵⁰⁰ i predložio da se i sada preduzme nešto slično, samo u većim razmjerama. Maršal Tito se složio s ovim prijedlogom.⁵⁰¹

Vicemaršal vazduhoplovstva Eliot je rekao da je Ratno vazduhoplovstvo za Balkan u stanju da pomogne ostvarenju toga plana. On je izrazio mišljenje da će istovremeno kopnene snage predviđene za dejstvo u području Jadrana i pomorske snage koje dejstvuju u Jadranskom moru takođe moći da u tome pomognu. Naglasio je da je Ratno vazduhoplovstvo za Balkan relativno malo i da ne može obezbijediti vazdušnu podršku nad cijelim prostorom Jugoslavije, ali može napadati pojedine ciljeve i hoće da pomogne napadima na te specifične ciljeve.⁵⁰²

General Vilson je podvukao od kolike je važnosti da komandatni koji se nalaze pod komandom maršala Tita šalju [za vazduhoplovstvo] podatke o ciljevima i obavještenja koja se odnose na pokrete neprijateljskih jedinica. Maršal Tito se s tim složio.

ZATIM JE ODLUČENO DA:

(a) Maršal Tito svojim trupnim komandantima postavi zadatak da izvijeste koje bi specifične ciljeve oni mogli napasti. Poslije toga bi Ratno vazduhoplovstvo za Balkan razmotrilo kako ono može pomoći u tim napadima, a takođe i koje bi slijedeće ciljeve moglo napasti. Tada bi se sačinio jedan usaglašeni plan, po kojem bi se određenog dana izvršili opšti napadi na neprijateljeve komunikacije u cijeloj Jugoslaviji. Dvije nedelje docnije uslijedili bi ponovni napadi iste vrste.⁵⁰³

(b) Maršal Tito će učiniti sve što je moguće da se iz Jugoslavije dostave potrebni obavještajni podaci.

2. Operacije na Jadranu

Maršal Tito je predložio da se, s ciljem onemogućavanja neprijateljevog priobalnog saobraćaja, izvrši napad na Korčulu, Hvar i Brač.

Vicemaršal vazduhoplovstva Eliot je mišljenja da bi bilo dobro kad bi se oslobodilo još jedno ostrvo u Jadranskom moru. On smatra da bi bilo najpogodnije, da to ostrvo bude u sjevernom Jadranu, jer bi se Ratnom vazduhoplovstvu za Balkan time omogućilo da dejstvuje iznad Slovenije.

General Vilson se složio da je korisno da se ovi prijedlozi razmotre.

ODLUČENO JE DA:

Ratno vazduhoplovstvo za Balkan zajedno s maršalom Titom razmotri plan za zauzimanje jednog ili više ostrva u sjevernom Jadranu.

3. Operacija za mostobran

Maršal Tito je upitao kakve su perspektive za zauzimanje jednog mostobrana na jugoslovenskom kopnu.⁵⁰⁴

General Vilson je izjavio da se u sadašnjem momentu ne raspolaze ni opremom ni potrebnim snagama [za takvu operaciju].⁵⁰⁵

Maršal Tito je rekao da bi možda bilo moguće da njegove snage na kopnu izvrše prodor prema obali i da privremeno drže u svojim rukama jedan obalni pojas s ciljem da se omogući snabdijevanje morskim putem. On je pitao da li bi pod takvim okolnostima bilo moguće isporučivati materijal morskim putem.

General Vilson je izjavio da on smatra da bi se to moglo učiniti ali da je od bitne važnosti da maršal Tito unaprijed upozori na izvršenje namjeravanog proboja prema obali. On smatra da se bilo kakva teška oprema ne bi mogla iskrcati, jer bi bilo veoma teško pokretati je i održavati.

POSTIGNUTA JE SAGLASNOST DA:

(a) Maršal Tito sastavi listu prioriteta materijala koji bi želio da dobije u slučaju da partizani zauzmu jedan dio obale.⁵⁰⁶

(b) Vicemaršal vazduhoplovstva Eliot prouči cijelo pitanje takve operacije.

4. *Buduće snabdijevanje*

Maršal Tito je naglasio da je potrebno vazdušnim putem upućivati znatno veću količinu materijala. Stanje se mnogo popravilo, ali je od bitnog značaja da se u znatno većoj mjeri poveća snabdijevanje, ako se želi da partizani vode ofanzivne operacije. Takođe je i civilnom stanovništvu potrebna materijalna pomoć.

Vicemaršal vazduhoplovstva Eliot je tvrdio da se avionima koji stoje na raspolaganju sada upućuju maksimalno moguće količine.

General Vilson je izjavio da žali što u ovom trenutku postoji mala vjerovatnoća da se poveća količina materijala koja se upućuje vazdušnim putem.

5. *Vrsta opreme*

Maršal Tito je izjavio da je od bitnog značaja da mu se pošalju artiljerijska oruđa i teža oprema.

General-lajtnant Gamel je naglasio da je zbog teškoća u održavanju ove opreme poželjnije da se isporučuje laka oprema i oprema koja se može prenositi na rukama.

ZAPISNIK S KONFERENCIJE IZMEĐU VRHOVNOG
KOMANDANTA SAVEZNIČKIH SNAGA NA
SREDOZEMNOM RATIŠTU I MARŠALA TITA, ODRŽANE
U SALI ZA KONFERENCIJE VRHOVNOG SAVEZNIČKOG
KOMANDANTA, VRHOVNA KOMANDA SAVEZNIČKIH
SNAGA, ČETVRTAK 10. AVGUSTA 1944. U 11 SATI⁵⁰⁷

Prisutni:

Vrhovna komanda savezničkih snaga

General ser Henri Majtland Vilson,
vrhovni komandant Savezničkih snaga, Sredozemno ratište;
General-lajtnant Džekob L. Devers,
zamjenik vrhovnog komandanta Savezničkih snaga, Sredozemno ratište;
Admiral ser Džon H.D. Kaningem,
komandant mornarice na Sredozemlju;
Maršal vazduhoplovstva ser Džon Slesor,
predstavnik komandanta vazduhoplovstva za Sredozemlje;
General-lajtnant ser Džems A.H. Gamel,
načelnik Štaba vrhovnog komandanta savezničkih snaga;
General-lajtnant J.G.V. Klark,
načelnik Administrativne uprave Vrhovne komande savezničkih snaga;
General-major Lovel V. Ruks,
zamjenik načelnika Štaba vrhovnog komandanta savezničkih snaga;
Vicemaršal vazduhoplovstva V. Eliot,
komandant Ratnog vazduhoplovstva za Balkan;
General-major D. Nos,
pomoćnik načelnika Štaba za operativne poslove Vrhovne komande
savezničkih snaga;
General-major T.S. Ejri,
pomoćnik načelnika Štaba za obavještajne poslove Vrhovne komande
savezničkih snaga;
Brigadir B.F. Kafi,
Operativna uprava za Specijalne operacije Vrhovne komande savezničkih
snaga;
Brigadir F. Maklejn,
šef Britanske vojne misije pri Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije;
Potpukovnik N. Stepanović,
prevodilac za vrhovnog komandanta savezničkih snaga;
major J.S.H. Klisold,
član Britanske vojne misije pri Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

Sekretari

Pukovnik J.H. Lejsel,
G[ospodin] J.M. Edis.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije

Maršal Josip Broz Tito,
 vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;
 General-lajtnant Crni Žujović,
 zamjenik vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;
 General-lajtnant Arso Jovanović,
 načelnik Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;
 General-major Rukavina,
 oficir za vezu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije kod Vrhovne komande savezničkih snaga [za Sredozemlje];⁵⁰⁸
 General-major Nikoliš,
 načelnik Sanitetske službe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;
 Pukovnik Klišanić,
 pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;
 Pukovnik Levičnik,
 načelnik Uprave artiljerije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;
 Potpukovnik Ulepić,
 pomoćnik načelnika Vazduhoplovstva Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;⁵⁰⁹
 G-da Olga Humo,
 prevodilac za maršala Tita.

1. Snabdijevanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije vazдушnim putem

Maršal Tito je postavio pitanje kakve su perspektive za povećanje količine materijala koji se njegovim snagama upućuje vazдушnim putem.

Maršal vazduhoplovstva Slesor je odgovorio da za cijeli mediteranski prostor postoji ograničen broj aviona koji su određeni za snabdijevanje iz vazduha i da, s obzirom na veoma velike zahtjeve, s tog ratišta nije moguće povećati isporuke Jugoslaviji iznad sadašnjeg nivoa. U stvari, bilo bi nužno izvjesno smanjenje [ovih isporuka], iako će biti učinjeni svi mogući naponi da se isporuke održe na sadašnjem nivou. Maršal Slesor je ukazao na činjenicu da je dio materijala koji je u Jugoslaviju upućen vazдушnim putem veoma visok, u odnosu na ukupnu isporuku materijala ovim putem na cijelom ratištu, tj. da on čini približno dvije trećine ukupnog napora koji se može postići sa 100 aviona koji stoje na raspolaganju.

General-lajtnant Klark je dodao da je u julu vazдушnim putem Jugoslaviji isporučeno približno 2000 tona materijala.

Maršal Tito je rekao da on shvata teškoće koje se javljaju u snabdijevanju vazдушnim putem i da ne bi vršio pritisak da se broj aviona za ovu svrhu poveća. Osvrćući se na izvršenje sadašnjeg programa, on je rekao da je vrsta rata koju njegove snage sada vode takva da je zna-

čajno da se izvrši isporuka specifičnih materijala na određena mjesta i u određeno vrijeme. Ponekad je bilo slučajeva upućivanja pogrešnih vrsta materijala na određene lokalitete, ili isporučivanja materijala na pogrešna mjesta ili u pogrešno vrijeme. On je tražio da mu se dozvoli da imenuje jednog predstavnika, koji bi mogao pomoći u pogledu otpreme materijala iz savezničkih distribucionih depoa u Italiji.

General-lajtnant Žujović je naglasio značaj izjave maršala Tita i dodao da bi oficir za vezu kod savezničkog distribucionog depoa bio od znatne pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

Brigadir Maklejn je rekao da mehanizam obavještavanja organa u Bariju o potrebama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije funkcioniralo skladno, ali da je iz tehničkih razloga bilo povremeno neizbježno da se dogode slučajevi ove vrste koje je naveo maršal Tito. On je rekao da smatra da nema prepreke da maršal Tito imenuje jednog predstavnika koji bi pomogao pri otpremi materijala koji se upućuje iz Barija.

Maršal vazduhoplovstva Slesor i vicemaršal vazduhoplovstva Eliot su se složili da bi jedan jugoslovenski oficir za vezu kod 334. vinga⁵¹⁰ bio dobrodošao.

General-lajtnant Jovanović je pozdravio ovaj prijedlog i dodao da su ranije planovi maršala Tita bili znatno ometani zbog toga što se nije znalo koje će količine materijala moći biti upućene našim snagama. On je upitao kakva je situacija u pogledu postojećih stokova materijala.

Vrhovni komandant savezničkih snaga je odgovorio da u Italiji postoje ogromne količine materijala koje čekaju na transport za Jugoslaviju.

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA:

Naredio je da Operativno odjeljenje zajedno sa MAAF* izvrši potrebne aranžmane kako bi Ratno vazduhoplovstvo za Balkan prihvatilo jednog oficira za vezu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, koji bi pomogao pri upućivanju materijala vazдушnim putem za Jugoslaviju iz distribucionih depoa u Bariju.

2. *Ljudstvo Ratnog vazduhoplovstva Jugoslavije*

Maršal vazduhoplovstva Slesor je upitao da li je maršal Tito bio u mogućnosti da razmotri sadržinu pisma koje mu je on bio uputio u vezi s obukom ljudstva za Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo.⁵¹¹

Maršal Tito je odgovorio da je izgleda postojao izvjestan nespozrazum oko toga pitanja, jer je pukovnik Pirc bio dobio instrukcije da svo odgovarajuće ljudstvo stavi na raspolaganje [britanskom] Kraljevskom ratnom vazduhoplovstvu. On je ostao pri svojim stavovima

* Skraćenica od američkih riječi *Mediterranean American Air Forces* — Američke vazduhoplovne snage na Sredozemlju.

iznijetim u sporazumu koji su on i vazduhoplovni maršal Slesor bili prvobitno postigli u vezi s obukom ljudstva ratnog vazduhoplovstva.⁵¹² Jedina zamjerka koju bi on uputio jeste da formiranje lovačke eskadrile izgleda sporo napreduje.⁵¹³

Maršal vazduhoplovstva Slesor je odgovorio da za ovo postoje tri razloga:

(a) Bilo bi nepoželjno pokušavati da se obuka eskadrile vrši suviše brzim tempom ako se želi da ona djeluje borbeno efikasno. Početna obuka prve eskadrile bila je suviše brza i postalo je očigledno da bi nesrećni slučajevi i gubitak operativne efikasnosti bili posljedica ovakvog tempa obuke. Obuka eskadrile vrši se koliko god je moguće brže, na bazi stava da ne bude upućena na izvođenje borbenih dejstava dokle god ne postane efikasna borbeno jedinica.

(b) U pogledu popune broja osoblja druge eskadrile, on računa na izvjesne ljude iz Kraljevskog jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva, koji su visoko obučeni piloti. Da li će ti ljudi biti na raspolaganju ne može se odlučiti dok se ne završe razgovori između generala Velebita i dr Šubašića, koji se sada vode u Londonu.⁵¹⁴

(c) Upućivanje viška osoblja na obuku u Južnu Afriku obustavljeno je po savjetu pukovnika Pirca, pošto se saznalo da Maršal [Tito] zahtijeva da ovi ljudi budu vraćeni u Jugoslaviju.

Maršal Tito je odgovorio da se njegova zamjerka ne odnosi na dužinu trajanja obuke, već na dužinu vremena koje protekne dok oni koji treba da se obučavaju ne dođu u jedinice. On smatra da ne treba pridavati suviše važnosti osoblju Kraljevskog jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva i ističe činjenicu da on sada ima na raspolaganju dovoljno pogodnog ljudstva od kojeg se može formirati druga eskadrila, a osoblje Kraljevskog jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva može predstavljati korisnu rezervu. Međutim, on se složio s vazduhoplovnim maršalom Slesorom da su ljudi koje on ima na raspolaganju neuvježbaniji i neiskusniji u poređenju s visoko obučanim ljudima Kraljevskog jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva.

Maršal vazduhoplovstva Slesor postavio je pitanje da li maršal Tito želi samo to da se obuče piloti za dvije eskadrile lovaca, ili takođe želi da se obuka proširi i na drugo ljudstvo, posebno na posade za srednje bombardere. Pukovnik Pirc je izrazio mišljenje da bi rat mogao biti završen mnogo prije nego što bi to osoblje završilo naobrazbu.

Maršal Tito je odgovorio da prioritet ima kompletiranje ove dvije lovačke eskadrile. On bi više volio da se razmatranje pitanja ostalog osoblja, koje je pomenuo vazduhoplovni maršal Slesor, odgodi do povratka pukovnika Pirca. On je preduzeo mjere da ispita situaciju u vezi s osobljem čije je upućivanje u Južnu Afriku na obuku bilo privremeno obustavljeno.

Vrhovni komandant savezničkih snaga:
Primio je k znanju gore navedeno.

3. *Obuka padobranaca*

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA:

Složio se da se 150 padobranaca, koje će maršal Tito izabrati iz redova Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, obučiti radi korišćenja u malim grupama za izvršavanje akcija sabotaže i izdao je uputstva Operativnom odjeljenju da u tom smislu izvrši potrebne pripreme.⁵¹⁵

4. *Oklopne jedinice*

Maršal Tito je postavio pitanje kakav je stav u pogledu obuke i opreme za oklopne jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. On ima jednu brigadu tenkista koji su već obučeni u mjesti Gravini i koji čekaju da prime tenkove, ali je do sada isporučeno samo 10 tenkova. Vrhovnoj komandi savezničkih snaga je podnijeta molba s detaljno razrađenim elementima za dodjeljivanje potpune opreme za jednu brigadu lakih i srednjih tenkova.⁵¹⁶

General-lajtnant Gamel je odgovorio da su izvršene pripreme za obuku i opremanje jednog oklopnog puka od 52 laka tenka i jednog diviziona oklopnih kola sastava 20 oklopnih kola. To je najviše što je moglo biti učinjeno, s obzirom na sredstva kojima se raspolagalo na sredozemnom ratištu, s tim da se ne uzimaju oprema za radionice i specijalno obučeno osoblje od britanskih jedinica, koje imaju veliku potrebu za ovima u vezi s bitkom koja se vodi u Italiji.

Vrhovni komandant savezničkih snaga rekao je da je, u svjetlosti činjenice da obuka osoblja za jednu oklopnu brigadu traje 8 do 9 mjeseci, prijedlog koji je podnio maršal Tito dugoročnog karaktera i da on treba da, preko generala Velebita, bude podnesen britanskim vlastima u Londonu. Dodjeljivanje jednog oklopnog puka i jednog divizionu oklopnih kola je sve što se moglo preduzeti na području sredozemnog ratišta, a nove zahtjeve bi trebalo uputiti u London. On je pozvao maršala Tita da posjeti jednu tenkovsku radionicu savezničkih snaga u Italiji da bi dobio neposredan uvid u organizaciju koja je potrebna da bi se u savremenim uslovima borbe tenkovi mogli održavati u borbenoj gotovosti.

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA:

a) Zauzeo je stav da se odgovornost Vrhovne komande savezničkih snaga za dodjelu oklopnih jedinica Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije ne može protezati preko jednog oklopnog puka i jednog divizionu oklopnih kola koji se nalaze u toku obučavanja i opremanja.⁵¹⁷

b) Pozvao je maršala Tita da sve zahtjeve za dodatno snabdijevanje oklopnim sredstvima uputi preko generala Velebita britanskim vojnim vlastima u Londonu.

5. Obuka vozača kamiona

Vrhovni komandant savezničkih snaga je naglasio značaj obučavanja jedne znatnije grupe vozača kamiona da bi se mogli koristiti u vrijeme kada obalni pojas Jugoslavije bude dostupan savezničkim snagama i kada se materijal i namirnice budu mogli dopremiti pomorskim putem i kad se za maršala Tita budu mogli nabaviti kamioni kojima bi se vršila distribucija tog materijala.

General-lajtnant Klark je predložio da se jedna grupa od 100 jugoslovenskih vozača uputi u Italiju na obuku i da oni treba da budu takvog kvaliteta da bi se mogli kasnije zadržati kao instruktori za nove grupe koje bi bile upućene.

Maršal Tito se složio da uputi jugoslovensko osoblje na obuku vozača kamiona, u skladu s onim što je iznio general-lajtnant Klark.

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA:

Dao je uputstva da načelnik Administrativne uprave izvrši potrebne pripreme za prijem i obuku jugoslovenskog osoblja koje će maršal Tito uputiti u saglasnosti s gore navedenim sporazumom.

6. Zbrinjavanje jugoslovenskih ranjenika

General-lajtnant Klark je podnio izvještaj da je početkom avgusta bilo 4000 kreveta slobodnih za jugoslovenske ranjenike, od kojih je 1000 bilo određeno za rekonvalescente. Sredinom avgusta biće na raspolaganju 7500 kreveta, od čega 1500 za rekonvalescente. U ovom momentu u Italiji ima oko 6500 ranjenika. On je postavio pitanje koliki broj bi se ubuduće mogao očekivati.

General-major Nikoliš je odgovorio da je, u vezi s planiranim velikim operacijama, vjerovatno da će u toku slijedećih 5 mjeseci približno 10 000 težih ranjenika biti spremno za evakuaciju.

Vazduhoplovni vicemaršal Eliot je ukazao na činjenicu da, iako je 4000 jugoslovenskih ranjenika bilo evakuisano vazdušnim putem u toku jula, nije vjerovatno da se ta brojka može održavati u toku posljednjih mjeseci ove godine, jer će pogoršanje meteoroloških uslova otežavati ateriranje aviona u Jugoslaviji.

Maršal Tito je primijetio da je evakuacija do sada bila vršena samo noću i predložio da se ubuduće evakuacija vrši u toku dana, uz pratnju lovaca.

Vazduhoplovni vicemaršal Eliot je odgovorio da je evakuacija po danu i uz pratnju lovaca već bila vršena u nekim slučajevima, ali je podvukao da pratnja lovcima može biti obezbijeđena samo na štetu normalnih borbenih lovačkih operacija. On je dodao da evakuacija ranjenika treba da bude usklađena s upućivanjem materijala vazdušnim putem i da se zahtjevi maršala Tita za isporuku materijala na određena mjesta i u određeno vrijeme mogu nepovoljno odraziti na program evakuacije.

Maršal Tito je rekao da on shvata slabe strane izdvajanja lovačkih aviona iz redovnih operacija i da se njegov prijedlog odnosi samo na izuzetne slučajeve, kao što je velika koncentracija težih ranjenika poslije velikih borbi.

Maršal vazduhoplovstva Slesor je rekao da će biti učinjeni svi naponi da se održi sadašnji nivo evakuacije i da je on spreman da u izuzetnim okolnostima evakuiše ranjenike i u toku dana, uz zaštitu lovaca.⁵¹⁸

General-lajtnant Klark je primijetio da je maksimalan broj ranjenika koji u isto vrijeme može biti smješten u Italiji ukupno 7000.

General-major Nikoliš je predložio da maksimalan broj letova radi evakuacije bude u avgustu i septembru, dok su meteorološki uslovi još dobri radi rasterećenja bolnica u Jugoslaviji. On smatra da bi maksimalan broj od 7000 zbrinutih ranjenika, koji je naveo general-lajtnant Klark, mogao biti povećan i dodao da je njemu na ranijim sastancima bilo rečeno da će krajem avgusta biti na raspolaganju 11 400 kreveta.

General-lajtnant Klark je odgovorio da bi, s jedne strane, bilo moguće povećati broj raspoloživih postelja, ali da je, s druge strane, broj brinatskih i američkih ljekara i drugog sanitetskog osoblja kojim se raspolaže strogo ograničen. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije bi mogla u velikoj mjeri pomoći ako bi u Italiju uputila sopstveno sanitetsko osoblje.

General-major Nikoliš je rekao da se ovo pitanje razmatra i da se čine svi naponi da se prikupe i u Italiju upute novi ljekari, bolničarke i drugo sanitetsko osoblje. On je dodao da bi se visoko cijenilo ako bi u toku avgusta i septembra bila povećana isporuka sanitetskog materijala.

General-lajtnant Klark je postavio pitanje kakav je stav maršala Tita u pogledu trajno onespoblijenih jugoslovenskih boraca. Oni bi mogli biti smješteni u Filipvilu, u iste prostorije koje su nekad korišćene za smještaj savezničke bolnice. U odgovoru, pak, na jedno pitanje maršala Tita, on je rekao da pogodnost Filipvila u pogledu oboljelih od tuberkuloze nije još provjerena.

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA:

a) Naredio je da načelnik Administrativne uprave preduzme sve moguće korake da se poveća smještajni prostor u bolnicama za jugoslovenske ranjenike do brojke koju je zahtijevao general-major Nikoliš.

b) Primio je k znanju da maršal Tito nastoji da u Italiju uputi najveći mogući broj jugoslovenskog sanitetskog osoblja.

c) Primio je k znanju da će komandant Ratnog vazduhoplovstva za Balkan nastojati koliko god je moguće da održava sadašnji nivo evakuacije jugoslovenskih ranjenika vazdušnim putem i da je Glavni štab savezničkog Ratnog vazduhoplovstva za Sredozemlje spreman da u izuzetnim okolnostima izvrši evakuaciju danju.

d) Pozvao je maršala Tita da uputi svog predstavnika koji će ispitati smještajne uslove u Filipvilu, predložene da se stave na raspolaganje

za jugoslovenske ranjenike koji su trajno onesposobljeni i naredio načelniku Administrativne uprave da preduzme potrebne pripreme za smještaj trajno onesposobljenih jugoslovenskih ranjenika na tom mjestu, ako izvještaj predstavnika maršala Tita bude povoljan.

e) Naredio je da načelnik Administrativne uprave ispita gdje se u Italiji ili sjevernoj Africi raspolaže s pogodnim smještajem za tuberkulozne bolesnike i da o tome izvijesti.

f) Naredio je Operativnom odjeljenju da preduzme mjere za upućivanje veće količine sanitetskog materijala u Jugoslaviju u toku slijedećih 6 sedmica.

7. Italijanski ratni zarobljenici jugoslovenskog porijekla

Maršal Tito je pomenuo italijanske vojnike jugoslovenskog porijekla koji se nalaze na Sardiniji i Siciliji i rekao da bi on volio da im se pruži prilika da se uključe u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije.⁵¹⁹

Vrhovni komandant savezničkih snaga je odgovorio da je najveći broj ovih ljudi na Korzici, gdje su pod američkom komandom angažovani na jednom veoma značajnom zadatku, na kojem bi mogli ostati najmanje tri slijedeća mjeseca. Mogućnost da im se ponudi da dobrovoljno stupe u NOVJ poslije ovog perioda pokreće pitanje legalnosti takve akcije, jer status ovih Italijama razmatra Savjetodavno vijeće za Italiju i bez odobrenja toga Vijeća bilo bi bespredmetno poduzimati akciju.⁵²⁰

Maršal Tito je rekao da u Italiji i Sjevernoj Africi ima mnogo Jugoslovena koji su bili politički zatvorenici ili su bili internirani. On bi želio da se izradi jedan program pod nadzorom Saveznika, na osnovu kojega bi ovi ljudi mogli biti vraćeni u Jugoslaviju. On je rekao da je zadovoljan postupkom kojim je italijanskim ratnim zarobljenicima jugoslovenskog porijekla u Italiji i Sjevernoj Africi bilo omogućeno da dobrovoljno pristupaju njegovoj vojsci, ali on posebno brine za Jugoslovene koji su bili oslobođeni iz koncentracionih logora u Italiji i Sjevernoj Africi i koji sada lutaju. Ovi ljudi bi se pridružili njegovim snagama da su uspjeli da stignu do Barija, ali mnogi od njih nisu mogli to da učine, pa on smatra da bi se mogli uspostaviti regrutni centri ili prijavne stanice i u drugim mjestima u Italiji.

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA:

a) Zauzeo je stav da se iz operativnih razloga za sada ne mogu davati dozvole italijanskim ratnim zarobljenicima jugoslovenskog porijekla, zaposlenim od strane američke komande na Korzici, da se dobrovoljno javljaju na službu u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

b) Naredio je da načelnik Administrativne uprave zatraži od Savjetodavnog vijeća za Italiju uputstva o tome da li se, u načelu, italijanskim ratnim zarobljenicima jugoslovenskog porijekla može dozvoliti da se dobrovoljno javljaju na službu u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

c) Izdao je uputstvo načelniku Administrativne uprave da preko Savezničke kontrolne komisije preduzme mjere za određivanje prijavnih centara u cijeloj Italiji preko kojih bi se ljudi jugoslovenske nacionalnosti, koji su na slobodi, mogli regrutovati za Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije.

8. Obavještajna služba i bezbjednost

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA I MARŠAL TITO:

Složili su se, u načelu, da s obzirom na tijesnu povezanost između pitanja obavještajne službe i javne bezbjednosti, koja se javljaju i kod savezničkih snaga na sredozemnom ratištu i kod Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, treba da budu i od jednih i od drugih snaga usvojeni slični metodi postupanja u obavještajnim i bezbjednosnim pitanjima, i izdali su uputstva da njihovi štabovi razrade detalje o tome.

9. Snabdijevanje artiljerijskim naoružanjem

Maršal Tito je postavio pitanje kakva je situacija u pogledu isporuke oruđa poljske i protivtenkovske artiljerije koja je on tražio.

Brigadir Kafi je odgovorio da u gradu Monopoliju čeka 84 oruđa 75 mm brdskih haubica za isporuku Jugoslaviji i da jedinu teškoću u tome predstavlja problem transporta.

Brigadir Maklejn je izvijestio da je jedna baterija tih oruđa već poslata 2. korpusu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Crnu Goru i da će slijedeće dvije baterije biti uskoro upućene.⁵²¹ Sve ove baterije su potpuno opremljene. On je ukazao na činjenicu da će tehničko održavanje ovih artiljerijskih oruđa služeći se vazдушnim putem zahtijevati 30 avionskih letova mjesečno.

VRHOVNI KOMANDANT SAVEZNIČKIH SNAGA:

Primio k znanju gore navedeno.

Dostavljeno:
[. . .]⁵²²

J.H. Lejsel,
pukovnik
sekretar

A-VII, k. 60/C, f. 1.

Prevod s engleskog

* Preveden je onaj primjerak Zapisnika koji je maršalu Titu uručen avgusta 1944. dok se nalazio u Italiji. U njegovoj ličnoj Arhivi nalazio se u kutiji 96, pod brojem 20/8. Odatle je predat na čuvanje Arhivu Vojnoistorijskog instituta.

*Strogo povjerljivo**

ZAPISNIK SA SASTANKA U NAPULJU,
ODRŽANOG 12. AVGUSTA 1944. OD 12 DO 13^{h523}

Prisutni:

Predsjednik vlade maršal Tito

Brigadir Maklejn

G. Pirson Dikson

Major Klisold

G-đa Olga Humo } prevodioci

Predsjednik vlade je upitao maršala Tita kako želi da teku razgovori.

Maršal Tito je odgovorio neka bude tako kako želi Predsjednik vlade. Neka mu g. Čerčil postavlja bilo koja pitanja.

Vojna pitanja

Predsjednik vlade je istakao da izgleda da je Hitler odlučio da ne napusti ni santimetar teritorije koju drži. Zbog toga su njegove mnoge divizije vezane u Norveškoj, u baltičkim pokrajinama i na drugim mjestima.⁵²⁴ Pravilna strategija za njega bi bila da povuče te divizije, kako bi ih koncentrisao na glavnim frontovima, a isto tako da povuče i svoje divizije sa Balkana.⁵²⁵ Moglo bi se desiti da se Nijemci povuku sa Balkana zbog pritiska. Ali, s druge strane, imajući u vidu Hitlerov mentalitet, moramo računati na mogućnost da Nijemci zadrže svoje divizije na Balkanu. U tom slučaju Nijemci se moraju izbaciti silom.⁵²⁶

Predsjednik vlade je zamolio maršala Tita da mu dade informacije o poluostrvu Istri.

Maršal Tito je odgovorio da su komunikacije na poluostrvu odlične, da ima širokih puteva i dobrih željezničkih veza.

Predsjednik vlade je pitao da li bi maršal Tito poslao vojsku u sjeveroistočni ugao Italije, ako bismo mi [Saveznici] mogli da dođemo do te oblasti idući uz istočnu obalu Italije. U tom cilju bilo bi vrlo korisno ako bi se moglo otvoriti neko malo pristanište na jugoslovenskoj obali, kako bi se ratni materijal mogao slati morem. Mi smo u junu i julu poslali blizu 2000 tona materijala vazdušnim putem, ali s pristaništem u našim rukama ta količina bi se mogla mnogo povećati.

* U zaglavlju Zapisnika, iznad oznake stepena povjerljivosti, naknadno je dopisano: »Ovaj dokument je vlasništvo vlade njegovog britanskog veličanstva«.

Maršal Tito je rekao da se otpor Nijemaca pojačao u posljednje vrijeme i da su jugoslovenski gubici bili teži. Ali on [maršal Tito] bi mogao da dovede znatne snage iz Hrvatske i Slovenije. On je rekao da bi, svakako, bio za jednu operaciju na poluostrvu Istri u kojoj bi učestvovala jugoslovenske snage.

Jugoslovenski ranjenici

Predsjednik vlade je pitao da li su iz Jugoslavije evakuisani svi ranjeni partizani. Smatra da je važno da svi budu evakuisani.

Maršal Tito je rekao da je oko 4000 ranjenika evakuisano u Italiju i da u Italiji ima još oko 7000 kreveta na raspolaganju.

Odnosi između maršala Tita i vlade kralja Petra

Predsjednik vlade je pitao o odnosima između maršala Tita i bana Hrvatske.⁵²⁷

Maršal Tito je odgovorio da ga ovdje još nije sreo, ali da je uredio da se s njim sastane popodne.⁵²⁸

Predsjednik vlade je pitao da li se još uvijek vode borbe između partizana i Mihailovića.⁵²⁹

Maršal Tito je odgovorio da se vode vrlo oštre borbe. Partizani su porazili dvije jedinice koje su se sastojale od Mihailovićevih snaga i *bugarskih četnika*.^{*530}

Predsjednik vlade je istakao da činjenica da se Mihailović još uvijek bori protiv partizana pokazuje da izgleda da posjeduju izvjesnu snagu.

Maršal Tito je odgovorio da ta snaga dolazi od njemačke i bugarske pomoći.

Predsjednik vlade je pitao da li bi bilo moguće pomirenje s nekim glavnim sljedbenicima Mihailovića, ako bi sam Mihailović napustio zemlju.⁵³¹

Maršal Tito sumnja u to, budući da većina Mihailovićevih saradnika slijedi kvislinga Nedića.⁵³²

Predsjednik vlade je izjavio da Velika Britanija ne želi da se miješa u jugoslovenske unutrašnje stvari, ali da želimo vidjeti jaku, ujedinjenu i nezavisnu Jugoslaviju. Ban je vrlo privržen toj ideji. Pored toga, naša čast nalaže da ne napustimo kralja Jugoslavije. Cilj svih treba da bude pomirenje između partizana i Srba, kako bi se energija svih okrenula protiv zajedničkog neprijatelja. Nadalje, željeli bismo vidjeti stvarno reprezentativnu ujedinjenu jugoslovensku vladu. Predsjednik vlade je takođe istakao da je sporazum Maršala s Banom, iako u početku kod partizana nije bio dobro primljen, sada manje nepopularan.⁵³³

* Riječi *bugarskih četnika* dopisane su rukom na margini. Tito vjerovatno nije tako rekao, već prije: *bugarskih okupatora*.

Maršal Tito nije komentarisao tvrdnju Predsjednika vlade da je Ban privržen ideji jake ujedinjene i nezavisne Jugoslavije. On je rekao da shvata naše obaveze prema kralju Petru, ali on tu ništa ne može da učini dok se rat ne završi, a tada će sami jugoslovenski narodi moći da odluče o pitanju režima. Što se tiče Srba, on nije ni u kakvoj svadi s njima, nego samo s grupom Mihailovića, koja je okrenula svoje puške na partizane u najkritičnijem trenutku.

Komunizam i unutrašnji režim u Jugoslaviji

Predsjednik vlade je rekao da je pravo rešenje za Jugoslaviju demokratski sistem zasnovan na seljaštvu, s tim da se uslovi na seoskim gazdinstvima postepeno poboljšavaju.

Maršal Tito je rekao da on, kao što je već više puta javno izjavio, nema namjeru da uvodi komunistički sistem u Jugoslaviji, pored ostalog i radi toga što se očekuje da će većina evropskih zemalja poslije rata živjeti u demokratskim sistemima, pa ni Jugoslavija neće moći da se u tome razlikuje. Razvoj događaja u malim zemljama zavisi od odnosa među velikim silama, a odnosi između Velike Britanije, Rusije i Sjedinjenih Država [Amerike] su se mnogo popravili. Jugoslavija treba da iskoristi takve dobre odnose i da se razvija demokratskim putem. Tačno je da sovjetska vlada ima Misiju kod partizana, ali ta Misija je daleko od toga da izražava neke ideje o uvođenju sovjetskog sistema u Jugoslaviji, nego je baš izrazila suprotno stanovište.⁵³⁴

Predsjednik vlade je primijetio da mi* imamo dvadesetogodišnji sporazum sa Sovjetskom Rusijom⁵³⁵ i izrazio svoje uvjerenje da će velike sile produžiti da sarađuju i poslije rata.

Predsjednik vlade je dodao da bi volio da maršal Tito javno potvrdi svoju izjavu o komunizmu.

Maršal Tito je odbio da to učini u ovom trenutku, jer bi takva izjava mogla stvoriti utisak da je bio primoran da je daje i da bi se na taj način oslabio njegov položaj.

G. Dikson** je, na zahtjev Predsjednika vlade, objasnio da je prijedlog britanske vlade da maršal Tito unese u Deklaraciju — koju je prihvatio, prema svom sporazumu s Banom, da napravi — ne samo izjavu o njegovoj namjeri da ne nameće komunizam zemlji nego i izjavu da neće koristiti oružanu silu svog pokreta da bi uticao na slobodnu volju naroda o budućem režimu u zemlji. Ova Deklaracija bi bila pandan Deklaraciji koju će Ban, po dogovoru, napraviti.

Maršal Tito se složio da razmotri uključanje takve izjave, budući da mi želimo da on to učini i prihvatio je prijedlog Predsjednika vlade da o toj tački porazgovara s Banom danas popodne.⁵³⁶

* Velika Britanija.

** Pirson Dikson je bio sekretar britanskog ministra inostranih poslova Antoni Idna.

Odnosi s Bugarskom

Predsjednik vlade je pitao maršala Tita o odnosima sa Bugarskom.

Maršal Tito je odgovorio da nije imao nikakvih zvaničnih kontakata, ali je bilo lokalnih kontakata s Bugarima u pograničnim oblastima.⁵³⁷

Predsjednik vlade je pitao da li je bilo slučajeva da se neki Bugari prijatelje s jugoslovenskim partizanima i pri tom istakao da su bugarski odnosi sa Sovjetskim Savezom postali manje zategnuti tokom posljednjih nekoliko nedjelja.⁵³⁸

Maršal Tito je rekao da je primio Bugare u jednu od svojih partizanskih brigada, ali odnosi između Bugara i partizana su se u posljednje vrijeme više zategli.

Predsjednik vlade je rekao da su Rusi bili vrlo oštri prema bugarskoj vladi kada su im bila potrebna bugarska pristaništa, ali Bugari su našli načina da zadovolje ruske zahtjeve.⁵³⁹ On je podsjetio maršala Tita da smo mi u ratu s Bugarskom. Naša glavna potreba u ovom trenutku jeste da Bugari za sada ne napadnu Turke,* koji će biti bolje naoružani kroz nekoliko mjeseci.

Federacija

Predsjednik vlade je zapitao maršala Tita da li je on za ideju o Balkanskoj Federaciji.⁵⁴⁰

Maršal Tito je odgovorio da nije za tu ideju, budući da federacija nije samo pitanje sporazuma među vođama. Da bi došlo do federacije, nužno je da zainteresovani narodi imaju stvarnu želju da žive zajedno. To nije slučaj na Balkanu.⁵⁴¹ On je za ideju federativne Jugoslavije, za koju se nada da se može ostvariti kao rezultat bliskih osjećanja zajedništva koje se stvorilo tokom rata među Srbima, Hrvatima i Slovencima.

Predsjednik vlade je upozorio na opasnost panslavizma.

Odnosi između Jugoslavije i Mađarske i Rumunije

Predsjednik vlade je zapitao da li maršal Tito ima nekih veza s Mađarima, koji, u to on ne sumnja, jako žele da se predaju Saveznicima.⁵⁴²

Maršal Tito je odgovorio da postoje samo neki mali kontakti sa partizanima u pograničnim oblastima. S druge strane, on ima neke veze s Rumunima.

* Čerčil ovdje misli na Republiku Tursku.

Predsjednik vlade je primijetio da je sovjetski stav prema Rumuniji sličan stavu Sovjetske misije prema Jugoslaviji o kome je govorio maršal Tito, tj. izgleda da oni nemaju namjeru da nameću sovjetski sistem u toj zemlji. Rusi su, naprotiv, ponudili Rumunima dobre uslove da bi izašli iz rata, ali je Rumune njemački pritisak spriječio da te uslove prihvate.⁵⁴³

Predsjednik vlade je upitao maršala Tita želi li neka pitanja da postavi.

Maršal Tito je odgovorio da ima neka konkretna pitanja o kojima on piše pismo Predsjedniku vlade.*

Predsjednik vlade je rekao da će sa zadovoljstvom razmotriti ta pitanja u pismenom obliku, ali da pored toga očekuje da se sretne ponovo s maršalom Titom, pošto Maršal obavi razgovore s g. Šubašićem.⁵⁴⁴

Predsjednik vlade je sažeo rezultate razgovora kako slijedi:

1. On (Predsjednik vlade) će poslati izvještaj o svom sastanku s maršalom Titom Predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država, a obavjestiće o sastanku i maršala Staljina.

2. Maršal Tito će poslati Predsjedniku vlade pismo u kome se govori o nekim konkretnim pitanjima. Predsjednik vlade će, sa svoje strane, poslati maršalu Titu memorandum.⁵⁴⁵ On i Maršal će se sastati ponovo sutra (13. avgusta).

3. Maršal Tito će se danas popodne sastati s Banom.

4. (Ova tačka je iskrsla na ručku poslije sastanka.)

Ako razgovori između maršala Tita i Bana budu povoljno tekli, kao što se Predsjednik vlade nada, dalja diskusija dogovorena za sutra bi se mogla organizovati utroje, tj. između Predsjednika vlade, Maršala i Bana.

Napulj, 12. avgusta 1944.

* To pismo je uručeno Čerčilu 12. avgusta. U ovom tomu se objavljuje prevod s engleskog jezika na str. 51—53.

ODGOVOR VINSTONA ČERČILA,
PREDSJEDNIKA BRITANSKE VLADE, NA ZDRAVICU KOJU
MU JE NA SVEČANOM RUČKU U NAPULJU 12. AVGUSTA
1944. UPUTIO MARŠAL TITO*

Gospodo,

Osobito sam srećan što mogu da pozdravim maršala Jugoslavije, vođu jugoslovenskih naroda u borbi za oslobođenje njihove zemlje.

Mi pravilno ocjenjujemo velike napore i žrtve koje su hrabri borci jugoslovenske Narodnooslobodilačke vojske dali u ovom ratu na strani saveznika.

Maršal Tito pokazao se ne samo kao veliki vojskovođa, već i kao značajan državnik koji je ogromno doprinio ujedinjavanju jugoslovenskih naroda.

Tešku borbu, koja je vođena bez ikakve pomoći i bez sredstava, možemo ocijeniti naročito mi Englezi, jer smo bili u sličnom položaju poslije pada Francuske 1940. godine.⁵⁴⁶ Mi smo se onda potpuno osamljeni suprotstavili daleko nadmoćnijem neprijatelju, riješeni da branimo tekovine civilizacije i naše demokratije od napadača. Ističem da je Engleska jedina zemlja koja učestvuje u ovom ratu a da nije bila prva napadnuta od strane Njemačke. Engleska je stupila u rat da iskupi riječ datu Poljskoj. Ona je zaratila i uzela na sebe sve teškoće rata samo da očuva svoju čast. Ona ne vodi rat iz sebičnih interesa, već da pokaže svijetu da pojam časti još uvijek čvrsto stoji.

Kada je Njemačka vjerolomno napala Sovjetski Savez 1941. godine,⁵⁴⁷ mi smo dobili prvog velikog saveznika, a mučki napad Japana na naše prijatelje — SAD⁵⁴⁸ doneo nam je našeg drugog moćnog saveznika. Tako je stvorena koalicija, do sada najjača na svijetu, koja će sigurno izvojevati pobjedu.

Naša je želja da se stvori moćna i ujedinjena Jugoslavija, i vjerujemo da smo na najboljem putu da postignemo taj cilj. Žalim što sada ovdje nisu moji prijatelji Ruzvelt i maršal Staljin, jer sam siguran da bi i oni pozdravili ovo naše djelo.

Ponovo izražavam svoje zadovoljstvo što sam se mogao lično sastati s maršalom Titom i stoga vas pozivam da kliknete sa mnom: u zdravlje maršala Tita i Jugoslavije.

*A-CKSKJ, Fond NKOJ,
br. 1944/54.*

* Titova zdravica se objavljuje na str. 50.

MEMORANDUM KOJI JE PREDSEDNIK VLADE [VELIKE
BRITANIJE] UPUTIO MARŠALU TITU 12. AVGUSTA*

1. Vlada Njegovog Veličanstva** želi da se stvori jedinstvena jugoslovenska vlada, u kojoj bi bili predstavljeni svi Jugosloveni koji se bore protiv neprijatelja, i da dođe do pomirenja između srpskog naroda i narodnooslobodilačkog pokreta.

2. Vlada Njegovog Veličanstva namjerava da nastavi, a ako je moguće i da poveća, snabdijevanje jugoslovenskih snaga ratnim materijalom, sada kada je postignut sporazum između Kraljevske jugoslovenske vlade i narodnooslobodilačkog pokreta. Vlada*** sa svoje strane očekuje da će zauzvrat maršal Tito dati pozitivan doprinos ujedinjenju Jugoslavije time što će unijeti u Deklaraciju, za koju se već složio s Predsjednikom [Kraljevske jugoslovenske] vlade da je objavi, ne samo izjavu o svojoj namjeri da zemlji ne nameće komunizam nego takođe i izjavu da neće koristiti oružanu silu pokreta**** da bi uticao na slobodan izraz volje naroda o budućem režimu zemlje.

3. Još jedan doprinos koji bi maršal Tito mogao da dađe zajedničkoj stvari jeste da pristane da se sastane s kraljem Petrom, najbolje na jugoslovenskom tlu.

4. Ako se ispostavi da se veće količine oružja koje Vam šalje vlada Njegovog Veličanstva koriste za bratoubilačku borbu, osim u samoodbrani, to će štetno uticati na čitavo pitanje isporuke oružja od strane Saveznika, jer mi ne želimo da se miješamo u jugoslovenske političke razmirice.

5. Mi bismo željeli da Kraljevska jugoslovenska mornarica i Vazduhoplovstvo sudjeluju u borbi za nacionalno oslobođenje, ali se o tome ne može postići sporazum, ako se prije toga ne posveti sva dužna pažnja kralju*****, ustavnoj zastavi i boljem jedinstvu vlade i pokreta.*****

* Tekst Memoranduma je priključen kao poseban dodatak (Prilog »A«) Zapisniku sa sastanka Čerčil—Tito—Šubašić, održanog 13. avgusta u Napulju.

** Odnosi se na britansku vladu.

*** Podrazumijeva se: britanska vlada.

**** Misli se na Narodnooslobodilačku vojsku kao oružanu silu narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije.

***** Riječ je o kralju Petru II.

***** Odnosi se na kraljevsku jugoslovensku vladu i na narodnooslobodilački pokret Jugoslavije.

6. Vlada Njegovog Veličanstva, iako gleda na maršala Tita i njegove hrabre ratnike s najvećim divljenjem, smatra da nije dato dovoljno priznanja snazi i pravima srpskog naroda, niti dovoljno priznanja za pomoć koju je pružala i koju će i dalje pružati vlada Njegovog Veličanstva.

PRO, WO 204/20.

Prevod s engleskog

MEMORANDUM NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE MARŠALU TITU

1. U slučaju da savezničke snage okupiraju sjevernu Italiju, Austriju ili Mađarsku, Vrhovni komandant savezničkih snaga ima namjeru da uvede savezničku vojnu upravu u oblasti koja je bila pod italijanskom upravom na početku rata, čime se automatski privremeno suspenduje italijanski suverenitet. Vojni guverner će biti komandant savezničkih snaga u toj oblasti i imaće čin generala. Namjera je da ta oblast ostane pod direktnom upravom Saveznika sve dok se na pregovorima između zainteresovanih vlada ne odluči kome će se dati uprava nad tim područjem.

2. Ova direktna saveznička vojna uprava je nužna da bi se zaštitile baze i komunikacije savezničkih okupacionih snaga u centralnoj Evropi.

3. Budući da će savezničke okupacione snage morati da se snabdijevaju preko luke Trst, biće nužno da imaju sigurne komunikacije koje će obezbjeđivati britanske trupe na pravcu Ljubljana—Maribor—Grac.

4. Vrhovni saveznički komandant očekuje da će jugoslovenske vlasti sarađivati s njim u sprovođenju pomenute politike i namjerava da održava najtešnje veze s njima.

13. VIII 1944.

*PRO, FO, 44315, 058,
R. 12721/850/92, 1939.*

Prevod s engleskog

ZABILJEŠKA BRIGADIRA FICROJA MAKLEJNA O SASTANKU MARŠALA TITA I NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDOZEMLJE GENERALA DŽEMSA GAMELA

I. Pitanje postavljeno u stavu 1. pisma maršala Tita od 12. avgusta* razmatrali su jutros maršal Tito i načelnik Štaba.⁵⁴⁹ General Gamel je uručio maršalu Titu priloženi Memorandum koji se odnosi na savezničke namjere u Istri i susjednim rejonima.** Maršal Tito je ukazao na činjenicu da su njegovi vojni i civilni organi vlasti, u stvari, u tom prostoru u znatnoj mjeri već uspostavili svoju kontrolu, iako su ove teritorije bile, prema postojećim ugovorima, dio Italije.⁵⁵⁰ On u potpunosti shvata potrebu da komunikacijske pravce u ovim rejonima čuvaju savezničke trupe i potpuno se slaže s tim. On se takode složio da saveznički Vrhovni komandant treba da vrši opštu operativnu kontrolu u navedenim rejonima, u onoj mjeri u kojoj je to nužno radi obezbjeđenja tih komunikacijskih pravaca. Međutim, on smatra da lokalnu civilnu i vojnu vlast moraju da vrše njegovi sopstveni civilni i vojni organi vlasti, koji će tijesno sarađivati sa savezničkim vojnim vlastima.

II. U stavu 2. pod (a) ovoga pisma maršal Tito traži motorne topovnjače. Pitanje jugoslovenskih pomorskih snaga su jutros takode razmatrali maršal Tito, načelnik Štaba i načelnik Štaba mornarice. Maršal Tito se složio da bi, ako bude moguće Kraljevsku jugoslovensku ratnu mornaricu priključiti njegovim pomorskim snagama, (a) sjedinjena flota trebalo da bude pod operativnom kontrolom Vrhovnog komandanta mornaričkih snaga za Sredozemlje i (b) da bi trebalo postaviti jednog jugoslovenskog oficira pri Štabu Vrhovne komande mornaričkih snaga za Sredozemlje, koji bi predstavljao sjedinjene jugoslovenske pomorske snage.

Koliko znam, razmatranje jugoslovenskog zahtjeva za dobijanje lakih pomorskih plovnih jedinica bilo je odloženo dok se ne izvrši spajanje jedinica Kraljevske jugoslovenske ratne mornarice i partizanskih pomorskih snaga.

III. Pitanje isporuke srednjih tenkova postavio je maršal Tito u razgovoru s Vrhovnim komandantom savezničkih snaga 10. avgusta. Tada mu je bilo saopšteno da se odgovornost Vrhovne komande savezničkih snaga u pogledu snabdijevanja Narodnooslobodilačke vojske

* Pismo se objavljuje na str. 51—53. ovoga toma.

** Memorandum se objavljuje na str. 325. ovoga toma.

Jugoslavije oklopnim jedinicama ograničava samo na isporuku jednog oklopnog puka i jednog divizionu oklopnih automobila, i da se te jedinice nalaze na stručnoj obuci i opremanju, dok svaki zahtjev za isporukom novih oklopnih jedinica mora biti postavljen preko generala Velebita britanskim vojnim vlastima u Londonu.⁵⁵¹

Stav u pogledu artiljerije jeste da 84 brdske haubice od 75 mm čekaju u gradu Monopoliju da budu upućene u Jugoslaviju i da transportna sredstva predstavljaju jedinu teškoću.

IV. Pitanje Italijana hrvatskog i slovenačkog porijekla koje je postavljeno u stavu 2. pod (c) u pismu maršala Tita od 12. avgusta razmatrano je na sastanku između Vrhovnog komandanta savezničkih snaga i maršala Tita 10. avgusta. General Vilson je obavijestio maršala Tita da su Italijani o kojima je riječ sada zaposleni na značajnijim radovima s kojih ne bi mogli biti otpušteni najmanje za 3 mjeseca. Preporučeno je, međutim, da se u međuvremenu ovaj problem postavi pred Savetodavnim vijećem za Sredozemlje.

13. avgust 1944.

F.H.R. Maklejn,
brigadir, šef britanske vojne
misije pri NOV i POJ

ZAPISNIK
SA SASTANKA ODRŽANOG U KONFERENCIJSKOJ SALI
VRHOVNOG KOMANDANTA SAVEZNIČKIH SNAGA
U 11 ČASOVA U NEDJELJU 13. AVGUSTA 1944. GODINE

Prisutni:

Savezničke snage

General-lajtnant ser Džems A. H. Gamel,
predstavnik Vrhovnog komandanta savezničkih snaga, Sredozemno
ratište;

Kontraadmiral J. G. L. Dandas,
predstavnik Komandanta mornaričkih snaga, Sredozemlje;

Maršal vazduhoplovstva ser Džon Slesor,
predstavnik Komandanta vazduhoplovstva, Sredozemlje;

Brigadir E. I. C. Džekob,
uredi Ratnog kabineta, London;

Brigadir F. R. Maklejn,
Britanska vojna misija pri Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije;
Potpukovnik N. Stepanović,
prevodilac za Vrhovnog komandanta savezničkih snaga.

Jugosloveni

Dr I. Šubašić,
predsjednik Kraljevske jugoslovenske vlade i ministar narodne odbrane;
Maršal Josip Broz Tito,

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije;

General-lajtnant Crni Žujović,
zamjenik Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske Jugo-
slavije;

G-đa Olga Humo,
prevodilac za maršala Tita.

Sekretari:

Pukovnik J. H. Lejsel,
Gospodin J. M. Edis.

Dolje navedeni tekst predstavlja zapisnik sporazuma, postignutog
na zajedničkom sastanku gore navedenih, održanog 13. avgusta 1944.
godine.

1. Postignuta je saglasnost da u slučaju da savezničke snage okupiraju sjevernu Italiju, Austriju ili Mađarsku, Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije stavi na raspolaganje komandantu ovih savezničkih snaga sva postrojenja potrebna ovom komandantu za održavanje njegovih snaga i za vojno obezbjeđenje komunikacijskih linija nad kojima bi Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije vršila *de facto* kontrolu u momentu ulaska savezničkih snaga u ove rejone.

2. Posebno je utanačeno:

(a) Da će komandant savezničkih okupacionih snaga vršiti upravu i kontrolu nad lukom Trst, koja će biti potrebna za snabdijevanje njegovih snaga.

(b) Da komandant savezničkih okupacionih snaga u Austriji ili Mađarskoj upravlja, kontroliše i štiti, britanskim trupama, ako bude potrebno, komunikacijske linije koje prolaze kroz Ljubljanu—Maribor—Grac i kroz Goricu i Klagenfurt.*

3. S obzirom na stanje vojne saradnje koja postoji između savezničkih snaga i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, postignuta je saglasnost da snage Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i jugoslovenski organi civilne vlasti pomažu koliko najviše mogu komandantu savezničkih snaga koje okupiraju Austriju, Mađarsku ili sjevernu Italiju i da će komandant tih savezničkih snaga predstavljati najvišu vlast u svim pitanjima koja se tiču vojne bezbjednosti luke Trst i komunikacijskih linija navedenih u tački 2. (b).

4. Primljeno je na znanje da je namjera Vrhovnog komandanta savezničkih snaga da uspostavi savezničku vojnu upravu u rejonu zapadno od jugoslovensko-italijanske granice iz 1939. godine radi toga da bi u potpunosti osigurao bezbjednost luke i komunikacijskih linija kojima će savezničke okupacione snage u Austriji ili Mađarskoj biti snabdijevane. Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije je izjavio da bi, s obzirom na žrtve koje su jugoslovenski narodi na poluostrvu Istri podnijeli, bilo nepoželjno da se zavede saveznička vojna uprava nad jugoslovenskim organima civilne vlasti u tom rejonu. Dogovoreno je da Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije prouči Memorandum dodan ovom zapisniku kao prilog.

5. Postignuta je saglasnost da u slučaju spajanja Jugoslovenske kraljevske mornarice s jugoslovenskim pomorskim snagama koje se nalaze pod komandom Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije:

(a) Svi brodovi ove združene jugoslovenske flote biće stavljeni pod operativnu komandu Vrhovnog komandanta mornarice na Sredozemlju preko normalne britanske komandne linije i dejstvovati u bilo kojem području koje on odredi.

* Slovenački naziv jeste: Celovec.

(b) Međutim, Vrhovni komandant [mornarice] na Sredozemlju uzimaće u obzir želju jugoslovenskih vlasti da se, ukoliko to operativna situacija dozvoljava, jedinice združene jugoslovenske flote angažuju u operacijama koje su u vezi s oslobođenjem Jugoslavije. Brodovi združene jugoslovenske flote koji djeluju u Jadranskom moru biće pod komandom britanskog mornaričkog komandanta za taj rejon. Za neke specifične operacije, gdje bi komandovanje jedinicama jugoslovenske flote bilo uspješnije vršeno s jugoslovenske teritorije, britanski komandant ovog rejona biće ovlašten da prepusti komandu nad ovim jedinicama jugoslovenskim vlastima.

(c) Jugoslovenske vlasti će imenovati jednog mornaričkog oficira s kojim će Vrhovni komandant [mornaričkih snaga] na Sredozemlju sarađivati u svim pitanjima administrativnog upravljanja združenom jugoslovenskom flotom.⁵⁵²

6. Dogovoreno je da vazduhoplovni maršal Slesor preda Predsjedniku jugoslovenske vlade i Vrhovnom komandantu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije po jedan primjerak svoga prijedloga koji je već podnio ministru [britanskog] vazduhoplovstva u vezi s rasporedom osoblja Jugoslovenskog kraljevskog vazduhoplovstva na Bliskom istoku, da bi im pomogao u razgovorima koje će voditi.

7. Dogovoreno je da Vrhovni komandant savezničkih snaga — ako Kraljevska jugoslovenska vlada postavi zahtjev odgovarajućim organima da se iz Persijskog zaliva transportuju u Jugoslaviju izvjesni bitno važni dijelovi opreme, koje Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije stavljaju na raspolaganje sovjetske vlasti, a koji, kako se ocjenjuje, ne mogu biti dobijeni iz drugih izvora — podrži taj zahtjev.

[. . .]⁵⁵³

A-VII, k. 60/C, f. 1.

*Prevod s engleskog**

* Preveden je onaj primjerak Zapisnika koji je maršalu Titu uručen avgusta 1944. dok se nalazio u Italiji. U njegovoj ličnoj Arhivi nalazio se u kutiji 104, pod brojem 20/10. Odatle je predat na čuvanje Arhivu Vojnoistorijskog instituta.

ZAPISNIK SA SASTANKA U NAPULJU, 13. AVGUST 1944.
OD 17,30 DO 18,45^h

Prisutni:

Dr Ivan Šubašić, predsjednik jugoslovenske vlade;	Predsjednik [britanske] vlade; Gosp. R. Kl. Skrajn Stivenson, ambasador Njegovog Veličanstva za Jugoslaviju;	Maršal Tito, vođa narodnooslobodilačkog pokreta;
Dr Sava Kosanović, ministar unutrašnjih poslova.	Brigadir Ficroj Maklejn, poslanik, šef Britanske vojne misije pri Narodnooslobodilačkoj vojsci [Jugoslavije]; Gosp. Pirson Dikson, glavni lični sekretar državnog sekretara za inostrane poslove.	General-major V. Velebit, Narodnooslobodilačka vojska.

Gospoda Olga Humo, prevodilac.

Predsjednik vlade je upitao maršala Tita da li želi da odgovori na pitanja iz sinočnjeg Memoranduma Predsjednika [britanske] vlade. (Prilog »A«).*

Maršal Tito je rekao da bi više volio da čuje odgovore Predsjednika vlade na pitanja postavljena u svom pismu. (Prilog »B«).**

Predsjednik vlade se složio s takvom procedurom, ali je rekao da prvo želi da čuje kako su tekli prijedpodnevni razgovori maršala Tita sa dr Šubašićem.

Maršal Tito je odgovorio da su mnoga pitanja uspješno riješena. Dr Šubašić se s tim složio.

Takođe je pomenut razgovor koji je maršal Tito imao ranije u toku dana s načelnikom Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje o nekim pitanjima, koja proizlaze iz Maršalovog pisma Predsjedniku vlade. (Vid. Zapisnik, Prilog »C«).***

* Taj Memorandum objavljuje se u Prilozima ovoga toma na str. 323—324.

** Titovo pismo objavljuje se na str. 51—53.

*** Zapisnik, tj. Prilog »C«, objavljuje se na str. 326—327.

PITANJA KOJA JE POSTAVIO MARŠAL TITO

Kraljevska jugoslovenska mornarica

Dr Šubašić je rekao da su se on i maršal Tito složili da brodovi i ljudstvo Kraljevske jugoslovenske mornarice i brodovi i ljudstvo narodnooslobodilačkog pokreta treba da se sjedine u jednu snagu, koja će se, po mogućnosti, koristiti za operacije na Jadranu, pod operativnom komandom glavnokomandujućeg Sredozemne flote.

Predsjednik vlade je zapitao pod kojom zastavom će ploviti ta sjedinjena flota, kakve oznake će nositi mornari i da li je sačuvan položaj kralja u Jugoslaviji.

Dr Šubašić je odgovorio da će zastava biti ustavna jugoslovenska zastava: crveno, bijelo, plavo, bez ičega drugog, i da će se mornarica zvati: Kraljevska jugoslovenska mornarica. Ljudstvo iz sadašnje Kraljevske jugoslovenske mornarice nosiće svoje oznake, a ljudstvo iz narodnooslobodilačkog pokreta — svoje. Kralj Jugoslavije, s kojim je dr Šubašić razgovarao o tome u Londonu, složio se s tim.

Dr Šubašić je dodao da će se on i maršal Tito međusobno dogovoriti o tome da naimenuju jednog oficira koji će komandovati tom pomorskom snagom i koji će biti pod operativnom komandom glavnokomandujućeg za Sredozemlje.⁵⁵⁴ On je nadalje rekao da i on i maršal Tito jako žele da se ta flota pojavi što je moguće prije na Jadranu. Zato treba da dobiju brodove. Oni se nadaju da je moguće da im se daju motorni čamci i laki brodovi te vrste, ali je važno da mornarica stupi u akciju što je moguće prije i da pokaže svoju zastavu duž jugoslovenske obale. Ako ima i korveta na raspolaganju, onda ih treba takođe dati prvom prilikom.

Predsjednik vlade je rekao da u ovom trenutku postoje velike potrebe za našim pomorskim rezervama, uključujući i lake čamce. Ako se operacije budu dobro razvijale on se nada da će biti na raspolaganju onih brodova koje Jugoslaveni traže. On je preuzeo na sebe da o tome razgovara s britanskim pomorskim vlastima. Čestitao je dr Šubašiću i maršalu Titu na napretku koji su postigli time što su došli do sporazuma o toj stvari.

*Pitanja pokretna u pismu maršala Tita Predsjedniku [britanske] vlade**Istra***A. Operativni aspekti**

Predsjednik vlade je pomenio (vidi zapisnik sa sastanka održanog 12. avgusta) mogućnost da Saveznici uđu u Istru u saradnji s lokalnim jugoslovenskim snagama. To je operativno pitanje koje treba pažljivo razmotriti i o kojem se treba konsultovati s Predsjednikom Sjedinjenih Američkih Država. Predsjednik vlade je istakao potrebu tajnosti u

vezi s tom mogućom operacijom i zamolio da se jugoslovenske i britanske vlasti dogovore o šifrovanom imenu za Istru. General Velebit je uzeo na sebe da predloži šifrovano ime.

B. Uprava u Istri poslije njemačkog povlačenja

Predsjednik vlade je rekao da se status Istre, koja još ostaje italijanska, ne može prejudicirati. Možda bi bilo dobro da se teritorija izuzme iz italijanskog suvereniteta. Međutim, to je pitanje koje se mora riješiti na mirovnoj konferenciji, ili, ako takve konferencije ne bude, na sastanku velikih sila, na kojem će Jugoslavija imati priliku da izrazi svoje zahtjeve. Mora se uzeti u obzir stav vlade Sjedinjenih Država prema teritorijalnim promjenama u toku rata,⁵⁵⁵ a pored toga u našem je interesu da izbjegnemo nepotrebno obeshrabrivanje Italijana, od kojih dobijamo koristan doprinos u našim ratnim naporima. Prema tome, najbolje rješenje bi možda bilo da ta teritorija, kada se oslobodi od Nijemaca, bude pod Savezničkom vojnom upravom.

Maršal Tito je rekao da ni pod kakvim uslovima ne bi pristao na italijansku civilnu vlast i istakao da vlasti narodnooslobodilačkog pokreta, i vojne i civilne, već u velikoj mjeri kontrolišu tu oblast. On je zahtijevao da jugoslovenske vlasti bar učestvuju u upravljanju tom teritorijom.

Dr Šubašić je izjavio da će poslije savjetovanja s maršalom Titom o toj tački podnijeti memorandum vladi Njegovog Veličanstva [Velike Britanije] u kojem će biti iznijeto njihovo zajedničko gledište.

Italijani hrvatskog i slovenačkog porijekla

Maršal Tito je rekao da bi jako želio da u jugoslovensku vojsku uključi neke Italijane hrvatskog i slovenačkog porijekla koji žive na Korzici, na Saradnji i na drugim mjestima. Maršal Tito smatra da im treba dozvoliti da se pridruže Narodnooslobodilačkoj vojsci [Jugoslavije], ako žele da to učine, a jasno je da žele.

Predsjednik vlade je rekao da se u načelu slaže da Italijanima hrvatskog i slovenačkog porijekla na Korzici i na Sardiniji treba odobriti da se pridruže jugoslovenskim snagama ako to žele, ali zbog operativnih razloga ne bi bilo u ovom trenutku moguće osloboditi one s Korzike.

General Velebit je upitao da li se može dati odobrenje predstavnicima narodnooslobodilačkog pokreta da posjete te ljude, radi uspostavljanja kontakta s njima.

Predsjednik vlade se, u načelu, složio s tim prijedlogom, s tim što se moraju uzeti u obzir vojna ograničenja.

Snabdijevanje

Predsjednik vlade je primio k znanju zahtjev maršala Tita za isporuku tenkova srednje veličine, motornih topovnjača i artiljerije (vidi Priloge »B« i »C«) i, bez ikakve određene obaveze, rekao da će učiniti

što može da bi u tome pomogao. U isto vrijeme, želio je da podsjeti maršala Tita na pasus u svom Memorandumu od 12. avgusta, u kojem se kaže da ako se ispostavi da su veće količine oružja koje je Velika Britanija poslala maršalu Titu upotrijebljene za bratoubilačku borbu, osim u samoodbrani, to će uticati na čitavo pitanje snabdijevanja od strane Saveznika. Maršal Tito treba da shvati da ako se borbe u Jugoslaviji pretvore u čist građanski rat, i ako borba protiv Nijemaca postane sporedna, vlada Njegovog Veličanstva će izgubiti interes za to.

Maršal Tito je odgovorio da se oružje koje je poslala Velika Britanija nalazi u rukama naroda. Narodnooslobodilačku vojsku stalno napadaju četnici, koji sarađuju s neprijateljem, i ona mora da se brani.

PITANJA POKRENUTA U MEMORANDUMU PREDSEDNIKA [BRITANSKE] VLADE OD 12. AVGUSTA

Srbi

Maršal Tito je prigovorio da se iz Memoranduma Predsjednika vlade podrazumijeva da postoji jaz između narodnooslobodilačkog pokreta i srpskog naroda. On tvrdi da je narodnooslobodilački pokret srpski po porijeklu i u velikoj mjeri srpski po sastavu.

Dr Šubašić, koga je Predsjednik vlade zamolio za mišljenje o tome, potvrdio je stav maršala Tita.

Dr Kosanović⁵⁵⁶ je rekao da su Srbi bili okosnica narodnooslobodilačkog pokreta i da je srpska tradicija oduvijek bila da se bore za Jugoslaviju kao cjelinu.

Predsjednik vlade je prihvatio snagu tih argumenata.

Komunizam

Maršal Tito je rekao da je spreman da u svoju Deklaraciju, koju će objaviti, unese izjavu kakvu je poželio Predsjednik [britanske] vlade. On je sasvim protiv nametanja bilo kakvog režima narodu.

SASTANAK IZMEĐU MARŠALA TITA I KRALJA PETRA

Predsjednik vlade je skrenuo pažnju sagovornika na 3. pasus svog Memoranduma od 12. avgusta, u kojem se traži da maršal Tito prihvati sastanak s kraljem Petrom. Kralj Petar je mladić, koji je suviše dugo bio okružen lošim savjetnicima, ali to se promijenilo od kako je dr Šubašić postao predsjednik vlade. Demokratija je cvjetala u Engleskoj pod ustavnom monarhijom, i on smatra da bi međunarodni položaj Jugoslavije bio jači pod kraljem, nego kad bi bila republika.

Maršal Tito je rekao da je Jugoslavija imala nesrećna iskustva sa svojim kraljem, i da su veze kralja Petra s Mihailovićem oslabile njegov položaj i još više smanjile ugled monarhije. Trebaće mu dugo vremena da to svojim ponašanjem i postupcima baci u zaborav.

Dr Šubašić je dodao da je još jedna nezgoda za kralja Petra u tome što Nedić zloupotrebljava njegovo ime.

Predsjednik vlade je rekao da shvata situaciju, ali je dodao da bi sjedinjavanje jugoslovenskih pomorskih snaga moglo biti prilika za sastanak između kralja Petra i maršala Tita.

Maršal Tito je rekao da misli da još nije došlo vrijeme za to, iako u načelu nema ništa protiv tog prijedloga. Treba da sačekamo i da vidimo kakvi će biti rezultati novog sporazumijevanja koje je postignuto između njega i jugoslovenskog Predsjednika vlade i da mu [maršalu Titu] damo vremena da jugoslovenskom narodu pokaže da kralj Petar, u stvari, pomaže narodnooslobodilački pokret.

Predsjednik vlade je prihvatio to gledište i ostavljeno je jugoslovenskom Predsjedniku vlade i maršalu Titu da odluče o najzgodnijem trenutku za sastanak između kralja Petra i Maršala.

VOJNA PITANJA

Predsjednik vlade i maršal Tito su diskutovali o mogućnostima daljih operacija na dalmatinskim ostrvima, i Predsjednik vlade je ponovo istakao značaj koji pridaje obezbjeđenju kanala za snabdijevanje pomorskim putem.

Brigadir Maklejn je rekao da se to pitanje već razmatra.

Na kraju sastanka dogovoren je slijedeći program:

A) Saopštenje za štampu (tekst saopštenja je dat učesnicima tokom sastanka i s njim su se složili jugoslovenski Predsjednik vlade i maršal Tito) će biti telegrafski poslato u London u toku slijedeće noći, radi objavljivanja (vidi Prilog »D«).⁵⁵⁷

B) Maršal Tito i jugoslovenski Predsjednik vlade će otići zajedno na Vis, gdje će se odlučiti o tekstu Deklaracije maršala Tita.⁵⁵⁸

C) Maršal Tito i jugoslovenski Predsjednik vlade će izdati svoje deklaracije istovremeno, kroz nekoliko dana.⁵⁵⁹

D) Sastanak između maršala Tita i kralja Petra imaće se na umu i organizovaće se u pogodnoj prilici.

Napulj, 13. avgusta 1944.

NAPOMENE

¹ Odluka za sazivanje kongresa Saveza antifašističke omladine Albanije donesena je na Prvom antifašističkom kongresu, održanom 24. maja 1944. u Permetu. Da bi kongres što bolje pripremio, Centralni komitet KP Albanije uputio je dva člana Centralnog komiteta komunističke omladine Albanije — Alči Kondija i Nesti Kerendžija — na Vis, sa zadatkom da se upoznaju s radom i iskustvima SKOJ-a i USAOJ-a. Nakon njihovog povratka kongres je održan avgusta 1944. u Helmsu i na njemu je konstituisan Savez antifašističke omladine Albanije.

² Operativna grupa divizija NOVJ stigla je 31. jula 1944. na prostor Koštam-polje—Milanoviće—Kaluderi, a sutradan, 1. avgusta, izbila je usiljenim maršem na prostor sela Bube—Vojkovići—Znuša, južno od Novog Pazara. Odatle je Štab Operativne grupe divizija NOVJ poslao predlog Vrhovnom štabu NOV i POJ da sve tri divizije Operativne grupe pređu na desnu obalu rijeke Ibra i nastupaju prema Kopaoniku, a ne samo 2. proleterska divizija, kako je do tada bilo predviđeno. Tito se složio sa tim predlogom (vid. str. 11), pa su sve tri divizije — 2. proleterska, 5. krajiška i 17. istočnobosanska udarna — forsirale rijeku Ibar 3. i 4. avgusta na odsjeku od Kosovske Mitrovice do Raške, i tako širokim frontom izbile na zapadne padine Kopaonika.

³ Zbog teških borbi koje su četiri divizije NOVJ (glavnina snaga) pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije još od 10. jula vodile, Glavni štab nije bio u mogućnosti da obezbijedi prihvrat Operativne grupe divizija NOVJ. On je 5. avgusta uputio slijedeći odgovor Vrhovnom Štabu NOV i POJ:

»Zbog trajanja ofan[zive] ovde, ne možemo uputiti jedinice u susret Peku. Vojska [je] izmorena neprekidnim borbama i slabom ishranom. Veliki broj dezertera [ima] skoro u svim jedinicama. Bez nekoliko dana predaha, ne možemo se ozbiljnije srediti«. (A-VII, k. 184, reg. br. 36—9/1.)

⁴ Ovaj Titov zahtjev Štab 3. korpusa odmah je prenio Štabu 11. krajiške udarne divizije, koja je, prema Titovim naređenjima, upućenim 17. jula 1944. Štabu 3. i Štabu 5. korpusa NOVJ (naređenja su objavljena u 21. tomu), dobila zadatak da pređe iz srednje Bosne u istočnu Bosnu i uđe u sastav 3. korpusa, da bi se nakon toga prebacila u zapadnu Srbiju i tamo nastavila borbe. Za prihvrat te divizije i 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« na rijeku Bosnu upućena je 16. vojvodanska udarna divizija, ali je tom prilikom na desnu obalu Bosne uspjela da pređe samo 6. lička proleterska divizija, dok su dijelovi njemačkog 5. SS brdskog armijskog korpusa, jačine više od jedne divizije, u ofanzivnoj operaciji »Fojerver« (Feuerwerh) spriječile pokušaj 11. divizije da forsira Bosnu na odsjeku Begov Han—Topčić Polje, uprkos teških borbi koje je ona vodila od 29. do 31. jula 1944.

⁵ U vezi s neuspjelim forsiranjem rijeke Bosne Štab 11. krajiške udarne divizije uputio je 4. avgusta Štabu 3. korpusa slijedeći izvještaj: »Nismo se prebacili preko Bosne zbog nedovoljne pripreme i olakog shvatanja zadatka, ofanzive nepr[ijetelja] na naše snage i otkrivenog pravca prelaska. Nepr[ijetelj] je s jačim snagama, 'Princ Eugen' div[izije] i tenkovima zaposjeo moguće prelaze na Bosni na pravcu našeg prebacivanja. Ofanziva nepr[ijetelja] na naše snage od 26. jula omogućila je prebacivanje VI div[izije]. M[iloš] Šiljegović«. (A-VII, k. 408, reg. br. 2—8/1, list 34 i 111.)

⁶ Dvanaesti korpus NOVJ je tada vodio borbe u istočnoj Bosni protiv jakih snaga iz sastava njemačke 13. SS dobrovoljačke brdske lovačke divizije »Handžar«

i 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«, kao i protiv ustaško-domobranskih i četničkih jedinica, pa stoga Tito ima u vidu njegovo sređivanje i odmor, da bi ga nakon toga iz istočne Bosne uputio u zapadnu Srbiju, gdje je trebalo da djeluje kao lijevokrlna grupa snaga NOVJ orijentisanih prema Srbiji.

⁷ Riječ je o *Ratnom izvještaju Vrhovnog štaba NOV i POJ*. On je svakodnevno sastavljan na osnovu izvještaja primljenih od operativnih štabova NOVJ i, nakon Titovog pregleda, u to vrijeme emitovan otvorenim tekstom preko »Tanjuga«. Osnovne podatke iz njega često su prenosile savezničke novinske agencije (naročito britanske), dok ga je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« u cijelosti emitovala, ali najčešće dva dana kasnije.

⁸ Tito je te podatke tražio od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije stoga što su mu predstojali sastanci s Vinstonom Čerčilom i Vrhovnom komandom savezničkih snaga za Sredozemlje, na kojima je očekivao da će biti vođeni razgovori u vezi s Istrom, Slovenačkim primorjem, Trstom, i Austrijom, kao i o eventualnom iskrcavanju savezničkih snaga na prostoru Istre, pa su mu bile potrebne najnovije informacije o situaciji u tim krajevima, s obzirom na to da ih Glavni štab NOV i PO Slovenije nije slao Vrhovnom štabu od 28. jula do 3. avgusta.

⁹ Poljski komitet nacionalnog oslobođenja obrazovan je 21. jula 1944. u Lublinu, oslobođenom poljskom gradu, pa se stoga naziva još i Lublinski komitet. Komitet se 1. januara 1945. preimenovala u Privremenu narodnu vladu Republike Poljske. Istovremeno je postojala izbjeglička poljska vlada u Londonu, koja je pobjegla iz zemlje septembra 1939. kad je nacistička Njemačka dovršavala okupaciju Poljske.

¹⁰ Jedinice Crvene armije, forsiranjem rijeke Zapadnog Buga, 17. jula 1944. stupile su na tlo Poljske i otpočele borbe za oslobođenje Poljske u sadejstvu s poljskim snagama otpora. Istovremeno su u sastavu Crvene armije postojale oružane snage Republike Poljske, koje su izrasle u Poljsku narodnu armiju, koja je do kraja 1944. imala dvije armije (10 pješadijskih i 2 protivavionske divizije, 1 konjičku, 1 oklopnu i 5 artiljerijskih brigada) sa 289 272 vojnika, podoficira i oficira. Poljska 1. armija je krajem decembra 1944. vodila borbe u sastavu 1. beloruskog fronta Crvene armije, a u januaru 1945. se u borbe na sovjetsko-njemačkom frontu uključila i poljska 2. armija.

¹¹ Ova direktiva je Titov odgovor na radiogram Vojne misije NOVJ u SSSR-u od 30. jula 1944. kojim ga je general-lajtnant Velimir Terzić, šef Vojne misije NOVJ, obavijestio da namjerava da pristupi formiranju jedne tenkovske brigade NOVJ, koja bi u stvari bila 2. tenkovska brigada NOVJ, pošto je 1. tenkovska brigada NOVJ formirana 16. jula 1944. u Gravini, u Italiji. U vezi s ovim Titovim odobrenjem u Moskvi se pristupilo prikupljanju ljudstva. Istovremeno je iz redova Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije odabirano ljudstvo i slano u Sovjetski Savez radi formiranja ove brigade. Njima je priključeno oko 150 tenkista iz 1. tenkovske brigade, pa je prva grupa otišla iz Barija za SSSR 10. septembra, a posljednja 8. oktobra 1944. Školovanje tenkista je uslijedilo na osnovu odobrenja Državnog komiteta odbrane SSSR-a od 7. septembra 1944, a formiranje brigade je završeno početkom marta 1945. Tada je brigada u svom sastavu imala tri tenkovska bataljona sa 65 tenkova T-34, Prateću, Tehničku i Protivavionsku četu i Sanitetski vod — ukupno 620 ljudi. Njen četvrti — Motodesantni bataljon — formiran je po dolasku brigade u Jugoslaviju, početkom aprila 1945. Tada je brigada ušla u sastav 1. armije JA i uzela učešća u probju Sremskog fronta.

¹² Ovo je Titov odgovor na radiogram komandanta Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnanta Peka Dapčevića od 1. avgusta, kojim je tražio odobrenje da sve tri divizije Operativne grupe pređu rijeku Ibar, a ne, kao što je ranije bilo naredeno, da to uradi samo 2. proleterska divizija. Dapčević je dalje tražio odobrenje da se za dvadesetak dana odgode dejstva u zapadnoj Srbiji, da bi Operativna grupa u međuvremenu očistila prostor Kopaonika od četnika, pomogla jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Srbije da ponovo uspostave slobodnu teritoriju na prostoru Toplice i Jablanice i da bi se time olakšala popuna svih jedinica Operativne grupe divizija NOVJ.

¹³ Tito je bio naredio da se glavnina divizija koje su se nalazile u istočnoj Bosni (uključujući tu i obje vojvodanske — 16-tu i 36-tu) pripremi da pod komandom

general-lajtnanta Koste Nada pređu rijeku Drinu i otpočne dejstva u zapadnoj Srbiji kao lijevokrilna grupacija glavnih snaga Vrhovnog štaba NOV i POJ angažovanih u Srbiji.

¹⁴ Ovu Titovu poruku uručili su dr Josipu Smoldaki, povjereniku NKOJ-a za inostrane poslove, u Kocani (kraj Barija, u Italiji), politički komesar Baze NOVJ u Italiji Velimir Jakić i zastupnik NKOJ-a u Italiji Milentije Popović tek 6. avgusta, jer se zbog nepotpunih podataka o šifri ranije nije mogla dešifrovati. Tako ju je dr Smoldaka primio onda kad se Tito već nalazio u sjedištu Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje, u Kazerti. Smoldaka, pak, kod sebe nije imao na raspolaganju nikakav priručni materijal na osnovu kojega bi mogao dostaviti Titu informacije o tome šta je sve Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca potpisala u vezi s državnim granicama u Versaju (u Francuskoj). O tome je pismeno obavijestio Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, a istovremeno se obratio jednom svom prijatelju, koji je bio profesor u Londonu, da mu iz svoje biblioteke pošalje potreban materijal koji se odnosi na predratne granice Jugoslavije.

¹⁵ Dimitar Vlahov je makedonski revolucionar od mladoturskog prevrata i jedan od osnivača Vnatrešne makedonske revolucionarne organizacije — VMRO ujedinjene (vid. nap. 296. u tomu 6), učesnik Sveslovenskog mitinga u Moskvi 1941, publicista i politički radnik. On je na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, 29/30. novembra 1943. u Jajcu, u odsustvu (nalazio se u Moskvi) izabran za potpredsjednika Predsjedništva AVNOJ-a. Iz Moskve je avionom 5. oktobra 1944. stigao sa svojim sinom Gustavom u Krajevu gdje se tada nalazio Tito.

¹⁶ Božidar Maslarić je u to vrijeme bio u Moskvi i nalazio se na dužnosti potpredsjednika Sveslovenskog komiteta. Maslarić je poletio avionom iz Moskve 4. oktobra 1944. i preko Kijeva stigao 5. oktobra kod Tita u Krajevu, zajedno s Dimitrom Vlahovom, njegovim sinom Gustavom i Stanojem Simićem. Maslarić i ostali koji su došli s njim, iz Krajeve su 16. oktobra prešli u Vršac, a odatle krajem oktobra u oslobođeni Beograd. Koliko je poznato, umjesto Maslarića niko nije upućen iz Jugoslavije u Moskvu.

¹⁷ General-lajtnant Velimir Terzić je istog dana, 3. avgusta, izvijestio da je prema izjavi predstavnika sovjetske vlade svakodnevno za Jugoslaviju upućivano po 24 aviona s materijalom, ali da su se isti vraćali u bazu ne isporučivši materijal zbog rđavog vremena.

¹⁸ U vezi s ovim Titovim nalogom general-lajtnant V. Terzić je, takođe 3. avgusta, obavijestio Tita da u Srbiji postoji sedam punktova za bacanje materijala, ali da ni jedan od njih nije dostavio tačne koordinate i ugovorene signale, pa je u vezi s tim zamolio Tita da se ti podaci dostave. Međutim, ti podaci vjerovatno tada nisu dostavljeni, jer su se jedinice pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije još uvijek nalazile u teškim borbama na jugu Srbije protiv nadmoćnijih neprijateljskih snaga, koje su pokušavale da ih okruže i unište, pa su se stoga nalazile u stalnom pokretu. Osim toga, Anglo-američka vojna misija pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije, preko koje su dobijani signali za avione s isporukama ratnog materijala, s čestim promjenama mjesta za bacanje toga materijala, mijenjala je i signale za avione, pa se nije stizalo da se te promjene blagovremeno javljaju sovjetskim bazama, uslijed čega njihovi avioni nisu mnoge pošiljke realizovali. O tome Tito javlja Terziću u svom radiogramu od 21. avgusta (vid. str. 151). Terzić je, pak, 7. avgusta javio Titu da je Sovjetski Savez iz svoje baze u Bariju u julu mjesecu isporučio za Srbiju 20 349 tona, za Crnu Goru 25 254 tone, za Bosnu i Hercegovinu 26 835 tona, za Sandžak 6 243 tone i za Sloveniju 2 590 tona raznog materijala.

¹⁹ U to vrijeme ni Centralni komitet KP Albanije ni Vrhovni štab NOV i PO Albanije, niti Pokrajinski komitet KPJ za Kosovo i Metohiju (u stvari Oblasni komitet i Operativni štab jer njihovo preimenovanje nisu prihvatili CKKPJ i Vrhovni štab NOV i POJ) nisu imali direktnu radio-vezu s CKKPJ i Vrhovnim štabom NOV i POJ, već je njihove radiograme primala Radio-stanica Štaba 2. korpusa NOVJ i politički komesar korpusa (najprije Mitar Bakić, a kasnije Radoje Dakić) njihovu sadržinu prenosio CKKPJ, odnosno Vrhovnom štabu NOV i POJ. Tako je bilo

i s radiogramima CKKP Albanije od 24. i 25. jula, čiji je rezime prenijet Titu 30. jula 1944. Na sličan način su skraćenim tekstom prenošeni i izvještaji rukovodstva NOP-a Kosova i Metohije, pa je u vezi s takvom praksom uslijedio ovaj Titov nalog Štabu 2. korpusa NOVJ.

²⁰ Ovaj Titov nalog je uslijedio u vezi s izvještajem komandanta Baze NOVJ u Italiji general-majora Branka Poljanca, koji je 3. avgusta javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je vazduhoplovni potpukovnik Zdenko Ulepić prispio u Bari i da tu čeka dalje naređenje. Ulepića je Tito 30. jula pozvao da se iz Crne Gore, gdje se nalazio u obilasku Vazduhoplovne baze 2. korpusa NOVJ, hitno vrati u Bari, a ovaj nalog da dođe na Vis bio je da u svojstvu pomoćnika načelnika Vazduhoplovnog odeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ podnese izvještaj o vazduhoplovnim pitanjima, jer je Tito htio da se o tim pitanjima potpunije informiše pred predstojeće razgovore s predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom i s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje Henrijem M. Vilsonom. Osim toga, Tito je uključio Ulepića u sastav Delegacije Vrhovnog štaba NOV i POJ, koju će 6. aprila povesti sa sobom u Italiju.

²¹ Operativna grupa divizija NOVJ (2. proleterska, 5. krajiška i 17. istočno-bosanska udarna divizija) forsirala je rijeku Ibar noću 3/4. i 4. avgusta 1944. na više mjesta i 5. avgusta izbila na zapadne ogranke planine Kopaonika, uprkos žestokom otporu njemačkih snaga jačine preko 20 000 vojnika (vid. nap. 34).

²² Britanski kapetan Džibš je do tada bio šef Anglo-američke vojne misije pri 10. korpusu NOVJ.

²³ Britanski major Bren se priključio Štabu 11. korpusa NOVJ, čije su jedinice operisale i u Istri.

²⁴ Štab 2. korpusa je 5. avgusta dostavio Vrhovnom štabu NOV i POJ tražene podatke. Iz njih se vidi da je u Crnoj Gori bilo dislocirano ukupno 7 650 četnika pod komandom Pavla Đurišića, u Hercegovini — 4000 četnika pod komandom Milorada Popovića, a u Sandžaku — 2850 četnika pod komandom Dragoslava Račića. U stvari, Račić je tada bio komandant četničke 4. grupe jurišnih korpusa, čija se glavina nalazila u jugozapadnom dijelu Srbije i s oko 10 000 četnika se uputio u pravcu Kopaonika, čim je Operativna grupa divizija NOVJ tamo izbila.

²⁵ Tito ima u vidu 12. korpus NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić.

²⁶ Šestu ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« Tito je privremeno stavio pod komandu Štaba 12. korpusa NOVJ, tj. od njenog prebacivanja iz istočne Bosne do Sandžaka, gdje je imala zadatak da uđe u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ, dok je 12. korpus dobio zadatak da kod Ustikoline pređe rijeku Drinu i otpočne dejstva u zapadnoj Srbiji.

²⁷ Tito je imao namjeru da pored 12. korpusa NOVJ (16. i 36. vojvođanske udarne divizije), uputi još dvije divizije NOVJ iz istočne Bosne preko Drine, da bi pojačale borbe u zapadnoj Srbiji.

²⁸ Tito je 4. avgusta 1944. odlučio da 12. korpus NOVJ izuzme ispod komande 3. korpusa NOVJ i da pod komandu 12. korpusa privremeno stavi 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«, koja se poslije forsiranja rijeke Bosne noću 28/29. jula 1944. nalazila u pokretu prema jugoistočnoj Bosni, s ciljem da pređe Drinu i u Sandžaku uđe u sastav svog matičnog 1. proleterskog korpusa. Takođe je i 12. korpus NOVJ imao zadatak da pređe Drinu i nastavi borbe u zapadnoj Srbiji.

²⁹ Pod grupom Tito ovdje podrazumijeva dvije vojvođanske udarne divizije (16. i 36.) iz sastava 12. korpusa NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, i 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«.

³⁰ Ta obavještenja Tito je uputio 4. avgusta i Štabu 3. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« (vid. str. 20. i 22).

³¹ Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« je 16. jula 1944. dobila zadatak da se s prostora Glamoč—Livno—Mlinište prebaci preko srednje i istočne Bosne u sastav svog 1. proleterskog korpusa NOVJ, koji se tada nalazio u sjevero-

zapadnom Sandžaku. Prinudena je bila da često vodi borbe (iako ih je po Titovom naređenju izbjegavala) i 2. avgusta, sa dvije brigade, izbila je na prostor selâ Pogar, Javornik i Zarude, a s trećom brigadom u selo Vijaku. Dan kasnije (3. avgusta) razbila je neprijateljeve snage koje su napadale od Vareša, a 5. avgusta se pomjerila naprijed i s 1. ličkom proleterskom brigadom izbila u selo Kruševo, s 2. brigadom u selo Medojeviće, a s 3. brigadom, kao desnom pobočnicom divizije, izbila je u selo Četojeviće. U takvom rasporedu divizija se povezala s 12. korpusom, čije su se jedinice nalazile na prostoru selâ Pihlica, Šaševaca, Donjih Babina i Vrabaca, dok se Štab korpusa nalazio u zaseoku Ivazovića.

³² Tito ima u vidu Štab 12. korpusa NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, a politički komesar pukovnik Stefan Mitrović.

³³ Pronađeni su odgovori samo nekih operativnih štabova NOVJ. Tako je Glavni štab NOV i PO Makedonije izvijestio 6. avgusta da ima ukupno 1300 nenaoružanih ljudi; Štab 1. proleterskog korpusa je izvijestio 8. avgusta da ima 500 nenaoružanih, od kojih 300 Italijana dobijenih za popunu italijanskih bataljona; Glavni štab NOV i PO Srbije izvijestio je 9. avgusta da u vranjskom okrugu ima 600 nenaoružanih boraca; Glavni štab NOV i PO Hrvatske je izvijestio da je od ranije u 4. korpusu NOVJ bilo 400 nenaoružanih boraca, u 11. korpusu NOVJ — 950, a da u 6. korpusu NOVJ ima 1200 nenaoružanih i u 10. korpusu NOVJ — 3000, dok za 8. korpus NOVJ ne raspolaže podacima; Glavni štab NOV i PO Slovenije izvijestio je 26. avgusta da sa stanjem od 10. avgusta 7. korpus NOVJ ima 1851 nenaoružanog borca, 9. korpus NOVJ — 2991, a 4. operativna zona — 1706, ali pošto je već u toku velika mobilizacija, momentalno su stvarne potrebe da se naoružaju: u 7. korpusu NOVJ — 3000, u 9. korpusu NOVJ — 3000, a u 4. operativnoj zoni — 6000 boraca, dok za terenske jedinice i političke radnike nedostaje 2000 pušaka i automata.

³⁴ Njemačka Komanda Jugoistoka je dekrpcijom radiograma Vrhovnog štaba NOV i POJ i operativnih štabova NOVJ znala za pokret Operativne grupe divizija NOVJ u pravcu Ibra, pa je po nalogu te Komande vojnoupravni komandant Jugoistoka general Hans Gustav Felber pokušao da spriječi prelazak Operativne grupe divizija na desnu obalu Ibra, da je razbije i odbaci nazad ka Crnoj Gori. U tom cilju angažovao je, između selâ Ramni i Rudnice, u sklopu Borbene grupe »Ibar« oko 10 okupatorsko-kvislinških bataljona, a do 3. avgusta uveče prispijeli su u dolinu Ibra dijelovi 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« i 1. brdske divizije (tek prebačene iz Grčke), kao i 696. bataljon poljske žandarmerije (feldžandarmerije) i 2. baterija 201. brigade jurišnih (samohodnih) topova. Ukupno je bilo angažovano preko 20 000 vojnika, brojčano tri puta jače snage nego što je bila Operativna grupa divizija, ali je nisu spriječile u ostvarenju njenih zadataka.

³⁵ U vezi s ovom direktivom, Glavni štab NOV i PO Srbije je 6. avgusta izvijestio da će k Operativnoj grupi divizija NOVJ uputiti sve svoje raspoložive snage.

³⁶ Riječ je o pokretu dijelova 27. divizije 1. bugarskog okupacionog korpusa četničke 4. grupe jurišnih korpusa.

³⁷ Ovo Titovo upozorenje uslijedilo je blagovremeno, jer je Operativna grupa divizija NOVJ, nakon slamanja otpora jakih njemačkih snaga i forsiranja rijeke Ibra, u borbama vođenim od noći 3/4. do zore 5. avgusta izbila na zapadne padine Kopaonika i zadržala cjelishodan borbeni poredak za borbe protiv 4. grupe jurišnih četničkih korpusa (odnosno protiv Borbene grupe »Vejel« — kako je njemačka komanda nazvala tu grupu četničkih korpusa, po prezimenu njemačkog majora koji je tim četnicima komandovao), koja joj je išla ususret.

³⁸ Vojina Todorovića, komandanta 9. crnogorske udarne brigade, i Savu Stanojevića, zamjenika komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, Tito je odredio za članove Vojne misije NOVJ pri Vrhovnom štabu NOV i PO Albanije. Za šefa Misije imenovao je pukovnika Velimira Stojnića, Misija je otišla krajem avgusta 1944, a radio-vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ uspostavila je 6. septembra 1944.

³⁹ Glavni štab NOV i PO Makedonije je 4. avgusta uputio radiogram Vrhovnom štabu NOV i POJ, u kojem je javio da je 2. makedonska udarna brigada, u sadejstvu s grčkim partizanima, zauzela Voden, ali ga je zbog zadocnjenja grčkih snaga morala napustiti.

⁴⁰ Tito je 12. korpusu NOVJ 4. avgusta 1944. postavio zadatak da iz istočne Bosne pređe preko rijeke Drine u zapadnu Srbiju i otpočne dejstva zajedno s onim jedinicama NOVJ koje su takođe bile usmjerene k toj oblasti (Operativna grupa divizija NOVJ, 1. proleterski korpus NOVJ, grupa divizija iz istočne Bosne i dio snaga pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije).

⁴¹ Glavni štab NOV i PO Vojvodine je 4. avgusta predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se 12. korpus NOVJ prebaci u Slavoniju, gdje se tada nalazio i Glavni štab Vojvodine sa 7. vojvodanskom udarnom brigadom, jer su uslijed njemačke ofanzive bili prinuđeni da napuste Srem. Taj prijedlog je Glavni štab obrazložio topografskom povezanošću teritorije Vojvodine sa Slavonijom, mogućnošću brze popune korpusa ljudstvom iz Vojvodine i formiranja novih jedinica, problem ishrane bi bio lako riješen doturom iz Vojvodine, prisustvo korpusa u Slavoniji pozitivno bi se odrazilo na uspon NOB-a u Vojvodini, a korpus bi imao oslonac na 6. i 10. korpus NOVJ i s njima sadejstvovao u borbama. Predlaže se da sam štab 12. korpusa izabere maršrutu do rijeke Save, ili da korpus pođe preko srednje Bosne na planinu Motajicu ili planinu Vučjak, a prebacivanje preko Save bi mu obezbijedili 6. korpus i dvije vojvodanske udarne brigade, dok bi mu operativno područje bilo istočno od željezničke pruge Osijek—Našice—Kapela Batrina.

⁴² Nikola Petrović, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu, prebacio se iz Srema u Bari krajem jula 1944, a odatle je početkom avgusta došao na Vis, gdje je CKKPJ podnio izvještaj o radu PKKPJ za Vojvodinu i o situaciji u Vojvodini. Petrović je bio član Predsjedništva AVNOJ-a, zadržan je na Visu i uključen u rad Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. On je 19. septembra 1944. pošao s Titom s Visa do Krajeve, odakle je početkom oktobra došao u Vršac i kao politički predstavnik uključen u Vojnu upravu za Banat, Bačku i Baranju.

⁴³ Vladan Đuranović je kao težak bolesnik krajem jula 1944. prebačen na liječenje u Italiju. Do tada je bio sekretar Pokrajinskog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije za Vojvodinu.

⁴⁴ Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu je za sekretara PK SKOJ-a za Vojvodinu odredio Stevana Doronjskog, koji je do tada bio član Biroa SKOJ-a, i o tome obavijestio CKKPJ u svom izvještaju od 24. avgusta.

⁴⁵ Tito je ovako odgovorio na radiogram koji je Glavni štab NOV i PO Vojvodine 6. avgusta uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ, obavještavajući ga da Kosmajski NOP odred, koji nema veze s Glavnim štabom NOV i PO Srbije, moli da mu se hitno uputi pomoć u oružju i municiji i da Anglo-američka vojna misija pri Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine predlaže da se odredu pošalje jedna saveznička misija preko koje bi se snabdijevao ratnim materijalom.

⁴⁶ Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ od 5. avgusta, u kojem štab korpusa javlja da Britanska vojna misija pri Štabu korpusa traži da joj se predaju tri zarobljena Nijemca da bi ih uputila u Italiju na saslušanje. U vezi s tim, štab korpusa moli da mu se hitno javi hoće li predati Misiji tražene Nijemce.

⁴⁷ Ljubo Mikić je u to vrijeme bio načelnik Intendanture 2. korpusa NOVJ. Pozvan je na Vis radi odlaska na novu dužnost (za člana Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ).

⁴⁸ Dušan Lompar je do tada bio pomoćnik načelnika Intendanture 2. korpusa NOVJ, pa je ovim nalogom postavljen za načelnika Intendanture.

⁴⁹ Kada je Dušan Lompar primio dužnost načelnika Intendanture 2. korpusa NOVJ, za njegovog pomoćnika je štab korpusa predložio Mihaila Jovanovića. Taj prijedlog Tito je usvojio.

⁵⁰ Ivana Milutinovića, člana Politbiroa CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji je bio povjerenik NKOJ za privredu, uputio je Tito početkom jula 1944. u Crnu Goru da učestvuje na Trećem zasjedanju ZAVNO-a Crne Gore i Boke. Krajem jula Tito mu je javio da odmah dođe na Vis, radi konsultovanja u vezi s predstojećim Titovim odlaskom u Italiju na razgovore s Vinstonom Čerčilom. Za Milutinovićevo blagovremeno prispjeće interesovalo se Predsjedništvo Crnogorske antifašističke skupštine.

⁵¹ Ovo Titovo naređenje primio je Štab 12. korpusa NOVJ 8. avgusta, tj. poslije trodnevnih žestokih borbi koje su na širem prostoru sela Knežine vodile njegove 16. i 36. vojvođanska udarna divizija i pridodata mu 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«. Napadale su ih jake neprijateljske snage, koje su izvodile ofanzivnu operaciju »Hakflajš« (Hackfleisch). Kada je Štab 12. korpusa primio ovo naređenje, njegove jedinice su se nalazile na kraćem predahu od sela Donjih Bara do sela Orahovice. Tu su očekivale najavljeni dotur avionskog transporta hrane i municije i pripremale su se za dalji pokret u pravcu Ustikoline, gdje su imale namjeru da pređu rijeku Drinu, ali su bile prinuđene da se orijentišu ka gornjoj Drini.

⁵² U vezi s ovim nalogom je Štab Baze NOVJ u Italiji 7. avgusta odgovorio da momentalno nema na raspolaganju italijanskih lira, jer je Bazi Mornarice NOVJ u Monopoliju izdato 1500 000 lira, a preostalih 500 000 lira pripadaju Mornarici NOVJ. pa će Izvršnom odboru ZAVNO-a Sandžaka naređenu sumu novca poslati čini Štab Baze bude njome raspolagao.

⁵³ Ovo je naređenje Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« primio, ali mu je sadržina bila nejasna. Međutim, 7. avgusta su oslabili akumulatori divizijske radio-stanice pa se nije mogla održavati radio-veza s Vrhovnim štabom NOV i POJ. Zbog toga Štab divizije nije mogao zatražiti od Vrhovnog štaba bliže objašnjenje o pravcu daljeg kretanja divizije, pa se obratio Štabu 1. proleterskog korpusa, s kojim je uspijevao da i dalje održava radio-vezu, moleći ga da pita Vrhovni štab je li promijenjen prvobitno naređeni pravac kretanja divizije. Štab korpusa je to prenio Vrhovnom štabu i obavijestio ga da su jedinice te divizije pod borbom priješle cestu Han-Pijesak—Sokolac i da neprijatelj »jakim snagama stalno navaljuje na njih i na XII korpus«. U odgovoru, Vrhovni štab je 8. avgusta naglasio Štabu 1. proleterskog korpusa da divizija treba da ide u ranije određenom pravcu, jer on nije promijenjen, a Štab korpusa je tog istog dana (8. avgusta) to prenio Štabu divizije i ovaj je tako postupio.

⁵⁴ Kada je Tito pisao ovo pismo Aleksandru Rankoviću, organizacionom sekretaru KPJ, i Edvardu Kardelju, članu Politbiroa CKKPJ, nalazio se u Kazerti, gdje mu je general Henri Majtland Vilson, vrhovni komandant savezničkih snaga za Sredozemlje, stavio na raspolaganje jedan avion za održavanje veze s Vrhovnim štabom NOV i POJ na Visu. Taj avion je svakodnevno letio od Kazerte do Visa i obratno, a poštu je nosio poručnik Radonja Dodik, koji je u to vrijeme bio pomoćnik političkog komesara Konjičkog eskadrona Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba NOV i POJ i nalazio se u grupi koja je obezbjeđivala Tita.

⁵⁵ Tito je, na poziv britanskog generala Henrija Majtlanda Vilsona, pošao s Visa 6. avgusta u 10^h avionom DC-3 (»dakota«) i s aerodroma Kapodikino, na koji se nakon nepunog časa letenja avion spustio, automobilom se odvezao u Kazertu, sjedište Vilsonovog štaba. S Titom su, kao članovi delegacije, išli: Sreten Žujović Crni, u svojstvu Titovog zamjenika, načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ Arso Jovanović i načelnici pojedinih odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ: Operativnog — Ivan Rukavina, Artiljerijskog — Karel Levičnik, Sanitetskog — dr Gojko Nikoliš, Vazduhoplovnog — Zdenko Ulepič (on je bio pomoćnik načelnika), Obavještajnog — Vjekoslav Klišanić i Kontraobavještajnog odsjeka Odjeljenja za zaštitu naroda — Jefto Šašić. U Titovoj pratnji nalazili su se Olga Humo, kao prevodilac, i obezbjeđenje od dvadesetak ljudi iz Konjičkog eskadrona Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba. Tita je pratio i brigadir Ficroj Maklejn, šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. U preliminarom razgovoru s Vilsonom učestvo-

vali su samo Tito, Sreten Žujović i Arso Jovanović, a zatim je istoga dana, 6. avgusta, u poslijepodnevnom časovima, održana prva konferencija obadviju delegacija. Zapisnik s te konferencije objavljuje se u *Prilozima* na str. 305—307.

⁵⁶ General Vilson je Titu stavio na raspolaganje svoj avion kojim je Tito odletio u pratnji general-majora Ivana Rukavine, potpukovnika Jefta Šašića, kapetana Nikole Prlje Nikice (Titovog pratioca), Olge Humo (prevodioca) i brigadira Ficroja Maklejna, u Štab britanskog generala Harolda Aleksandera, komandanta savezničke 15. grupe armija. Njegov Štab se nalazio kod jezera Bolcana (Bolseno).

⁵⁷ Tito je s generalom Aleksanderom vodio neslužbeni razgovor u vezi s eventualnim prodorom 15. grupe armija preko Istre, Slovenačkog primorja i kroz Ljubljanska vrata prema Beču. Tom prilikom Tito je iz razgovora zaključio da nije planirano savezničko iskrcavanje na jugoslovensku teritoriju, a ukoliko dođe do prodora savezničkih snaga prema Beču, one će preko jugoslovenske teritorije ići komunikacijama uz sadejstvo jedinica NOVJ.

⁵⁸ Tito je stigao u Rim u popodnevnom časovima 7. avgusta i odsio u Vilsonovom apartmanu rimskog Grand-hotela. U Rimu se Tito zadržao do 8. avgusta, gdje je razgledao znamenitosti grada, pored ostalog, baziliku svetog Petra i rimski Koloseum, a potom se istog dana vratio u Kazerti.

⁵⁹ Tito je 9. avgusta vodio informativne razgovore s Haroldom Makmilanom, ministrom-rezidentom, tada političkim predstavnikom britanske vlade pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje, kao i s Robertom Marfijem, koji je pri istoj komandi bio politički predstavnik Franklina Ruzvelta, predsjednika Sjedinjenih Američkih Država.

⁶⁰ Tito nije ostao »još dva dana« u Kazerti kako je javio, već se zadržao do 14. avgusta, jer je 12. i 13. avgusta imao sastanke u Napulju s predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom (vid. str. 43—49. i u *Prilozima* str. 317—321, 331—335).

⁶¹ Tito ovdje misli na Operativnu grupu divizija NOVJ (koja je pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića tih dana razbila 4. grupu jurišnih četničkih korpusa na Kopaoniku) i na 12. korpus NOVJ (koji je pod komandom general-majora Danila Lekića u to vrijeme, zajedno sa 6. ličkom proleterskom divizijom »Nikola Tesla«, razbio neprijateljske snage na sektoru Prača—Renovica i pripremao se za dalje nastupanje k rijeci Drini).

⁶² Vojislav Lukačević, zvani »Roglaš«, bio je u to vrijeme komandant četnika u Starom Rasu, tj. u Sandžaku. On je s još četvoricom istaknutih četničkih starješina — Petrom Bačovićem, Pavlom Novakovićem, Zaharijom Ostojićem i Veljkom Krivošićem — u ime tzv. »Nezavisne nacionalne komande otpora« uputio preko Ficroja Maklejna tri pisma: jedno Titu, drugo generalu Vilsonu, a treće kralju Petru II. U njima je tražio da se sklopi primirje između jedinica NOVJ i četnika na prostoru Hercegovine, Sandžaka i istočne Bosne i da se četnici s tog prostora, kao »Nezavisna grupa nacionalnog otpora«, uključe u borbu protiv okupatora u tijesnoj povezanosti s Vrhovnom komandom savezničkih snaga za Sredozemlje. To pismo Tito je primio kasnije, a ovdje se najvjerovatnije radilo o Lukačevićevim prijedlozima upućenim štabovima 1. proleterskog korpusa NOVJ i 37. sandžačke udarne divizije NOVJ u Sandžaku.

⁶³ Josip Kopinič (Valdes, Vazduh, Vokšin) se tada vjerovatno nalazio u okupiranom Zagrebu.

⁶⁴ Riječ je o odgovoru CKKPJ na radiogram koji mu je sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković uputio 6. avgusta, pitajući ga da li se slaže da se formira Srpsko-bugarski antifašistički komitet, koji bi imao zadatak da utvrdi koje su sve ličnosti iz sastava bugarske okupacione vojske ratni zločinci. Odgovor, s kojim se Tito ovdje saglašava, glasi: »Neslažemo se s formiranjem Srpsko-bugarskog komiteta. Svi krivci će odgovarati pred našim, a takođe i [pred] bugarskim vojnim sudovima«. (A-CKSKJ, Fond CKKPJ br. 144/739, radiogram br. 1 od 9. avgusta 1944).

⁶⁵ Zapisnik s te konferencije objavljuje se u *Prilozima* (vid. str. 308—316).

⁶⁶ Pod »glavnim licem« Tito misli na Vinstona Čerčila, predsjednika britanske vlade. Tito se s njim sastao 12. i 13. avgusta u Napulju. O razgovorima vođenim s njim vid. str. 43—49. i u *Prilozima* str. 317—321 i 331—335.

⁶⁷ Stalni kurir koji je tu poštu prenosio avionom bio je Radonja Dodik.

⁶⁸ Dr Ivan Šubašić je bio predsjednik Kraljevske jugoslovenske vlade i sa svojom vladom je boravio u Londonu. Međutim, on je 10. avgusta pošao iz Londona za Kazertu, zajedno s dr Vladimirom Velebitom, šefom Vojne misije NOVJ, koji se takode tada nalazio u Londonu. Sa Šubašićem su još išli njegovi ministri Savo Kosanović i Izidor Cankar. U Napulj su stigli 11. avgusta poslije podne, a sutradan, 12. avgusta, Tito je imao dvoipolačasovni razgovor sa Šubašićem. Tada su raspravljana i pitanja koja Tito ovdje pokreće: Šubašić se saglasio da se Ilija Šumenković ne upućuje za ambasadora u Moskvu, već da se za ambasadora ponovo imenuje Stanoje Simić, koji je 10. marta 1944. dao ostavku na svoj položaj i solidarisao se s narodnooslobodilačkim pokretom (vid. u tomu 19. str. 119).

⁶⁹ Pitanje popune 1. tenkovske brigade NOVJ, formirane 16. jula 1944. u Gravini (Italija), Tito je postavio 6. aprila — prvog dana njegovih razgovora s generalom Vilsonom u Kazerti. Međutim, nije dobio zadovoljavajući odgovor, pa je pitanje popune brigade tenkovima postavio i prilikom razgovora s Vinstonom Čerčilom, ali je i Čerčil ostao pri Vilsonovim stavovima.

⁷⁰ Pitanje uključivanja Ratne mornarice Kraljevine Jugoslavije u Mornaricu NOVJ Tito je raspravljao na sastanku s dr Ivanom Šubašićem 12. avgusta, a zatim i prilikom drugog razgovora s Čerčilom 13. avgusta (vid. str. 331—335).

⁷¹ Za vrijeme španskog građanskog rata 1936—1939. jedan broj Jugoslovena koji su u sastavu internacionalnih brigada učestvovali u borbama na strani Španske Republike, poslije njenog poraza u građanskom ratu, prešao je špansko-francusku granicu i bio interniran u raznim koncentracionim logorima iz kojih mnogi nisu uspjeli da pobjegnu poslije poraza Francuske u ratu s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom u junu 1940. Na osnovu sklopljenog primirja, južna Francuska je ostala neokupirana pod vlašću francuskog kvislinga maršala Petena. Međutim, kada su njemačke trupe okupirale i taj dio Francuske, Nijemci su internirali ili su zatvorili jedan dio španskih boraca i jugoslovenskih građana koji su se tamo zatekli, dok je drugi dio uspio da izbjegne internaciju i priključio se francuskom pokretu otpora. U vrijeme kad je Tito pisao ovaj radiogram južna Francuska je još bila pod njemačkom okupacijom, ali je on predviđao da predstoji njeno skoro oslobođenje, pa je stoga i dao ovakvu direktivu.

⁷² Štab 12. korpusa NOVJ pokušao je da izvrši ovo Titovo naređenje i sve tri divizije (16. i 36. vojvodansku udarnu i 6. ličku proletersku »Nikola Tesla«) usmjerio za prebacivanje preko Drine, između Goražda i Foče, ali je njihov pokušaj da se predveče 10. avgusta približe selu Miljevini, kako bi se u jednom skoku prebacile preko ceste Kalinovik—Foča, propao, jer su dočekane snažnom vatrom jedinica iz sastava njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, koja ih je paralelno gonila i preticala. Stoga su se Štab 12. korpusa i Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« dogovorili da tu namjeru ostvare nastupajući odvojenim pravcima, ali su svi pokušaji približavanja Drini nailazili na brojno jačeg neprijatelja.

Poluokruženje i gonjenje 12. korpusa i 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« polazilo je njemačkim snagama za rukom, jer su njemačke komande bile upoznate o pravcima njihovog kretanja i namjerama, blagodareći tome što su permanentno dobijale tačne podatke dekrptovanjem njihovih radiograma.

⁷³ Ovaj izvještaj je razvijen stenografski zapisnik prvog razgovora između Tita i Čerčila, vođenog 12. avgusta u Napulju. Zapisnik slične sadržine, ali opisnog karaktera, objavljuje se u *Prilozima* ovog toma (vid. str. 317—321).

⁷⁴ Na slobodnoj teritoriji na jugu Srbije formirane su tri bugarske partizanske brigade: 1. i 2. sofijska brigada i Brigada »Georgi Dimitrov«. Prve dvije brigade formirane su početkom maja 1944. u Crnoj Travi, dok je Brigada »Georgi Dimitrov« formirana krajem toga mjeseca na prostoru Leskovca. Sofijske brigade su prešle u Bugarsku, a brigada »Georgi Dimitrov« je tih dana upućena k Makedoniji, pa Tito vjerovatno na tu brigadu i misli.

⁷⁵ Vinston Čerčil ima u vidu zahtjev sovjetske vlade da otvori svoje konzulate u bugarskim crnomorskim lukama Burgasu, Rusteniku i Varni (vid. nap. 539).

⁷⁶ U Srbiji se u to vrijeme nalazio bugarski 1. okupacioni korpus s 5 divizija, koje su imale oko 35 000 vojnika.

⁷⁷ V. Čerčil, je govorio o situaciji na zapadnom frontu, tj. u Normandiji (sjeverozapadnoj Francuskoj).

⁷⁸ U vrijeme kad je Tito vodio ovaj razgovor s Čerčilom, na području Istre su se borile 1. i 2. istarska NO brigada i tri partizanska odreda pod komandom Operativnog štaba za Istru.

⁷⁹ Veći broj gradova na jadranskoj obali, odmah poslije kapitulacije Italije, oslobodile su septembra 1943. jedinice NOVJ, ali ne i Rijeku. Ona je prvi put (i konačno) oslobođena tek 3. maja 1945.

⁸⁰ U Sloveniji su se nalazili 7. i 9. korpus, pod komandom Glavnog Štaba NOV i PO Slovenije, koji su u jednoj takvoj situaciji mogli biti orijentisani prema eventualno stvorenom mostobranu u Istri, dok su od jedinica pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske na tom prostoru djelovali dijelovi 11. korpusa NOVJ.

⁸¹ U Grčkoj i Albaniji se nalazila njemačka Gruga armija »E«, jačine oko 350 000 vojnika, ne računajući mornaričke i policijske jedinice, koje su brojale oko 50 000 vojnika. Gruga armija »E« nalazila se pod komandom general-pukovnika Aleksandra Lera, koji je istovremeno bio i komandant Jugoistoka.

⁸² Pod komandom kvislinga Milana Nedića, u stvari pod njemačkom komandom, nalazila se u to vrijeme *Srpska državna straža*, jačine oko 27 000 ljudi i ljetičevski *Srpski dobrovoljački korpus* s pet pukova koji su ukupno imali oko 12 000 vojnika. Pod komandom kvislinga Ante Pavelića, poglavnika Nezavisne Države Hrvatske, nalazile su se ustaške i domobranske snage, jačine preko 250 000 vojnika. Domobranci su bili svrstani u tri zborna područja (korpusa), a ustaše u oko 16 ustaških brigada. Sem njih, bilo je i nekoliko oružničkih (žandarmerijskih) pukovnija (pukova) i samostalnih bojni (bataljona).

⁸³ Nakon ovog Čerčilovog obećanja, najveća evakuacija ranjenika za bolnice u Italiji u toku jednog dana izvršena je 22. avgusta 1944. Toga dana je s improvizovanog letilišta kod sela Donjih Brezana prebačeno u bolnice u Italiji 1059 ranjenika. Više o tome vid. u nap. 298.

⁸⁴ Vinston Čerčil se ovdje interesuje za nastavak razgovora između Tita i dr Ivana Šubašića o formiranju jedinstvene jugoslovenske vlade.

⁸⁵ Tito se sastao sa Šubašićem istog dana, 12. avgusta 1944, u poslijepodnevnom časovima, tj. posle razgovora sa Čerčilom i ručka koji je Čerčil priredio Titu. Sjutradan, 13. avgusta, Tito je vodio zajedničke razgovore sa Šubašićem i načelnikom Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje generalom Džem-som Gamelom.

⁸⁶ Tito ima u vidu poraz koji je tih dana Operativna grupa divizija NOVJ nanijela na zapadnim ograncima Kopaonika četničkoj 4. grupi jurišnih korpusa, koju su Nijemci nazivali *Borbena grupa »Vejel«*, po prezimenu njemačkog majora koji je stvarno tom četničkom grupom komandovao.

⁸⁷ Randolf Čerčil je bio sin Vinstona Čerčila. On je kao član Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ došao 20. januara 1944. U vrijeme kada je Tito vodio ovaj razgovor s Čerčilom, Randolf je bio šef Anglo-američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

⁸⁸ Ernest Bevin je tada bio ministar u Čerčilovoj vladi.

⁸⁹ Drugi svjetski rat je u Evropi zvanično završen 9. maja 1945. Akt o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga na svim evropskim ratištima potpisan je 8. maja 1945. u berlinskom predgrađu Karlhorstu, a stupio je na snagu 9. maja 1945. u 01,01 časova. Međutim, u Jugoslaviji Nijemci nisu poštovali tu obavezu, već su nastavili borbena dejstva nastojeći da se izvuku i predaju zapadnim Saveznicima, pa su borbe trajale još sedam dana, tj. dok 15. maja 1945. nije skršen i posljednji otpor neprijatelja i kvislinga na širem prostoru između Celja, Dravograda i Slovenjgradeca.

⁹⁰ General-major dr Vladimir Velebit, šef Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje, vodio je razgovore s britanskim predsjednikom vlade Vinstonom Čerčilom 22. maja 1944. prilikom svog prvog boravka u Londonu.

⁹¹ Odnosi se na britansko-sovjetski ugovor o prijateljstvu, zaključen u Londonu 26. maja 1942.

⁹² Riječ je o Sovjetskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, koja je prispjela u Jugoslaviju 22. februara 1944.

⁹³ V. Čerčil ima u vidu stvaranje Balkanske federacije u koju bi ušle sve države na Balkanu.

⁹⁴ Ovdje dopisane tri tačke označavaju da nije zapisan Titov odgovor u vezi s prethodnim Čerčilovim pitanjem. Međutim, poznato je da je Tito i prije rata i u toku rata isticao da je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevina Jugoslavija počivala na socijalnom ugnjetavanju i na političkoj i nacionalnoj neravnopravnosti njenih naroda.

⁹⁵ Vinston Čerčil ovdje misli na kralja Petra II Karađorđevića.

⁹⁶ Prvi slobodni izbori u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji održani su 11. novembra 1945. Na sastanku Savezne izborne komisije, održanom 23. novembra, utvrđeno je da je za izbore za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) od 8 383 455 upisanih birača, na izbore izašlo 7 432 469 birača ili 88,66% i da je savezna kandidatska lista Narodnog fronta Jugoslavije, čiji je nosilac bio Josip Broz Tito, dobila ukupno 6 725 047 glasova, tj. 90,48%, a »kutija bez liste« 707 422 glasa, tj. 9,52%.

⁹⁷ Potpunije o reagovanju u zemlji poslije potpisivanja Viškog sporazuma Tito—Šubašić od 16. juna 1944. govori se u Titovim porukama koje je uputio Šubašiću 12. i 14. jula 1944. One su objavljene u 21. tomu *Sabranih djela*, a o tome se govori i u nap. 147, 171. i 172. toga toma.

⁹⁸ Dr Ivan Šubašić dobio je mandat od kralja Petra II za sastav nove vlade 1. juna 1944, ali je tom prilikom sve ministarske resore zadržao u svojim rukama, nadajući se da će u kontaktima s Titom postići povoljniji položaj za monarhiju i predratni društveni sistem. Kada su se, pak, Tito i Šubašić 16. juna na Visu sporazumjeli, pored ostalog, i o obrazovanju jedne prelazne kraljevske jugoslovenske vlade, Šubašić je istu obrazovao kraljevim ukazom 7. jula 1944. U njoj se, pored Šubašića, koji je za sebe zadržao najvažnije ministarske resore, nalazilo još pet ministara, među kojima i dva Srbina: Savo Kosanović i dr Srdan Budisavljević. Međutim, to nijesu bili Srbi iz Srbije, i Čerčil vjerovatno ovdje misli na armijskog generala Dušana Simovića i dr Živka Topalovića. Međutim, prvog nije prihvatio kralj Petar II, a drugog nije prihvatio Tito.

⁹⁹ Tito vjerovatno ovdje misli na dr Dragoljuba Jovanovića, Miloša Jankovića i Dušana Bogdanovića.

¹⁰⁰ Tito se te godine prvi put sastao s Dragoljubom Mihailovićem 19. septembra u selu Struganiku, a drugi put 26. oktobra u selu Brajčićima, na Ravnoj gori (vid. u tomu 7, nap. 429. i str. 275).

¹⁰¹ Viljem Frederik Dikin, sada istoričar, u toku drugog svjetskog rata najprije se nalazio na službi u britanskom Ministarstvu rata, a zatim je prešao u SOE (Special Operations Executive — Ured za specijalne zadatke) i kao član jedne njene grupe spustio se 28. maja 1943. padobranom na Njegovođu u Crnoj Gori. Grupa je imala zadatak da se priključi Vrhovnom štabu NOV i POJ i svojim pretpostav-

ljenim dostavlja izvještaje o NOP-u Jugoslavije. Od 17. septembra do početka decembra 1943. bio je član Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

Brigadir Ficroj Maklejn je u svojstvu šefa Anglo-američke vojne misije došao u Vrhovni štab NOV i POJ 17. septembra 1943.

Vinston Čerčil je i s Dikinom i s Maklejnom razgovarao o NOP-u i situaciji u Jugoslaviji decembra 1943.

¹⁰² Saradnja Dragoljuba Mihailovića i predsjednika kvislinške vlade Srbije armijskog generala Milana Nedića otpočela je još krajem ljeta 1941. Ona je pojačana u toku prve njemačke ofanzive u Srbiji i tada su se (decembra 1941) četničke jedinice u Srbiji legalizovale kao nedićevske jedinice. Ta je saradnja i kasnije produžena. A istog dana kad je Tito vodio ove razgovore s Čerčilom, slučajnom koincidencijom događaja, sastali su se Dragoljub Mihailović i Milan Nedić u selu Ražani kod Kosjerića i sporazumijeli se o stavljanju *Srpske državne straže* pod četničku komandu, kao i o tome da Nedić isposluje kod njemačkog komandanta Jugoistoka general-feldmaršala Maksimilijana fon Vajksa da oko 50 000 četnika u Srbiji Nijemci snabdiju oružjem, municijom i drugim potrebama. Fon Vajks je 22. avgusta pošao da predloži Hitleru takve aranžmane, ali se ovaj u principu nije saglasio; međutim nije bio protiv lokalne saradnje na terenu.

¹⁰³ Taj predstavnik Forinj Ofisa, koji je na Čerčilov podsticaj to predložio, bio je Pirson Dikson.

¹⁰⁴ Ta *pismena izjava*, odnosno pismo koje je Tito napisao 12. avgusta, objavljuje se u ovom tomu na str. 51—53.

¹⁰⁵ Izostavljeni su podaci koji označavaju kome su primjerci teksta distribuirani.

¹⁰⁶ Ovu zdravicu je Tito održao na svečanom ručku koji mu je u Napulju 12. avgusta 1944. priredio predsjednik britanske vlade Vinston Čerčil.

Tekst je prevod s engleskog originala, koji je na pojedinim mjestima nešto razvijeniji od verzije teksta koji postoji na srpskohrvatskom jeziku (čuva se u Arhivu CKSKJ), sem u poslednjoj rečenici, koja je kraća. Međutim, oba teksta su, sem posljednje rečenice, identične sadržine, a objavljuje se britanska verzija, jer je Tito njen prevod autorizovao.

¹⁰⁷ Ova rečenica srpskohrvatske verzije glasi:

»Ispijam ovu čašu u Vaše zdravlje, gospodine Predsjedniče, i u zdravlje njegovog Veličanstva Đorđa VI«. (A-CKSKJ, Fond NKOK, br. 1944/54.)

¹⁰⁸ To je bio prvi Titov razgovor s Vinstonom Čerčilom. Više o tome vid. na str. 43—49. i u *Prilozima* str. 317—321.

¹⁰⁹ Taj drugi razgovor s Čerčilom održan je u popodnevним časovima 13. avgusta. Zapisnik sa sastanka objavljuje se u *Prilozima* (vid. str. 331—335).

¹¹⁰ Misli se na deklaraciju Kraljevske jugoslovenske vlade pod predsjedništvom dr Ivana Šubašića.

¹¹¹ Tito je sa dr Ivanom Šubašićem stigao iz Barija na Vis avionom 15. avgusta. Po dolasku na Vis, obojica su sastavili svoje deklaracije i usaglasili stavove po njima. Tito je u svojstvu predsjednika NKOK-a objavio svoju Deklaraciju 17. avgusta. Emitovali su je Tanjug, Radio-London i Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«. Objavljuje se u ovom tomu na str. 86—88. Šubašić je, pak, objavio svoju Deklaraciju preko Radio-Londona. Obje deklaracije su objavljene u časopisu »Nova Jugoslavija«, dvobroju 11—12, avgust 1944, str. 1—3, i to se smatra njihovim zvaničnim tekstom.

¹¹² Slično naređenje, u Titovoj odsutnosti (on se tada nalazio u Italiji), uputio je Štabu 1. proletarskog korpusa NOVJ 11. avgusta Vrhovni štab NOV i POJ (vjerovatno ga je pisao Aleksandar Ranković). Njegov tekst plasi:

»Hitno pošaljite lake delove kod Foče za prihvata Šeste ličke [divizije] i XII korpusa«. (A-VII, k. 372, reg. br. 33—65/1.)

Za tekst ovoga naređenja Tito nije znao, jer su mu iz Vrhovnog štaba s Visa, po kuriru koji je od 9. avgusta svakodnevno odlazio i vraćao se avionom, slali samo značajnije primljene radiograme, ali ne i eventualne odgovore Vrhovnog štaba. Stoga Tito dajući nalog Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da prihvati 12. korpus i 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« ne pominje ranije naređenje Vrhovnog štaba. Štab 1. proleterskog korpusa je u duhu ranije primljenog naređenja Vrhovnog štaba preduzeo mjere za prihvatanje gore pomenutih jedinica NOVJ, pa su 12. avgusta upućeni jedan bataljon iz sastava 3. krajiške proleterske brigade i jedan bataljon Inženjerijske brigade Vrhovnog štaba NOV i POJ sa zadatkom da noću 13/14. avgusta zauzmu Foču i prihvate 12. korpus i 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«. Međutim, to su bile nedovoljne snage da zauzmu Foču u uslovima kad joj se 12. korpus NOVJ i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« nisu mogli ni približiti, a kamoli napasti je.

¹¹³ Ovo Titovo naređenje je Štab 12. korpusa NOVJ primio 14. avgusta i pokušao da se približi gornjem toku rijeke Drine u rejonu ušća Sutjeske (naspram sela Bastasa), ali nije uspio. Takođe je bio uzaludan i njegov pokušaj da pređe na desnu obalu Drine u rejonu njenog nastanka — na sastavu Pive i Tare, pa se orijentisao prema visoravni Vučeva.

¹¹⁴ Riječ je o njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Ribecal«. O njoj vid. u nap. 122.

¹¹⁵ Odnosi se na njemačku 1. brdsku diviziju, koja je za operaciju »Ribecal« prebačena iz Grčke.

¹¹⁶ O popuni jedinica Operativne grupe divizija NOVJ govori se i u nap. 124. i 333.

¹¹⁷ Komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnant Koča Popović i sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković sastali su se s komandantom Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnantom Pekom Dapčevićem 18. avgusta u selu Mirnici i dogovorili su se o daljoj saradnji.

¹¹⁸ Glavni štab NOV i PO Srbije je sredinom jula 1944. u istočnu Srbiju uputio 23. srpsku NO diviziju, a početkom avgusta i 25. srpsku NO diviziju. O njihovom upućivanju javio je 13. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ.

¹¹⁹ General-major Svetozar Vukmanović Tempo je tada bio delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, opunomoćenik CKKPJ pri Centralnom komitetu KP Makedonije. Radio-veza s njim postojala je od ranije. Međutim, Glavni štab NOV i PO Srbije nije uspio uspostaviti radio-vezu s Glavnim štabom NOV i PO za Kosovo i Metohiju, koji su u to vrijeme nalazili u Ljumi, u sjevernoj Albaniji. Kurirska veza održavana je preko Ibarskog NOP odreda, ali veoma rijetko i s velikim zakašnjenjem.

¹²⁰ Glavni štab NOV i PO Srbije odgovorio je 16. avgusta da radio-vezu ima sa svim svojim divizijama (21. udarnom, 23. 24. i 25. NO), sem sa 22. srpskom NO divizijom, s kojom nije uspostavljena radio-veza, prema izvještaju Glavnog štaba, zbog slabog rada radio-telegrafista. Istovremeno je izvijestio da redovno održava radio-vezu s Glavnim štabom NOV i PO Makedonije.

¹²¹ Krajem jula i u prvoj polovini avgusta Glavni štab NOV i PO Makedonije uputio je Vrhovnom štabu NOV i POJ seriju radiograma u kojima je izložio cjelovit razvoj događaja u Makedoniji od maja do sredine avgusta 1944. Pri tom se povremeno doticao i aktivnosti onih jedinica pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije koje su se nalazile u susjedstvu sjeveroistočne Makedonije.

¹²² Riječ je o njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Ribecal« (»Rübezahl« — »Krkonški duh«), koja se u jugoslovenskoj istoriografiji naziva durmitorska operacija. Direktivu za njeno izvođenje izdao je komandant Jugoistoka general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks 25. jula 1944. Prilikom izvođenja obrazovano je osam borbinih grupa iz sastava njemačkih 1. brdske divizije, 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, 21. SS brdske divizije »Skenderbeg«, 181. i 297. pješadijske divizije i 369. legionarske divizije »Vražje«, kao i iz više drugih njemačkih jedinica pukovskog i bataljonskog sastava, te četnika iz Crnogorskog dobrovoljačkog kor-

pusa i Drinskog četničkog korpusa. Uvodne borbe vođene su krajem jula, a operacija je započela 12. avgusta koncentričnim napadom, s ciljem da se razbiju 1. proleterski korpus u Sandžaku, 2. korpus NOVJ u Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku i 3. korpus NOVJ u istočnoj Bosni. Na taj način trebalo je spriječiti prenošenje težišta operacija jednog dijela glavnih snaga Vrhovnog štaba NOV i POJ iz Crne Gore, Sandžaka i istočne Bosne u Srbiju. Operacija je trajala 11 dana, ali njemački okupator nije uspio da postigne postavljene ciljeve.

¹²³ Odnosi se na njemačku 1. brdsku diviziju.

¹²⁴ Glavni štab NOV i PO Srbije izvjestio je 15. avgusta Vrhovni štab NOV i POJ da je od komandanta Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnanta Peka Dapčevića zatražio da uputi 3. srpsku udarnu i 4. crnogorsku proletersku brigadu preko Jablanice u Pustu reku i da tamo prihvate dobrovoljce, ističući da je to jedini način da se popune te dvije brigade, a i radi toga što je tamošnje stanovništvo tražilo da lično vidi njihove borbe. Pored toga, Glavni štab je izvjestio da je naredio 22. i 23. i 25. srpskoj NO diviziji da svaka uputi po 300 boraca za popunu ostalih jedinica Operativne grupe divizija, koja je tada imala samo oko 7000 boraca u stroju.

¹²⁵ Štab Operativne grupe divizija NOVJ postupio je po ovom Titovom naređenju i redovno održavao radio-vezu s Glavnim štabom NOV i PO Srbije, a usaglašavanje obostranih borbenih dejstava dogovoreno je na sastanku održanom 18. avgusta (vid. nap. 117).

¹²⁶ Riječ je o 16. i 36. vojvođanskoj udarnoj diviziji, koje su formacijski pripadale 12. korpusu NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, i o 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«, koja se u to vrijeme privremeno nalazila pod komandom Štaba 12. korpusa NOVJ, a formacijski pripadala 1. proleterskom korpusu NOVJ.

¹²⁷ Poslije dva neuspjela pokušaja da se zajednički približe rijeci Drini, 12. korpus i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« nastavili su nastupanje odvojenim pravcima. Međutim, 12. korpus, koji se noću 11/12. avgusta uz teške gubitke probio preko ceste Foča—Kalinovik do sela Vrbnice, sudarivši se s dijelovima 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«, nije uspio da 14. avgusta pređe Drinu ni kod ušća Sutjeske ni kod sastava Pive i Tare, pa je, vodeći borbe protiv Nijemaca koji su ga u stopu pratili, a uz to opterećen bolnicom od 600 ranjenika, nastavio nastupanje preko visoravni Vučeva i sela Mratinja, dok nije 16. avgusta prešao rijeku Pivu i na njoj zadržao Nijemce, a glavninu korpusa smjestio u selo Crkvice. Istovremeno je 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«, ne uspjevši da noću 11/12. avgusta pređe cestu Kalinovik—Foča, pošla zaobilazno preko planine Treskavice k selu Oblju i 13. avgusta prešla cestu Kalinovik—Nevesinje. Sjutradan je prispjela na planinu Zelengoru (u rejon Lučkih Koliba), gdje je 15/16. avgusta vodila borbe protiv dijelova njemačke 118. lovačke divizije. U dolini Sutjeske su je, pak, dočekali dijelovi njemačkih snaga koji su prethodno vodili borbe protiv 12. korpusa, pa je, našavši se u poluokruženju bila prinuđena da se uz teške borbe izvlači uzvodno dolinom Sutjeske dok se nije na zapadnim padinama planine Volujka odlijepila od Nijemaca noću 16/17. avgusta i narednog dana prispjela u širi rejon sela Štabna, gdje se zadržala.

¹²⁸ U vezi s ovim Titovim nalogom, Štab 2. korpusa izvjestio je 16. avgusta Vrhovni štab NOV i POJ da su prednji dijelovi 12. korpusa NOVJ izbili na rijeku Pivu, ali da snabdijevanje jedinica toga korpusa hranom nije moguće, jer su pod pritiskom njemačkih jedinica angažovanih u operaciji »Ribecal« napuštene oblasti iz kojih je korpus pribavljao hranu za svoje jedinice, pa je naglasio da je jedinicama 12. korpusa namirnica neophodno doturati avionima.

¹²⁹ Štab 2. korpusa prihvatio je ranjenike 12. korpusa i 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i prikupio ih kod sela Donjih Brezina, odakle su ih 22. avgusta saveznički avioni evakuisali u bolnice u Italiji.

¹³⁰ Ova Titova konstatacija uslijedila je povodom izvještaja Štaba 2. korpusa NOVJ od 14. avgusta u kojem je obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ o teškim borbama koje korpus vodi protiv jakih njemačkih snaga koje u Crnoj Gori napadaju

preko Andrijevice u pravcu planine Trešnjevika i sela Mateševa, uz podršku 30 borbenih aviona; od Ražaja i Sjenice u pravcu Berana (sada Ivangrad) i Bijelog Polja; od Podgorice (sada Titograd) u pravcu predjela Kuća i Pipera; u Sandžaku napadaju od Nove Varoši k Prijepolju i od Pljevalja prema selu Jabuci, a u istočnoj Hercegovini od Trebinja u pravcu sela Vilusa. U stvari, radilo se o njemačkoj ofanzivi koja je izvođena pod šifrovanim nazivom »Ribecal«.

¹³¹ Prema izvještaju Štaba 2. korpusa od 14. avgusta, 1. proleterska divizija je tada vodila borbe južno od prostora Pljevlja—Jabuka i kod Prijepolja protiv Nijemaca, koji su dovlačili nova pojačanja.

¹³² Zadatak 12. korpusa, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, bio je da se prebaci u zapadnu Srbiju i da zajedno s ostalim snagama NOVJ otpočne dejstva za njeno konačno oslobođenje.

¹³³ Naknadnim radiogramom, Tito je istog dana, 15. avgusta, naredio Štabu 2. korpusa da se 1. proleterska divizija i 8. crnogorska udarna brigada prebace u sjeverni Sandžak i povežu s 37. sandžačkom udarnom divizijom (vid. str. 63).

¹³⁴ Tito ovdje pod pojmom *naše jedinice* podrazumijeva 1. proleterski i 12. korpus NOVJ, koji su tada bili pod direktnom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ

¹³⁵ Ovo Titovo naređenje uslijedilo je nakon izvještaja Štaba 2. korpusa NOVJ od 15. avgusta u kojem javlja Vrhovnom štabu NOV i POJ da je jedna njemačka kompletna divizija (to je bila 1. brdska) jednim dijelom snaga ovladala Mateševom i da nadire ka Kolašinu, a drugim dijelom snaga ovladala Beranima (sada Ivangrad) i nadire planinom Bjelasicom, da na sektoru Bijelo Polje, Prijepolje, Pljevlja stalno napada oko 5000 Nijemaca (to su bili dijelovi 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« i 2. puk »Brandenburg«) i da su uslijedili jači ispadi njemačkih snaga iz Pljevalja u pravcu sela Lever Tare i iz Prijepolja u pravcu sela Šahovića.

Istovremeno, Štab korpusa naglašava da od Vrhovnog štaba još nije primio objašnjenje kako će upotrijebiti 1. proletersku diviziju, pa namjerava da je, zajedno s 8. crnogorskom udarnom brigadom, uputi u sjeverni Sandžak.

¹³⁶ O 12. korpusu, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, i trima divizijama pod komandom Štaba toga korpusa potpunije je rečeno u nap. 126. i 127.

¹³⁷ Na Njegovodi se nalazila Vazduhoplovna baza 2. korpusa NOVJ s pomoćnim aerodromom, na koji su se povremeno spuštali transportni avioni. Nijemci su to znali i nastojali su u operaciji »Ribecal« da što prije ovladaju tim aerodromom. Oni su jakim snagama, potiskujući 3. crnogorsku udarnu diviziju, prodrli od Kolašina i Mojkovca, ovladali lijevom obalom rijeke Tare do sela Dobrilovine, izbili na plato planine Sinjajevine i, nadirući tuda, 17. avgusta ugrozili Njegovodu, pa su s nje evakuisani tamošnja baza i prispjeli ranjenici. Stoga su ranjenici evakuisani 22. avgusta s letilišta, na brzinu pripremljenog, kod sela Donjih Brezana.

¹³⁸ *Korpus narodne odbrane Jugoslavije* (KNOJ), iako je formiran ovom Titovom odlukom, puna dva i po mjeseca postojao je samo formalno. Njegov Štab se po prvi put sastao u oslobođenom Beogradu 28. oktobra 1944. Na tom sastanku formulisani su zadaci za sprovođenje u djelo ove Titove odluke.

¹³⁹ Ovo obavještenje o 12. korpusu NOVJ, koji je 15. avgusta nastupao preko planine Vučeva pod vrlo teškim uslovima, Tito je preko Radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa uputio Štabu 1. proleterske divizije, koji je 14. avgusta preko iste Radio-stanice javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da Štab 2. korpusa NOVJ ne zna za dolazak 12. korpusa NOVJ.

¹⁴⁰ Ova Titova uputstva uslijedila su kao odgovor na radiograme Štaba 1. proleterske divizije od 14. i 15. avgusta u kojima traži direktive za dalja borbeno dejstva divizije, javljajući mu da se divizija, s obzirom na postojeću situaciju na njenom sektoru i sektoru 2. korpusa NOVJ, ne može dalje zadržati na prostoru između Pljevalja i rijeke Tare i da joj je Štab 2. korpusa naredio da se probija sjeverno od Pljevalja u pravcu prostora Prijepolje—Rudo, bez obzira na dejstvo 12. korpusa NOVJ i 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

¹⁴¹ Ovu direktivu Tito je dao kad se upoznao s izvještajima Štaba 1. proleterske divizije od 14. avgusta u kojima javlja Vrhovnom štabu NOV i POJ o teškim borbama koje vodi u Sandžaku, zajedno s 8. crnogorskom udarnom brigadom 37. sandžačke udarne divizije, protiv jakih njemačko-kvislinških snaga koje koncentrično nastupaju od Sjenice i Peštera k Bijelom Polju, od Prijepolja desnom obalom Lima, od sela Jabuke u pravcu Kamene gore i od Pljevalja k selima Matarugama, Kakmužima i Podpeću. U stvari, to je već bila u toku njemačka operacija »Ribecal«.

Postupajući po ovoj Titovoj direktivi, Štab 1. proleterske divizije je 15. avgusta naredio svojim jedinicama da se prikupe na prostoru zapadno od ceste Pljevalja—Kosanica i pripreme se za dalji pokret, a dan kasnije, 16. avgusta, javio je Vrhovnom štabu da je razumio direktivu i da će uslijediti pokret preko rijeke Cehotine i ceste Pljevalja—Čajniče noću 17/18. avgusta.

¹⁴² U to vrijeme Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ još nije bio uspostavio radio-vezu s 12. korpusom (uspostavljena je tek krajem septembra 1944), pa se obratio Štabu 2. korpusa da on obavijesti 12. korpus o pravcu pokreta 1. proleterske divizije.

¹⁴³ General-major Svetozar Vukmanović Tempo, opunomoćenik CKKPJ pri CKKP Makedoniji i delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, pošao je iz Makedonije početkom maja 1944. na referisanje CKKPJ i Vrhovnom štabu NOV i POJ, a ponovo se u istom svojstvu vratio 22. jula 1944. Za vrijeme njegove odsutnosti došlo je do nesporazuma između pojedinih članova CKKP Makedonije i general-majora Mihaila Apostolskog, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, pa je bila formirana partijska komisija da to ispita. O tome je Vukmanović javio CKKPJ, uz konstataciju, da je Apostolski po nekim pitanjima »prejahao« Partiju. S tim u vezi uslijedila je ova Titova intervencija i saglasno s njom je odmah postupljeno.

¹⁴⁴ Glavni štab NOV i PO Srbije uputio je spiskove za proizvođenje i unapređenje starješina jedinica NOVJ koje su bile pod njegovom komandom još u julu 1944. a 12. avgusta su se komandant Glavnog štaba general-lajtnant Koča Popović i načelnik Personalnog odjeljenja toga Štaba pukovnik Momčilo Marković obratili Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući šta je bilo s dostavljenim prijedlozima. U vezi s tim je uslijedio ovaj Titov odgovor. Međutim, Titov Ukaz uslijedio je 1. septembra 1944. i objavljen je u *Biltenu Vrhovnog štaba NOV i POJ* za maj—avgust 1944, br. 40—43.

¹⁴⁵ Američki novinar i fotoreporter Džon Filips je autor mnogih poznatih ratnih fotografija iz narodnooslobodilačkog rata, a posebno fotografija iz vremena kad je Tito s Vrhovnim štabom NOV i POJ i ostalim rukovodstvom NOP-a boravio na ostrvu Visu. On je bio reporter magazina »Lajf«. U vezi s njim je Vrhovni štab NOV i POJ 22. avgusta 1944. uputio slijedeći radiogram Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. »Dolazak Filipsa, reportera 'Magazin Lifa' je odobren. Izadite mu u susret«. (A-VII, k. 26, reg. br. 4—2/2.)

¹⁴⁶ Ovaj Titov nalog uslijedio je nakon izvještaja Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 15. avgusta u kojem javlja da je tražio od komandanta Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnanta Peka Dapčevića da Jablanicom i Pustom rekom obavezno prođu 3. srpska udarna i 4. crnogorska proleterska brigada, ističući: »To [je] jedini način za popunu odavde, a i narod traži da vidi ove jedinice«. (A-VII, k. 184, reg. br. 36—15/1, radiogram br. 56.)

¹⁴⁷ General-major Danilo Lekić je tada bio komandant 12. korpusa NOVJ.

¹⁴⁸ U to vrijeme borbe protiv 12. korpusa NOVJ vodila je njemačka 7. SS dobrovoljačka brdska divizija »Princ Eugen«. Ona je znala pravac kretanja 12. korpusa jer je njemačka 4. komanda Vermahta za radio-izviđanje i prisluškivanje hvatala i dekriptovala radiograme koje je Štab korpusa slao Vrhovnom štabu NOV i POJ, pa je korpus bio prinuđen da stalno vodi borbe u poluokruženju, ne uspijevajući ni brzim manevrima da se odlijepi od neprijatelja sve do prelaska na desnu obalu rijeke Pive. Međutim, 16. avgusta su dijelovi 7. SS divizije pokušavali da na silno pređu preko te rijeke, ali su tada odbijeni.

¹⁴⁹ Pukovnik Đoko Jovanić je tada bio komandant 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i, u prenosnom smislu, o toj diviziji je ovdje riječ.

¹⁵⁰ Tih dana su i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« i 12. korpus NOVJ vodili borbe na odvojenim pravcima i međusobno nisu održavali nikakvu vezu. Tako je bilo i 16. avgusta. Toga dana se 12. korpus nalazio u nastupno-odstupnom maršu preko visoravni Vučeva i sela Mratinja u pravcu predjela Crkvice, odbijajući nasrtaje dijelova njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije koji su ga gonili. Istovremeno je 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« vodila teške borbe u rejonu Ružin-polja protiv dijelova njemačke 118. lovačke divizije, a u rejonu Tjentišta protiv njemačkog 13. SS brdskog lovačkog puka 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« i pod njihovim pritiskom probijala se kanjonom Sutjeske prema selu Crnom Potoku, dok su se njeni zaštitnički dijelovi povlačili prema Bijelom Potoku. Narednog dana divizija je prispjela u selo Stabna i tek odatle je uspostavila radio-vezu s 12. korpusom, koju zbog kvara na svojoj radio-stanici nije održavala od 11. avgusta.

¹⁵¹ Naređenje je namijenjeno Štabu 6. ličke divizije, ali od 7. avgusta taj Štab nije održavao direktnu radio-vezu s Vrhovnim štabom, pa su mu naređenja slata preko Štaba 1. proleterskog korpusa. On je ovo Titovo naređenje prosljedio Štabu divizije istoga dana (16. avgusta) slijedećim radiogramom.

»Vrhovni [komandant] naređuje da krenete za Lčkićem preko Vučeva ka Crkvicama«. (A-VII, k. 372, reg. br. 33—77/1.) Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« pokušao je da izvrši ovo naređenje i s glavninom divizije s Lučkih Koliba, preko sela Krekova, izbio u dolinu Sutjeske. Međutim, njenu desnu obalu su već bile zaposjele jake snage iz sastava njemačkog 13. SS brdskog lovačkog puka. Razvile su se veoma oštre borbe u rejonu sela Tjentišta, te je divizija bila prinuđena da promijeni pravac nastupanja i krene uzvodno kanjonom Sutjeske i dalje k istočnim padinama planine Volujaka, i na taj način se odlijepe od neprijatelja.

¹⁵² Njemačkoj komandi Jugoistoka je još od početka septembra 1943. bila pridodata 4. komanda Vermahta za radio-izviđanje sa svojim potčinjenim jedinicama. Sjedište joj je bilo u Beogradu. Imala je vrlo razvijenu radio-izviđačku prislušnu službu, koja je kontrolisala cjelokupan radio-saobraćaj na Balkanu, Sredozemlju, Bliskom istoku i u sjevernoj Africi. Ona je hvatala sve radiograme koji su cirkulisali u radio-korespondenciji između Vrhovnog štaba NOV i POJ i potčinjenih mu štabova. Pored te službe, sve njemačke komande imale su organizovanu sopstvenu obavještajnu službu, preko koje su upotpunjavale na gornji način dobijene podatke.

Vrhovni štab NOV i POJ je najprije iz zaplijenjenih njemačkih zapovijesti uočio da njemačke komande dolaze do veoma tačnih podataka o najbrižljivije čuvanim vojnim tajnama kojima su raspolagali štabovi NOVJ. U avgustu 1944. je Vrhovni štab NOV i POJ dobio i pismeno obavještenje od jednog simpatizera NOP-a, koji se pod pseudonimom »Tiro« nalazio u njemačkoj Komandi 2. oklopne armije, da njemačka 4. komanda Vermahta za radio-izviđanje u Beogradu s uspjehom dekrptuje sve šifre kojima se služe štabovi NOVJ i »čita« njihove radiograme. Nakon toga obavještenja u Vrhovnom štabu NOV i POJ ubrzao se rad na izradi novih, znatno komplikovanijih šifri. Te nove šifre Vrhovni štab je uputio preko Baze NOVJ u Italiji štabovima 1. proleterskog, 2. i 12. korpusa NOVJ kurirom padobrancem 16. ili 17. avgusta (vid. str. 91).

¹⁵³ Ovo obavještenje Tito je uputio u vezi s izvještajem Štaba 12. korpusa NOVJ od 16. avgusta u kojem Štab korpusa javlja da je 15. avgusta umro od gladi sedam boraca, da će ih svakog dana sve više umirati i da će korpus biti izbačen iz stroja, ako se ne obezbijedi hrana, pošto borci tri dana nijesu ništa jeli.

¹⁵⁴ Ovo je Titov odgovor na molbu Štabu 12. korpusa NOVJ da ga poveže s 1. proleterskom divizijom u Sandžaku. Međutim, njoj je Tito 15. avgusta dao za-datak da se iz Sandžaka prebaci na sektor Zlatibor—Golija (vid. str. 69).

¹⁵⁵ To naređenje Tito je izdao 15. avgusta Štabu 2. korpusa NOVJ, čiji je vršilac dužnosti komandanta tada bio general-major Radovan Vukanović. Ono se objavljuje na str. 63.

¹⁵⁶ Riječ je o 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«. Vrhovni štab NOV i POJ nije imao radio-vezu s tom divizijom od 7. avgusta zbog neispravnosti njene radio-stanice i slabog akumulatora.

¹⁵⁷ Na ovaj Titov zahtjev, Štab 12. korpusa NOVJ javio je radiogramom da se neprijatelj, pretrpjevši gubitke pri pokušaju da pređe rijeku Pivu, povukao s Vučeva u pravcu sela Vrbnice.

¹⁵⁸ Kurir padobranac je odletjeo, ali se 17. avgusta vratio jer mjesto gdje je trebalo da se spusti nije imalo signala. Ponovo je pošao avionom 22. avgusta, ali je avion, uslijed kvara na motoru, pao u more. Tom prilikom poginula su dva člana posade, a druga dva člana i kurir padobranac uspjeli su da se spasu.

¹⁵⁹ Zdenko Ulepič je do tada bio pomoćnik načelnika Vazduhoplovnog odjela ljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.

¹⁶⁰ U toj grupi nalazili su se oni vazduhoplovci NOVJ koji su bili određeni da dovrše školovanje ili usavršavanje u SSSR-u i da se tamo prebace sovjetskim avionima, prilikom njihovog povratka nakon prevoženja sovjetskih medicinskih stručnjaka i drugog sanitetskog osoblja iz SSSR-a, koje je vlada SSSR-a dodijelila kao pomoć Sanitetskoj službi NOVJ. Osim tih vazduhoplovaca, znatno veća grupa vazduhoplovaca NOVJ određena je da za SSSR ode brodom do Persijskog zaliva, a odatle željeznicom.

¹⁶¹ Riječ je, u prenosnom smislu, o 12. korpusu NOVJ koji je tada vodio borbe protiv dijelova njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«.

¹⁶² To su bili dijelovi njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«, 1. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga (brigade) i domobranskog 8. posadnog druga, kao i Fočanska četnička brigada.

¹⁶³ To je bila njemačka ofanzivna operacija »Ribecal«.

¹⁶⁴ Misli se na jedinice 2. korpusa NOVJ. Berane (današnji Ivangrad) već je bila zauzela njemačka 1. brdska divizija. (Zauzela ga je 13. avgusta, uprkos snažnom otporu glavnine 3. crnogorske udarne divizije.)

¹⁶⁵ Nadmoćnije njemačke snage iz sastava 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« i iz 118. lovačke divizije preduzele su paralelno gonjenje i preticanje 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i prinudile je na teške borbe. One su joj onemogućile kretanje za 12. korpusom pa je 6. lička divizija nastupala kanjonom Sutjeske i padinama planine Volujaka do sela Izgori, a zatim za selo Stabna.

¹⁶⁶ Štab 6. ličke divizije je preko Radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa istog dana (16. avgusta) odgovorio da je selo Crni Potok, zapadno od planine Volujaka, mjesto za prijem hrane 16. avgusta, a selo Stabna, južno od planine Volujaka, mjesto za prijem hrane 17. avgusta.

¹⁶⁷ Tito ima u vidu 12. korpus NOVJ, čiji je komandant u to vrijeme bio general-major Danilo Lekić.

¹⁶⁸ Čim se 12. korpus orijentisao da Drinu pređe južno od Ustikoline, Komanda njemačkog 5. SS brdskog armijskog korpusa izdvojila je snage za stalno paralelno gonjenje i preticanje 12. korpusa, koje su mu nametale oštre borbe i privremeno mu spriječile prelazak na desnu obalu Drine.

¹⁶⁹ Do takvog zaključka Tito je došao na osnovu izvještaja primljenih prethodnih dana od Štaba 2. korpusa NOVJ.

¹⁷⁰ Tito ima u vidu ulazak 6. ličke divizije u sastav svog 1. proleterskog korpusa NOVJ, koji se u to vrijeme nalazio u jugozapadnom Sandžaku.

¹⁷¹ Misli se na 29. hercegovačku udarnu diviziju NOVJ. S njenim jedinicama 6. lička divizija nije uspostavila nikakav dodir ili sadejstvo.

¹⁷² Naredenja istovjetne sadržine, sem prvog pasusa tačke »1«, dostavljena su preko britanskih oficira za vezu svim operativnim štabovima NOVJ. Međutim, ona nisu sva pronađena, a od pronađenih se u cijelosti objavljuje samo ovo. Iz ostalih pronađenih naredenja objavljuje se, prema Titovoj saglasnosti, samo ono što je različito od naredenja koje se ovdje objavljuje (vid. str. 93—99).

¹⁷³ Tito ima u vidu sporazum koji je postigao s generalom Henrijem Majt-lendom Vilsonom, vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje, za vrijeme svog prvog razgovora s njim 6. avgusta u Kazerti. Izvođenje operacije predložio je Vilson, a nakon Titovog usvajanja prijedloga, 11. avgusta je izrađen prijedlog plana koordiniranih operacija NOVJ i savezničkih vazduhoplovnih snaga za Sredozemlje. Britanci su operaciju naslovili »Coordinated operations against enemy communications in Yugoslavia« (Koordinirane operacije protiv neprijateljevih komunikacija u Jugoslaviji) i dali joj šifrovan naziv »Ratweek« (Retvik — Nedjelja pacova).

Planom je bilo predviđeno dejstvo jedinica svih glavnih štabova NOV i PO (Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije i Vojvodine) i svih korpusa NOVJ (tj. svih 12 korpusa NOVJ), a dejstva bi otpočela 1. septembra 1944. jednovremenim napadom na 37 komunikacija (16 putnih, 20 željezničkih i jednu rječnu), koje su prema stepenu važnosti razvrstane u četiri kategorije.

Postupajući po Titovim naređenjima, u izvođenju operacije je učestvovalo oko 130 000 pripadnika NOVJ iz sastava 82 brigade, 6 grupa partizanskih odreda i 62 samostalna partizanska odreda. Te jedinice su se nalazile u sastavu 8 korpusa NOVJ s 25 divizija, jednoj operativnoj grupi i četiri operativne zone NOVJ. Odstupanja od planiranog izvođenja operacija od strane NOVJ bilo je samo utoliko što se nisu mogle angažovati za ovaj zadatak one jedinice NOVJ koje su u to vrijeme otpočele završnu ofanzivu za konačno oslobođenje Srbije.

Sa savezničke strane u operaciji je bilo angažovano vazduhoplovstvo iz sastava BAF-a i iz američke 15. vazduhoplovne armije iz sastava MAAF-a (Mediterranean American Air Force — Američke vazduhoplovne snage na Sredozemlju).

Operacija je trajala od 1. do 7. septembra 1944, pri čemu je savezničko vazduhoplovstvo dejstvovalo danju, a jedinice NOVJ noću.

¹⁷⁴ Dvanaesti korpus NOVJ, čiji je komandant u to vrijeme bio Danilo Lekić, nalazio se tada na operativnom prostoru 29. hercegovačke udarne divizije.

¹⁷⁵ O njemačkom dekriptovanju šifri kojima su se služili štabovi NOVJ rečeno je u nap. 148. i 152.

¹⁷⁶ General-major Danilo Lekić, komandant 12. korpusa NOVJ, javio je 17. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ da je korpus prethodnog dana izbio na rijeku Pivu i da vodi teške borbe protiv dijelova njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, koji pokušavaju da pređu rijeku, ali su 17. avgusta odbijeni i povukli se s prevoja Vučeva u pravcu sela Vrbnica na Zelengori. Istovremeno je Štab korpusa izvjestio da ima 600 ranjenika koji veoma otežavaju kretanje korpusa.

¹⁷⁷ U selu Njegovodi se, prema izvještaju Štaba 2. korpusa NOVJ upućenom 16. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ, nalazilo 50 teških ranjenika iz 3. crnogorske udarne i 1. proleterske divizije, 200 bolesnih italijanskih vojnika iz divizije »Garibaldi« i 150 bolničarki 2. korpusa. Svi su oni bili određeni da se prebace u bolnice u Italiji. Međutim, dan kasnije (17. avgust) Štab 2. korpusa javio je Vrhovnom štabu da je neprijatelj jakim snagama ugrozio Njegovodu, pa su odatle svi predviđeni za evakuaciju premješteni u pravcu planine Golije.

¹⁷⁸ Štab 2. korpusa je 18. avgusta odgovorio da selo Njegovođe ne dolazi u obzir za prihvatanje ranjenika »pošto je neprijatelj u mogućnosti da za nekoliko časova upadne na aerodrom« i dodao:

»Mi imamo 120 teških ranjenika za transport. Naša bolnica [je] u pokretu. Nemamo sigurnih baza za bolnice.

Ako bi neprijatelj nastavio s ofanzivom u pravcu Pive i Golije, mi ne bi mogli obezbediti Lekićeve ranjenike. Napominjeno da se iz okupiranih oblasti povlači oko 20 000 neboraćkog stanovništva, jer neprijatelj vrši veliki teror i zločinstva« (A-VII, k. 396, reg. br. 11—8/1, radiogram br. 60 za 168 grupu.)

¹⁷⁹ Ovu pretpostavku Tito je donio na osnovu izvještaja Štaba 2. korpusa NOVJ. Ona nije odgovarala stvarnosti, jer je njemački komandant Jugoistoka izvođenjem operacije »Ribecal« imao za cilj da se razbiju 1. proleterski, 2. i 3. korpus NOVJ i što dalje odbace iz istočnog Sandžaka, sjeveroistočnog dijela Crne Gore i istočne Bosne, tj. što dalje od Srbije.

¹⁸⁰ Prva proleterska divizija NOVJ (zajedno s 8. crnogorskom udarnom brigadom, koja je po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ trebala da uđe u sastav 37. sandžačke udarne divizije, i s oko 500 boraca predviđenih za formiranje 5. sandžačke NOU brigade) prešla je usiljenim maršem u toku 17. i 18. avgusta preko planine Ljubišnje i dalje preko sela Gornjeg i Donjeg Gradca i sela Boljanića i 19. avgusta se našla neprijatelju iza leđa između Pljevalja i Rudog, dok su njemačko-bugarske snage krajem istog dana, nastupajući sasvim suprotnim pravcem, izbile na selo Lever Taru.

¹⁸¹ Dijelovi njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« nisu bili tada napustili taj sektor, već su dva dana kasnije prešli rijeku Pivu na sektor sela Šćepan Polja i sela Mratinja, izbili na Pivsku planinu i ovladali selom Donjim Crkvicama.

¹⁸² Ranjenici su evakuisani savezničkim avionima 22. avgusta 1944. u bolnice u Italiji. O njihovoj evakuaciji više je rečeno u nap. 298.

¹⁸³ Tito je ovakvo obavještenje dostavio Štabu 12. korpusa NOVJ jer su Nijemci u završnoj etapi operacije »Ribecal« ugrozili pomoćni aerodrom kod sela Njegovode na Njegovodskom polju (zauzeli su ga 20. avgusta), pa su ga napustili saveznički oficiri i Vazduhoplovna baza 2. korpusa NOVJ, koji su rukovodili prihvatanjem savezničkih isporuka i evakuacijom ranjenika. Uslijed takvog razvoja situacije tada u Crnoj Gori i u Hercegovini nije postojao ni jedan aerodrom. Stoga su preduzete hitne mjere da se osposobi letište kod sela Donjih Brezana. U tome se uspjelo i s njega su ranjenici 22. avgusta evakuisani u bolnice NOVJ u Italiji i u tamošnje savezničke bolnice (vid. nap. 298).

¹⁸⁴ Riječ je o 2. korpusu NOVJ, čiji je vršilac dužnosti komandanta tada bio general-major Radovan Vukanović, i o 29. hercegovačkoj udarnoj diviziji, čiji je komandant bio general-major Vlado Šegrt.

¹⁸⁵ Tito ima u vidu 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«, čiji je komandant u to vrijeme bio pukovnik Đoko Jovanić.

¹⁸⁶ Te avione je Vrhovnom štabu NOV i POJ poklonila vlada SSSR-a i bilo ih je četiri. Od njih, i još tri aviona (dva tipa »sojman« i jedan tipa »EP-2«), kojima je raspolagao Vrhovni štab, formirana je 28. avgusta na Visu Eskadrila za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ.

¹⁸⁷ Riječ je o posadi dva transportna aviona »daglas«. Te avione je vlada SSSR-a bila poklonila Titu na lično raspolaganje, i po Titovom nalogu su za njih bile određene odgovarajuće posade iz sastava NOVJ (4 pilota, 2 izviđača, 2 radio-telegrafista, 2 mehaničara — strelca). Međutim, na insistiranje britanskih organa, vlada SAD je zahtijevala od vlade SSSR-a da se ti avioni oduzmu Titu, pa su oni uključeni u eskadrile sovjetske Vazduhoplovne baze u Bariju, koja je radila na snabdijevanju jedinica NOVJ ratnim materijalom i na evakuaciji ranjenika.

¹⁸⁸ Odnosi se na šest mehaničara koji su do tada opsluživali dva transportna aviona pomenuta u prethodnoj napomeni.

¹⁸⁹ Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba Baze NOVJ u Italiji od 17. avgusta, u kojem je Štab Baze javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da će sovjetski avioni pri povratku, pored određenog ljudstva koje se nalazi u spisku prve grupe avijatičara NOVJ, moći da odnesu još 20—30 lica, pa je pitao da li ta mjesta treba popuniti teškim invalidima i bolesnicima. Po ovom Titovom nalogu je postupljeno i za odlazak avionima pripremljeno 132 avijatičara NOVJ.

¹⁹⁰ Tito je bio obaviješten da će avioni prispjeti u Bari 17. avgusta i vratiti se noću 17/18. avgusta. Međutim, oni su došli 22. avgusta, a vratili se noću 22/23. avgusta. Njima su, pored avijatičara NOVJ, pošli još i Moša Pijade (kao predstavnik NKOJ-a i CKKPJ u sastavu Vojne misije NOVJ u SSSR-u), sedam partijsko-političkih rukovodilaca, s Đurom Lončarevićem na čelu, za 1. samostalnu brigadu NOVJ u SSSR-u, sedam bolesnika i invalida, Senka Jovanović (supruga Arsa Jovanovića) s dvoje djece i Nada Augustinčić.

¹⁹¹ Tito ima u vidu razgovore koje je vodio s Vinstonom Čerčilom 12. i 13. avgusta 1944. u Napulju.

¹⁹² Tito je vodio razgovore s generalom Vilsonom 6. i 10. avgusta 1944. u Kazerti.

¹⁹³ Tito se sastao s britanskim generalom Haroldom Aleksanderom, komandantom savezničke 15. grupe armija (koja se borila u Italiji) 7. avgusta 1944. u njegovom Štabu kod Bolenskog jezera.

¹⁹⁴ Riječ je o borcima za formiranje 1. padobranskog bataljona NOVJ. Njihova obuka će se, po sporazumu postignutom na Konferenciji Tito — Vilson 10. avgusta u Kazerti, obaviti u savezničkom centru za obuku padobranaca u Italiji, a poslije završene obuke, 1. padobranski bataljon je u jesen 1944. iz Italije, preko Crne Gore, upućen u Vršac. Međutim, u toku rata nije došlo do njegove upotrebe.

¹⁹⁵ Ta divizija je bila pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije, ali je prelaskom divizije na sektor Vranja, radio-veza s Glavnim štabom krajem jula 1944. postala neredovna, a od početka avgusta je bila u prekidu. Međutim, divizija je održavala radio-vezu s Glavnim štabom NOV i PO Makedonije, koji se tada nalazio na planini Kozjaku. Uz njegovo posredovanje dobijala je naredjenja od svog Glavnog štaba i slala mu izvještaje, dok je Glavni štab NOV i PO Makedonije, postupajući po Titovom nalogu, slao povremena obavještenja o njenoj aktivnosti Vrhovnom štabu NOV i POJ. Tako je bilo sve do 28. avgusta. Toga dana je, pak, Glavni štab NOV i PO Makedonije javio Glavnom štabu NOV i PO Srbije da više nema radio-vezu s tom divizijom.

¹⁹⁶ Za upućivanje Banijaca u Hrvatsku Tito je prvi put izdao naredjenje 22. jula 1944. (objavljeno je u tomu 21).

¹⁹⁷ Za vrijeme *pete neprijateljske ofanzive* jedan dio boraca iz 7. banijske udarne divizije ostao je u jedinicama NOVJ koje su zadržane na teritoriji istočne Bosne (vid. u 21. tomu nap. 271). Prilikom formiranja 2. korpusa NOVJ i njegovog upućivanja u Crnu Goru septembra 1943. svi Banijci iz njegova sastava ušli su u sastav istočno-bosanskih jedinica NOVJ. Međutim, nije pronađen izvještaj Štaba 2. korpusa NOVJ o upućivanju zaostalih Banijaca iz svojih jedinica prilikom odlaska korpusa iz istočne Bosne, dok je Štab 3. korpusa NOVJ 20. avgusta izvijestio da je jedan dio Banijaca (stručnjaka) upućen Štabu 5. korpusa NOVJ, a ostali, koji su bili invalidi i bolesni, prebačeni su u Bazu NOVJ u Italiji. Upoznavši se s tim izvještajem, Tito je dan kasnije, 21. avgusta, naredio Štabu 5. korpusa NOVJ da sve Banijce koje im je uputio Štab 3. korpusa pošalje u Baniju.

¹⁹⁸ Do takvog zaključka Tito je vjerovatno došao na bazi ranijih izvještaja Štaba 2. korpusa NOVJ. U vrijeme kod je Tito ovo pisao radilo se njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Ribecal«. (Više o njoj vid. u nap. 122.)

¹⁹⁹ Ovo je Tito naglasio stoga što je Štab 2. korpusa NOVJ u radiogramima od 15. do 17. avgusta javljao Vrhovnom štabu NOV i POJ da ne jenjava silina koncentričnih njemačkih napada i da postaje ugrožen i zapadni dio Crne Gore.

²⁰⁰ Tito je ovo istakao stoga što nije prihvatio obrazloženje Štaba 2. korpusa od 17. avgusta da neće moći obezbijediti ranjenike 12. korpusa ukoliko Nijemci nastave ofanzivu iz predjela Pive i planine Golije, tj. zapadno od sela Brezana.

²⁰¹ Ova Titova direktiva je uslijedila na osnovu izvještaja komandanta Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnanta Peka Dapčevića od 15. avgusta, a u Vrhovnom štabu NOV i POJ primljenog 16. avgusta. U tom izvještaju Dapčević moli da se urgira za slanje onoga što Tito ovdje nabraja i da se jedinicama ne šalju one vrste oružja koje im nisu potrebne, jer ga ne mogu nositi. Dan kasnije, 17. avgusta, uslijedio je drugi Dapčević izvještaj, u kojem su naznačene količine i vrste oružja, municije i druge opreme, neophodne Operativnoj grupi divizija NOVJ, pa je Tito 18. avgusta, novim radiogramom, saopštio Štabu Baze šta sve treba i gdje da uputi Operativnoj grupi divizija NOVJ. Štab Baze NOVJ u Italiji postupio je po Titovim nalogima i Operativnoj grupi divizija NOVJ uputio noću 18/19. avgusta 3 aviona ubojne opreme i ostalog materijala, o čemu je 19. avgusta poslao Titu izvještaj.

²⁰² Obavještenje o najneophodnijim potrebama za jedinice Glavnog štaba NOV i PO Srbije dao je zamjenik komandanta Glavnog štaba potpukovnik Ljubo-

drag Đurić, koji je noću 15/16. avgusta po nalogu svog Štaba prispio avionom na Vis i podnio iscrpan izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ. Štab Baze je noću 18/19. avgusta uputio 2 aviona ubojne opreme i drugog materijala 24. srpskoj NO diviziji u Toplici, ali nema podataka da je u avgustu upućena i baterija topova.

²⁰³ Tito je navedenim štabovima uputio posebna naređenja 18. avgusta (vid. str. 106). O tom bataljonu je potpunije rečeno u nap. 194.

²⁰⁴ O tom pismu je bilo riječi na Konferenciji Tito — Vilson, održanoj 10. avgusta (vid. u *Prilogima* Zapisnik s te Konferencije, a takođe i u nap. 511).

²⁰⁵ Titovi stavovi koje je usmeno izložio u vezi sa Sleserovim pismom zapisani su u osnovnim crtama u tači 2. Zapisnika s Konferencije Tito — Vilson, održane 10. avgusta (vid. u *Prilogima* str. 310—311).

²⁰⁶ Tito je donio ovakvu odluku, jer je nakon razgovora s Čerčilom, vodenih 12. i 13. avgusta 1944. u Napulju, zaključio da britanska vlada najozbiljnije računa na četnike u Srbiji kao na snagu koja može imati preovlađujući uticaj u Srbiji i tako Srbija konačno postati bastion monarhije. A budući da je vlast po srezovima, opštinama i selima osnov svake vlasti, bilo je nužno da se postojeći kvislinški i kontra-revolucionarni aparat što prije razbije i uništi, i umjesto njega uspostavi narodno-oslobodilačka revolucionarna vlast.

²⁰⁷ Tito ovdje misli na Operativnu grupu divizija NOVJ (2. proletersku, 5. krajišku i 17. istočnobosansku udarnu diviziju), 1. proleterski korpus NOVJ (1. proletersku i 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«) i 12. korpus NOVJ (16. i 36. vojvodansku udarnu diviziju), zatim na 11. krajišku i 28. slavonsku udarnu diviziju, kao i na pet srpskih divizija NOVJ (21. udarnu, 22, 23, 24. i 25. narodnooslobodilačku) pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

²⁰⁸ Tito ima u vidu približavanje Crvene armije bugarskoj granici poslije prodora 2. i 3. ukrajinskog fronta preko sovjetsko-rumunske granice u istočne krajeve Rumunije. Međutim, do stvarne kapitulacije monarhofašističke Bugarske nije došlo, jer je poslije objavljivanja rata Sovjetskog Saveza Bugarskoj 5. septembra 1944. i ulaska trupa 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u Bugarsku 8. septembra, u Sofiji došlo do oružanog ustanka u kojem je zbačena monarhofašistička vlada i 9. septembra uspostavljena otečestvenofrontovska vlast.

²⁰⁹ Na tom prostoru je 6. septembra 1944. formiran 14. korpus NOVJ. U njegov sastav su ušle 23. i 25. srpska NO divizija, a ubrzo i 45. srpska NO divizija.

²¹⁰ Šestog septembra 1944. je na tom prostoru formiran 13. korpus NOVJ. U njegov sastav su ušle 22. i 24. srpska NO divizija, a malo kasnije još i 46. i 47. srpska NO divizija.

²¹¹ Riječ je o 1. kosovsko-metohijskoj udarnoj brigadi (formirana je 24. juna 1944. na planini Karaormanu), koja je tada vodila borbe u jugozapadnoj Makedoniji.

²¹² Formacijski naziv je dobio: 14. korpus NOVJ.

²¹³ Tu će se formirati 13. korpus NOVJ.

²¹⁴ Odnosi se na 12. korpus NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić (a politički komesar pukovnik Stefan Mitrović). U sastav korpusa su se od njegovog formiranja nalazile 16. i 36. vojvodanska udarna divizija, a ubrzo po prispjeću 11. krajiške udarne divizije iz srednje Bosne u istočnu Bosnu, Tito je naredio da i ona uđe u sastav toga korpusa.

²¹⁵ Ovo je prvi put da se general-lajtnant Peko Dapčević, tadašnji komandant Operativne grupe divizija NOVJ (2. proleterske, 5. krajiške, i 17. istočnobosanske udarne divizije), imenuje za komandanta reorganizovanog 1. proleterskog korpusa NOVJ. Zvanično je na tu dužnost postavljen 1. septembra 1944. (vid. u tomu 23, str. 15).

²¹⁶ Dvadeset prva srpska udarna divizija nalazila se do tada pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Ona je 20. avgusta izuzeta ispod njegove komande i ušla u sastav Operativne grupe divizija NOVJ, dok je, umjesto nje, 2. proleterska divizija stavljena pod komandu Glavnog štaba NOV i PO Srbije (vid. str. 129).

²¹⁷ Tito je svojim naređenjima od 14. i 15. septembra 1944. reorganizovao glavne snage Vrhovnog štaba NOV i POJ u Srbiji, pa je Operativnu grupu divizija NOVJ uključio u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ, a zatim taj korpus i 12. korpus NOVJ objedinio pod neposrednom komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića, stvarajući »Grupu Peko«. Ona je u jugoslovenskoj istoriografiji nazvana: *1. armijska grupa NOVJ* (vid. u tomu 23, str. 136. i 149).

²¹⁸ Kapetan Džibs je upućen za šefa Anglo-američke vojne misije pri 9. korpusu NOVJ (vid. str. 18).

²¹⁹ Tito je ove radio-telegrafiste i referenta za vezu tražio za popunu Korpusa narodne odbrane. Međutim, radio-telegrafisti su dobijeni od Štaba Baze NOVJ u Italiji, pa je Tito od Glavnog štaba zatražio da uputi samo one radio-telegrafiste koji su traženi za divizije Glavnog štaba NOV i PO Srbije (vid. str. 134).

²²⁰ Glavni štab NOV i PO Vojvodine se još jednom obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ u vezi s dolaskom američke obavještajne misije, pa je Tito potvrdio svoje odobrenje 29. avgusta slijedećim radiogramom:

»Mi smo vam već javili da je odobren dolazak američke obavještajne misije majora Fluesa kod vas i ne treba im činiti smetnje da se prebace na neprijateljevu teritoriju«. (A-VII, k. 28, reg. br. 2-2/11.)

Tekst radiograma je dostavljen Glavnom štabu, ali je omaškom unijet u Knjigu poslatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ upućenih Štabu 12. korpusa NOVJ. Nakon dolaska američke obavještajne misije Glavni štab NOV i PO Vojvodine 21. septembra 1944. javio je Vrhovnom štabu da ta misija ne želi da ide u Mađarsku, već hoće da ostane kod Glavnog štaba, što je Tito odobrio.

²²¹ Na ovo Titovo pitanje odgovorio je Štab 2. korpusa istog dana (19. avgusta) da se priprema aerodrom kod Donjih Brezana i da će biti gotov do 21. avgusta poslije podne, na koji se avioni mogu spuštati samo danju.

²²² Štab 2. korpusa angažovao se isključivo na osposobljavanju letilišta kod sela Donjih Brezana, jer u to vrijeme nije bilo uslova za osposobljavanje letilišta na nekom drugom mjestu. Takođe nije bilo uslova za osposobljavanje bilo kakvog letilišta na Pivskoj planini, gdje su se tada nalazili 12. korpus i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«, pa su i oni svoje ranjenike prebacivali u pravcu sela Donjih Brezana.

²²³ To je Titov odgovor na radiogram Štaba 12. korpusa NOVJ od 18. avgusta u kojem je Štab korpusa javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se povezao sa 6. ličkom proleterskom divizijom »Nikola Tesla« (njen komandant je bio Đoko Jovanić) i upitao da li će ta divizija, koja se tada nalazila na prostoru Brijewe—Plužine i dalje predstavljati jedinstvenu cjelinu s 12. korpusom NOVJ.

²²⁴ Štab 12. korpusa NOVJ izvijestio je 20. avgusta da za cijelu grupu (12. korpus i 6. ličku proletersku diviziju) treba deset aviona hrane dnevno.

²²⁵ U vezi s ovim Titovim naređenjem, Štab 12. korpusa dostavio je Vrhovnom štabu NOV i POJ istog dana, 20. avgusta, plan za održavanje radio-veze s Bazom NOVJ u Italiji, čije je sjedište bilo u Bariju, ali je radio-veza uspostavljena tek u septembru 1944.

²²⁶ Te noći (19/20. avgusta) avioni iz Barija nisu mogli da uzlete zbog nevremena.

²²⁷ Ugovorene signale za legitimisanje zemlja — vazduh određivao je Vrhovni štab NOV i POJ za svaku jedinicu NOVJ kojoj su avionima slate isporuke savezničkog ratnog materijala, opreme i drugog. Ti znaci su za svaku jedinicu bili različiti i mogao je da ih mijenja samo Vrhovni štab NOV i POJ. Međutim, oni su i za selo Donje Crkvice, gdje su slate isporuke za jedinice 12. korpusa, i za selo Pišće, gdje su slate isporuke za 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«, bili istovjetni: trougao od 9 vatri, sa zemlje Morzeovo slovo M, iz aviona Morzeovo slovo O.

²²⁸ Štab 12. korpusa je 19. avgusta bio predvidio da se i za njegove jedinice materijal baci u selo Pišće, ali je to javio Vrhovnom štabu NOV i POJ tek poslije ovog Titovog upozorenja.

²²⁹ Noću 19/20. avgusta avioni nisu mogli letjeti zbog nevremena. Dva dana kasnije, 21. avgusta, načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnik Mitar Vujović izvijestio je Tita da 6. lička divizija na označenom mjestu nije sačekala dva aviona koji su joj nosili hranu noću 20/21. avgusta, pa su tu hranu isporučili 12. korpusu. Istovremeno je Vujović obavijestio Tita da će toj diviziji noću 21/22. avgusta tri aviona doturiti hranu.

²³⁰ U vezi s ovim Titovim naređenjem pukovnik Mitar Vujović (načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ), koji je po Titovom nalogu 18. avgusta prispio u Bari da poradi na organizovanijem snabdijevanju NOVJ, poslao je 21. avgusta Titu izvještaj da je u toku proteklih nekoliko dana poslato 2. korpusu NOVJ 32 aviona materijala, pretežno hrane, i da će 21. avgusta 9 italijanskih aviona bacati hranu na Krnovo.

²³¹ Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« javila je Vrhovnom štabu NOV i POJ da će 19. avgusta primiti isporuke hrane i ostalog materijala u selu Pišču, pa stoga Tito naglašava da se na dva različita mjesta (Donjim Crkvicama i Pišču) mogu pojaviti istovjetni signali.

²³² U vezi s ovim radiogramom, kao i prethodno primljenim radiogramima 18. i 19. avgusta, Štab Baze NOVJ u Italiji izvijestio je 19. avgusta Vrhovni štab NOV i POJ da će nastojati da se materijal što prije uputi označenim jedinicama.

²³³ Prijedlog za ovakvu formacijsku promjenu uputili su Vrhovnom štabu NOV i POJ general-lajtnant Koča Popović i sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković, nakon savjetovanja održanog 19. avgusta 1944. sa Štabom Operativne grupe divizija NOVJ, s kojim je postignuta saglasnost o tome, ukoliko to prihvati Vrhovni štab. Tekst toga radiograma do sada nije pronađen, a upućen je vjerovatno 19. avgusta preko Radio-stanice Štaba Operativne grupe divizija NOVJ.

²³⁴ O popuni jedinica Operativne grupe divizija rečeno je u nap. 124. i 333.

²³⁵ Pukovnik Ljubodrag Đurić je u to vrijeme bio zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Njega je Glavni štab noću 15/16. avgusta avionom uputio u Vrhovni štab NOV i POJ, koji se nalazio na Visu, da referiše o situaciji u Srbiji i da pred Vrhovnim štabom izloži prijedlog operativnog plana Glavnog štaba za dalja borbeni dejstva u Srbiji. Pri povratku, 23. avgusta, donio je sa sobom Titovu direktivu od 19. avgusta za konačno oslobođenje Srbije (vid. str. 114—118).

²³⁶ Ti podaci, koje je Glavni štab NOV i PO Makedonije 20. avgusta dostavio Vrhovnom štabu NOV i POJ, nisu bili tačni. U to vrijeme bugarska profašistička vlada je proglašavajući neutralnost vodila politiku približavanja zapadnim Saveznicima, kako bi Bugarsku izvela iz rata, a donijela je i odluku o povlačenju 1. bugarskog okupacionog korpusa iz Srbije. Pokrete jedinica toga korpusa zapazio je i Štab 22. srpske NO divizije i protumačio ih kao bugarsku pripremu za novu ofanzivu. O tome je preko Radio-stanice Glavnog štaba NOV i PO Makedonije 18. avgusta poslao obavještenje Glavnom štabu NOV i PO Srbije, ali je on Štabu divizije izrazio sumnju u takvu mogućnost, jer je bio čvrstog ubjeđenja da se bugarske okupacione snage pripremaju za izvlačenje iz Srbije. Pa i kad je dobio ovo Titovo obavještenje, ostao je pri svojim stavovima: nije pristupio izvlačenju svoje 22. divizije, a 22. avgusta se obratio Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, tražeći konkretnije podatke o koncentraciji tih bugarskih divizija.

²³⁷ Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 19. avgusta predložio da u Istri, gdje ima 5000 pripadnika NOVJ, ostanu samo partizanski odredi, a ostalo ljudstvo, zbog primjećene jače njemačke koncentracije na liniji Trst—Rijeka i moguće neprijateljeve ofanzive, da se manjim dijelom prebaci u Gorski kotar, a glavinom sjeverno od linije Trst—Rijeka i tamo se odmori, vojnički uvježba i pripremi za formiranje istarske divizije. Nakon dobijanja ove Titove saglasnosti, postupljeno je po njoj i 23. avgusta Glavni štab je izvijestio da se pristupa formiranju Istarske divizije.

²³⁸ Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 19. avgusta u kojem Glavni štab javlja da se britanski major Bren spustio padobranom u Gorski kotar i da je izjavio da dolazi za šefa Anglo-američke vojne misije

pri Štabu 11. korpusa NOVJ, tvrdeći da će, prema razgovoru koje je Tito vodio u Italiji, doći do veće saradnje savezničke avijacije i snaga 11. korpusa NOVJ i da će on pri tom služiti kao oficir za vezu između nje i 11. korpusa NOVJ, te da je u vezi s tim Bren tražio razne obavještajne podatke.

²³⁹ Odnosi se na Titovo naređenje od 17. avgusta da se u sadejstvu sa savezničkom avijacijom od 1. do 7. septembra 1944. ruše željezničke i putne komunikacije kojima se neprijatelj služi.

²⁴⁰ Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 21. avgusta izvijestio da 40. slavonska NO divizija ima formirane dvije brigade, svaka po 900 boraca, a da je njena treća brigada još u formiranju.

²⁴¹ Tito je izdao naređenje Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske za upućivanje tih radio-telegrafista 21. jula 1944. Ono je objavljeno u 21. tomu *Sabranih djela*. U vezi s njima vid. i nap. 262 u tom tomu.

²⁴² U vezi s ovim nalogom Glavni štab je 25. avgusta izvijestio da je do tada već uputio sedam radio-telegrafista i da će uputiti i one koji se traže, ali bi svako njihovo dalje upućivanje paralisalo postojeću službu veze Glavnog štaba, koja je već postala nedovoljno razvijena.

Nakon dobijanja tri radio-telegrafista od Štaba Baze NOVJ u Italiji, Tito je 29. avgusta uputio slijedeći radiogram Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske:

»Hitno uputite preko Barija direktno u Srbiju 4 sposobna radio-telegrafista. U ovaj broj uračunata su ranija tri tražena [radio-]telegrafista«. (A-VII, k. 26, reg. br. 7-2/6, radiogram br. 42, od 29. avgusta 1944.)

Istoga dana Tito je i od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije zatražio da Glavnom štabu NOV i PO Srbije uputi tri radio-telegrafista (vid. str. 266), a dva dana kasnije, 31. avgusta, uputio je u vezi s radio-telegrafistima još jedan radiogram Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. On glasi:

»Dobro. Uputite još ta tri [radio-]telegrafista preko Barija direktno za Srbiju. Više [vam] nećemo uzimati«. (A-VII, k. 26, reg. br. 7-2/6, radiogram br. 47 od 31. avgusta 1944.)

²⁴³ Tito je ovako odgovorio na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, koji je molio da se hitno evakuišu ranjenici u savezničke bolnice u Italiji, ističući da veoma otežavaju borbena dejstva jedinica NOVJ pod komandom Glavnog štaba Slovenije, a naročito 4. operativne zone, koja je tih dana vodila teške borbe protiv nadmoćnijih njemačkih snaga.

²⁴⁴ Saglasnost da se 2. proleterska divizija, kao jedna od elitnih jedinica NOVJ, stavi pod komandu Glavnog štaba NOV i PO Srbije, koji je do tada pod svojom komandom imao neiskusne i nedovoljno učvršćene srpske divizije (formirane su u drugoj polovini maja i početkom juna 1944), postignuta je na savjetovanju održanom 19. avgusta u selu Igrištu, kojem su prisustvovali Koča Popović, dr Blagoje Nešković, Peko Dapčević i Savo Drljević. Nakon toga je radiogramom upućen prijedlog Vrhovnom štabu NOV i POJ o formacijskoj promjeni sastava Operativne grupe divizija NOVJ, s kojim se Tito saglasio.

²⁴⁵ Tito je ovakvo upozorenje uputio stoga što je, na bazi više izvještaja koje mu je tih dana dostavljao komandant Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević, zaključio da postoji mogućnost njemačke ofanzive na južnu Srbiju. U stvari, radilo se o koncentraciji jednog dijela njemačkih jedinica u dolinama Ibra i Zapadne Morave za ofanzivnu operaciju »Ribecal«. (Više o toj operaciji vid. u nap. 122.)

²⁴⁶ Riječ je o Titovoj direktivi od 19. avgusta (vid. str. 114—118). Donio ju je 23. avgusta zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije pukovnik Ljubodrag Đurić prilikom svog povratka s referesivanja Vrhovnom štabu NOV i POJ na Visu (vid. nap. 235).

²⁴⁷ Odnosi se na Titovu direktivu (plan) za konačno oslobođenje Srbije (vid. str. 114—118). Upućena je Štabu Operativne grupe divizija NOVJ kurirom i predata mu 26. avgusta 1944.

²⁴⁸ U vezi s ovim Titovim traženjem je komandant Operativne grupe divizija 26. avgusta uputio radiogram slijedeće sadržine:

»Vašu direktivu smo primili danas 26. ov. mj. Naš predlog: Čim primimo poruku od Koče, krenuti s naše tri divizije preko Ibra, pravcem: Čemerna — Jelica — Kablar — Suvobor, i to: jednu diviziju ostaviti privremeno na sektoru Dragačeva, jednom [divizijom] posjesti Kablar, a jednu [diviziju] uputiti na sektor Maljen — Suvobor. Žarka bismo prebacili na sektor Javor — Ivanjica. Prva [proleterska] divizija [pošla bi] na sektor Bajina Bašta — Povlen, Đoka na sektor Šargan — Zlatibor.

Poslije izbijanja svih naših jedinica na određene prostorije [slijedila bi] razbijanja i uništenja četnika, rušenje komunikacije Čačak — Višegrad.

Prema situaciji, pristupili bismo likvidaciji neprijateljskih garnizona u užičkom okrugu, prodirući u isto vrijeme što dublje prema Šumadiji lakim bataljonima i brigadama.

S Lekićem bismo uspostavili vezu preko Povlena i Jadra, te bi se on mogao oslanjati na nas.

Slanje [samo] jedne divizije preko Zapadne Morave je vrlo riskantno, s obzirom na teren i jake neprijateljeve garnizone u Kruševcu i Trsteniku.

Peko.« (A-VII, k. 372, reg. br. 2-20/2).

Pojedinačna lična imena ili prezimena u radiogramu su upotrebljena umjesto odgovarajućih jedinica, čiji su bili komandanti i znače: »od Koče« (Koč Popovića) — *od Glavnog štaba NOV i PO Srbije*; »Žarka bismo« (Žarka Vidovića) — *37. sandžačku udarnu diviziju bismo*; »Đoka na« (Đoka Jovanića) — *6. ličku proletersku diviziju* »Nikola Tesla« na; »S. Lekićem bismo« (S Danilom Lekićem bismo) — *S 12. korpusom NOVJ bismo*.

²⁴⁹ Selom Njegovođom i Njegovođkim poljem na kojem se nalazio improvizovani aerodrom s Vazduhoplovnom bazom 2. korpusa NOVJ ovladale su njemačke snage iz sastava 1. brdske divizije ujutro 20. avgusta, a predjelom Crkvice njemačke snage iz sastava 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« 19. avgusta tokom dana.

²⁵⁰ General-major Radovan Vukanović je u to vrijeme vršio dužnost komandanta 2. korpusa NOVJ.

²⁵¹ Takvo obavještenje Vrhovnom štabu je poslao Štab 2. korpusa NOVJ 19. avgusta. Međutim, to nijesu bili Nijemci, već se cestom Pljevlja — Čajniče tada kretala 1. proleterska divizija, a cestom Pljevlja — Rudo dijelovi 37. sandžačke udarne divizije.

²⁵² General-lajtnant Peko Dapčević je tada bio komandant Operativne grupe divizija NOVJ.

²⁵³ Radilo se o prikupljanju jednog dijela njemačkih snaga u dolinama rijeka Ibra i Zapadne Morave, koje su dobile zadatak da učestvuju u ofanzivnoj operaciji »Ribecal« protiv 1. proleterskog i 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori i Sandžaku.

²⁵⁴ Potpukovnik Žarko Vidović je tada bio komandant 37. sandžačke udarne divizije.

²⁵⁵ Odnosi se na 500 boraca prikupljenih za formiranje 5. sandžačke udarne brigade. Oni još nisu bili naoružani, a od 17. avgusta kretali su se zajedno s 1. proleterskom divizijom. Njih je Štab 1. proleterskog korpusa 20. avgusta u selu Kasidolu predao Štabu 37. sandžačke udarne divizije.

²⁵⁶ Riječ je o Bolnici 37. sandžačke udarne divizije. Ona se od 17. avgusta kretala s jedinicama 1. proleterske divizije. Nju je Štab 1. proleterskog korpusa 20. avgusta u selu Kasidolu predao jedinicama 37. sandžačke udarne divizije.

²⁵⁷ Ovo je Titov odgovor na Popovićev radiogram od 18. avgusta, koji glasi: »Starom

Prva [albanska] divizija prelazi sa sektora srednje [Albanije] na sektor severne Albanije. Drugovi iz Crne Gore predlažu da predu izvjesne snage na sektor Đakovica — Peć.

Kako [treba] sarađivati i kako se politički odnositi u slučaju prelaska?

Albanski Gl[avni] štab je mislio da preseče put Kuks—Skadar, pa onda da pređe na Kosovo.

Kako ti misliš o svemu tome?« (A-VII, k. 394, reg. br. 13—10/2.)

Dvije nedjelje kasnije, 2. septembra 1944. Tito je predložio Glavnom štabu NOV i PO Albanije da uputi jednu svoju diviziju sjeverno od rijeke Drima, pa su krajem septembra tamo upućene dvije albanske narodnooslobodilačke brigade: 3. i 5. iz 5. divizije (vid. u tomu 23, str. 25).

²⁵⁸ Štab 2. korpusa NOVJ nije raspolagao ni s približno tačnim podacima o jačini, sastavu i osnovnom cilju njemačke ofanzivne operacije »Ribecal«. On je smatrao da se radi o njemačkim snagama koje su samo u prolazu, pa je u vezi s ovim Titovim zahtjevom 20. avgusta dostavio kratak izvještaj, u kojem je konstatovao da je 19. avgusta neprijatelj nastavio s jakim napadima na 3. crnogorsku udarnu diviziju na sektoru Sinjajevina—Žabljak, da je ujutro 20. avgusta zauzeo Njegovođu, gdje su se spojile kolone koje su nastupale od Sinjajevine i od Lever Tare i produžile u pravcu Žabljaka, dok je na sektoru 12. korpusa neprijatelj priješao rijeku Taru i napada u pravcu Crkvice.

Stvarna, pak, situacija bila je takva da su snage njemačke 1. brdske divizije i 14. puk 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«, uz sadejstvo borbene grupe bugarske 24. pješadijske divizije, poslije oštiri borbi i uz osjetne sopstvene gubitke, potisle glavninu 3. crnogorske udarne divizije prema selima Boanu i Gornjoj Bukovici i 20. avgusta ovladale rejonom sela Njegovođe. Istovremeno su ostale snage 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« (bez 14. puka) priješle preko rijeka Pive i Tare i u borbama 19. i 20. avgusta potisnule 12. korpus NOVJ i ovladale prostorom Gornjih Crkvice, dospjevši na Durmitoru do linije Bobotov vrh—selo Kneževići, gdje je zadržana njihova glavnina, ali se dio snaga probio lijevom obalom Tare k Žabljaku i spojio sa borbenom grupom bugarske 24. pješadijske divizije. U tako nepovoljnoj situaciji užurbano se prikupilo preko 800 ranjenika u selima Gornjim i Donjim Breznama, pa je Štab 2. korpusa naredio svojoj 3. crnogorskoj udarnoj diviziji da pređe u odsudnu odbranu na liniji Šavnik—Durmitor.

²⁵⁹ Štab 12. korpusa NOVJ izvijestio je 18. avgusta Vrhovni štab NOV i POJ da se povezao sa 6. ličkom proleterskom divizijom »Nikola Tesla«.

²⁶⁰ Štab 2. korpusa dostavio je odgovor tek 22. avgusta, i to na ponovljenu Titovu intervenciju, upućenu 21. avgusta (vid. str. 155. i nap. 278).

²⁶¹ Ovo je Titov odgovor na izvještaj vršioca dužnosti komandanta 2. korpusa NOVJ general-majora Radovana Vukanovića od 19. avgusta, u kojem je ovaj tražio da avioni po ranjenike dođu 21. avgusta poslije podne, i na njegov izvještaj od 20. avgusta, u kojem je naglasio da je nužno da avioni dođu 21. avgusta »jer slijedećeg dana Baza može biti ugrožena« pošto iz tri odvojena pravca napadaju jake njemačke snage.

²⁶² Vrhovni štab NOV i POJ je došao do sigurnih podataka da specijalna njemačka ustanova dekriptuje radiograme svih štabova NOVJ, pa se u Vrhovnom štabu pristupilo intenzivnom radu, uz pomoć sovjetskih stručnjaka, na izradi novih šifri. One su u avgustu i početkom septembra 1944. dostavljene svim operativnim štabovima NOVJ (Štab 3. korpusa ju je primio u prvoj polovini septembra).

²⁶³ Riječ je o pripadnicima 7. banijske udarne divizije koji su zaostali za svojom divizijom u toku pete neprijateljske ofanzive. Više o njima je rečeno u nap. 197.

²⁶⁴ U vezi s ovim Titovim upozorenjem izvijestio je načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnik Mitar Vujović 21. avgusta da su 12. korpusu upućene slijedeće pošiljke: 15. avgusta 4 aviona, koji su pretežno odnijeli hranu; 17. avgusta — 9 aviona, od kojih je 8 odnijelo hranu; 18. avgusta — 1 avion, koji je odnio hranu i benzin; 19. avgusta nije bilo letova zbog vremenskih nepogoda, dok će 21. avgusta uveče 4 sovjetska aviona odnijeti isporuke hrane i odjeće 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« i 12. korpusu NOVJ.

²⁶⁵ Ovo je Titov odgovor na izvještaj komandanta Baze NOVJ u Italiji general-majora Branka Poljanca od 20. avgusta, u kojem ovaj javlja da 23. avgusta polazi brod iz Taranta za SSSR, pa pita da li tim brodom treba uputiti avijatičare

koji nisu uključeni u grupu koja će se prebaciti avionima za SSSR i da li treba da im se priključe oni avijatičari koje je pukovnik Franc Pirc izuzeo iz RAF-a i koji se nalaze u Aleksandriji. Po ovom Titovom naređenju je postupljeno i iz Italije upućena su brodom 324 avijatičara, a u Aleksandriji im se priključila grupa od 71-nog avijatičara koji su tamo čekali.

²⁶⁶ Ovo je Titov odgovor na radiogram koji je Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« 20. avgusta uputio Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ, a ovaj ga tranzitirao Vrhovnom štabu NOV i POJ. U tom radiogramu Štab divizije se interesovao za svoje dijelove (Štab 3. ličke proleterske brigade i njen 3. bataljon), koje su od glavnine odsjele jake njemačke snage, uzaludno pokušavajući noću 28/29. jula 1944. da spriječe 6. ličkoj diviziji forsiranje rijeke Bosne. Ti dijelovi su se priključili 11. krajiškoj udarnoj diviziji kojoj su njemačke snage tada uspjele da onemoguće forsiranje rijeke Bosne, ali su rijeku priješli zajedno s tom divizijom noću 7/8. avgusta i privremeno u njenom sastavu nastavili borbeno dejstva.

²⁶⁷ Edvard Kardelj, potpredsjednik NKOJ-a i član Politbiroa CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, pošao je avionom s Visa za Bari 20. avgusta u 8.30 časova (zajedno sa dr Josipom Smoljkom) da bi se prebacio u Hrvatsku i Sloveniju i upoznao tamošnja rukovodstva NOP-a s rezultatima sastanka Delegacije NOVJ i Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje, održanih 6. i 9. avgusta u Kazerti, i s rezultatima Titovih razgovora vođenih s Vinstonom Čerčilom 12. i 13. avgusta u Napulju. Iz Barija je Kardelj obavijestio Tita da su nastale komplikacije u vezi s predviđenim njegovim daljim putem, pa je u vezi s tim uslijedio ovaj Titov nalog.

²⁶⁸ Edvard Kardelj se upoznao sa sadržinom ove Titove poruke, ali nije nikoga pozvao iz rukovodstva Hrvatske i Slovenije da dođe na Vis radi upoznavanja s rezultatima Titovih razgovora vođenih u Kazerti i u Napulju, niti se vratio na Vis, već je noću 22/23. avgusta avionom nastavio put za Hrvatsku s još pet drugova (vjerovatno je to bila grupa mornaričkih oficira upućenih za stvaranje mornaričkog centra za Istru i Slovenačko primorje). Spustio se na aerodrom kod Vrgin Mosta i pošao u Topusko, gdje je tada bilo sjedište CKKP Hrvatske i Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Tu se zadržao nekoliko dana, upoznao rukovodstvo Hrvatske s najnovijim događajima i Titovim porukama, a zatim pošao za Sloveniju. Početkom septembra 1944. stigao je preko Bele krajine na Kočevski rog, gdje je tada bilo sjedište CKKP Slovenije i Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

O pitanjima koja su raspravljana u pomenutim forumima Hrvatske i Slovenije, Kardelj je obavijestio Tita u svojim pismima od 30. septembra 1944.

²⁶⁹ Ovo je Titov odgovor na radiogram general-lajtnanta Velimira Terzića od 16. avgusta.

²⁷⁰ Velimir Terzić je 16. avgusta uputio Titu radiogram, u kojem ga je obavijestio da je tekst pjesme »Titov naprijed« od Vladimira Nazora snimljen na gramofonsku ploču u 1. jugoslovenskoj brigadi NOVJ u SSSR-u i da ga je emitovao Radio-Moskva, pa je zamolio Tita da dozvoli da se taj tekst emituje i preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, ističući da bi to imalo veliki moralni, politički i propagadni značaj.

²⁷¹ Ovo Titovo obavještenje uslijedilo je u vezi s primjedbama Vojne misije NOVJ u SSSR-u da je u Srbiji loše organizovana signalizacija za sovjetske avione, što onemogućava urednu isporuku ratnog materijala koji nose tamošnjim jedinicama NOVJ. Međutim, Glavni štab NOV i PO Srbije se u dva navrata žalio Vrhovnom štabu NOV i POJ u vezi s tim snabdijevanjem. On je u radiogramu od 8. avgusta izvjestio: »Dolaze avioni iz Rusije po dogovoru s Englezima, a ne s nama, i mnogi bacaju pogrešno ili se vraćaju puni«. (A-VII, k. 184, reg. br. 36—10/1.) Četiri dana kasnije, 11. avgusta, Glavni štab javlja: »Preko Engleza stalno [su] nesporazumi. Avioni dolaze kad se ne očekuju, pogrešno bacaju, ne dolaze kad se očekuju. Tu zavisnost moramo prekinuti«. (A-VII, k. 184, reg. br. 36—12/1.)

²⁷² To naređenje nije pronađeno (vjerovatno ga je Tito usmeno dao načelniku Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnantu Arsu Jovanoviću), ali je po njemu postupljeno i Štabu Baze NOVJ u Italiji dostavljeni su signali zemlja—vazduh za sve jedinice NOVJ kojima su isporuke slate avionima.

²⁷³ Predlog za odlikovanje Zlatka Balokovića, muzičara (violiniste) svjetskog glasa i Luja Adamića, književnika, uputio je 17. avgusta general-lajtnant Velimir Terzić, konsultujući se s Mošom Pijade, političkim predstavnikom NOP-a u Moskvi. I Baloković i Adamić su kao Amerikanci jugoslovenskog porijekla u Sjedinjenim Američkim Državama bili među najistaknutijim pobornicima narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije i borili se za priznanje nove Jugoslavije. Obojica su Ukazom Predsjedništva AVNOJ-a od 7. septembra 1944. odlikovani *Ordenom narodnog oslobođenja* (vid. tom 23, str. 20).

²⁷⁴ Pavle Savić, istaknuti naučnik — fizičar, nalazio se u Moskvi kao član Vojne misije NOVJ u SSSR-u. On je ubrzo po dolasku u Moskvu uključen kao naučnik na rad u Institutu za probleme fizike Akademije nauka SSSR-a. Za odlikovanje ga je predložio Velimir Terzić, a odlikovan je *Partizanskom zvijezdom II reda*. Ukazom Predsjedništva AVNOJ-a od 25. septembra 1944. Savić je, u svojstvu potpredsjednika Sveslovenskog komiteta u Moskvi (na taj položaj je izabran za vrijeme boravka u Moskvi), trebalo da oko 1. septembra otputuje na Prvi Sveslovenski kongres u Sjedinjene Američke Države i da tom prilikom uruči odlikovanja Zlatku Balokoviću i Luju Adamiću. Međutim, nije dobio vizu za ulazak u SAD, pa je taj njegov odlazak u SAD tada izostao, a nakon jedne kritike upućene sovjetskom akademiku Nikolaju Sevastijanoviču Deržavinu, Savić se početkom oktobra 1944. vratio u Jugoslaviju.

²⁷⁵ Ova Titova direktiva uslijedila je kao odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 20. avgusta, koji glasi:

»Bugari sa četiri divizije, koje su većinom došle iz Bugarske i Srbije, uz sa dejstvo Nemača, a naročito nemačke avijacije, pripremaju ofanzivu na prostoru Kumanovo—Čustendil—Piroto—Vranje, sa ciljem da unište naročito makedonske snage i rukovodstvo i održe [makedonsku] teritoriju pod njihovom okupacijom, da bi u pregovorima sa Saveznicima imali jače pozicije.

Apost[olski], Backo [Bane Andreev-]«. (A-VII, k. 234, reg. br. 20—22/1.)

Međutim, do te neprijateljske ofanzive nije došlo, već se radilo o prikupljanju bugarskog 1. okupacionog korpusa radi izvlačenja iz Srbije i odlaska u Bugarsku. O tome ima riječi i u nap. 236.

²⁷⁶ To obavještenje upućeno je 20. avgusta (vid. str. 130).

²⁷⁷ Ovo Titovo obavještenje uslijedilo je u vezi s nekoliko uzastopnih traženja Štaba 2. korpusa NOVJ da avioni za evakuaciju ranjenika dodu 21. avgusta poslije podne, ističući da je i šef Britanske (tj. Anglo-američke) vojne misije pri Štabu korpusa saglasan s tim.

Odmah nakon prijema ovog Titovog obavještenja, Štab 2. korpusa je odgovorio da ukoliko toga poslijepodneva avioni ne dodu, nužno je da dodu 22. avgusta, jer nije sigurno da se letište kod sela Donjih Brezana, na kojem već čeka 900 ranjenika, može obezbijediti još i 23. avgusta, jer Nijemci uporno nadiru k njemu koncentrično iz tri pravca.

²⁷⁸ Štab 2. korpusa je, počev s 12. avgustom, kad je započela njemačka ofanzivna operacija »Ribecal«, redovno slao izvještaje Vrhovnom štabu NOV i POJ o rejonima u kojima su vođene borbe i o njihovoj žestini, a 23. avgusta je u vezi s ovim Titovim zahtjevom serijom radiograma opisao karakter te njemačke ofanzive. Međutim, iz njih se vidi da Štab korpusa nije imao ni približno tačnu predstavu o cilju te ofanzive, niti o jačini u njoj angažovanih njemačkih, bugarskih i kvislinških snaga, iako je ona već bila u završnoj fazi.

²⁷⁹ U vezi s 12. korpusom je Štab 2. korpusa 22. avgusta javio Vrhovnom štabu da je toga dana održan sastanak sa Štabom 12. korpusa i zaključeno da bi bilo najpovoljnije da se 12. korpus i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« odmore na prostoru Ravno—Golija, a potom da se što prije prebace preko Zelenogore u rejon Foče, a odatle u Sanždak. S tim ciljem je 12. korpus već izvršio pokret u pravcu planine Golije, a 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« će to učiniti u svom planiranu noću 22/23. avgusta.

²⁸⁰ Na ovo pitanje je Štab 2. korpusa odgovorio 22. avgusta da će u toku noći 22/23. avgusta prekinuti kontakt s neprijateljem i pregrupisati snage, a zatim prebaciti 3. crnogorsku udarnu diviziju preko planina Lukavice i Štitova i predjela Rovaca u istočni dio Crne Gore i južni Sandžak, dok će se dio snaga zadržati na prostoru Brezna—Golija—Gornje Polje, radi obezbjeđenja izvlačenja iz borbe i pokreta 12. korpusa.

²⁸¹ Ovaj Titov nalog je Štab 2. korpusa prenio komandantu 29. hercegovačke udarne divizije general-majoru Vladu Šegrtu, a 23. avgusta je javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se jedinice 12. korpusa NOVJ nalaze na prostoru Plana—Nevesinje, što je značilo da se taj korpus povezao s 11. hercegovačkom udarnom brigadom 29. hercegovačke udarne divizije koja je djelovala na tom prostoru.

²⁸² Riječ je o njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Ribecal«, započetoj 12. avgusta 1944. (Više o njoj vid. u nap. 122.)

²⁸³ Štab 12. korpusa NOVJ nije znao da se prema Mateševu nalaze jake neprijateljeve snage, pa je 21. avgusta javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je prethodnog dana, 20. avgusta, korpus vodio oštre borbe na sektoru Donjih Crkvice, pa se stoga 21. avgusta prebacuje k selu Breznama, kako radi obezbjeđenja improvizovanog letilišta u selu Donjim Breznama, na kojem se prikupljaju ranjenici, tako i radi ispitivanja mogućnosti odlaska korpusa preko Mateševa prema Srbiji.

²⁸⁴ Po ovoj Titovoj direktivi Štab 12. korpusa NOVJ je u cijelosti postupio. On je na dotadašnjem sektoru (Plužine—Dobri Do) ostavio 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«, a svoje dvije udarne divizije — 16. i 36. vojvodansku — pomjerio je 22. avgusta u rejon sela Miljakovca, štiteći sa sjeveroistoka improvizovani aerodrom kod sela Donjih Brezana. Odatle je korpus istog dana (22. avgusta oko 14 časova), nakon izvršene evakuacije ranjenika u Italiju, pošao na zapad i, preko planine Golije, 23. avgusta izbio jugoistočno od Avtovca (u Hercegovini), gdje se povezao s 11. hercegovačkom udarnom brigadom.

²⁸⁵ Nakon ovog naredenja, upućenog Štabu Baze NOVJ u Italiji, Tito je narednim radiogramom istog dana (21. avgusta) naredio Štabu Baze da 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« ubuduće ne šalje hranu na istom mjestu gdje je šalje 12. korpusu, već u selo Goransko, i to sa što više aviona, precizirajući koordinate i signalne znake za raspoznavanje za to mjesto. Takode 21. avgusta, naredio je Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« da avionske isporuke sačeka 22. avgusta i da bar dva dana ranije javi promjenu mjesta gdje će primiti isporuke ratnog materijala i namirnica. Štab Baze je, pak, u vezi s primljenim radiogramima, prenio Vrhovnom štabu NOV i POJ odgovor načelnika Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnika Mitra Vujovića od 21. avgusta, koji iz Barija javlja da se 12. korpusu javi »da on večeras ne čeka, jer mi s njim nemamo [radio]-vezu«. (A-VII, k. 2125, reg. br. 1—58/10.)

²⁸⁶ Jovan Božović je do tada bio rukovodilac Politodjela 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Judita Alargić je bila član toga Politodjela i radila je na kulturno-prosvjetnim pitanjima. Ljubica Purić, kao član istog Politodjela, bila je zadužena za rad na omladinskim pitanjima.

²⁸⁷ Na improvizovani aerodrom kod sela Donjih Brezana 22. avgusta spustili su se, po grupama, 36 savezničkih transportnih aviona i evakuisali sve ranjenike koji su tu bili prikupljeni iz 1. proleterskog (uključujući tu i 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«), 2. i 12. korpusa NOVJ.

²⁸⁸ Pukovnik Vaso Jovanović je tada bio komandant 1. proleterske divizije i, u prenosnom smislu, o toj diviziji je riječ. Ona je u toku noći 20/21. avgusta kod Banje priješla na desnu obalu Lima, 21. avgusta oslobodila Priboj, a 23. avgusta izšla na greben Zlatibora. Ovom direktivom je 6. lička divizija izišla ispod komande Štaba 12. korpusa NOVJ.

²⁸⁹ Ovo je Titov odgovor načelniku Vrhovnog Štaba NOV i POJ general-lajtnantu Arsu Jovanoviću na njegov radiogram od 22. avgusta koji glasi:

»Do sada prebačeno 30 transporata ranjenika iz Crne Gore. Ja nisam otišao [tamo] jer su me prevarili [saveznički službenici] o mestu i vremenu polaska.

Javite noćas da li će sutra aerodrom Brezna biti siguran. Arso«. (A-VII, k. 2125, reg. br. 1—59/10.) Jovanović se interesovao za bezbjednost aerodroma stoga što se bio dogovorio s komandantom Ratnog vazduhoplovstva za Balkan (BAF) britanskim maršalom avijacije Vilijamom Eliotom da se nakon evakuacije ranjenika s letilišta kod Donjih Brezana prebaci još i 200 bolesnih Italijana iz divizije »Garibaldi« i 150 bolničarki, koje je Štab 2. korpusa bio prikupio za upućivanje u Italiju, radi njege ranjenika NOVJ.

²⁹⁰ Riječ je o Titovom naređenju od 17. avgusta za rušenje komunikacija u Jugoslaviji u operaciji koja će se izvesti u sadejstvu sa savezničkom avijacijom (vid. str. 89—90. i 93—99). Ovo naređenje su operativnim štabovima NOVJ prenosili avionima saveznički oficiri za vezu. To je urađeno radi toga da bi se očuvala tajnost operacije, jer je njemačka radio-prislušna služba hvatala i dekriptovala sve radiograme koji su cirkulisali između Vrhovnog štaba NOV i POJ i potčinjenih mu operativnih štabova. Međutim, kod nekih operativnih štabova NOVJ ispoljila se izvjesna doza nepovjerenja prema tom neuobičajenom putu kojim je prispjelo naređenje, pa su se radiogramima obraćali Vrhovnom štabu NOV i POJ i tražili potvrdu da li je Tito zaista uputio to naređenje.

²⁹¹ Tito je 29. avgusta javio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da će umjesto poručnika Manleja biti upućen major Rid (vid. str. 260).

²⁹² Vrhovni štab NOV i POJ je više puta opominjao Glavni štab NOV i PO Slovenije u vezi s neblagovremenim dostavljanjem svojih izvještaja, a to je Vrhovnom štabu onemogućavalo da blagovremeno preduzima odgovarajuće mjere. Ni poslije ovc Titove intervencije stanje se bitno nije popravilo, pa je 25. avgusta Tito ponovo intervenisao, naglašavajući da je situacija nakon prvog (tj. ovog) upozorenja »bila bolja 3 dana, a sada opet po starom«. (A-VII, k. 26, reg. br. 4—4.)

²⁹³ Odgovarajući na ovo i druga Titova pitanja u vezi s ranjenicima Glavni štab NOV i PO Slovenije izvijestio je 24. avgusta da ima ukupno 2943 ranjenika, od kojih za evakuaciju ima 430, i da je do tada za bolnice NOVJ u Italiji evakuisano iz Slovenije svega 125 ranjenika i bolesnika.

²⁹⁴ Ovu saglasnost za zajednička dejstva 1. proleterske i 37. sandžačke divizije Tito je dao na osnovu zajedničkog prijedloga koji su 21. avgusta uputili Vrhovnom štabu NOV i POJ komandant 1. proleterske divizije pukovnik Vaso Jovanović i komandant 37. sandžačke udarne divizije potpukovnik Žarko Vidović. Oni su predložili da 1. proleterska divizija i dvije brigade 37. sandžačke udarne divizije poruše željezničku prugu Višegrad—Užice, a zatim da 1. proleterska izvrši pokret k sjeveru, a 37. divizija ka Zlatiboru i Goliji s tim što bi novoformirana 5. sandžačka udarna brigada ostala s Bolnicom 37. divizije na sektoru Radonja—Nova Varoš—Bistrica.

²⁹⁵ Prateći bataljon Vrhovnog štaba NOV i POJ je, prilikom odlaska Vrhovnog štaba u Kupreškog polja noću 3/4. juna 1944. preko Barija za Vis, pridodao 1. proleterskoj diviziji i vodio je borbe kao njen 10. bataljon. Na Titova pitanja je Štab 1. proleterskog korpusa odgovorio 23. avgusta da je Prateći bataljon prilikom odlaska 1. proleterske divizije k planini Ljubišnji ostao na Njegovodi, tj. pri Štabu 2. korpusa NOVJ, dok je general-lajtnant Sreten Žujović Crni još ranije predao konja Komori 2. korpusa.

²⁹⁶ Postupajući po ovom Titovom nalogu, Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ je 24. avgusta uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ slijedeći radiogram: »Bacalište za Ruse: Ribnica, 48—99, eng[leska] sekcija Vardište. Znaci: iz vazduha L-L, sa zemlje Y (ipsilon). Ložimo 8 vatri u obliku slova L. Ovi znaci važe do kraja meseca«. (A-VII, k. 372, reg. br. 33—1.)

²⁹⁷ Do nekog potpunijeg usaglašavanja borbenih dejstava 2. i 12. korpusa radi odbrane improvizovanog aerodroma kod sela Donjih Brezana nije došlo, jer su se štabovi tih korpusa sastali 22. avgusta nakon izvršene evakuacije ranjenika i tada se dogovorili na koji će se sektor prebaciti 12. korpus radi sređivanja i odmora i koje će mu snage 2. korpusa svojim dejstvima olakšati to prebacivanje.

²⁹⁸ Takvo obavještenje Tito je dobio od vazduhoplovnog stručnjaka iz Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Međutim, britanski maršal avijacije Vilijam Eliot, koji je tada bio komandant savezničkog Ratnog vazduhoplovstva za Balkan, izašao je u susret Titovoj želji da se, zbog ugroženosti, svi ranjenici po mogućstvu evakuiraju u toku 22. avgusta s improvizovanog aerodroma kod sela Donjih Brezana. Po Eliotovom naređenju, 36 savezničkih transportnih aviona, pratećih s 50 lovaca, u nekoliko turnusa je 22. avgusta s pomenutog aerodroma evakuisalo u Italiju 1059 ranjenika. Tom prilikom je evakuisano i 16 savezničkih avijatora koje su prihvatile jedinice 2. korpusa prilikom njihovog iskakanja iz oštećenih borbenih aviona, kao i tri člana britanske vojne misije koja je ranije bila pri Štabu 5. krajiške udarne divizije.

²⁹⁹ Ovo pitanje Tito je postavio Štabu 2. korpusa stoga što se načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnant Arso Jovanović, koji se po Titovom nalogu tada nalazio u Bariju, interesovao da li će i 23. avgusta improvizovano letište kod sela Donjih Brezana biti bezbjedno za slijetanje aviona, jer je, osim prebačenih ranjenika, u Italiju trebalo prebaciti još i 200 bolesnih Italijana iz divizije »Garibaldi« i 150 bolničarki za njegu ranjenika NOVJ u Italiji. I bolničarke i bolesni Italijani su takode bili prikupljeni kod aerodroma. (Vid. nap. 289.)

³⁰⁰ O studentu Erdelju potpuniji podaci nisu ustanovljeni, niti je pronađen odgovor na ovo Titovo pitanje. Vjerovatno je trebalo da Erdelj preko Zagreba legalno otputuje u Budimpeštu i otuda dostavlja obavještajne podatke Štabu 10. zagrebačkog korpusa NOVJ o jačini i kretanju njemačkih snaga i o situaciji u Mađarskoj.

³⁰¹ Tito je 21. avgusta uputio u Bari načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnanta Arsa Jovanovića da komandantu BAF-a (Ratnog vazduhoplovstva za Balkan) britanskom maršalu avijacije Vilijamu Eliotu izloži svu ozbiljnost situacije u kojoj se nalazi preko 1000 ranjenika NOVJ u rejonu improvizovanog letišta kod sela Donjih Brezana, koje jedinice NOVJ s krajnjim naporima štite odsudnom odbranom. Jovanović je prenio Eliotu Titovu usmenu poruku da bi evakuacija ranjenika bila momentalno najznačajnija saveznička pomoć jedinicama NOVJ, a ujedno bi bitno uticala na manevarsku sposobnost skoro šest divizija NOVJ angažovanih za njihovu odbranu. Eliot je izašao u susret tim traženjima i svesrdno se lično angažovao da se pripremi dovoljan broj aviona i evakuacija izvrši iz već prilično ugrožene zone.

Jovanović je imao i Titov nalog da se avionom prebaci na improvizovano letište kod Donjih Brezana i u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ preduzme potrebne mjere da se evakuacija ranjenika organizovano i uspješno obavi, a zatim da se tu angažovane jedinice usmjere na manevarske borbe.

Iz sjedišta Štaba Baze NOVJ u Italiji, Jovanović je 22. avgusta uputio Titu svoj prvi izvještaj, u kojem je javio da je avionima evakuisano u Bari 120 teških ranjenika, da će poći još 24 transportna aviona, s kojima ide i on. Međutim, istog dana slijedećim radiogramom Jovanović je izvijestio Tita da nije otišao, naglasivši da su ga britanski službenici »prevarili o mjestu i vremenu polaska«.

³⁰² To je obavještenje Štab 1. proleterske divizije 22. avgusta u dva maha ponovio Vrhovnom štabu preko radio-stanice Štaba 1. proleterskog korpusa. Međutim, to je bila dezinformacija zasnovana na priči nekog njemačkog oficira u Pljevljima.

³⁰³ Štab Baze NOVJ u Italiji je o ovim pitanjima usmeno upoznao načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji se 21. avgusta nalazio u Bariju, pa vjerovatno nije poslat pismeni odgovor. (Nema ga u Knjizi poslatih depeša Štaba Baze NOVJ u Italiji.)

³⁰⁴ Na ovaj Titov zahtjev Glavni štab NOV i PO Srbije izvijestio je 25. avgusta da je 21. srpska udarna divizija ušla u sastav Operativne grupe divizija NOVJ, ali da popuna iz tri druge divizije, koje se nalaze na desnoj obali Južne Morave, još nije prispjela, pa se stoga za popunu Operativne grupe divizija NOVJ upućuje ljudstvo iz dvije brigade 24. srpske NO divizije, kao i 50 boraca — prispjelih Beogra-

dana. Dva dana ranije, 23. avgusta, komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnant Koča Popović javio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da je pored ljudstva predviđenog za popunu Operativne grupe iz 22, 23. i 25. srpske NO divizije, naređeno Timočkom NOP odredu da Operativnoj grupi divizija NOVJ uputi 500 boraca iz svoga sastava.

³⁰⁵ Misli se na izvođenje druge etape borbenih dejstava Operativne grupe divizija NOVJ, tj. njeno nastupanje u pravcu Rudnika i Šumadije.

³⁰⁶ Komandant Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević je 19. avgusta 1944. izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ da je Glavnom štabu NOV i PO Srbije uputio 250 starješina za popunu njegovih jedinica rukovodećim kadrom.

³⁰⁷ Istovremeno, Tito je naredio Štabu Baze NOVJ u Italiji i načelniku Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovniku Mitru Vujoviću, koji se tada nalazio pri Štabu Baze radi boljeg i pravilnijeg organizovanja raspodjele i slanja avionskih isporuka jedinicama NOVJ, da se svakodnevno dostavlja 12. korpusu i 6. ličkoj proleterskoj diviziji 7000 kg. hrane (vid. str. 181).

³⁰⁸ Ova obavještenja Tito je poslao na osnovu radiograma koji je Vrhovni štab NOV i POJ primio 22. avgusta od Štaba 2. korpusa NOVJ.

³⁰⁹ Jedinice 12. korpusa NOVJ nalazile su se tada jugoistočno od Avtovca, razmještene u rejonima sela Krstaca, Vratkovića i Dulića i pripremale su se za pokret preko hercegovačke površi u pravcu rijeke Drine, s namjerom da se prebace u zapadnu Srbiju, što im je do tada bilo onemogućeno višenedjeljnim neprijateljskim dejstvima.

³¹⁰ Tito je to istakao radi toga što je u visinskom pogledu bio nepovoljan sklop terena u neposrednoj blizini mjesta na kojima su slate avionske isporuke, pa su avioni u noćnom letu bili prinuđeni da bacaju teret s većih visina. Ujedno, ovo je bio i Titov odgovor na radiogram Štaba 12. korpusa NOVJ od 23. avgusta, u kojem se taj Štab žalio da od materijala koji je bacilo sedam aviona, jedinice 12. korpusa nisu »skoro ništa koristile«, jer »toliko mnogo rasipaju da je uopšte nemoguće to skupiti«.

³¹¹ Odgovorio je načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnik Mitar Vujović, koji se tada nalazio u Bariju. Najprije je 25. avgusta javio Titu slijedeće:

»Nejasna nam je Vaša depeša o rasporedu aviona. Ako se radi o rasporedu 23/24, koji nije uspješno izvršen, onda treba imati u vidu da 12. korpus nisu pronašli 2 engleska i 5 ruskih aviona.

Drugom korpusu poslali smo iste noći 12 aviona, od kojih jedan nije bacao iz razloga što su bili s vojskom i zbjegovi naroda«. (A-VII, k. 27, reg. br. 4—7/9.)

U vezi s ovim izvještajem ponovljen je tekst radiograma, pa je 27. avgusta poslat slijedeći izvještaj:

»U vezi depeše od 27. izveštavam da su 23/24. izvršeni sledeći letovi s hranom i to: 2. korpusu 12 do toga jedan neuspešan; 12. korpusu 9 od toga 7 neuspešnih, 6. diviziji 4 aviona i svi neuspešni.

Vujović«. (A-VII, k. 27, reg. br. 4—9/9.)

³¹² Nije pronađen odgovor Štaba Baze NOVJ u Italiji, a riječ je o 71 avijatičaru NOVJ koje je, po Titovom nalogu, izuzeo iz RAF-a na Srednjem Istoku pukovnik Franc Pirc zbog toga što nisu bili uključeni u tamošnje vazduhoplovne eskadrole NOVJ, niti su bili obuhvaćeni stručnom nastavom. Oni se nisu vraćali u Bari, već su u Aleksandriji sačekali brod koji je 23. avgusta pošao iz Taranta s grupom avijatičara koja je pošla na školovanje u SSSR i priključili joj se.

³¹³ Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 1. proleterske divizije od 23. avgusta, koji glasi:

»Po završenoj operaciji na pruži predlažemo da naša i Žarkova [Vidovičeva] divizija] dejstvuju u dolini Moravice i Zapadne Morave, s naslonom na Zlatibor i Goliju. Vaso, Borova Glava«. (A-VII, k. 372, reg. br. 33—1.)

³¹⁴ Tito ovdje misli na odgovore Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske na pojedina pitanja i zahtjeve Vrhovnog štaba NOV i POJ. On je smatrao da je taj Glavni štab i u stručnom i u tehničkom pogledu osposobljen da može biti znatno ažurniji u pogledu radio-korespondencije s Vrhovnim štabom. To utoliko prije što je raspolagao daleko većim brojem radio-tehničkih sredstava (radio-stanica) od bilo kojeg drugog ondašnjeg operativnog štaba NOVJ. (Glavni štab je imao 8 radio-stanica, a u potčinjenim mu jedinicama bilo ih je 187.)

³¹⁵ Riječ je o bataljonima iz sastava 1. proleterske divizije: 5. bataljonu (»Garibaldi«) 1. proleterske brigade i 6. bataljonu (»Matteotti«) 3. krajiške proleterske brigade. U vezi s njima je Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ 24. avgusta poslao Vrhovnom štabu NOV i POJ slijedeći radiogram:

»Da li naše talijanske bataljone da vodimo [sa] sobom, ili [da ih] ostavimo kod Žarka? Možda će njihovo prisustvo u Srbiji štetiti«. (A-VII, k. 372, reg. br. 33—86/1.) Međutim, oni nisu pridati 37. sandžačkoj udarnoj diviziji, čiji je komandant tada bio Žarko Vidović, jer je kasnije, na molbu boračkog i rukovodećeg sastava tih bataljona da im se dozvoli nastavljanje borbe u sastavu proleterskih brigada, bez obzira što one idu za Srbiju, Tito izišao u susret njihovoj molbi, pa su oba bataljona nastavila svoj borbeni put u sastavu svojih brigada. Poslije završetka beogradske operacije ti bataljoni su postali jezgro za formiranje Brigade »Italija«. Ona je formirana 28. oktobra 1944. i ušla je u sastav 1. proleterske divizije NOVJ (vid. u tomu 23, str. 35).

³¹⁶ Riječ je o 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«, čiji je komandant tada bio pukovnik Đoko Jovanić. Njen štab je s Vrhovnim štabom NOV i POJ ponovo uspostavio radio-vezu oko 22. avgusta, jer je ona, zbog kvara na divizijskoj radio-stanici, bila u prekidu petnaestak dana.

³¹⁷ Ovo Titovo upozorenje uslijedilo je u vezi s izvještajem Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ od 25. avgusta, u kojem štab korpusa javlja o višednevnom angažovanju 1. proleterske divizije u borbama protiv bugarskog garnizona u Palisadu na Zlatiboru, jačine oko 1400 vojnika. Javlja se da je posada sabijena i opkoljena u jakim utvrđenjima, od kojih je u noćnim napadima nekoliko zauzeto, pri čemu su neprijateljevi gubici bili veoma veliki, ali su veliki i gubici 1. proleterske divizije. Dalje se ističe da će se produžiti s blokadom neprijatelja u Palisadu i nastaviti s napadom jer su neprijateljeve intervencije u toku 24. avgusta manjim snagama od Ljubiša i od Užica preko Mačkata radi deblokade Palisada odbijene.

³¹⁸ Riječ je o Operativnoj grupi divizija NOVJ, čiji je komandant bio general-lajtnant Peko Dapčević.

³¹⁹ Odnosi se na 12. korpus NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić. Korpus se u to vrijeme nalazio u rejonu sela Borča (sjeveroistočna Hercegovina), gdje je imao četvorodnevni predah (do 29. avgusta) i gdje je sređivao svoje jedinice.

³²⁰ Tito ima u vidu 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«, čiji je komandant tada bio pukovnik Đoko Jovanić.

³²¹ Štab 1. proleterskog korpusa je istog dana, 25. avgusta, javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je 1. proleterska divizija u borbama prethodnog dana (24. avgusta) imala 24 mrtva i 56 ranjenih. Međutim, u daljim borbama za Palisad gubici divizije su se znatno povećali i Štab 1. proleterskog korpusa je 28. avgusta izvijestio da su ukupni gubici divizije nakon prelaska Uvca 48 poginulih i 95 ranjenih, od kojih 30 na nosilima.

³²² Štab 2. korpusa NOVJ ni na završetku njemačke operacije »Ribecal« nije imao tačne podatke o neprijatelju, tj. o jačini njegovih snaga i cilju operacije, pa je jednom serijom radiograma, na kojima nema datuma, izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ da pet njemačkih divizija dolaze s juga, i da treba da pređu preko Sandžaka i Crne Gore prema zapadu, a da su dvije divizije protiv kojih su tada vođene borbe u stvari njihova prethodnica. Međutim, to ni približno nije odgovaralo postojećoj situaciji i ciljevima operacije »Ribecal«. (O njoj je više rečeno u nap. 122.)

³²³ Na ova Titova pitanja, Štab 12. korpusa je istog dana (25. avgusta) serijom radiograma izložio situaciju u kojoj se proteklih dana nalazio. Rekao je da se korpus najprije prebacio na sektor Brezana radi obezbjeđenja tamošnjeg aerodroma, dok je 6. ličku proletersku diviziju ostavio na sektoru Plužine—Dobri Do, da bi sprečavala prodor njemačkim snagama uzvodno rijekom Pivom. Divizija je potom trebalo da se zadrži na sektoru Plužine—Stabna, dok jedinice 12. korpusa, nakon evakuacije ranjenika, ne izbiju na prostor Ravno—Čemerno, odakle bi zajedno izbili na Drinu. Međutim, naglašava dalje Štab korpusa, kad je 6. lička divizija primila Titovo naređenje da samostalno djeluje, ona je napustila Plužine, ne sačekavši dolazak 12. korpusa, što su Nijemci odmah iskoristili, prešli Pivu, zauzeli Plužine i pošli prema Ravnom. Istovremeno je od Štaba 11. hercegovačke udarne brigade primljeno obavještenje da su Nijemci iz Gackog već izbili na Čemerno. To su bili razlozi — naglašava Štab korpusa — da korpus skrene za selo Rioce i preko Leskova Duba i Lukavice prebaci svoje jedinice, radi predaha, na prostor Borča, odakle bi korpus krenuo na izvršenje svog osnovnog zadatka, pa bilo to preko Foče, bilo preko Ščepan-Polja — zaključuje na kraju svojih radiograma Štab 12. korpusa NOVJ.

³²⁴ Ovo Titovo upozorenje uslijedilo je kao odgovor na radiogram Štaba 12. korpusa NOVJ, napisan 23. a upućen 25. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji glasi:

»Molimo da nas obavijestite zašto nam [iz Barija] hrane šalju rijetko i malo. Saopštavamo borcima da ćemo dobiti najavljene pošiljke, što nas dovodi u nezgodan položaj, budući da su pošiljke neznatne i nesredene«. (A-VII, k. 589/B, reg. br. 8—29/10.)

³²⁵ Tito je dao ovo obavještenje o 6. ličkoj diviziji stoga što se Štab 12. korpusa 25. avgusta požalio Vrhovnom štabu NOV i POJ da mu »Đoko«, tj. Štab te divizije, ništa »ne javlja o svom pokretu i situaciji, tako da nam vlastito ispitivanje pravca [kretanja] otežava pokret«. (A-VII, k. 589/B, reg. br. 8—29/10.)

Dan kasnije, 26. avgusta, Tito je saopštio Štabu 12. korpusa potpunije podatke o kretanju i borbi 6. ličke divizije (vid. str. 214. i 215).

³²⁶ Štab Baze NOVJ u Italiji postupio je po ovom Titovom nalogu i 28. avgusta izvijestio da je 25. avgusta poslato 12. korpusu NOVJ 8064 kg hrane.

³²⁷ U vezi s ovim radiogramom je Štab Baze NOVJ u Italiji istog dana, 25. avgusta, zatražio od Vrhovnog štaba da pošalje još i koordinate, pa mu je Tito 26. avgusta uputio slijedeći radiogram:

»Crkvice se nalaze na sekciji Žabljak. Koordinate: 18°54' od Grinviča, širina 43°17'. Ovo ste i sami trebali naći«. (A-VII, k. 27, reg. br. 5—2/9.)

U međuvremenu je 6. lička divizija još 24. avgusta prešla na desnu obalu Pive, a 25. avgusta je kod Barnog dola razbila dijelove njemačke 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« i prešla na desnu obalu Tarc. Očekivala je da će tih dana dobiti isporuke hrane i municije u Crkvicama. Prema izvještaju Štaba Baze NOVJ u Italiji od 28. avgusta toj diviziji je 25. avgusta poslato 8064 kg hrane.

³²⁸ Tito je istog dana, 25. avgusta, dao uputstvo Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da na Limu prihvati 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« (vid. str. 197).

³²⁹ Nije pronađen izvještaj Štaba 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, a Vrhovni štab NOV i POJ mu je istog dana (25. avgusta) u vezi sa signalnim znacima uputio slijedeći radiogram:

»Od danas pa dalje znaci su: slovo E od deset vatri. Iz vazduha slovo K, a sa zemlje Morze slovo M«. (A-VII, k. 28, reg. br. 2—6/12.)

³³⁰ Avioni iz sastava 1. lovačke i 2. lovačko-bombarderske eskadrile NOV koje su bile u sastavu britanskog 281. vinga (vazduhoplovnog puka), kao i avioni iz sastava Eskadrile za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ (imala je 7 aviona), imali su pored crvene petokrake zvijezde još i jugoslovensku trobojku, dok su avioni koji su se nalazili u lovačkoj eskadrili (12 aviona Il-2) sovjetske Baze u Bariju imali samo crvenu petokraku zvijezdu i na njih se ovdje misli kad se kaže »bez trobojke«.

³³¹ Vrhovni štab NOV i POJ je saznao da jedna specijalna njemačka jedinica pri Komandi Jugoistoka dekriptuje cjelokupnu radio-korespondenciju koja se vodi između Vrhovnog štaba NOV i POJ i jedinica NOVJ, pa je prišao izradi komplikovanijih šifara koje je specijalnim kuririma dostavljao operativnim štabovima NOVJ (vid. nap. 152).

³³² Druga proleterska brigada nalazila se do tada u sastavu 2. proleterske divizije, a divizija do 20. avgusta u sastavu Operativne grupe divizija NOVJ. Titovom odlukom od 20. avgusta divizija je stavljena pod komandu Glavnog štaba NOV i PO Srbije, a umjesto nje u sastav Operativne grupe divizija NOVJ ušla je 21. srpska udarna divizija (vid. str. 129). Dan poslije te Titove odluke, 21. avgusta, komandant Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević izvijestio je Vrhovni štab NOV i POJ da su na savjetovanju održanom prije dva dana u sjedištu Štaba Operativne grupe divizija NOVJ komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije Koča Popović i sekretar PKKPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković naglasili da ni jednu svoju diviziju ne mogu izdvojiti sa svog terena a da se ne ospe većina njenog ljudstva, pa su mišljenja da će čak i rokiranje 21. srpske udarne divizije bliže jedinicama Operativne grupe divizija NOVJ izazvati osipanje. U vezi s tim su se na savjetovanju svi složili da komandant Operativne grupe divizija NOVJ predloži Vrhovnom štabu da 2. proleterska brigada uđe u sastav 21. srpske udarne divizije, dok bi se od postojeće tri brigade te divizije, koje ukupno imaju do 1200 boraca, formirale dvije brigade, koje bi se učvrstile uz 2. proletersku ako ona uđe u sastav te divizije. Pored toga, saglasili su se da je i politički nužno da 2. proleterska brigada prođe terenom odakle su njeni prvi borci. Umjesto nje, u sastav 2. proleterske divizije ušla bi jedna od brigada iz neke od ostalih srpskih divizija, koja bi se brzo učvrstila u 2. proleterskoj diviziji. Na osnovu toga je uslijedio prijedlog komandanta Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnanta Peka Dapčevića, i pošto se Tito saglasio s tim prijedlogom i odobrio predloženu izmjenu, dva dana kasnije, 28. avgusta, to je saopštio i Štabu Operativne grupe divizija NOVJ (vid. str. 241).

³³³ Tito je to zaključio na osnovu tri uzastopna izvještaja Glavnog štaba NOV i PO Srbije — od 23, 24. i 25. avgusta. U prva dva je javljeno Vrhovnom štabu NOV i POJ da će se popuna Operativne grupe divizija NOVJ obaviti na taj način što će se ljudstvo, pošto iz srpskih divizija još nije prispjelo, čim stigne uputiti za Operativnom grupom divizija NOVJ u pravcu njenog daljeg nastupanja, a u trećem izvještaju se saopštava da k Operativnoj grupi divizija NOVJ, kao popuna, kreće ljudstvo iz dvije brigade 24. srpske NO divizije. Nakon ovog Titovog upozorenja uslijedio je 26. avgusta novi izvještaj Glavnog štaba. U njemu se javlja da je za popunu Operativne grupe divizija NOVJ 23. avgusta sa sektora Sokobanje krenulo 300 boraca iz 23. srpske divizije, iz Puste reke kreće 26. avgusta 300 boraca iz 24. srpske divizije i još 100 boraca prispjelih iz Beograda i Pirota, iz 22. srpske NO divizije je na putu 300 boraca koji su prispjeli blizu Oruglice, a s njima ide i jedan bataljon iz 25. srpske NO divizije za popunu Operativne grupe divizija NOVJ. Glavni štab naglašava da će svo to ljudstvo za četiri dana ući u sastav Operativne grupe divizija NOVJ.

³³⁴ Tito misli na odlazak Operativne grupe divizija NOVJ s limskog mostobrana (istočno od Berana) prema južnoj Srbiji krajem jula 1944, kada je Grupa imala preko 7000 boraca.

³³⁵ Glavni štab NOV i PO Srbije je u dva navrata (23. i 24. avgusta) iznio svoje mišljenje Vrhovnom štabu NOV i POJ da bi Operativna grupa divizija NOVJ trebalo da što prije krene na izvršenje svog narednog zadatka, jer bi se time preduprijedili koncentrični napadi neprijatelja na nju.

³³⁶ Riječ je o Titovoj direktivi od 19. avgusta (vid. str. 114—118).

³³⁷ General-major Anatolij Petrovič Gorškov je tada bio šef Sovjetske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije.

³³⁸ Tito ima u vidu prijedlog Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 24. avgusta da se za komandanta i političkog komesara korpusa na sektoru istočne Srbije (tj. 14. korpusa) postave pukovnik Milutin Morača i potpukovnik Ilija Materić, koman-

dant i politički komesar 5. krajiške udarne divizije NOVJ, a da se za komandanta i političkog komesara korpusa na ibarsko-moravskom pravcu (tj. 13. korpusa) postavio pukovnik Ljubo Vučković, dotadašnji komandant 2. proleterske divizije, i potpukovnik Dragoslav Mutapović, politički komesar 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

³³⁹ Riječ je o direktivi upućenoj Glavnom štabu NOV i PO Srbije 19. avgusta (vid. str. 114—118).

³⁴⁰ Vrhovni štab NOV i POJ je od 10. jula do sredine avgusta 1944. uputio na raspolaganje Glavnom štabu NOV i PO Srbije oko 200 vojnih i političkih starješina, a 21. avgusta javio mu je da mu zajedno sa zamjenikom komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije pukovnikom Ljubodragom Đurićem, koji se iz Vrhovnog štaba vraćao s referisanja, upućuje pet brigadnih i tri divizijska komandanta, jedan kompletni divizijski politodjel i više drugih vojnih i političkih rukovodilaca.

³⁴¹ Stojan Pribičević, američki novinar jugoslovenskog porijekla, došao je krajem avgusta 1944. u Srbiju, zajedno s brigadirom Ficrojem Makleynom, šefom Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Pribičević je kao predstavnik cjelokupne američke štampe krajem aprila 1944. došao u Bari, a odatle se 1. maja prebacio u Drvar, gdje se tada nalazilo sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ. Kad se Vrhovni štab, nakon njemačkog desanta na Drvar, prebacio na Vis, i Pribičević je tamo došao. U svojim izvještajima nastojao je da realistički prikazuje razvoj događaja u Jugoslaviji.

³⁴² Istarska divizija bila je tada u formiranju. O tome je Glavni štab NOV i PO Hrvatske poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ 23. avgusta i obavijestio ga da će se njen štab popuniti rukovodećim komandnim kadrom Operativnog štaba NOV i PO za Istru, u kojem je komandant bio Savo Vukelić, a politički komesar Joža Skočilić. Istovremeno je Glavni štab zamolio da se odredi formacijska brojčana oznaka te divizije. S tim u vezi uslijedili su ovi Titovi nalozi.

Formiranje, pak, divizije završeno je 29. avgusta. U njen sastav su ušle 1. istarska NO brigada »Vladimir Gortan«, 2. i 3. istarska NO brigada, a nešto kasnije i sva tri istarska partizanska odreda — 1. odred »Učka«, Pulska i 3. bužetsko-porečki odred.

³⁴³ U vezi s ovim Titovim zahtjevom odgovorio je 28. avgusta delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije general-major Svetozar Vukmanović Tempo. On je naveo sektore borbenih dejstava pojedinačno za svaku makedonsku brigadu, kojih je tada bilo deset, a takođe i za 1. kosovsko-metohijsku udarnu brigadu.

³⁴⁴ Tito je i 27. avgusta postavio slično pitanje, tražeći istovremeno potpuniju informaciju o situaciji u Makedoniji (vid. str. 236), pa mu je i na to pitanje odgovorio Svetozar Vukmanović 28. avgusta (vid. nap. 224).

³⁴⁵ Za određivanje formacijskih brojčanih oznaka dvijema makedonskim divizijama, koje su bile u formiranju, obratio se Glavni štab NOV i PO Makedonije 24. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ. Jedna od tih divizija već je bila 25. avgusta formirana od 2. udarne, 9. i 10. makedonske NO brigade, i postala 41. makedonska NO divizija, dok je 42. makedonska NO divizija formirana 7. septembra 1944. od 3. 8. i 12. makedonske NO brigade.

³⁴⁶ Ovdje je riječ o bataljonu od oko 150 bugarskih partizana koji je uputio štab Operativne grupe divizija NOVJ zajedno sa šerjom Atanasovom Viktorom, članom CKBRP. Oni su prispjeli 21. avgusta u sjedište Glavnog štaba NOV i PO Srbije, a odatle su pošli 26. avgusta i kretali se pravcem koji je odredio Glavni štab NOV i PO Makedonije k Vranjskom partizanskom odredu, da bi u komandi Vranjskog područja, koja se tada nalazila u selu Bogoševcu, dobili kurire koji će ih povezati s bugarskom partizanskom brigadom »Georgi Dimitrov«. Za uputstvo kako treba postupiti s tim bataljonom, vjerovatno se Titu obratio Svetozar Vukmanović Tempo.

³⁴⁷ U vezi s ovim Titovim nalogom Glavni štab NOV i PO Makedonije je 27. avgusta odgovorio da je radiogram nejasno primljen, naročito za signale sa zemlje, pa je zamolio da se ponovi. Nejasni dio radiograma nije tada ponovljen (to je traženo i 30. avgusta), ali je Glavni štab 28. avgusta saopštio da ruski (sovjetski) ratni materijal treba bacati u selo Pelince na koti (visinskoj tački) 526 m s koordinatama X = 139, Y = 320.

³⁴⁸ Glavni štab NOV i PO Makedonije je 27. avgusta odgovorio da se kurir-padobranac može spustiti u selo Staračka Kula.

³⁴⁹ Poslije istupanja Rumunije iz hitlerovske koalicije 24. avgusta, Glavni štab NOV i PO Vojvodine je dan kasnije, 25. avgusta, uputio radiogram Vrhovnom štabu NOV i POJ u kojem je rečeno slijedeće:

»U vezi sa situacijom u Rumuniji mišljenja smo da će sve to povoljno uticati na razvoj pokreta u Banatu.

Nameravamo u Banat poslati jedan naš bataljon s ciljem da s tamošnjim odredima vrši mobilizaciju, likvidira počet[ne] Dražine grupe itd.

U Rumuniji mogli bi imati svoje baze za snabdevanje, za smeštaj ranjenika itd. Preko Rumunije mogla bi se org[anizovati] pomoć za jedinice u Banatu.

U vezi s događajima u Rumuniji i naših zadataka u Banatu, molimo vaše hitno mišljenje«. (A-VII, k. 215, reg. br. 20—3/3.)

Kao što se vidi, Tito se složio s ovim prijedlogom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Tada je u Banatu postojala Banatska operativna zona, pod čijom su se komandom nalazili četiri partizanska odreda: dva južnobanatska i dva sjevernobanatska, ukupne jačine oko 200 boraca, dok su u oko 100 sela funkcionisali organi narodne vlasti i u mnogim naseljima bile formirane nove organizacije KPJ, te je tada u Banatu bilo preko 200 članova KPJ, 6 sreskih komiteta i 2 okružna komiteta KPJ. U duhu ove Titove direktive, Glavni štab je krajem avgusta naredio da se u Banat uputi 4. bataljon 6. vojvođanske udarne brigade.

³⁵⁰ U Bačkoj su Nijemci bili nasilno mobilisali i otjerali na prinudni rad u Njemačku skoro sve za rad sposobne muškarce, a djelimično i mlade žene, pa u mnogim selima nije bilo omladine. To je otežavalo rad Bačko-baranjske operativne zone, pod čijom se neposrednom komandom nalazilo pet partizanskih odreda (Bačko-palanački, Šajkaški, Subotički, Novosadski i Somborski), formirani naredbom Štaba Bačko-baranjske operativne zone od 23. avgusta 1944.

³⁵¹ U Rumuniji su progresivne snage na čelu s Komunističkom partijom Rumunije 23. avgusta podigle oružani ustanak u Bukureštu, a rumunski kralj Mihailo, prinuđen nastalom situacijom, uhapsio je fašističku vladu na čelu s njenim diktatorom maršalom Jonom Antoneskuom i formirao novu vladu, koja je 24. avgusta objavila rat hitlerovskoj Njemačkoj i nastavila započete borbe protiv njemačkih trupa u Rumuniji. Istovremeno su jedinice 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u istočnom dijelu Rumunije završavale jaško-kišinjevsku operaciju, u kojoj je razbijena njemačka Grupa armija »Južna Ukrajina«, poslije čega su se rumunske oružane snage priključile Crvenoj armiji.

³⁵² Komandant Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević javio je 25. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ da se počev s 25. avgustom očekuje isporuka ratnog materijala u mjestu Brusu. Istovremeno je saopštio koordinate toga mjesta, naveo šta sve treba doturiti i zamolio da mu Vrhovni štab hitno javi znake za raspoznavanje (signale zemlja—vazduh).

³⁵³ Tito je istog dana (26. avgusta) naredio Glavnom štabu NOV i PO Srbije da preko Gorškova organizuje snabdijevanje Operativne grupe divizija NOVJ (vid. str. 198. i nap. 337).

³⁵⁴ Misli se na 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« koja je pod komandom pukovnika Đoka Jovanića, komandanta, i potpukovnika Dragoslava Mutapovića, političkog komesara, razbijajući manje dijelove njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« priješla rijeku Taru kod Barnog Dola 25. avgusta i nastupala prema Zlatiboru da bi ušla u sastav svog matičnog 1. proleterskog korpusa.

³⁵⁵ Štab 1. proleterskog korpusa je 27. avgusta odgovorio Vrhovnom štabu NOV i POJ da ima radio-vezu sa Štabom 6. ličke divizije i naznačio koji joj pravac kretanja predlaže Štab 1. proleterske divizije. Tito nije imao primjedbe na taj predlog (vid. str. 234).

³⁵⁶ Riječ je o Titovoj direktivi od 25. avgusta. Objavljuje se na str. 188.

³⁵⁷ Štab 1. proleterskog korpusa je 25. avgusta javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da još uvijek nijesu uslijedile britanske isporuke naoružanja i municije, a zatim je izvijestio koja mu je količina municije hitno potrebna i tom prilikom tražio i protivtenkovske topove.

³⁵⁸ Štab 2. korpusa je 23. avgusta radiogramom izložio Vrhovnom štabu NOV i POJ plan borbenih dejstava svojih jedinica. Naglasio je da 3. crnogorska udarna divizija ima zadatak da razbije četnike nastupajući u pravcu dolina rijeka Tare i Lima; da Primorska operativna grupa ima zadatak da jednom brigadom vodi borbe na prostoru Nikšić—Golija, a drugom brigadom i partizanskim odredima na komunikaciji Nikšić—Viluse—Bileća i na prostoru Katunske nahije; da 29. hercegovačka udarna divizija ima zadatak da sa dvije brigade napada u zahvatu komunikacije Bileća—Gacko, s jednom brigadom da vodi borbe u oblasti Nevesinja, a s jednom brigadom i partizanskim odredima da dejstvuje u južnoj Hercegovini. S takvim planom se Tito ovom prilikom saglasio.

³⁵⁹ Tito je ovo zaključio na osnovu radiogramskih izvještaja primljenih od Štaba 2. korpusa NOVJ 23. avgusta i od Štaba 1. proleterske divizije primljenih 25. avgusta. Međutim, njemačke jedinice tada nisu bile u prolazu, već su dovršavale operaciju »Ribecal«.

³⁶⁰ U toku operacije »Ribecal« Nijemci su zauzeli i razorili aerodrome kod Berana i kod sela Njegovođe, a 23. avgusta i letilište kod sela Donjih Brezana.

³⁶¹ Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla«, čiji je komandant tada bio pukovnik Đoko Jovanić prešla je rijeku Taru kod sela Barnog Dola 25. avgusta.

³⁶² Dvanaesti korpus NOVJ, čiji je komandant tada bio general-major Danilo Lekić, nalazio se na prostoru Borača.

³⁶³ Potpukovnik Žarko Vidović je bio komandant 37. sandžačke udarne divizije, i na tu diviziju Tito ovdje misli. Ona je u to vrijeme dijelom snaga štitila pozadinu i bokove 1. proleterskog korpusa NOVJ, a dijelom snaga učestvovala u borbama zajedno s 1. proleterskom divizijom.

³⁶⁴ Dvadesetdeveta hercegovačka udarna divizija nalazila se u sastavu 2. korpusa NOVJ. Međutim, Tito i Vrhovni štab NOV i POJ su procijenili da s otpočinjanjem borbi za konačno oslobođenje istočnog dijela Jugoslavije oblast Hercegovine poprima operativno-strategijski značaj, s obzirom na ispoljenu težnju određenih zapadno-savezničkih krugova da u tu oblast privuku četničke snage, da ih podstaknu na simboličnu aktivnost protiv Nijemaca i da im to posluži kao osnova za dalje uplitanje u unutrašnje političke odnose Jugoslavije, pod izgovorom pružanja podrške »i drugim snagama otpora protiv Nijemaca«. Stoga je Tito htio da ima neposredniji uvid u razvoj tamošnje situacije.

³⁶⁵ Štab 3. korpusa NOVJ izvijestio je 27. avgusta da 27. istočnobosanska udarna divizija ima tri brigade (u njenom sastavu su bile 19. birčanska, 16. muslimanska i 20. romanijska udarna brigada), od kojih svaka ima po 400—500 boraca; da 38. srednjobosanska udarna divizija ima dvije brigade (ona je u to vrijeme u svom sastavu imala 17. majevičku i 18. istočnobosansku udarnu brigadu) s po 600—650 boraca i da 11. krajiška udarna divizija takođe ima dvije brigade (5. kozarsko-krajišku i 12. krajišku udarnu) od kojih jedna ima 800, a druga 1100 boraca, i da je ojačana jednim bataljonom 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i Mačvanskim partizanskim odredom, a da se na operativnom prostoru korpusa nalaze još četiri partizanska odreda: Srebrenički, Tuzlanski, Kladanjski i Majevički, ukupne jačine 300 boraca. Malobrojnost svojih jedinica Štab korpusa je obrazložio time što se već šest mjeseci uzastopno nastavljaju neprijateljske ofanzive, i time što je neprijatelj zaposio mobilizacijska područja i sprovodi teror nad stanovništvom.

³⁶⁶ U vezi s ovim Titovim zahtjevom Štab 3. korpusa NOVJ je 28. avgusta predložio da se ta divizija najprije snabdje odjećom i obućom, pa da se onda, ojačana 3. bataljonom »Mirko Štulić« 3. ličke proleterske brigade i Mačvanskim partizanskim odredom, uputi kao jedna grupa, a druga grupa da bude sastavljena od dvije brigade pod komandom potpukovnika Pere Kosorića (tada komandanta 27. istočnobosanske udarne divizije) i da se obje grupe upute preko rijeke Drine u zapadnu Srbiju, a s njima i Štab 3. korpusa. Tito se, međutim, s ovim prijedlogom nije složio, već je 4. septembra 1944. naredio da se u zapadnu Srbiju uputi samo 11. krajiška udarna divizija s ojačanjima.

³⁶⁷ Štab 3. korpusa NOVJ odgovorio je na ovo Titovo naređenje istog dana (26. avgusta) radiogramom u kome je javio da je to mjesto selo Dukići, kod Šekovića.

³⁶⁸ Tim pravcem su se vraćali samo dijelovi iz sastava njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa i četnici (takozvani »Gvozdeni puk« pod komandom Pavla Đurišića).

³⁶⁹ Taj podatak je bio netačan. Najvjerovatnije to je bila neprijateljeva dezinformacija.

³⁷⁰ Ova Titova direktiva je uslijedila na osnovu više izvještaja koje je Štab 12. korpusa NOVJ uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ 25. avgusta u kojima je iznio kretanje korpusa od 21. do 25. avgusta.

³⁷¹ U vrijeme primanja ove Titove direktive jedinice 12. korpusa nalazile su se na prostoru Borča, gdje nisu bile ugrožene nikakvim neprijateljevim dejstvima, jer je operacija »Ribecal« već bila okončana, a njemačke snage angažovane u njoj veoma žurno su se povlačile najvećim dijelom u pravcu Beograda i istočne Srbije. Stoga nije došlo do dekoncentracije divizija 12. korpusa radi zabacivanja iza neprijateljevog obruča.

³⁷² Prema izvještaju Štaba Baze NOVJ u Italiji od 28. avgusta transportni avioni nisu polijetali 26. avgusta, jer je toga dana obavljan njihov tehnički pregled.

³⁷³ U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab Baze NOVJ u Italiji izvjestio je 28. avgusta da se 26. avgusta obavljao tehnički pregled aviona i da su Titovi radiogrami prekasno primljeni, pa nije bilo moguće toga dana slati pošiljke.

³⁷⁴ Štab Baze NOVJ u Italiji je postupio po ovom Titovom naređenju i 28. avgusta izvjestio da je prethodnog dana, 27. avgusta, 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« upućeno 4014 kg hrane, a za 28. avgust je predviđeno da joj isporuke nose dva aviona.

³⁷⁵ Komandant Baze NOVJ u Italiji general-major Branko Poljanac izvjestio je 27. avgusta da je Štab Baze uspostavio radio-vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ, štabovima 1. proleterskog, 2, 5. i 8. korpusa NOVJ, i sa Štabom Mornarice NOVJ, da se slabo čuju radio-stanice glavnih štabova NOV i PO Hrvatske i Vojvodine, a uopšte se ne čuju radio-stanice glavnih štabova NOV i PO Srbije i Makedonije, niti štabova 3. i 12. korpusa NOVJ. Poljanac je dalje izvjestio da su poslate šifre za Glavni štab NOV i PO Slovenije, za štab Operativne grupe divizija NOVJ i za Štab 6. korpusa NOVJ, ali s njima još nije uspostavljena radio-veza, dok se za Štab 10. korpusa NOVJ šifra šalje 27. avgusta.

³⁷⁶ Taj zadatak je Tito istog dana (26. avgusta) uputio preko Štaba 1. proleterskog korpusa Štabu 1. proleterske divizije, čiji je komandant bio pukovnik Vaso Jovanović (vid. str. 208).

³⁷⁷ Titova direktiva uslijedila je u vezi s izvještajem Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 26. avgusta, u kojem javlja da je Glavni štab svjestan brzine kojom se odvijaju događaji, ali da za tako kratko vrijeme u kojem on u novom sastavu djeluje nije mogao otkloniti svu zatečenu zaostalost jedinica NOVJ i zatečenog stanja.

³⁷⁸ Glavni štab NOV i PO Srbije izvjestio je 30. avgusta da svoje osnovne snage upućuje na izvršenje glavnog zadatka koji se sastoji u prodiranju do Dunava i što bliže Beogradu i u razbijanju četnika.

³⁷⁹ Tito misli na jedinice 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije koje su krajem avgusta 1944. širokim frontom nastupale prema istočnoj granici Jugoslavije.

³⁸⁰ Glavni štab NOV i PO Srbije izvijestio je 30. avgusta da novostvorenu situaciju karakterišu slijedeći elementi: prvo, to što Nijemci pomažu četnicima i nedićevcima da zaposjednu centre koje su držale bugarske okupacione snage; drugo, da su uporedo s tim četnici i nedićevci napali Operativnu grupu divizija s namjerom da spriječe njen upad na teritoriju sjeverno od Zapadne Morave; treće, da su u svemu najaktivniji četnici koje Nijemci pomažu kao glavnu snagu koja se suprotstavlja NOVJ, pri čemu je Draža Mihailović sklopio sporazum s Nijemcima po kojem četnici neće napadati Nijemce ako im ovi omoguće preuzimanje vlasti i, četvrto, bugarska vojska se odupire oružjem Nijemcima, četnicima i nedićevcima samo tamo gdje biva od njih napadnuta i osjeća se uglavnom nenačeta, nastojeći da sa što manje potresa i sukoba izađe iz rata, pri čemu u njenim vrhovima preovlađuje težnja da, povlačeći se, garnizone ne ustupi NOVJ već drugim formacijama.

³⁸¹ O pokretima njemačkih i bugarskih jedinica Glavni štab NOV i PO Srbije poslao je Vrhovnom štabu NOV i POJ nekoliko informacija. Iz njih se vidi da je iz Leskovca najprije pošlo 600 njemačkih šćupolicajaca za Zaječar, a zatim 6 kamiona njemačkih vojnika i 12 tenkova k Nišu; istovremeno su iz Leskovca pošli za Niš tri voza bugarskih vojnika, dok je sjeverno od Leskovca jedna bugarska kolona u pokretu, a na komunikaciji Leskovac—Prokuplje nalaze se jake bugarske snage i patroliraju jedan blindirani voz i 6 njemačkih tenkova; da su u Prokuplje prispjela dva motorizovana bataljona iz sastava njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«; da se na položajima južno od Kruševca nalaze dva bugarska puka, kojima je kao pojačanje prispjelo 1000 vojnika iz Užica, i da se tamo nalaze dva njemačka bataljona s 20 tenkova, da je noću 29/30. i 30. avgusta danju prolazila njemačka motorizacija pravcem Niš—Aleksinac, a iz Niša da je 1000 bugarskih vojnika s komorom pošlo za Skoplje; da se na stotine njemačkih kamiona, bornih kola i tenkova s materijalom i vojskom izvlači iz Bugarske, preko Pirota i Niša, i idu na sjever, a bugarska vojska ne samo što ih ne ometa, nego ih štiti od napada jedinica NOVJ.

³⁸² Komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnant Koča Popović odgovorio je 30. avgusta slijedećim radiogramom:

»Naš predlog jeste:

Prvo. Razbijanje neprijateljske grupacije koja napada Peka [Dapčevića — Operativnu grupu divizija NOVJ] i time omogućiti širok upad u zap[adnu] Srbiju i Šumadiju.

Drugo. Uporedo s tim, ne čekajući ishod ove borbe, ubaciti lake udarne delove k Šumadiji, Beogradu i Dunavu.

Treće. Ovladati u kratkom roku, po mogućnosti uz aktiviranje Bugara, centrima koje su do sada [oni] držali, radi onemogućavanja četničkog utvrđenja i mobilizacije i oslobođenja što više naših snaga za glavni zadatak koji vi imate u vidu.

Četvrto. Ubaciti odmah što više snaga [NOVJ] spolja u Srbiju.

Koča«. (A-VII, k. 184, reg. br. 36—22/1, 36—23/1.)

³⁸³ Na taj sektor je Glavni štab NOV i PO Srbije uputio zamjenika komandanta Glavnog štaba pukovnika Ljubodraga Đurića.

³⁸⁴ Na ova Titova pitanja odgovorio je 28. avgusta delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije general-major Svetozar Vukmanović Tempo slijedećim radiogramima:

»U slučaju povlačenja bugarskih trupa mi smatramo da ćemo brzo ovladati svim glavnim gradovima. Nemačke snage kreću se u pravcu Kačanika iz Grčke i Albanije.

Bugarski okupatori s teškom mukom se razdvajaju od Makedonije. Njihova vojska se koncentriše u Kumanovo. Kod njihovih jedinica duž pruge od Ristovca do Kumanova osjeća se previranje. Stupili smo u kontakt s njima.

Albanci [balisti] su u priličnoj mjeri razbijeni na sektoru Debar—Struga—Kičevo. Na sektoru Gostivar—Tetovo postoji njihova vrlo jaka grupacija. Na sektoru Preševo—Kačanik su organizovani u kontraške čete.

Tempo«. (A-VII, k. 234, reg. br. 20—29/1, radiogrami br. 8, 9, 10, od 28. avgusta 1944.)

³⁸⁵ Riječ je o 1. proleterskoj diviziji NOVJ koja je od 24. do 27. avgusta vodila borbe za Palisad na Zlatiboru, koji su branila dva bugarska bataljona i pretvorila ga u jako uporište. Tom prilikom je 1. proleterska divizija pretrpjela osjetne gubitke (vid. nap. 321). Bugarska posada je napustila to uporište 27. avgusta tek nakon 800 poginulih i 120 zarobljenih. Ostatak se povukao u Užice, a 13. proleterska brigada »Rade Končar« je ušla u Palisad.

³⁸⁶ Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« uspjela je da se preko Sandžaka probije na Zlatibor i u rejonu sela Dobroselice (kod Čajetine) je 31. avgusta ponovo ušla u sastav svog matičnog 1. proleterskog korpusa NOVJ, poslije tri mjeseca odvojenih dejstava.

³⁸⁷ Štab 1. proleterskog korpusa postupio je po ovom Titovom naredjenju i 6. ličkoj proleterskoj diviziji svakodnevno slao potrebna uputstva i obavještenja, usmjeravajući njeno kretanje do dolaska na prostor sela Borove Glave i Dobroselice noću između 31. avgusta i 1. septembra 1944.

³⁸⁸ Pukovnik Mitar Vujović je istoga dana — 27. avgusta u 17,20^h izvijestio da je noću 23/24. avgusta poslata hrana 2. korpusu s 12 aviona, od kojih je jedan bio neuspješan (nije isporučio hranu), 12. korpusu s 9 aviona, od kojih su 7 bili neuspješni i 6. ličkoj diviziji s 4 aviona, koji su svi bili neuspješni. Istovremeno je Vujović izvijestio da će se u toku noći 27/28. avgusta uputiti hrana 2. korpusu s 3 aviona, 12. korpusu s 5 aviona, a 6. ličkoj diviziji »Nikola Tesla« s 2 aviona.

Dan kasnije, 28. avgusta, Vujović je uputio Titu dopunski izvještaj, u kojem je javio da je 25. avgusta 12. korpusu isporučeno 8064 kg hrane i isto toliko 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«, da 26. avgusta nije bilo polijetanja aviona, a 27. avgusta je 12. korpusu ponovo isporučeno 8064 kg hrane, a 6. ličkoj diviziji 4014 kg hrane, dok je za noć 28/29. avgust predviđeno da 12. korpusu hranu nose 5 aviona, a diviziji 2 aviona.

³⁸⁹ Noću 27/28. avgusta upućena su tri aviona. Štab 1. proleterskog korpusa je 28. avgusta javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je isporuka bila s vrlo velike visine, što otežava pronalazak paketa.

³⁹⁰ Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim je Sreten Žujović Crni 26. avgusta pitao Tita da li dozvoljava da i Milentije Popović pođe s njim u Srbiju. Međutim, 28. avgusta uveče sa Žujovićem je otputovala grupa vojnih i političkih rukovodilaca za tamošnje jedinice, a takođe i šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadir Ficroj Maklejn, a Milentije Popović je ostao oš nekoliko dana u Bari u. U vezi s tim Tito je 31. avgusta uputio slijedeći radiogram Štabu Baze NOVJ u Italiji:

»Milentije može ići za Srbiju. Kada će otputovati — neka sam odluči«. (A-VII, k. 27, reg. br. 5—4/9.)

³⁹¹ Načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnik Mitar Vujović obratio se 19. avgusta Titu slijedećim radiogramom:

»Saveznici traže plan bacanja pošiljaka za mjesec septembar do kraja ovog mjeseca. Hitne stvari uzimaće u obzir i utoliko mijenjati plan bacanja. Nisu željeli diskutovati o bacanju onim jedinicama kod kojih nemaju svojih organa. Navodno, ovo je raspravljeno za vrijeme Vašeg boravka u Italiji. Sokolovski avioni bacaju materijal po našem planu, koji se mora dostaviti Englezima na 48 sati ranije«. (A-VII, k. 2125, reg. br. 1—57/10.)

³⁹² Više u vezi s tim prijedlogom Štaba 1. proleterske divizije NOVJ, čiji je komandant tada bio pukovnik Vaso Jovanović, vid u nap. 355.

³⁹³ Riječ je o 2. puku »Brandenburg« njemačke divizije »Brandenburg«. On je u njemačkoj ofanzivnoj operaciji »Ribecal« učestvovao na pravcu Nova Varoš—Prijeplje—Pljevlja.

³⁹⁴ Dvanaesti korpus NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, nalazio se od 25. do 29. avgusta u Borču. Tu je izvršeno sređivanje korpusa i popuna ratnim materijalom.

³⁹⁵ Tito obavještava Edvarda Kardelja da zapadni Saveznici nemaju namjeru da se iskrcaju u Istri. Naime, Tito je za vrijeme svog boravka u Italiji od 6. do 15. avgusta 1944. bio obaviješten od najmjerodavnijih britanskih ličnosti (Vinstona Čerčila i Henrija Majtlanda Vilsona) da Saveznicima za takvu jednu operaciju ne stoje na raspolaganju odgovarajuće snage. Takođe je i iz razgovora vođenih sa šefom Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ došao do zaključka da se Saveznici neće iskrcavati u Istri.

³⁹⁶ Tito ovdje misli na one odluke sa sastanaka NKOJ-a, održanog na Visu 16. avgusta, koje se odnose na dalje učvršćenje NOP-a u Istri i Slovenačkom primorju.

³⁹⁷ Edvard Kardelj je 31. avgusta 1944. odgovorio radiogramom slijedeće sadržine:

»Tvoje saopštenje nas je razveselilo. Mi smo svejedno poduzeli sve mere. Poslali [smo] tamo Mihu [Marinka] i ostale kadrove. Politički položaj u Primorju odličan [je]. Isto [tako i] u ostaloj Sloveniji. Hiljade hoće u partizane. Sada [ima] 12 000 novih nenaoružanih u vojsci. Mora se bremsati dalja mobilizacija, jer toliki broj nenaoružanih slabi udarnost vojske. Učini sve što možeš da se ovamo šalje oružje, jer bez njega ne mogu [štabovi] iskoristiti sadašnje stanje.

Ja sam se malo razboleo«. (A-VII, k. 60/c, f. 1.)

³⁹⁸ Ova Titova direktiva uslijedila je kao odgovor na radiogram general-lajtnanta Velimira Terzića, u kojem je Terzić 25. avgusta molio da se u SSSR što prije upute borci koji su služili u motorizovanim jedinicama, ili su šoferi, radi obuke na tenkovima da bi se formirala 2. tenkovska brigada NOVJ. (Više u vezi s tim vid. u nap. 11.)

³⁹⁹ Riječ je o radiogramu general-lajtnanta Velimira Terzića, od 25. avgusta koji glasi:

»U vezi s razvojem situacije u Rumuniji i brzim nastupanjem Crvene armije, vrlo je važno da se naše jače snage u Srbiji približe Dunavu i Beogradu.

Takođe je osobito važno aktivirati partizanske snage u Banatu i Bačkoj«. (A-VII, k. 57—4, reg. br. 1—111/1.)

Terzić je poslao citirani radiogram u vrijeme kada su u Rumuniji trupe 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije završile s uništavanjem i zarobljavanjem krupnih formacija njemačke Grupe »Južna Ukrajina« u jaško-kišinjevskoj operaciji, a u Bukureštu progresivne snage na čelu s Komunističkom partijom Rumunije pokrenule oružani ustanak, preuzele vlast i objavile rat nacističkoj Njemačkoj.

⁴⁰⁰ U vezi s ovim Titovim zahtjevom, Terzić je 29. avgusta obavijestio Tita da je to njegovo lično mišljenje koje je stekao na osnovu procjene situacije, pri čemu je detaljno obrazložio kako je došao do svojih zaključaka, završavajući radiogram slijedećim riječima: »O važnosti sektora Banat—Beograd—Dunav bilo je govora sa sovjetskim ljudima«. (Zbornik NOR-a, tom II, knj. 13, str. 851.)

⁴⁰¹ Ovo je Titov odgovor Dimitru Vlahovu, koji je 22. avgusta šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću predao radiogram za Tita, a Terzić ga dan kasnije prosljedio Titu. U tom radiogramu Vlahov obavještava Tita da je 21. avgusta turska telegrafaska agencija u Ankari, prema podacima koji su mu dati iz sovjetskog Informacionog biroa, objavila vijest prema kojoj G. Kulišev, koji je prijatelj Dimitra Vlahova, odlazi, ili je već otišao kod maršala Tita. Vlahov ističe da on s dotičnim G. Kuliševim nikad nije bio ni u kakvom prijateljstvu, da je taj Kulišev prije 40 godina bio njegov đak u solunskoj gimnaziji, ali je i tada bio reakcionar, bugarski šovinista (iako Makedonac) i da je dobar prijatelj s nizom terorista iz VMRO (čija imena navodi), a od 1928. do 1930. prisan s bugarskim ministrom inostranih poslova Burovim. Vlahov zatim upozorava da, ukoliko su podaci turske agencije o putu G. Kuliševa k Titu tačni, onda su mu ili postojeća bugarska vlada ili bugarski regenti povjerili neku zvaničnu misiju, ili mu je, pak, povjereno izvođenje nekog terorističkog zadatka, te stoga treba biti vrlo oprezan i nikako ga ne puštati da dođe u blizinu maršala Tita.

⁴⁰² Davorjanka Paunović Zdenka je bila daktilograf u Vrhovnom štabu NOV i POJ. Kao plućni bolesnik je 13. jula 1944. upućena na liječenje u Sovjetski Savez. Smještena je u sanatorijum »Arhangeljskoje«. Odatle je 27. avgusta uputila preko Vojne misije NOVJ u SSSR-u slijedeći radiogram Titu: »Molim javite šta mislite o mom povratku u Jugoslaviju?« U vezi s tim je i uslijedio ovaj Titov odgovor.

⁴⁰³ Stanoje Simić je 10. marta 1944. podnio ostavku na položaj ambasadora izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije u Moskvi, prišao NOP-u Jugoslavije i stavio se na raspolaganje NKOJ-u. U vezi s njim je Moša Pijade, koji se tada kao politički predstavnik NOP-a nalazio u Moskvi, 28. avgusta uputio Titu radiogram u kojem je naglasio da je hitno potrebno zvanično potvrditi postavljanje Simića za ambasadora u Moskvi.

⁴⁰⁴ Tito je 7. jula 1944. dao uputstvo operativnim štabovima NOVJ, uključujući i Glavni štab NOV i PO Slovenije, kako treba pisati dnevne borbene izvještaje i koje podatke treba da sadrže. To uputstvo je objavljeno u 21. tomu *Sabranih djela*.

⁴⁰⁵ Druga proleterska brigada bila je u sastavu 2. proleterske divizije. Prijedlog za njeno prebacivanje u sastav 21. srpske udarne divizije i obrazloženje toga prijedloga uputio je general-lajtnant Peko Dapčević Vrhovnom štabu NOV i POJ 21. avgusta. Više o tome je rečeno u nap. 332.

⁴⁰⁶ Operativna grupa divizija NOVJ sa svoje tri udarne divizije (5. krajiškom, 17. istočnobosanskom i 21. srpskom) nalazila se u to vrijeme na prostoru Brusa, Aleksandrovcva i Kruševca, tj. u Župi i Rasini. Ona je tek 6. septembra prešla rijeku Ibar i, preko jugozapadne Srbije, uputila se prema planini Rudniku i k Šumadiji.

⁴⁰⁷ Pukovnik Vaso Jovanović bio je komandant 1. proleterske divizije, a potpukovnik Žarko Vidović komandant 37. sandžačke udarne divizije. U prenosnom smislu, o tim divizijama je riječ.

⁴⁰⁸ Potpunije o napadu 1. proleterske divizije na bugarsko uporište u Palisadu, na Zlatiboru, govori se u nap. 317, 321. i 385.

⁴⁰⁹ Pukovnik Đoko Jovanić bio je komandant 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i o toj diviziji Tito ovdje govori. Ona se tada probijala preko Sandžaka u pravcu Zlatibora, da bi poslije tromjesečnih dejstava pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ ponovo ušla u sastav svog matičnog 1. proleterskog korpusa NOVJ. Do odvajanja od korpusa došlo je po Titovoj naredbi u vrijeme njemačkog desanta na Drvar, a po njegovim naredbama se divizija iz jugozapadne Bosne probijala preko srednje i istočne Bosne, sjeverozapadnog dijela Crne Gore i zapadnog Sandžaka prema Zlatiboru, gdje je 30. avgusta, kod sela Dobroselice, ušla ponovo u sastav svog korpusa.

⁴¹⁰ Riječ je o Titovoj direktivi od 19. avgusta (vid. str. 114—118). Nju je Štab Operativne grupe divizija NOVJ primio 26. avgusta.

⁴¹¹ Tito je imao u vidu da će 12. korpusu NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, biti potrebno izvjesno vrijeme dok se ne probije preko hercegovačke površi (gdje se tada nalazio) do jugoistočne Bosne i prede rijeku Drinu, da bi dejstvovao preko zapadne Srbije k Posavini.

⁴¹² Raspored i pravce nastupanja svih divizija iz sastava 1. proleterskog korpusa (uključujući u njega i Operativnu grupu divizija NOVJ) predložio je 26. avgusta, general-lajtnant Peko Dapčević Vrhovnom štabu NOV i POJ (vid. nap. 248).

⁴¹³ Komandant Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević je u svom prijedlogu za dalja dejstva svih jedinica koje ulaze u sastav 1. proleterskog korpusa NOVJ, dostavljenom Vrhovnom štabu NOV i POJ 26. avgusta, naglasio da bi bilo riskantno upućivanje samo jedne divizije preko Zapadne Morave, zbog ravnica terena i jakih neprijateljevih garnizona u Kruševcu i Trsteniku (vid. nap. 248).

⁴¹⁴ U prenosnom smislu Tito misli na 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« (komandant je bio pukovnik Đoko Jovanić, a politički komesar potpukovnik Dragoslav Mutapović) i na 37. sandžačku udarnu diviziju (komandant je bio potpukovnik Žarko Vidović, a politički komesar potpukovnik Milo Jovičević).

⁴¹⁵ Na ovo pitanje je Štab 1. proleterskog korpusa 28. avgusta odgovorio da je 25. avgusta od Sjenice za Ivanjicu prolazio veliki broj njemačkih trupa kamionima i pješke i da je njihov dalji pravac k sjeveru. Dan kasnije, 29. avgusta, Štab korpusa je izvijestio da je primijećen živ saobraćaj njemačkih motornih vozila od Čačka do Užica u oba pravca, a manji saobraćaj između Užica i Bajine Bašte, i da u Užicu ima 250 Nijemaca, dok je 31. avgusta Štab korpusa javio da se u zapadnomoravskoj oblasti — Požegi, Užicu, Arilju, Ivanjici i u Bajinoj Bašti nalaze njemački garnizoni, ali da su njihove posade malobrojne.

⁴¹⁶ Štab 1. proleterskog korpusa je 29. avgusta odgovorio da neprijatelj još nije reagovao na prisustvo 1. proleterske divizije. Ona je tada bila orijentisana prema Užicu i željezničkoj pruzi Užice—Vardište. Njena 1. proleterska brigada nalazila se na prostoru sela Semegnjeva i Šljivovice, a 13. hrvatska proleterska brigada »Rade Končar« bila je na prostoru sela Palisada, varošice Čajetine i sela Kneževića i Mačkata, dok se 3. krajiška proleterska brigada nalazila na prostoru sela Sirogojna, Krušćice i Brezova.

⁴¹⁷ Na ovo pitanje je Štab 1. proleterskog korpusa odgovorio 29. avgusta da bugarska 24. divizija, koja se nalazila na sektoru Ivanjica—Požega—Užice—Palisad—Kremna—Višegrad—Bajina Bašta, prikuplja snage i odlazi u pravcu Čačka, da se prilikom odlaska Bugara iz Užica čula borba, na putu ka Požegi i da su četnici navodno razoružali jednu grupu Bugara. Bugare, pak, smjenjuju njemačke jedinice koje dolaze od Ivanjice i od Čačka, dok je u Užice 28. avgusta uveče došlo 500 pripadnika Ljotićevog Srpskog dobrovoljačkog korpusa koji su krenuli u pravcu Čajetine, tj. k položaju 13. hrvatske proleterske brigade »Rade Končar«.

U vezi s četnicima Štab korpusa je izvijestio da su se tri brigade Zlatiborskog četničkog korpusa 28. avgusta, poslije kraće borbe, povukle vjerovatno ka planini Tari.

⁴¹⁸ Na ovo pitanje Štab 1. proleterskog korpusa nije preciznije odgovorio, pa mu je Tito 30. avgusta uputio slijedeći radiogram:

»Hitno odgovorite o radu i pokretima neprijatelja na vašem sektoru«. (A-VII, k. 28, reg. br. 4—2/3.)

⁴¹⁹ General-major Radovan Vukanović je tada bio komandant 2. korpusa NOVJ (njega je Tito toga dana, 28. avgusta, postavio za komandanta toga korpusa, dok je od 25. jula 1944. do tada vršio dužnost komandanta korpusa) i o tome korpusu je u prenosnom smislu riječ. Inače, Kolašin je 27. avgusta oslobodila 5. crnogorska proleterska brigada 3. crnogorske udarne divizije.

⁴²⁰ Ta pretpostavka general-majora Radovana Vukanovića bila je tačna, jer su se 1. brdska i 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« prikupljale radi odlaska u sjeveroistočnu Srbiju, a te dvije divizije su predstavljale glavninu njemačkih snaga angažovanih u dotadašnjoj ofanzivi na Crnu Goru, Sandžak, istočnu Hercegovinu i jugoistočnu Bosnu (operacija »Ribecal«).

⁴²¹ Štab 1. proleterskog korpusa je 28. avgusta prosljedio molbu Štaba 1. proleterske divizije da se pošalju avioni na Braneško polje (sjeverozapadno od Čajetine), gdje od ranije postoji pomoćni aerodrom (veličine 2000 × 200 m), podesan za noćno slijetanje aviona s kojeg bi se evakuisali ranjenici, što bi za manevarsku sposobnost divizije bilo vrlo važno, jer ima 50 teških ranjenika. U vezi s tom molbom uslijedio je ovaj Titov odgovor.

⁴²² Štab 1. proleterskog korpusa naredio je 1. proleterskoj diviziji da približi ranjenike aerodromu, a Tito je 29. avgusta javio Štabu 1. proleterskog korpusa da će ranjenici biti evakuisani noću 30/31. avgusta (vid. str. 268).

⁴²³ General-major Radovan Vukanović je po Titovom nalogu vršio dužnost komandanta 2. korpusa NOVJ, od odlaska general-lajtnanta Peka Dapčevića u svojstvu komandanta Operativne grupe divizija NOVJ k južnoj Srbiji. Vukanović je prije toga bio komandant 3. crnogorske udarne divizije.

⁴²⁴ Pukovnik Savo Burić je, od odlaska Radovana Vukanovića za vršioca dužnosti komandanta 2. korpusa pa do tada, vršio dužnost komandanta 3. crnogorske udarne divizije. Prije toga je bio šef Operativnog odsjeka Štaba 2. korpusa NOVJ.

⁴²⁵ Štab 12. korpusa NOVJ je 28. avgusta javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da će narednog dana (29. avgusta) prebaciti svoje jedinice iz Borča na prostor sela Igri—Jabuka—Čemerno—Izgori, odakle će 31. avgusta krenuti ubrzanim maršem na izvršenje svog glavnog zadatka — prebacivanje preko rijeke Drine i odlazak u zapadnu Srbiju.

⁴²⁶ Mijalko Todorović Plavi je bio politički komesar 1. proleterskog korpusa. Tito je 3. septembra 1944. naredio Štabu 1. proleterskog korpusa da na Drini (kod sela Starog Broda) prihvati 12. korpus NOVJ.

⁴²⁷ Krajem avgusta i u septembru 1944. u Vojvodini, a naročito u Sremu, prijavio se veliki broj omladinaca da stupi u redove NOVJ. Čim je 12. korpus NOVJ prešao rijeku Drinu (5/6. septembra 1944. između Starog Broda i Slapa), Glavni štab NOV i PO Vojvodine uputio je, radi popune njegovih jedinica, oko 2500 boraca iz Srema i 6. vojvodansku udarnu brigadu kako bi ušla u sastav svoje matične 36. vojvodanske udarne divizije. Pored toga, jedinice 12. korpusa popunjene su i s nekoliko hiljada mladih boraca iz zapadne Srbije, koji su najvećim dijelom dobrovoljno stupili u njih. Dva dana poslije oslobođenja Beograda (noću 22/23. oktobra 1944) 12. korpus je prešao preko Save u Srem i tako su se brigade 16. i 36. vojvodanske udarne divizije skoro poslije godinu dana ponovo našle na tlu Vojvodine, ali ovog puta konačno je oslobađajući, zajedno s 11. krajiškom udarnom divizijom (koja je tada takođe bila u sastavu 12. korpusa NOVJ) i drugim divizijama NOVJ.

⁴²⁸ Štab Baze NOVJ u Italiji je 28. avgusta javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da ih je sovjetski pukovnik Stefan Sokolov obavijestio »da avioni iz SSSR-a mogu doći svaki čas«, pa se stoga Štab Baze obratio Vrhovnom štabu pitajući ga da li dolazi u obzir slanje tenkista u SSSR i da li dozvoljava da pripremi 150 ljudi za tu svrhu.

⁴²⁹ Nije pronađen izvještaj Štaba 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Međutim, Tito je istog dana (28. avgusta) dao direktivu 12. korpusu NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić, da krene na izvršenje svog zadatka (pređe Drinu i pođe u zapadnu Srbiju) i upoznao ga kratko s tamošnjom vojno-političkom situacijom (vid. str. 249).

⁴³⁰ Glavni štab NOV i PO Srbije se 29. avgusta obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da urgira kod saveznika za slanje aviona po ranjenike, koji već nekoliko dana u Sokobanji čekaju na evakuaciju za Italiju. Međutim, nema odgovora Glavnog štaba s potpunijim podacima o aerodromu. Vjerovatno ih je šef Sovjetske vojne misije pri Glavnom štabu general-major Anatolij Gorškov uputio Sovjetskoj Bazi u Bariju.

⁴³¹ Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 29. avgusta 1944. koji glasi: »Hitno [su] nam potrebna bar još 2 sposobna radio-telegrafista. Zbog slabih telegrafista još nemamo vezu ni s 22. ni s 25. divizijom. Brzo rukovođenje [je] nemoguće. A mi imamo toliko [radio]-veza, da već radimo s tri [radio]-stanice«. (A-VII, k. 26, reg. br. 6—1/13.)

⁴³² Nije pronađen odgovor Glavnog štaba NOV i PO Srbije, ali se zna da brigade iz sastava 21. udarne, 22, 23, 24. i 25. srpske NO divizije još nisu imale radio-stanice. One će ih dobiti tek krajem septembra 1944. kada je primljena veća pošiljka radio-stanica iz Baze NOVJ u Italiji.

⁴³³ Britanci su za vrijeme drugog svjetskog rata obrazovali ženski vojni korpus, u kojem su se nalazile žene priučene za vozače motornih vozila ili za obavljanje raznih administrativnih poslova u operativnim jedinicama. Na taj način su zamijenjeni muškarci koji su upućeni na front radi popune jedinica.

⁴³⁴ U to vrijeme je šef Anglo-američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske bio major Randolph Čerčil, sin britanskog predsjednika vlade Vinstona Čerčila. Enols je, sigurno, bio šef Anglo-američke vojne misije pri nekom od štabova korpusa, najvjerovatnije pri 10. (zagrebačkom) korpusu NOVJ.

⁴³⁵ Dolazak britanskog poručnika Manleja je Tito najavio 22. avgusta Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. Trebalo je da on ide u Istru (vid. str. 163).

⁴³⁶ Artiljerijski pukovnik Božidar Kraut je odmah po dolasku na Vis određen za nastavnika Artiljerijske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁴³⁷ Formacijski naziv najstarije po rangju njemačke komande na Balkanu, odnosno na Jugoistoku jeste: Oberkommando der Heeresgruppe »F« (Komanda grupe armija »F«). Ta Komanda je ujedno bila i komanda Jugoistoka, a njeno sjedište se nalazilo u Beogradu.

⁴³⁸ Štab Operativne grupe divizija NOVJ i Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ nisu ni poslije ovoga Titovog naloga uspjeli da uspostave međusobnu radio-vezu, pa je stoga njihova dejstva usaglašavao Vrhovni štab sve do 12. septembra 1944, kada je radio-veza uspostavljena.

⁴³⁹ Ovo Titovo naređenje uslijedilo je nakon izvještaja primljenog 29. avgusta u Vrhovnom štabu NOV i POJ od Štaba Operativne grupe divizija NOVJ, u kojem je javljeno da se već tri dana vode odlučne borbe protiv udruženih četničko-nedićevskih snaga na sektoru Aleksandrovcu, sjeveroistočnih padina Kopaonika i Brusa i u dolini Rasine; da se Operativna grupa divizija NOVJ priprema za protivnapad i čim razbije te neprijateljeve snage pristupiće izvršenju svog (ranije dobijenog) slijedećeg strategijskog zadatka.

⁴⁴⁰ Vjerovatno se odnosi na dvije pukovske borbene grupe iz sastava njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa koje su se kretale ibarskom dolinom, i na dijelove njemačkih jedinica koje su učestvovala u operaciji »Ribecal«. One su hitno prebacivane u pravcu Beograda i istočne Srbije.

⁴⁴¹ Ovo je Titov odgovor na izvještaj Štaba 1. proleterskog korpusa od 29. avgusta, u kojem Štab korpusa javlja o pogodnosti aerodroma na Braneškom polju za noćno slijetanje aviona, tražeći signalne znake za avione i vremenski termin njihovog dolijetanja, ističući: »S iskorišćavanjem ovog aerodroma treba požuriti zbog blizine Užica, gdje [su] došla manja pojačanja«. (A-VII, k. 372, reg. br. 33—96/1.)

⁴⁴² Štab 1. proleterskog korpusa je postupio po ovom Titovom nalogu i 30. avgusta izvjestio da je na Braneškom polju spremio vrlo dobar aerodrom i na njemu 70 ranjenika, od kojih su 42 na nosilima.

⁴⁴³ Štab 12. korpusa se 28. avgusta obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da mu javi gdje se nalazi »Đoko«, tj. 6. lička divizija.

⁴⁴⁴ Štab 12. korpusa se 28. avgusta takođe obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da mu javi gdje se nalazi »Plavi« i kakva je situacija kod njega. Mijalko Todorović Plavi, politički komesar 1. proleterskog korpusa, kretao se tada s 1. proleterskom divizijom i Štab 12. korpusa je na tu diviziju mislio. Stoga Tito o njoj i govori imajući za cilj da upozna Štab 12. korpusa sa situacijom kod 1. proleterskog korpusa, s kojim je 12. korpus trebalo prisno da sadejstvuje.

⁴⁴⁵ Ovaj Titov poziv uslijedio je u duhu dogovora Tita i Šubašića o daljoj saradnji NKOJ-a i kraljevske jugoslovenske vlade, utvrđenoj prilikom njihovog susreta 13. avgusta u Napulju. Proglas je snažno odjeknuo u redovima kvil'ničkih jedinica, a naročito domobranskih, koje su u septembru 1944. počele masovnije prelaziti na stranu NOVJ.

⁴⁴⁶ Nije pronađen odgovor Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Vjerovatno ta oruđa nisu jedinicama Glavnog štaba ni upućivana.

⁴⁴⁷ Na ova Titova pitanja odgovorio je Glavni štab NOV i PO Makedonije radiogramom 31. avgusta, u kojem je tražio da mu se uputi što više vojnih i političkih rukovodilaca kako za vojsku tako i za komande područja, s tim da vojni rukovodioci budu pretežno ranga komandanata brigada i divizija, dok će mjesto gde će se spustiti saopštiti nakon 3—4 dana.

⁴⁴⁸ Tito ima u vidu Glavni štab NOV i PO Srbije, čiji je komandant u to vrijeme bio general-lajtnant Koča Popović.

⁴⁴⁹ Ova Titova direktiva uslijedila je nakon što se upoznao s izvještajem general-majora Svetozara Vukmanovića Tempa od 29. avgusta, u kojem ovaj javlja Vrhovnom štabu NOV i POJ o prikupljanju bugarskih i njemačkih jedinica na širem prostoru Kumanova i oko Vranja i naglašava:

»Nikakvih znakova nema da Bugari nameravaju da napuste Makedoniju. Mi smo pokušali da dođemo u dodir s bugarskom vojskom, ali Bugari su pohapsili naše seljake koji su im odneli pisma. Bugari vrše neprestane blokade gradova i produžavaju s masovnim hapšenjem. Po manjim garnizonima bugarska vojska se koleba i prelazi na našu stranu.

Tempo«. (A-VII, k. 234, reg. br.

20—33/1, radiogram br. 4.)

Vukmanović je istog dana, 29. avgusta, u svojstvu delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ već bio izdao naređenje svim jedinicama NOVJ koje su se nalazile na teritoriji Makedonije. Ono je bilo u duhu ove Titove direktive i glasi:

»Naređujem svim jedinicama da se u vezi sa situacijom u Bugarskoj povežu sa svim bugarskim garnizonima i štabovima i da zahtevaju priključenje našim jedinicama ili da predadu oružje. Dalje, da smelim napadima ovladaju svim gradovima i komunikacijama koje drže Bugari. Ovo, naravno, u okviru glavnog zadatka koji ste dobili ranijim naređenjima.

Tempo«. (A-VII, k. 234, reg. br. 9-17/1).

U vezi, pak, s ovom Titovom direktivom, Vukmanović je 31. avgusta izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ da je izdato naređenje svim jedinicama NOVJ u Makedoniji da energično napadaju bugarske okupacione snage i razoružavaju ih, ako ne žele da pređu na stranu NOVJ. Dalje je javio da Bugari traže primirje od pet dana, ali na to »mi ne pristajemo«.

⁴⁵⁰ Do odgađanja primanja avionskih isporuka ratnog materijala došlo je usled veoma žestokih borbi koje su vođene protiv četiri četnička korpusa i nedidčevskih dijelova koji su potiskivali Operativnu grupu divizija NOVJ i ovladali Aleksandrovcem i Brusom, tj. teritorijom na kojoj je prihvaćen ratni materijal.

⁴⁵¹ Istog dana, 30. avgusta, Štab Operativne grupe divizija NOVJ izvijestio je da se avionske isporuke ponovo mogu prihvatiti u Brusu prema ranije dogovorenim uslovima. Istovremeno je zamolio da Vrhovni štab interveniše kako bi se slalo samo ono što je već traženo.

⁴⁵² Štab 1. proletarskog korpusa odgovorio je 31. avgusta da može odmah primiti 8 brdskih i 9 protivtenkovskih topova s odgovarajućom municijom. Isporuka je, pak, djelimično uslijedila 6. septembra 1944. (dostavljeno je 7 brdskih topova).

⁴⁵³ Jagoš Uskoković je povučen s dužnosti političkog komesara Primorske operativne grupe i postavljen za načelnika Personalnog odjeljenja Korpusa narodne odbrane Jugoslavije.

⁴⁵⁴ Boško Đuričković je do tada bio rukovodilac Politodjela 3. crnogorske udarne divizije.

⁴⁵⁵ Na ova pitanja je komandant 2. korpusa general-mojor Radovan Vukmanović odgovorio 1. septembra 1944. slijedećim radiogramom:

»Vaš Prateći bataljon ima na licu 247 [boraca]. Naoružan [je] s 22 puško-mitraljeza i 39 mašinki [tj. automata]. Municije ima dovoljno.

Stanje obuče i odjeće [je] slabo, veša i šinjela — dobro. Moral, disciplina i borbenost [su] na visini. Zdravstveno stanje — dosta dobro.

Radovan« (A-VII, k. 396, reg. br. 11—16/1).

⁴⁵⁶ Ove Titove direktive uslijedile su kao odgovor na radiogram Štaba 3. korpusa NOVJ od 29. avgusta u kojem se predlažu dvije varijante za dalja dejstva jedinica NOVJ u istočnoj Bosni. Po jednoj varijanti bi u istočnoj Bosni ostale tri slabije brigade (u stvari 38. srednjobosanska udarna divizija) i manji partizanski odredi, a preostale dvije brigade (u stvari 27. istočnobosanska udarna divizija) i ojačana 11. krajiška udarna divizija bi prešle u zapadnu Srbiju, zajedno sa Štabom korpusa. Ukoliko Vrhovni štab procijeni da bi takvo angažovanje snage korpusa bilo necjelishodno, Štab korpusa je kao drugu varijantu predložio da svoje glavne snage usmjeri ka Posavini, Majevici, Semberiji i tuzlanskom basenu, a po ovladavanju tim prostorom da te snage usmjeri prema Sarajevu.

⁴⁵⁷ Taj dopis je po Titovom uputstvu napisao pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ general-major Dušan Kveder i uputio ga Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske i Štabu 8. korpusa NOVJ 24. avgusta 1944. U tom dopisu Kveder je upoznao pomenute štabove da će se po dogovoru s britanskom komandom snabdijevanje NOVJ vršiti i morskim putem, pa je u tu svrhu predviđeno da jedinice NOVJ obrazuju na obali manji mostobran na pogodnom mjestu, koji bi po svom položaju obezbijedivao brzo i lako iskrcavanje ratnog materijala za jedinice NOVJ i koji bi trebalo održati najviše 48 časova, pri čemu bi saveznička avijacija zaštitila mostobran za vrijeme trajanja operacije, tj. »od dolaska prvog savezničkog broda do odlaska posljednjeg savezničkog broda« (vid. Zbornik NOR, tom II, knj. 13, dok. br. 447.) Toj operaciji je dat šifrovani naziv »Knočolt« (»Knocholt«).

⁴⁵⁸ Odgovarajući na ova Titova pitanja, Štab 8. korpusa NOVJ izvijestio je 6. septembra 1944. radiogramom u kojem je iznio svoje mišljenje da je za stvaranje mostobrana najpodesniji rejon Starog Grada, od kojeg vodi najkraći put preko planine Velebita za oslobođenu teritoriju Like. Kao preduslov za stvaranje ovog mostobrana Štab 8. korpusa je smatrao da bi najprije trebalo zauzeti neprijateljeva uporišta u Ninu i Ražancu, koja Nijemci koriste za svoju flotu, a istovremeno podvrgnuti jakom savezničkom bombardovanju Gračac, Gospić, Lapac, Bihać, Knin i Obrovac. Štab 8. korpusa je predvidio da za obrazovanje mostobrana na rejonu Starog Grada angažuje dvije brigade 19. dalmatinske NO divizije i cijelu 9. dalmatinsku NO diviziju, dok bi za zauzimanje Nina i Ražanca bila angažovana 26. dalmatinska NO divizija. Pored toga, predložena su sredstva i način kojima bi se izvršila evakuacija materijala i sadejstvo 11. korpusa NOVJ u daljem obezbjeđenju desnog boka. Međutim, do ove operacije nije došlo, jer je 8. korpus sredinom septembra prešao u ofanzivu za konačno oslobođenje cijele Dalmacije, koje je dovršeno 4. decembra 1944. oslobođenjem Knina.

⁴⁵⁹ Tito ima u vidu 1. proleterski korpus NOVJ, čiji je politički komesar tada bio pukovnik Mijalko Todorović Plavi. Taj korpus se u to vrijeme nalazio u širem rejonu sela Dobroselice na Zlatiboru, gdje je toga dana, 30. avgusta, prispjela u njegov sastav i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«.

⁴⁶⁰ Riječ je o operaciji »Retvik«, čije je izvođenje predviđeno u toku prvih sedam dana septembra 1944. U njoj će biti angažovano savezničko Ratno vazduhoplovstvo za Balkan, američka 15. vazduhoplovna armija iz sastava Američkih vazduhoplovnih snaga na Sredozemlju i oko 130 000 pripadnika NOVJ. Više o toj operaciji rečeno je na str. 89–90. i u nap. 173.

⁴⁶¹ U vezi s ovim radiogramom je komandant Baze NOVJ u Italiji general-major Branko Poljanac 31. avgusta poslao slijedeći izvještaj:

»Vaša depeša od 30. o.mj. koja se odnosi na Prvi korpus stigla [je] 31. u 10,00 časova«. (A-VII, k. 2125, reg. br. 1–64/10.) Avioni su se ipak spustili u Braneško polje, gdje je 1. proleterska divizija pripremila veoma pogodan aerodrom, s kojeg je noću 30/31. avgusta evakuisano 70 ranjenika.

⁴⁶² Načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ pukovnik Mitar Vujović je istoga dana (30. avgusta) u 7,47^h odgovorio da su saveznički organi odobrili svih pet radio-stanica, ali ne i dva posebna motora za punjenje akumulatora, jer nemaju rezervnih motora.

⁴⁶³ Ta četa je bila sastavljena od 60 boraca koji su kao radio-telegrafisti obučavani na kursu. Štab Baze NOVJ u Italiji je izvijestio da među njima ima 20 bolje obučanih takvoj struci, ali još ne mogu sami raditi.

⁴⁶⁴ Komandant Baze NOVJ u Italiji general-major Branko Poljanac izvijestio je 31. avgusta Vrhovni štab NOV i POJ da noću 30/31. avgusta nije bilo signala na označenom mjestu, pa nije ni uslijedila isporuka materijala.

⁴⁶⁵ U završnoj etapi njemačke ofanzive u Sremu krajem jula 1944. jedan dio Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu bio je prinuđen da se zajedno sa 7. vojvodanskom udarnom brigadom povuče u Slavoniju, tj. na operativno područje 6. korpusa NOVJ. Kada se stabilizovala situacija u Sremu i Glavni štab zatražio povratak svoje brigade, Štab 6. korpusa nije odmah uputio brigadu, jer je ona obezbjeđivala žetvu, pa se Glavni štab 29. avgusta

obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ sljedećim radiogramom:

»Situacija u Banatu, Bačkoj, Majevici, sev[er]ozap[adnoj] i sev[er]ojist[ojčnoj] Srbiji sve [je] povoljnija, ali su naše snage za zadatke nedovoljne za odbranu ljudi i žetve. Zato smo još pre deset dana tražili iz Slavonije našu brigadu. Slavonija ništa ne javlja, a brigada ne dolazi. Naredite VI korpusu da uputi našu brigadu na određeni teren«. (A-VII, k. 215, reg. br. 20—4/3.)

Tito se saglasio s ovim traženjem Glavnog štaba Vojvodine, pa je 31. avgusta izdao odgovarajuće naređenje Štabu 6. korpusa (vid. str. 298).

⁴⁶⁶ Glavni štab NOV i PO Vojvodine javio je 30. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ da je u sastav Kosmajskog partizanskog odreda prebacio jedan jaki bataljon Srbijanaca, dobro naoružanih.

⁴⁶⁷ Glavni štab NOV i PO Vojvodine javio je 30. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ da je naredio Majevičkom partizanskom odredu (koji se uslijed jačih neprijateljevih snaga u sjeveroistočnoj Bosni prebacio u Srem zajedno s grupom partijskih radnika iz sjeveroistočne Bosne) da se prebaci na planinu Majevicu i da će to odred uskoro i izvršiti. Međutim, odredu to nije pošlo za rukom, jer su prelazi preko Save bili pod kontrolom jakih neprijateljevih snaga, pa ju je priješao tek 5. oktobra 1944.

⁴⁶⁸ Glavni štab NOV i PO Vojvodine poslao je izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ 3. septembra 1944. i javio da je u Banat uputio Udarni bataljon od tri čete, a u Bačkoj formirao četiri partizanska odreda i da je i u Banat i u Bačku upućeno više vojnih i političkih rukovodilaca.

⁴⁶⁹ To naređenje Tito je izdao 30. avgusta (vid. str. 280).

⁴⁷⁰ Radio-veza između Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i 3. korpusa NOVJ uspostavljena je tek početkom oktobra 1944. uz posredovanje Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁴⁷¹ Takve podatke je Vrhovnom štabu NOV i POJ javio Glavni štab NOV i PO Srbije. Iz Bugarske, u kojoj se tada nalazilo oko 30 000 Nijemaca, otpočelo je izvlačenje njemačkih dijelova koji su se nalazili u zonama bugarskih pristaništa na Crnom moru.

⁴⁷² Nije pronađen odgovor Glavnog štaba. Vjerovatno su se ti njemački dijelovi zadržali u rejonu Beograda i u južnom dijelu Banata.

⁴⁷³ Glavni štab NOV i PO Vojvodine obratio se 30. avgusta Vrhovnom štabu NOV i POJ moleći ga da mu javi jesu li proizvedeni i unaprijeđeni oficiri predloženi u spisakovima koje je Glavni štab sastavio 23. marta, a uputio Vrhovnom štabu 1. maja 1944. godine.

⁴⁷⁴ Misli se na 12. korpus NOVJ (komandant je bio general-major Danilo Lekić) koji je sa svoje dvije udarne divizije (16. i 36. vojvođanskom) od 30. avgusta pod borbom nastupao preko hercegovačke površi s ciljem da izbjie u dolinu rijeke Drine i pređe u zapadnu Srbiju. Tito je o tome obavijestio i Štab Operativne grupe divizija NOVJ (vid. u tomu 23, str. 13. i 14).

⁴⁷⁵ Štab 1. proleterskog korpusa postupio je po ovom Titovom naređenju i iz 1. proleterske brigade su preko planine Tare upućena dva bataljona prema Drini za prihvati jedinica 12. korpusa NOVJ (vid. u tomu 23, nap. 82).

⁴⁷⁶ Tito je 3. septembra 1944. naredio Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da 12. korpusu obezbijedi mostobran kod Starog Broda (vid. u tomu 23, str. 36), a dan kasnije, 4. septembra, saopštio mu je da 12. korpus prelazi Drinu 6. septembra i ponovo mu naredio da ga prihvati. Jedinice 12. korpusa su pod borbom forsirale Drinu noću 5/6. septembra na odsjeku Stari Brod—Slap. (Više o tome vid. u tomu 23, nap. 82. i 183.)

⁴⁷⁷ Odnosi se na jedinice iz sastava njemačke 1. brdske i 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen« koje su učestvovala u ofanzivnoj operaciji »Ribecal«.

⁴⁷⁸ Šavnik i Mojkovac su oslobodile jedinice 3. crnogorske udarne divizije 2. korpusa NOVJ 31. avgusta 1944. (Šavnik je branila jedna manja grupa četnika, dok su se u Mojkovcu nalazile njemačke jedinice.)

⁴⁷⁹ Ovo je Titov odgovor na slijedeći radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ, koji je 30. avgusta upućen Vrhovnom štabu NOV i POJ:

»Jedna engleska ekipa od 5 članova iskrcala se na našu obalu u Paštrovićima. Ona izveštava da se još jedna takva ekipa iskrcala u Konavljе. Navodno je zadatak ovih ekipa ispitivanje obale za doturanje materijala. Da li ste obavješteni o njima?« (A-VII, k. 28, reg. br. 1—1/4.)

⁴⁸⁰ Riječ je o 7. vojvodanskoj udarnoj brigadi koja se krajem jula 1944. s dijelom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine povukla na operativno područje 6. korpusa NOVJ uslijed njemačke ofanzive. Potpunije o tome govori se u nap. 465.

⁴⁸¹ Štab 8. korpusa izdao je zapovijest za napad na Gračac 24. avgusta, ali je o tome javio Vrhovnom štabu NOV i POJ tek 28. avgusta, kada je borba već bila započela. Napad je izvodila 9. dalmatinska NO divizija na taj način što su dvije njene brigade (3. dalmatinska udarna i 4. splitska NO) napadale na Gračac, a njena treća brigada (13. južnodalmatinska NO) na Smrekovac. Napad je uslijedio ujutro 28. avgusta i trajao čitav taj dan i narednu noć. Međutim, uslijed žilavog otpora dijelova njemačke 373. legionarske divizije »Tigar« i četnika, jedinice 9. dalmatinske NO divizije su se povukle na polazne položaje i Gračac držale u okruženju, odbijajući neprijateljeva pojačanja upućena iz Obrovca, dok su dijelovi 19. dalmatinske NO divizije vodili borbe protiv njemačkih pojačanja upućenih iz Otrića, a dijelovi 35. ličke NO divizije protiv pojačanja upućenih iz Gospića.

⁴⁸² Tito ima u vidu željezničku prugu koja od Knina vodi preko Gračaca za Oštarije, a odatle jednim krakom preko Karlovca za Zagreb, a drugim preko Novog Mesta za Celje.

⁴⁸³ Misli se na Titovo naređenje od 17. avgusta za rušenje komunikacija na operativnom prostoru 8. korpusa NOVJ u sadejstvu sa savezničkom avijacijom (vid. str. 97).

⁴⁸⁴ Štab 8. korpusa NOVJ izvijestio je 30. avgusta da su gubici 9. dalmatinske NO divizije kod Gračaca 30 mrtvih i 80 ranjenih, od kojih većina lakše. Međutim, prema konačnom izvještaju Štaba korpusa, ti gubici su iznosili: 32 mrtva, 145 ranjenih i 8 nestalih boraca.

⁴⁸⁵ Štab 8. korpusa NOVJ odgovorio je 2. septembra 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ da će dobijeno naređenje imati u vidu i da se ubuduće neće upuštati u slične borbe. Istovremeno je naglasio da je Gračac bio centar četničkih snaga za Liku i sjevernu Dalmaciju, pa ga je to najviše rukovodilo da preduzme napad na ovo mjesto, koje je pretvoreno u jako uporište neprijatelja.

⁴⁸⁶ Štab 8. korpusa brzo je postupio po ovom Titovom naređenju i već 4. septembra 1944. javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da se dvije dalmatinske NO divizije (9-ta i 19-ta) i Sjevernodalmatinska grupa NOP odreda nalaze na prostoru Like i sjeverne Dalmacije i da su orijentisane k moru, da su 20. dalmatinska NO divizija i Srednodalmatinska grupa NOP odreda, jačine oko 4500 boraca, nalaze na prostoru planine Dinare i srednje Dalmacije, gdje je neprijatelj vrlo jak, ali su i one orijentisane takođe k moru, dok u južnoj Dalmaciji dejstvuje Južnodalmatinska grupa NOP odreda, a Štab korpusa se nalazi u selu Plečašu, kod Bruvna.

⁴⁸⁷ Riječ je o Titovom naređenju Štabu 1. proletarskog korpusa NOVJ od 31. avgusta da na rijeci Drini, i to na odsjeku selo Stari Brod—selo Slap, prihvati 12. korpus NOVJ (vid. str. 295). Pet dana kasnije, upravo noću 5/6. septembra, na tom odsjeku je 12. korpus pod borbom forsirao Drinu i priješao na njenu desnu obalu.

⁴⁸⁸ Ovo je bio prvi sastanak Tita i generala Henrija Majtlanda Vilsona, vrhovnog komandanta savezničkih snaga za Sredozemlje, koji je neposredno po Titovom dolasku, održan u Kazerti, tadašnjem sjedištu Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje.

⁴⁸⁹ Sreten Žujović Crni, član Vrhovnog štaba NOV i POJ i član Politbiroa CKKPJ, prisustvovao je sastanku u svojstvu Titovog zamjenika.

⁴⁹⁰ General-major Ivan Rukavina u to vrijeme bio je pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁴⁹¹ *Dr Gojko Nikoliš* bio je načelnik Sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁴⁹² *Vjekoslav Klišanić* bio je u to vrijeme načelnik Obavještajnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁴⁹³ *Karel Levičnik* bio je tada načelnik Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁴⁹⁴ *Henri Majtland Vilson* bio je tada vrhovni komandant savezničkih snaga za Sredozemlje.

⁴⁹⁵ *Ser Džems Gamel* bio je tada načelnik Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje.

⁴⁹⁶ *Vilijam Eliot* bio je tada komandant BAF-a (Balkan Air Force — Ratnog vazduhoplovstva za Balkan).

⁴⁹⁷ *Ficraoj Maklejn* bio je šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

⁴⁹⁸ *Vivian Strit* bio je zamjenik šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

⁴⁹⁹ *Stiven Klisold* u to vrijeme bio je član Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

⁵⁰⁰ U junu 1944, tj. u završnoj etapi drvarske operacije, savezničke vazduhoplovne snage koje su bile predviđene da uđu u sastav savezničkog Ratnog vazduhoplovstva za Balkan izvršile su koordiniranu operaciju s jedinicama NOVJ, napadajući njemačke kolone i koncentracije na svim komunikacijama koje od Jadrana vode prema rijeci Savi. Time su usporavani i znatno otežani pokreti i pregrupisavanje njemačkih snaga, a nanošeni su im i gubici (naročito tenkovskim i motorizovanim dijelovima), dok su ih jedinice NOVJ napadale danju van tih komunikacija, a u toku noći i na njima.

⁵⁰¹ Naređenja za izvođenje te operacije Tito je izdao 17. avgusta i uputio ih preko britanskih oficira za vezu (vid. str. 89—90, i 93—99. i nap. 173).

⁵⁰² Savezničko Ratno vazduhoplovstvo za Balkan formirano je 7. juna 1944. u Bariju, u Italiji, od takozvanih G-Forces. Cilj tog Ratnog vazduhoplovstva bio je da ono koordinira kopnene i vazduhoplovne akcije protiv Nijemaca na Balkanu, da spriječi stvaranje njemačkih vazduhoplovnih baza koje bi ugrožavale saveznički bok u Italiji, da vezuje njemačke snage na Balkanu i da pruža neposrednu avio-podršku jedinicama NOVJ. Za komandanta BAF-a je 10. juna postavljen vice-maršal Vilijam Eliot. U sastavu BAF-a nalazila su se dva ofanzivna lovačka puka, jedan laki bombarderski puk, specijalni puk za operacije, jedna grčka eskadrila i jedna eskadrila NOVJ (od avgusta 1944. dvije eskadrile NOVJ).

⁵⁰³ Bilo je predviđeno da se ta operacija, šifrovano nazvana »Helijum«, izvede uglavnom na prostoru Srbije. Međutim, do njenog izvođenja nije došlo zbog toga što su jedinice Glavnog štaba NOV i PO Srbije i 1. armijske grupe NOVJ bile u punom ofanzivnom zamahu.

⁵⁰⁴ Tito je ovo pitanje postavio zbog toga što su se do tada uporno širili glasovi o predstojećem iskrcavanju Saveznika na jugoslovenski dio Jadranske obale.

⁵⁰⁵ Vilson je tada osporio mogućnost iskrcavanja Saveznika na jugoslovensku obalu, ali je u junu 1944, izlazeći u susret željama Vinstona Čerčila, bio odobrio jedan plan o iskrcavanju savezničkih snaga na poluostrvo Istru. Međutim, uslijed američkog protivljenja taj plan nije usvojen, ali su ga Britanci tek februara 1945. definitivno napustili.

⁵⁰⁶ Sredinom septembra 1944. jedinice 8. korpusa NOVJ i dijelovi 2. korpusa NOVJ otpočeli su operacije za oslobodenje Dalmacije (8. korpus) i Crnogorskog primorja (2. korpus). Oslobodenje Dalmacije završeno je uspješno 4. oktobra 1944. kada je oslobođen Knin, a dvije njemačke divizije s pojačanjima poražene. Oslobodenjem Dalmacije otvorene su luke u Splitu, Šibeniku i Zadru. S obzirom na svoje

kapacitete one su mogle primiti i brodove najveće tonaže. Ubrzo su i jedinice 2. korpusa oslobodile Dubrovnik, pa su Dubrovnik, Split i Biograd na moru postali osnovne baze za dotur i prijem materijala, dok je kod Zadra, na osnovu sporazuma od januara 1945. obrazovana jaka vazduhoplovna baza.

⁵⁰⁷ Ovo je bio drugi Titov sastanak s Vilsonom. Potpunije o prvom sastanku govori se u *Prilozima* ovoga toma na str. 305—307.

⁵⁰⁸ General-major Ivan Rukavina privremeno je obavljao tu dužnost. On je bio pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁵⁰⁹ Zdenko Ulepić bio je tada pomoćnik načelnika Vazduhoplovnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁵¹⁰ Ving (Wing) je naziv za operativno-taktičku jedinicu savezničkog vazduhoplovstva jačine jednog avio-puka.

⁵¹¹ Džon Slesor je to pismo uputio Titu 9. avgusta 1944. da bi ga uoči sastanka s Vilsonom upoznao s problemom popune pilotima 2. lovačke eskadrile NOVJ. Ona je imala službeni naziv: *351. Yugoslav Squadron Royal Air Force Volunteer Reserve — RAFVR* (351. jugoslovenski skvadron Dobrovoljačke rezerve Kraljevskog ratnog vazduhoplovstva). Slesor je u pismu naglasio i to da se bez njegovog odobrenja ne bi smjelo povući tehničko osoblje jugoslovenskog porijekla koje je zapošljeno u savezničkim remontnim jedinicama u sjevernoj Africi i Italiji. On je to istakao zbog toga što je Tito zahtijevao da se ljudstvo jugoslovenskog porijekla zapošljeno u savezničkim bazama u Mezon Blanšu i Bofariku uputi u Jugoslaviju. U pismo je Slesor upoznao Tita i s time da će dva aviona tipa »Dakota« i 4 izviđačka ruska aviona, koje je vlada SSSR-a poklonila Vrhovnom štabu NOV i POJ a Britanci ih zadržali, biti predati Vrhovnom štabu.

⁵¹² Najvjerovatnije je ovdje riječ o usmenom dogovoru između Tita i Slesora, postignutom prilikom razgovora vođenog 4. juna 1944. u Bariju, za vrijeme prijema koji je Tito priredio najuticajnijim britanskim ličnostima koje su se zatekle u Bariju.

⁵¹³ Riječ je o 2. jugoslovenskoj lovačko-bombarderskoj eskadrili NOVJ. Obuku je izvodila na aerodromu Benina kod Bengazija (u Libiji), završila ju je krajem septembra 1944, a početkom narednog mjeseca preletjela na aerodrom Kane kod Termolija (u južnoj Italiji) i 12. oktobra 1944. počela borbena dejstva.

⁵¹⁴ General-major Vladimir Velebit Vlatko, šef Vojne misije NOVJ, i dr Ivan Šubašić, predsjednik kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu, već su se nalazili na putu iz Londona za Napulj, gdje su se sastali s Titom.

⁵¹⁵ Tito je 18. avgusta izdao naređenje za prikupljanje boračkog i starješinskog kadra radi formiranja 1. padobranskog bataljona NOVJ. U vezi s tim vid. str. 106. i 112. i nap. 194.

⁵¹⁶ Vrhovni štab NOV i POJ tražio je 51 teški i 132 laka tenka, tj. onoliko koliko je formacijski pripadalo jednoj britanskoj tenkovskoj brigadi.

⁵¹⁷ Vrhovna komanda savezničkih snaga za Sredozemlje stavila je na raspolaganje 38 lakih tenkova od po 12 tona tipa »Stjuart« M₃A₃ i 18 bornih kola od po 13 tona tipa MK II, kao i 2 oklopna automobila za izvidanje. Od njih je formirana 1. tenkovska brigada u Gravini (u Italiji), koja je u tri tenkovska bataljona imala 800 ljudi. Njeno prebacivanje iz Gravine na ostrvo Vis otpočelo je krajem avgusta i početkom septembra 1944. Brigada je zatim podijeljena u dvije kolone — Sjevernu i Južnu. Obje kolone su u sastavu 8. korpusa NOVJ učestvovala u borbama za oslobodenje Dalmacije, s tim što je brigada u kninskoj operaciji dejstvovala kao cjelina i odigrala vrlo važnu ulogu u slamanju njemačkog otpora i u uništavanju i zarobljavanju dviju njemačkih divizija: 264. pješadijske i 373. legionarske »Tigar«.

⁵¹⁸ U julu i avgustu 1944. je njemačka Komanda Jugoistoka učinila posljednje napore da bi spriječila prenošenje težišta operacija glavnih snaga Vrhovnog štaba NOV i POJ u istočne krajeve Jugoslavije, a prije svega u Srbiju. S tim ciljem je angažovala sve raspoložive njemačke jedinice, koje su, uz pomoć bugarskih okupacionih trupa, kvislinga i četnika, izvele nekoliko ofanzivnih operacija, od kojih su naj-

značajnije bile »Trumf« i »Keraus«, tj. topličko-jablanička operacija na jugu Srbije u julu 1944; »Draufgenger«, tj. andrijevička operacija u sjeveroistočnoj Crnoj Gori u julu; »Ribecal« tj. durmitorska operacija na prostoru sjeveroistočnog i sjevernog dijela Crne Gore, sjeveroistočne Hercegovine, jugoistočne Bosne i u jugoistočnom dijelu Sandžaka. U tim operacijama imale su teške gubitke jedinice Glavnog štaba NOV i PO Srbije, 1. proleterskog, 2. korpusa NOVJ, a posebno jedinice 12. korpusa NOVJ. Skoro svi ranjenici iz tih borbi evakuisani su, a najviše s letilišta kod sela Donjih Brezana kraj Šavnika, u Crnoj Gori, odakle je u toku samo jednog dana — 22. avgusta — 1059 ranjenika iz sastava 1. proleterskog, 2. i 12. korpusa NOVJ evakuisano za Italiju.

⁵¹⁹ Tito ima u vidu Hrvate i Slovence koji su se nalazili u jugoslovenskim krajevima koji su poslije prvog svjetskog rata pripojeni Kraljevini Italiji i kao italijanski državljani mobilisani u italijansku vojsku. Ti italijanski vojnici jugoslovenskog porijekla najvećim dijelom bili su upućeni na ratišta u sjevernoj Africi. Znatno broj njih je ili prebjegao Saveznicima, ili su, ne pružajući otpor, dopustili da budu zarobljeni od strane Saveznika. Ovi su ih onda angažovali na razne radove u pozadini, pri čemu su stručnjaci raspoređeni u razne remontne savezničke radionice. Jedan dio tih ljudi slovenačkog i hrvatskog porijekla, kao i politički interinirci jugoslovenskog porijekla, koji su poslije kapitulacije Italije 8. septembra 1943, pobjegli iz koncentracijskih logora, izrazili su želju da stupe u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije i od njih je u Italiji formirano pet prekomorskih brigada.

⁵²⁰ *Savjetodavno vijeće za Italiju* (ranije se nazivalo *Mediterranska komisija*) osnovano je na osnovu tajnog protokola Moskovske konferencije, održane od 19. do 30. oktobra 1943. u Moskvi u prisustvu ministara spoljnih poslova Sjedinjenih Američkih Država, Sovjetskog Saveza i Velike Britanije. Ovo vijeće je imalo šest članova, koji su bili delegati Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država, Sovjetskog Saveza, Francuske, Jugoslavije i Grčke. Imali su rang ambasadora. Vijeće je bilo nadležno da o nevojnim pitanjima daje savjete vrhovnom komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju, pa su stoga njegove odluke imale samo konsultativni karakter. Predstavnik Jugoslavije, odnosno kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu bio je tada dr Miha Krek. (Njega je 17. novembra 1944, na osnovu razgovora Tita i Šubašića 17. juna 1944. na Visu i konačnog dogovora u Napulju 12. avgusta iste godine, zamijenio dr Josip Smolaka, povjerenik NKOJ-a za spoljne poslove. To je, u stvari, bilo jedno od prvih međunarodno priznatih diplomatskih predstavništava nove Jugoslavije.)

⁵²¹ Te dvije baterije upućene su 1. proleterskom korpusu NOVJ.

⁵²² Dalji tekst je izostavljen, jer predstavlja samo spisak ličnosti i ustanova s naznakom koji primjerak teksta im je uručen. Ukupno je izrađeno 60 primjeraka, od kojih su dva dostavljena Titu.

⁵²³ Zapisnik ovog prvog susreta Tita i Vinstona Čerčila je britanska verzija. Postoji i izvještaj čiji je tekst dobrim dijelom stenografski zapis, koji je Tito autorizovao i objavljuje se na str. 43—49. Titu je dostavljen na uvid i ovaj Zapisnik i zatraženo je njegovo mišljenje da li ovaj Zapisnik treba, ili ne treba uključiti u *Priloge*, ali on nije odgovorio. Međutim, sadržina Zapisnika je poznata javnosti iz raznih publikacija, pa je Komisija određena za autorizaciju Titovih radova poslije njegove smrti odlučila da se i ovaj Zapisnik i onaj od 13. avgusta objave u *Prilogima* ovog toma.

⁵²⁴ U vrijeme kada su Tito i Čerčil vodili razgovore u Napulju njemačke armije pružale su žestok otpor u pribaltičkim sovjetskim državama: Letoniji, Litvaniji i Estoniji da bi spriječile izbijanje Crvene armije u Istočnu Prusiju. Tako su, na primjer, u Kurlandiji (Letonija) ostale opkoljene dvije njemačke armije iz sastava Grupe armija »Sever« sve do kraja rata, odbijajući da se predaju.

⁵²⁵ Njemačke oružane snage na Balkanu imale su više od milion vojnika. Tada se u Grčkoj, Albaniji i dijelu Crne Gore nalazila njemačka Grupa armija »E« jačine oko 350 000 vojnika, ne računajući tu policijske i mornaričke jedinice koje su brojale oko 50 000 vojnika. U većem dijelu Jugoslavije nalazila se Grupa armija »F« (čija je komanda bila ujedno i Komanda Jugoistoka, najstarija njemačka ko-

manda na Balkanu) s oko 440 000 vojnika, dok su se u Sloveniji, Slovenačkom primorju, Hrvatskom primorju i Istri nalazile jedinice njemačkog 18. vojnog okruga i dijelovi Grupe armija »C« koje su imale oko 200 000 vojnika na tom prostoru, ne računajući kvislinške jedinice. U Bugarskoj se nalazilo oko 30 000 njemačkih vojnika, dok se u Rumuniji nalazila Grupa armija »Južna Ukrajina« (47 njemačkih i rumunskih divizija) koja je brojala oko 650 000 vojnika, ne računajući tu oko 60 000 pripadnika SS trupa, policijskih i drugih jedinica. To znači da je na Balkanu tada bilo znatno više pripadnika Vermahta nego što je iznosilo njihovo brojno stanje u njemačkim jedinicama na zapadnom frontu.

⁵²⁶ Poslije prevrata u Rumuniji 23. avgusta i njene objave rata Njemačkoj, Hitler je donio odluku da se postepeno izvlače njemačke snage iz Grčke i Albanije, ali ne i iz Jugoslavije, da ne bi južni bok njemačkih jedinica zatečenih u Rumuniji i Mađarskoj postao ugrožen, što bi imalo nesagledive negativne posljedice na držanje cijelog jugoistočnog fronta. Stoga su prve njemačke jedinice otpočele s povlačenjem iz Grčke krajem avgusta i u septembru 1944. radi ojačanja njemačkog fronta u istočnoj Srbiji, Banatu i zapadnom dijelu Rumunije, dok je izvlačenje svih njemačkih snaga s juga Balkana (iz Grčke) otpočelo početkom novembra 1944, ali su tek 13. januara 1945. posljednje njemačke jedinice prešle rijeku Drinu kod Višegrada.

⁵²⁷ Čerčil ovdje misli na dr Ivana Šubašića, bivšeg bana Banovine Hrvatske, a tadašnjeg predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu.

⁵²⁸ Tito je taj sastanak održao s dr Ivanom Šubašićem 12. avgusta u poslijepodnevnim časovima.

⁵²⁹ Misli se na borbe jedinica NOVJ protiv četnika Dragoljuba Mihailovića.

⁵³⁰ Tito ovdje ima u vidu prije svega borbe koje su protiv četnika Draže Mihailovića i bugarskih okupatorskih trupa na jugu Srbije u julu vodile jedinice Glavnog štaba NOV i PO Srbije, a od početka avgusta još i Operativna grupa divizija NOVJ na planini Kopaoniku. Tada je razbijeno oko 10 000 četnika, tj. ojačana 4. grupa jurišnih četničkih korpusa, koja je nominalno bila pod komandom potpukovnika Dragoslava Račića, a stvarno se nalazila pod komandom njemačkog majora Vejela, pa su Nijemci tu četničku grupaciju nazivali *Borbenom grupom »Vejel«*.

⁵³¹ U to vrijeme britanska vlada i kraljevska jugoslovenska vlada imale su planove za smjenjivanje Dragoljuba Mihailovića Draže i dovođenje umjesto njega neke pogodnije ličnosti na položaj načelnika četničke Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u Otadžbini (JUVO). U jednom momentu bile su kombinacije s armijskim generalom Dušanom Simovićem, ali se kralj Petar tome usprotivio, pa je došao u obzir general Glišić. Paralelno s tim kombinacijama, za smenjivanje Draže Mihailovića angažovao se i britanski Ured za specijalne poslove (SOE), koji je, u stvari, bio dio britanske obavještajne službe. Njeni šefovi smatrali su da će uz pomoć Vojislava Lukačevića, komandanta četnika u Starom Rasu (Sandžaku), Petra Bačovića, komandanta četničke Istaknute komande, kao i četničkih funkcionera Pavla Novakovića i Veljka Krivošića, smijeniti Mihailovića i rehabilitovati četnike, i na taj način ih održati u zemlji. Ova grupa je organizovala samozvanu »Nezavisnu nacionalnu komandu otpora« i u avgustu uputila jedno pismo, koje je preko Maklejna dostavila Titu, kralju Petru II i generalu Vilsonu. U tom pismu se ta grupa ponudila da četnike uključi u borbu protiv okupatora i sklopi sporazum s NOVJ o zajedničkoj borbi. Tito je to pismo od Maklejna primio tek 24. avgusta na Visu.

⁵³² Saradnja Dragoljuba Mihailovića i Milana Nedića otpočela je krajem ljeta 1941. i nastavljena je sve do konačnog poraza njegovih formacija u Srbiji krajem 1944. O tome je rečeno i u nap. 102.

⁵³³ Čerčil ima u vidu Viški sporazum Tito—Šubašić od 16. juna 1944, koji u prvom momentu nije naišao na puno razumijevanje u nekim krugovima narodno-oslobodilačkog pokreta. O tome je Tito obavijestio Šubašića u porukama koje mu je uputio 12. i 14. jula 1944, koje se objavljuju u 21. tomu *Sabranih djela*, a o tome ima riječi i u napomenama 147, 171. i 172. u 21. tomu.

⁵³⁴ Sovjetska vojna misija, na čelu s generalom-lajtnantom Nikolajem Vasiljevičem Kornjejevom, nalazila se pri Vrhovnom štabu NOV i POJ od 23. februara 1944. (Vid. u tomu 19, nap. 141.) Njen šef, general Kornjejev, u razgovoru koji je krajem juna 1944. vodio na Visu s članom CKKP Grčke (on je desetak dana ranije prispio kao delegat grčkog pokreta otpora pri NOP-u Jugoslavije), oštro je kritikovao i grčke komuniste što ne vode borbu isključivo za nacionalno oslobođenje i što nisu ostvarili jedinstvo i s monarhističkim pristalicama.

⁵³⁵ Čerčil ovdje misli na britansko-sovjetski ugovor o savezu koji je potpisan u Londonu 26. maja 1942.

⁵³⁶ Tito je izašao u susret želji Vinstona Čerčila, odnosno želji britanske vlade, i u Deklaraciju unio takvu formulaciju. Deklaracija se objavljuje u ovom tomu na str 86—88.

⁵³⁷ Tito ovdje misli na kontakte koji su održavani između pripadnika Otečestvenog fronta Bugarske i Bugarske radničke partije, s jedne strane, i narodno-oslobodilačkog pokreta na jugu Srbije i u sjeveroistočnoj Makedoniji, s druge strane.

⁵³⁸ Sovjetski Savez je sa borisovskom Bugarskom održavao redovne diplomatske odnose, iako je Kraljevina Bugarska bila članica fašističkog Trojnog pakta. Ti odnosi su prekinuti 5. septembra 1944, kada je vlada Sovjetskog Saveza objavila rat Bugarskoj.

⁵³⁹ Vinston Čerčil ovdje misli na notu sovjetske vlade u kojoj se bugarskoj vladi stavlja do znanja da će biti prekinuti diplomatski odnosi s Bugarskom ako se odmah ne izađe u susret sovjetskom zahtjevu da se u Burgasu, Rusteniku i Varni otvore sovjetski konzulati. Bugari su umjesto odgovora sovjetskoj vladi promijenili svoju vladu, koja je postigla sporazum s nacističkom Njemačkom da većinu svog osoblja povuče s obala Crnog mora. Nakon toga je sovjetska vlada dala samo priговор i tako su Bugari izbjegli prekid odnosa i s Njemačkom i sa Sovjetskim Savezom.

⁵⁴⁰ Ovo pitanje je Vinston Čerčil postavio imajući na umu zabilješku koju mu je 10. avgusta dostavio Antoni Idn. U toj zabilješci Idn obavještava Čerčila da Tito ima plan da stvori federativnu slovensku državu »koja bi se protezala od Jadrana do Crnog mora« i koja bi se sastojala od Slovenije, Hrvatske, Bosne, Srbije, Makedonije (ona treba da se stvori od južne Srbije, zapadne Bugarske i jednog dijela sjeverne Grčke) i, kao posljednje, »ali ne i najmanje važne«, od Bugarske.

⁵⁴¹ U to vrijeme nisu preduzimani nikakvi praktični koraci za stvaranje zajedničke države sa Bugarskom. Tek u decembru 1944, kada je u Beograd došao opunomoćeni bugarski ministar Petar Todorov, otpočeli su pregovori između Jugoslavije i Bugarske za stvaranje zajedničke države. Poslije razmjene više koncepata ugovora o federaciji, u vezi s čim je potpredsjednik NKOJ-a Edvard Kardelj odlazio više puta u Sofiju, postignut je u januaru 1945. sporazum da Bugarska uđe u sastav Jugoslavije kao sedma federalna jedinica ravna drugima. Međutim, upravo kada se bugarska delegacija na čelu s predsjednikom bugarske otečestvenofrontovske vlade Kimonom Georgijevim i Antonom Jugovom, ministrom unutrašnjih poslova, spremala da dođe u Beograd na potpisivanje sporazuma, vijest o tome je na neki način »procurila« i došla do zapadnih Saveznika. Ovi su izvršili demarš u Moskvi, suprotstavljajući se takvoj odluci, pa je ministar spoljnih poslova SSSR-a Vjačeslav Mihailovič Molotov pozvao jugoslovenske i bugarske predstavnike u Moskvu na razgovore, koji su na neodređeno vrijeme odgodili stvaranje takve federativne države.

⁵⁴² Vinston Čerčil ovdje svakako ima u vidu kontakte koje su izvjesni mađarski političari održavali sa zapadnim Saveznicima posredstvom obavještajnih službi. U oktobru 1944. je i mađarski regent diktator Mikloš Horti ponudio Saveznicima istupanje Mađarske iz savezništva s nacističkom Njemačkom, ali su Nijemci to preduhitrili, pritvorili Hortija, a mandat za sastav vlade povjerili Ferencu Salasiju, vođi fašističke stranke »Strelastih krstova«, čija vlada je zadržala Mađarsku u savezništvu s Njemačkom.

⁵⁴³ U Rumuniji se u to vrijeme nalazila 21 njemačka divizija iz sastava Grupe armija »Južna Ukrajina«. Međutim, poslije poraza koji su Grupi armija »Južna Ukrajina« nanijeli 2. i 3. ukrajinski front u jaško-kišinjevskoj operaciji i prelaska

Crvene armije na rumunsku teritoriju, u Rumuniji su stvoreni uslovi za prevrat, pa je 23. avgusta 1944. u Bukureštu izbio ustanak na čelu s Rumunskom komunističkom partijom, koja je s naprednim snagama prinudila kralja Mihaila da uhapsi fašističkog diktatora Jona Antoneskua i formira novu vladu, a sutradan, 24. avgusta, Rumunija je objavila rat Njemačkoj i svoje oružane snage stavila na raspolaganje Crvenoj armiji.

⁵⁴⁴ Tito je vodio razgovore s dr Ivanom Šubašićem 12. avgusta poslije podne i 13. avgusta u prepodnevrim časovima (prije 11 časova), dok se s Čerčilom ponovo sastao istog dana, 13. avgusta (vid. u *Prilozima* str. 331—335).

⁵⁴⁵ Taj *Memorandum* je Winston Čerčil uputio Titu istog dana, 12. avgusta poslije podne, s prpratnim pismom, koje u prevodu glasi:

»12. avgust 1944.

Moj dragi maršale Tito,

U toku našeg razgovora ovog jutra, rekao sam Vam da sam predložio da Vam se pošalje jedan Memorandum — zahtjev 16, koji pominje neke tačke na koje sam želio da Vam naročito skrenem pažnju. Prilažem uz ovo taj Memorandum.

Očekujem nastavak naših razgovora sutra u 5 časova poslije podne, u nedjelju 13. avgusta.

Imao sam to zadovoljstvo da se sastanem danas s Vama. Obećao sam da ću Vam se lično javiti. To činim ovom prilikom.

Vaš veoma iskreni Winston S. Čerčil«.

(A-VII, Fond PREM-3, k. 10, reg. br. 24—6.)

Memorandumom su, u stvari, britanska vlada i Čerčil pokušali da izvrše vrlo grub pritisak na Tita i NOP, ali je Tito u daljim razgovorima taj pritisak argumentovano odbio. Memorandum se objavljuje u *Prilozima* na str. 323—324.

⁵⁴⁶ Nacistička Njemačka je prešla francusku granicu 12. maja 1940, pošto se s Francuskom i Velikom Britanijom nalazila u ratnom stanju od 2. septembra 1939, kada su ove dvije države objavile rat Njemačkoj poslije njenog iznenadnog napada na Poljsku 1. septembra iste godine, čime je praktično otpočeo drugi svjetski rat. Francuska armija je kapitulirala 22. juna 1940, kada je u Kompenjskoj šumi zaključeno njemačko-francusko primirje. Tri dana kasnije, 25. juna u 1,35 časova, obustavljena su sva neprijateljstva u Francuskoj. U inostranstvu je, pak, general Šarl de Gol obrazovao Komitet slobodne Francuske i nastavio rat protiv okupatora.

⁵⁴⁷ Nacistička Njemačka je 22. juna 1941. napala Sovjetski Savez, iako je 23. avgusta 1939. s njim bila potpisala pakt o nenapadanju.

⁵⁴⁸ Japan je 7. decembra 1941. izvršio iznenadan vazdušni napad na Pearl Harbur, najjaču američku pomorsku bazu na Pacifiku, gdje je u to vrijeme bila usidrena Pacifička flota. Time je otpočeo rat između Japana i Sjedinjenih Američkih Država.

⁵⁴⁹ Riječ je o generalu Džemsu Gamelu, načelniku Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje.

⁵⁵⁰ Tito je imao u vidu tajni protokol, potpisan 26. aprila 1915. u Londonu, kojim je za ulazak u rat protiv Austro-Ugarske i Turske Italija dobila veći dio hrvatske i slovenačke teritorije na Jadranu, a koji se tada nalazio u sastavu Austro-Ugarske carevine (Istru, Trst i Slovenačko primorje sa zaleđem, distavu Hrvatskog primorja, Rijeku i zaleđe, kao i neka ostrva). Poslije završetka 1. svjetskog rata to je, pod pritiskom zapadnih sila (prije svega Velike Britanije) iako je bilo na štetu jugoslovenskih naroda, potvrđeno ugovorom između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije, potpisanim 12. novembra 1920. Bio je to ustupak imperijalističkim italijanskim težnjama za ulazak Italije u rat na strani sila Antante.

⁵⁵¹ Vrhovni komandant savezničkih snaga za Sredozemlje general Henri Majtland Vilson je, takođe, jednim radiogramom obavijestio britansku vladu o ovom problemu, navodeći da je Tito tražio opremanje jedne oklopne brigade, a da mu se može obezbijediti samo jedan puk i jedan eskadron (divizion) oklopnih kola. Vilson je na kraju svog radiograma rekao da ga je »Tito zapanjio svojom iskren-

nošću, odlučnošću i uljudnošću« i da je »bio impresioniran njegovim ponašanjem i sposobnošću tokom svih diskusija«, zaključujući: »gornje njegove kvalitete smatram vrlo vrijednim«.

⁵⁵² Ovaj prijedlog sporazuma nije realizovan za vrijeme rata ni u vezi s pitanjem Kraljevske jugoslovenske mornarice (to je pitanje skinuto s dnevnog reda tek u avgustu 1945, jer je Kraljevska jugoslovenska mornarica služila kao sredstvo pritiska za ostvarenje britanskih ciljeva u pogledu jugoslovenske monarhije), ni u vezi s pitanjem kontrole od strane savezničkih vojnih vlasti u Istri, Slovenačkom primorju, Hrvatskom primorju i Trstu, jer su krajem aprila i početkom maja 1945, kada su jedinice Jugoslovenske armije oslobodile ta područja, nastali zategnuti odnosi između Jugoslavije i zapadnih saveznika, koji su ublaženi 9. juna 1945, potpisivanjem sporazuma u Beogradu o podjeli tih područja na zonu »A« i zonu »B«.

⁵⁵³ Dalji tekst je izostavljen, jer predstavlja samo spisak ličnosti s naznakom koji primjerak teksta im je uručen. Ukupno je izrađeno 60 primjeraka, od kojih su dva uručena Titu.

⁵⁵⁴ Za vrijeme razgovora, održanih 13. avgusta u prijedpodnevnim časovima, Tito i Šubašić su se složili da to bude kapetan bojnog broda Ivan Kern, tadašnji komandant Kraljevske jugoslovenske mornarice.

⁵⁵⁵ Zvanična politika Sjedinjenih Američkih Država bazirala se na principima Atlantske povelje koju su predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Franklin Delano Ruzvelt i predsjednik britanske vlade Winston Čerčil potpisali i objavili 14. avgusta 1941. na palubi bojnog broda »Princ od Velsa«. Tom Poveljom je bilo predviđeno da se neće priznati ma kakve državne granice stvorene u toku rata. To je značilo da se ni italijanske granice ne mogu promijeniti prije nego što se završi rat i potpiše mirovni ugovor s Italijom.

⁵⁵⁶ Sava Kosanović je bio ministar unutrašnjih poslova u vladi dr Ivana Šubašića.

⁵⁵⁷ Prilog »D«, tj. *Saopštenje za štampu* glasi:

»Tokom 12. i 13. avgusta Predsjednik [britanske] vlade se sastao u Italiji s jugoslovenskim Predsjednikom vlade i maršalom Titom i na tim sastancima se diskutovalo o političkim i vojnim pitanjima u duhu potpune iskrenosti.

Maršal Tito i Predsjednik jugoslovenske vlade predlažu da se produže ti razgovori koji su bili nadahnuti obostranom željom da se pruži najveći doprinos opštem blagostanju Jugoslavije«.

⁵⁵⁸ Tito i dr Ivan Šubašić napustili su Napulj 14. avgusta i otišli za Bari, a odatle su se avionom 15. avgusta prebacili na ostrvo Vis. Tu su nastavili razgovore u cilju sprovođenja u djelo Viškog sporazuma od 16. juna 1944. Tom prilikom su usaglašeni tekstovi njihovih deklaracija. Posle toga, Šubašić je 20. avgusta napustio Vis i britanskim avionom otišao u Bari, a odatle u London.

⁵⁵⁹ Tito je objavio Deklaraciju u ime NKOJ-a 17. avgusta, a dr Ivan Šubašić Deklaraciju u ime kraljevske jugoslovenske vlade 18. avgusta.

HRONOLOGIJA

1944. Do 6. avgusta Tito je boravio u svojoj rezidenciji, smještenoj u pećini Orlovici, iznad sela Borovika na ostrvu Visu, a toga dana je s Delegacijom Vrhovnog štaba NOV i POJ avionom otputovao u Italiju. Tamo je boravio do 15. avgusta. U međuvremenu je, u Kazerti, 6. i 10. avgusta učestvovao na konferencijama predstavnika Vrhovnog štaba NOV i POJ i Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje, a u jednoj vili napuljskog predgrađa Pasilipo je 12. i 13. avgusta vodio razgovore s predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom. Iz Napulja je 14. avgusta automobilom došao u Bari, a 15. avgusta je avionom prispio na Vis i nastavio boravak u svojoj rezidenciji, smještenoj u pećini Orlovici. Odatle se 23. avgusta preselio u grad Vis i svoju rezidenciju smjestio u vilu »Tramontana«, gdje je boravio do odlaska za Moskvu noću 19/20. septembra 1944.

1. avgust Obavijestio je sekretara PKKPJ za Crnu Goru i Boku Blaža Jovanovića da ne postoji mogućnost prebacivanja avionom jugoslovenske omladinske delegacije, koja bi prisustvovala Prvom kongresu Saveza antifašističke omladine Albanije, i naložio mu da javi CKKP Albanije da zbog toga ne odlaže sazivanje Kongresa.

Javio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije kojim pravcem nastupa Operativna grupa divizija NOVJ i naredio mu da za prihvata 2. proleterske divizije uputi neku svoju jaču jedinicu.

Zatražio je od Štaba 3. korpusa NOVJ da se ispita zašto 11. krajiška udarna divizija nije izvršila njegovo naređenje da prijeđe u istočnu Bosnu i naredio mu da 12. korpusu NOVJ omogući odmor i sređivanje pred odlazak k zapadnoj Srbiji.

Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da na liječenje u Italiji upućuje samo nepokretne ranjenike i teške bolesnike.

2. avgust Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije da svakodnevno šalje podatke za ratni izvještaj Vrhovnog štaba NOV i POJ, a naročito da pošalje opširne podatke o situaciji u Primorskoj, Koruškoj i Trstu.

Preko šefa Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnanta Velimira Terzića uputio je radiogram predsjedniku Nacionalnog komiteta Poljske Edvardu Osupki-Moravskom, u kojem u ime NKOJ-a i NOP-a Jugoslavije izražava simpatije prema Nacionalnom komitetu Poljske kao istinskom predstavniku demokratske Poljske i izražava radost što oružane

snage toga Komiteta zajedno s Crvenom armijom oslobađaju Poljsku, stvarajući time čvrsto prijateljstvo Poljske i Sovjetskog Saveza.

Saglasio se s prijedlogom komandanta Operativne grupe divizija NOVJ general-lajtnanta Peka Dapčevića da sve tri divizije Operativne grupe pređu na Kopaonik i popune se ljudstvom, ali ga je upozorio da zapadna Srbija momentalno ima prvorazredan vojno-politički značaj.

3. avgust

Uputio je poruku povjereniku NKOJ-a za inostrane poslove dr Josipu Smodlaku da pribavi i hitno dostavi tekstove svih ugovora koji se odnose na ustanovljavanje predratne državne granice Jugoslavije sa susjednim državama.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da ubuduće sve radiograme za Vrhovni štab NOV i POJ i CKKPJ koje primi od rukovodstava iz Albanije i s Kosova i Metohije prenosi u cijelosti i s potpisima pošiljalaca.

4. avgust

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije da je cijelu Operativnu grupu divizija NOVJ uputio na Kopaonik da olakša razbijanje neprijateljevih snaga koje su ugrozile slobodnu teritoriju u južnoj Srbiji i da popuni svoje jedinice novim ljudstvom, a sve to da obavi za desetak dana i preorijentiše jedinice prema zapadnoj Srbiji.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Slovenije i u njima saopštio mu imena trojice britanskih obavještajnih oficira kojima je dozvolio dolazak u Sloveniju.

Saopštio je Štabu 3. korpusa NOVJ da se 12. korpus NOVJ stavlja pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ i hitno upućuje prema zapadnoj Srbiji i da će sličan zadatak dobiti i 3. korpus kad u njegov sastav prisprije 11. krajiška udarna divizija.

Naredio je Štabu 12. korpusa NOVJ da privremeno stavi pod svoju komandu 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« i da što brže izbije u sjeveroistočni Sandžak, gdje će se pripremiti za dalje borbe.

Naredio je Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« da bude pod privremenom komandom Štaba 12. korpusa NOVJ i zajedno s tim korpusom hitno krene k sjeveroistočnom Sandžaku.

5. avgust

Uputio je tri radiograma operativnim štabovima NOVJ. U jednom im naređuje da izvijeste koliko imaju nenaoružanog ljudstva u svojim jedinicama, u drugom traži tačne podatke o ukupnim količinama svega do tada primljenog od zapadnih Saveznika, a u trećem naređuje da se savezničkim vojnim misijama ne daju na uvid zaplijenjeni neprijateljevi dokumenti s političkim sadržajem, već samo najvažniji podaci iz dokumenata koji su vojne prirode.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Srbije. Jednim je naredio da sadejstvuje s Operativnom grupom divizija u razbijanju neprijateljevih snaga na Kopaoniku, a u drugom saopštava imena dvojice britanskih oficira kojima je odobrio dolazak u Srbiju.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. Jednim je naredio da u sastav Vojne misije NOVJ pri Vrhovnom štabu NOV i PO Albanije uputi komandanta 9. crnogorske udarne brigade majora Vojina Todorovića i zamjenika komandanta 5. crnogorske proletherske brigade kapetana Sava Stanojevića, a u drugom odobrava dolazak jednog šifrantu u sastav Anglo-američke vojne misije pri Štabu korpusa.

6. avgust

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Makedonije da odmah izvijesti u koji grad su jedinice Glavnog štaba upadale u sadejstvu s jedinicama grčke oslobodilačke vojske.

Uputio je tri radiograma Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine. U jednom mu saopštava da ne prihvata prijedlog Glavnog štaba za prebacivanje 12. korpusa NOVJ u Slavoniju, jer je korpus dobio veoma važan zadatak. U drugom obavještava da je Nikola Petrović prispio na Vis, da je zadržan na radu u NKOJ-u i da je umro sekretar PK SKOJ-a za Vojvodinu Vladan Đuranović Vlajko, pa stoga PK treba da imenuje novog sekretara. U trećem daje uputstvo da se Kosmajskom NOP odredu pomogne u naoružanju.

Naložio je Štabu 2. korpusa NOVJ da zarobljene Nijemce ne predaje zapadnim saveznicima, već da ih zamjene za pripadnike NOP-a iz njemačkih zatvora ili logora i da sprovede kadrovske promjene koje mu je saopštio.

Naložio je Štabu Baze NOVJ u Italiji da Izvršnom odboru ZAVNO-a Sandžaka uputi dva miliona italijanskih lira.

S viškog aerodroma, izgrađenog na Pliškom polju, krenuo je u 10^h avionom, na čelu Delegacije Vrhovnog štaba NOV i POJ. Nakon jednog časa letenja spustili su se na aerodrom Kapodikino. Tu ih je (bez počasne jedinice) dočekaio načelnik Vilsonovog štaba general Džems Gamel i automobilima odvezao u Lovački zamak kod Kazerte, gdje je bilo sjedište Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje. Ubrzo je uslijedio ručak, nakon kojeg je u 15,30^h otpočela Konferencija Tito—Vilson. Prisustvovali su i njihovi najuži saradnici, a raspravljano je slijedećih pet pitanja: 1. Sadejstvo savezničkog Ratnog vazduhoplovstva za Balkan u operacijama koje izvodi NOVJ; 2. Operacije na istočnoj obali Jadrana; 3. O mogućnosti stvaranja jednog mostobrana na jugoslovenskoj obali za primanje isporuka ratnog materijala brodovima; 4. O daljem snabdijevanju NOVJ; 5. Vrste opreme.

7. i 7/8. avgust

U pratnji brigadira Ficroja Maklejna, general-majora Ivana Rukavine, potpukovnika Jefta Šasića, kapetana Nikole Prlje Nikice i Olge Humo (prevodioca) avionom je odletio s aerodroma Kapodikino u posjetu komandantu 15. grupe armija britanskom generalu Haroldu Aleksanderu, čiji se Štab nalazio kod jezera Bolcana. S generalom Aleksanderom vodio je neslužbene razgovore o operacijama koje su bile u toku i o eventualnom prodiranju 15. grupe armija preko Istre, Slovenačkog primorja i kroz Ljubljanska vrata prema Beču. Prema Aleksanderovom izlaganju, zaključio je da nije predviđeno savezničko iskrcavanje na jugoslovensku teritoriju, a ukoliko dođe do prodora savezničkih snaga prema Beču, one će preko

jugoslovenske teritorije ići komunikacijama uz sadejstvo jedinica NOVJ. Iz Aleksanderovog Štaba automobilom je u popodnevnom časovima prispio sa svojom pratnjom u Rim. Smijestio se u »Grand-hotelu«, gdje je i prenoćio.

8. avgust Tokom 8. avgusta obišao je Rim i razgledao njegove znamenitosti, a zatim se iz Rima nakon četiri časa vožnje, vratio automobilom u Lovački zamak kod Kazerte.

9. avgust U Kazerti je vodio informativne razgovore s britanskim ministrom rezidentom Haroldom Makmilanom, tada političkim predstavnikom britanske vlade pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje, kome je bio gost na ručku. U razgovoru je Tito pokrenuo pitanje reprezentovanja Jugoslavije u Savjetodavnom vijeću za Italiju i naveo razloge koji nalažu da se umjesto dr Mihe Kreka imenuje dr Josip Smolaka. Vodio je informativne razgovore s Robertom Marfijem, koji je pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje bio politički predstavnik predsjednika SAD Franklina Ruzvelta.

Upoznao se sa sadržinom pisma maršala vazduhoplovstva ser Džona Slesora, od 9. avgusta, koje se odnosilo na formiranje i stručnu obuku dviju eskadrila NOVJ u sastavu britanskog ratnog vazduhoplovstva.

10. avgust Na čelu Delegacije Vrhovnog štaba NOV i POJ vodio je razgovore s vrhovnim komandantom savezničkih snaga za Sredozemlje generalom ser Henrijem M. Vilsonom i njegovim Štabom. Raspravljano je slijedećih devet pitanja: 1. Snabdijevanje NOVJ vazdušnim putem; 2. Ljudstvo ratnog vazduhoplovstva NOVJ (njegova stručna obuka i oprema borbenim sredstvima); 3. Obuka padobranaca NOVJ; 4. Oklopne jedinice NOVJ (njihova stručna obuka i oprema borbenim sredstvima); 5. Obuka vozača kamiona; 6. Zbrinjavanje ranjenika NOVJ; 7. Italijanski ratni zarobljenici jugoslovenskog porijekla; 8. Obavještajna služba i bezbjednost; 9. Snabdijevanje NOVJ artiljerijskim naoružanjem. Nakon rasprave, o svakom pitanju donijeti su određeni zaključci.

Poslao je pismo Edvardu Kardelju i Aleksandru Rankoviću, u kojem im saopštava da će na neke od dostavljenih mu radiograma lično odgovoriti i da će se poslije njegovog povratka na Vis zauzeti stav o pitanju novostvorene četničke grupe Vojislava Lukačevića, koja traži primirje s NOVJ; odobrava sadržinu predloženih odgovora Josipu Kopiniću i PKKPJ za Srbiju; obavještava da je održana Konferencija s čitavim štabom generala H. M. Vilsona i da će se još nekoliko dana zadržati u Italiji, jer mu predstoje razgovori s Vinstonom Čerčilom.

Uputio je poruku general-majoru dr Vladimiru Velebitu, šefu Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje i oficiru za vezu s predsjednikom kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivanom Šubašićem, da saopšti Šubašiću svoje (Titovo) neslaganje da se ambasador u Moskvi Stanoje Simić zamijeni Ilijom Šumenkovićem; da kod britanske vlade pokrene pitanja popune 1. tenkovske brigade NOVJ

oklopnim borbenim sredstvima do punog formacijskog sastava i uključenja Ratne mornarice Kraljevine Jugoslavije u sastav NOVJ, kao i da hitno preduzme potrebne mjere kod nadležnih organa za zbrinjavanje jugoslovenskih državljana interniranih u južnoj Francuskoj i dobrovoljaca iz španskog građanskog rata.

Upozorio je Štab 12. korpusa NOVJ da bi uslijed prisustva jakih neprijateljevih snaga forsiranje Drine kod Višegrada bilo teško izvodljivo, pa mu naređuje da korpus zajedno sa 6. ličkom proleterskom divizijom »Nikola Tesla« pređe Drinu, na istom mjestu, između Goražda i Foče.

U pratnji Arsa Jovanovića i Zdenka Ulepića obišao je saveznički Centar za dokumentaciju ciljeva na neprijateljskim i okupiranim teritorijama. Tom prilikom vodio je razgovor s komandantom savezničkih vazduhoplovnih snaga za Sredozemlje američkim generalom Ajrom Ikerom. Nakon razgledanja Centra, Iker je pozvao Tita u Vazduhoplovni klub, gdje mu je predstavio prisutne savezničke generale i admirale.

Vodio je razgovor s delegacijom američke vojne obavještajne službe Ureda strategijskih službi (Office of Strategic Services — OSS), na čelu s generalom Vilijamom Donovanom. Tito je izašao u susret američkoj želji da se pri Vrhovnom štabu NOV i POJ uspostavi američka vojna misija, koja će imati svoje oficire za vezu pri operativnim štabovima NOVJ. Prihvatio je Donovanov poziv da narednog dana bude njegov gost na ručku.

11. avgust

Uputio je načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnanta Arsa Jovanovića i nekoliko članova Delegacije Vrhovnog štaba NOV i POJ da obidu Bazu NOVJ u Italiji, koja je imala sjedište u Bariju, a zatim da se što prije vrate na Vis.

Bio je gost na ručku koji mu je priredio šef vojne obavještajne službe Ureda strategijskih službi američki general Vilijam Donovan u svojoj rezidenciji u Kazerti. Tom prilikom su nastavljeni razgovori započeti prethodnog dana i postignuta saglasnost o ličnostima koje će sačinjavati *Samostalnu američku vojnu misiju kod maršala Tita* (tako joj je dat službeni naziv). Za njenog šefa imenovan je pukovnik Eleri Huntington, dotadašnji šef OSS u američkoj 5. armiji.

12. avgust

U Napulju je vodio razgovor s predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom. Dijalog je trajao 75 minuta (od 12,00 do 13,15^h). Raspravljalo se o Istri, o vojnim operacijama u Jugoslaviji i britanskim isporukama ratnog materijala jedinicama NOVJ, o evakuaciji ranjenika u Italiji, o potrebi nastavljanja razgovora Tito—Šubašić, o Dragoljubu Mihailoviću i četnicima, o komunizmu i poslijeratnom uređenju Jugoslavije, o balkanskom i jugoslovenskom federalizmu, o mogućoj perspektivi sastanka Tita i kralja Petra II, o sukobima četnika i NOVJ, o poželjnosti Titove javne izjave »da partizani ne namjeravaju da uvedu komunizam i da će se održati slobodni izbori«, o vezama NOP-a Jugoslavije sa susjednim državama: Bugarskom, Mađarskom i Rumunijom.

Na svečanom ručku, koji je priredio Winston Čerčil, održao je zdravicu, na koju je odgovorio Čerčil.

Poslao je pismo Vinstonu Čerčilu, u kojem je iznio svoje stavove za slučaj savezničkog iskrcavanja u Istri i Slovenačkom primorju i korišćenja teritorije Slovenije za prolazak savezničkih snaga; tražio je da Čerčil u korist NOP-a riješi slijedeće: povećanje snabdijevanja NOVJ izvjesnom količinom teškog naoružanja (motornim topovnjačama, artiljerijom, tenkovima); uključenje Jugoslovenske kraljevske mornarice u NOVJ; Šubašićevoj vladi da se stavi na raspolaganje izvjestan broj trgovačkih brodova koji bi prevozili materijal ne samo za NOVJ nego i hranu za najsiriomašnije krajeve Jugoslavije. Izrazio je spremnost da pozove pripadnike kvasilinških vojnih formacija u Jugoslaviji da napuste Nijemce i prijeđu na stranu NOVJ i naglasio zainteresovanost NKOJ-a da se italijanskim državljanima jugoslovenske narodnosti omogući slobodno opredjeljenje za NOVJ.

U Napulju je vodio dvoipčasovni razgovor s predsjednikom kraljevske jugoslovenske vlade dr Ivanom Šubašićem. Na Titovo insistiranje Šubašić je odustao od namjere da se umjesto Stanoja Simića za ambasadora u Moskvi pošalje Ilija Šumenković i saglasio se da se u Savjetodavno vijeće za Italiju umjesto dr Mihe Kreka imenuje dr Josip Smodlaka. Pored ostalog, dogovoreno je kako će se prići rješavanju problema uključjenja Ratne mornarice Kraljevine Jugoslavije u borbu protiv neprijatelja i priključenja preostalog vazduhoplovnog osoblja u eskadrile NOVJ, raspravljeno je pitanje sadržine Deklaracije koju će Tito objaviti po povratku na Vis i dogovoreno da Šubašić podrži Titove zahtjeve za povećanje materijalne pomoći NOVJ i da se šalje hrana narodu u gladu ugroženim područjima, kao i da se poduzmu hitne mjere za zbrinjavanje jugoslovenskih državljana interniranih u južnoj Francuskoj i jugoslovenskih dobrovoljaca koji su učestvovali u španskom građanskom ratu na strani republikanske Španije.

13. avgust

Poslao je pismo potpredsjedniku NKOJ-a Edvardu Kardelju, u kojem mu je javio da je prethodnog dana vodio razgovor s Vinstonom Čerčilom i da će s njim imati još jedan razgovor, kojem će prisustvovati i dr Ivan Šubašić.

Naredio je Štabu 12. korpusa NOVJ da forsira Drinu između Foče i sela Bastasa i obavijestio ga da će ga tu prihvatiti 1. proleterska divizija.

Održao je sastanak s načelnikom Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje britanskim generalom Džemsom Gamelom. Tom prilikom mu je Gamel uručio Memorandum. Tito se upoznao sa sadržinom Memoranduma, u kojem se naglašava da će u slučaju da savezničke snage okupiraju sjevernu Italiju, Austriju ili Mađarsku biti uvedena saveznička *Vojna uprava* u oblasti koja je bila pod italijanskom upravom na početku rata. Diskusija je vođena kako o sadržini Memoranduma, tako i o svim pitanjima koja se nalaze u pismu koje je Tito 12. avgusta uputio V. Čerčilu.

Održao je sastanak s predstavnicima Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje i britanskog Ureda Ratnog kabineta, kojem su prisustvovali još i Sreten Žujović, dr Ivan Šubašić i brigadir Ficrij Maklejn. Raspravljalo se o budu-

čoj savezničkoj Vojnoj upravi koja bi se uvela u rejonu zapadno od jugoslovensko-italijanske granice iz 1939. godine. O tom pitanju je postignuta određena saglasnost, kao i to da će tamošnji Vrhovni komandant savezničkih snaga najtješnje sarađivati s jugoslovenskim vlastima. Takođe je postignuta saglasnost o pitanju spajanja Jugoslovenske kraljevske morarice s Mornaricom NOVJ.

Vodio je razgovor s predsjednikom vlade Velike Britanije Vinstonom Čerčilom. Raspravljana su pitanja koja je Tito postavio u svom pismu od 12. avgusta V. Čerčilu i pitanja koja je Čerčil 12. avgusta u svom Memorandumu uputio Titu. Razgovor je trajao 75 minuta, a prisustvovali su mu još i general-major dr Vladimir Velebit, dr Ivan Šubašić sa svojim ministrom unutrašnjih poslova dr Savom Kosanovićem, britanski ambasador Ralf Stivenon, Pirson Dikson i brigadir Ficroj Maklejn.

Prisustvovao je večeri koju je Vinston Čerčil priredio za sve učesnike konferencije.

14. avgust

S onim dijelom Delegacije Vrhovnog štaba NOV i POJ koji 11. avgusta nije uputio na Vis i sa svojom pratnjom pošao je, u pratnji savezničke vojne policije, automobilima za Bari, gdje je prispio krajem dana i u Ulici Karbonara smjestio se u vili gdje se nalazio Štab Baze NOVJ u Italiji. Uveče, oko 22h, priredio je večeru, na kojoj su bili prisutni: komandant Ratnog vazduhoplovstva za Balkan maršal vazduhoplovstva Vilijam Eliot, zamjenik šefa Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ potpukovnik Vivian Strit, povjerenik NKOJ-a za inostrane poslove dr Josip Smolaka, predsjednik ZAVNOH-a Vladimir Nator, član Predsjedništva AVNOJ-a prota Jevstatije Karamatijević, general-lajtnant Fjodor Mahin, pukovnik Mitar Bakić i onaj dio Delegacije Vrhovnog štaba koji se s Titom vratio iz Kazerte.

15. avgust

U Bariju, u vili gdje je bilo sjedište Štaba Baze NOVJ u Italiji, pozvao je k sebi dr Josipa Smolaku i Franja Gažija i zadržao se s njima u dužem razgovoru. Tom prilikom ih je upoznao sa suštinom razgovora koje je vodio s V. Čerčilom. Dao im je nalog da u poslijepodnevnom časovima budu spremni da s njim pođu na Vis.

U prijedpodnevnim časovima primio je članove Vojne misije NOVJ koje je odredio da budu pri Vrhovnom štabu NOV i PO Albanije i u polučasovnom razgovoru dao im osnovna uputstva za rad.

Bio je gost na ručku koji mu je priredio komandant savezničkog Ratnog vazduhoplovstva za Balkan maršal avijacije Vilijam Eliot.

U prvim poslijepodnevnim časovima napustio je Bari i avionom pošao za Vis. U istom avionu s njim su bili: dr Ivan Šubašić sa svoja dva ministra (dr Izidorom Cankarom i dr Savom Kosanovićem), ambasador Ralf Stivenon, brigadir Ficroj Maklejn, dr Josip Smolaka i Titov sin Žarko, dok su svi ostali pošli drugim avionom. Poslije jednog sata letenja uz pratnju lovaca avion se spustio na viški aerodrom, gdje je rukovodstvo NOP-a, na čelu s dr Ivanom Ribarom, priredilo Titu svečan doček.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Srbije. U jednom ga obavještava da će njemačka ofanziva koja je zahvatila Crnu Goru, Sandžak i istočnu Bosnu usporiti prenošenje težišta borbe NOVJ u Srbiji i daje mu direktive za dalji rad, a u drugom ga pita s kojim divizijama ima radio-vezu i održava li je s Glavnim štabom NOV i PO Makedonije.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da ubuduće redovno dostavlja borbene izvještaje, i to samo za makedonske jedinice.

Dao je direktivu Štabu Operativne grupe divizija NOVJ o načinu vođenja daljih borbi i obaveznom popunjavanju svojih jedinica novim ljudstvom.

Uputio je tri radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom mu naređuje da prihvati, u borbama iznureni, 12. korpus NOVJ, snabdije ga hranom, popuni municijom i naoružanjem, preuzme njegove ranjenike i stvori mu uslove za duži odmor, u drugom ga upozorava da 1. proletersku diviziju ne uvlači u teže borbe, a u trećem naređuje da tu diviziju hitno uputi na sektor Zlatibor—Golija i avionima s Njegovođe evakuiše sve ranjenike 1. proleterskog, 2. i 12. korpusa NOVJ.

U ime Povjereništva NKOJ-a za narodnu odbranu donio je odluku o formiranju Korpusa narodne odbrane Jugoslavije i propisao njegovu organizacionu strukturu i zadatke.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterske divizije. U jednom obavještava o predstojećem dolasku 12. korpusa NOVJ na sektor predjela Pive i o situaciji u korpusu, te da bi bilo poželjno da se divizija (bez žurbe i gubitaka) prebaci iz Sandžaka na sektor Zlatibor—Golija—Zlatar, a u drugom naređuje da ranjenike s Njegovođe evakuiše avionima i da se zajedno s 8. crnogorskom udarnom brigadom prebaci k 37. sandžačkoj udarnoj diviziji na prostor Zlatibora i Golije.

Kasno uveče je u svom sjedištu u pećini Orlovici održao sjednicu Politbiroa CKKPJ. Do sada nije pronađena ma kakva izvorna građa koja bi se odnosila na nju, ali bi se moglo pretpostaviti da su joj prisustvovali: E. Kardelj, A. Ranković, M. Đilas, I. Milutinović, tj. oni članovi Politbiroa koji su se zatekli na Visu, kao i bar dva člana CKKPJ — Moša Pijade i dr Vladimir Bakarić. Tito ih je detaljno upoznao o tome kako su tekli razgovori koji su vođeni na konferencijama u Kazerti i u Napulju, najviše se zadržavajući na stavovima koje je zastupao Winston Čerčil. Govorio je i o susretima koje je imao van konferencija, a i o razgovorima koje je vodio sa dr Šubašićem, kao i o opštoj klimi koja je vladala. Nakon diskusije, zauzeta su strateška opredjeljenja u pogledu daljeg vođenja borbe i odlučeno da Sreten Žujović pođe u Srbiju, a Edvard Kardelj u Hrvatsku i Sloveniju i da tamošnja rukovodstva obavijeste o tome, kako bi što pravilnije usmjerila svoju dalju aktivnost, dok će Moša Pijade poći u SSSR kao predstavnik NKOJ-a i CKKPJ, priključujući se tamošnjoj Vojnoj misiji NOVJ.

16. avgust

Upozorio je opunomoćenika CKKPJ pri CKKP Makedonije Svetozara Vukmanovića Tempa da je nepravilan postupak CKKP Makedonije prema komandantu Glavnog štaba NOV i PO Makedonije general-majoru Mihailu Apostolskom i naložio da se to odmah ispravi.

Obavijestio je operativne štabove NOVJ o načinu daljeg snabdijevanja jedinica NOVJ preko Baze NOVJ u Italiji i naredio da se za svoje potrebe direktno njoj obraćaju.

Odobrio je da se 3. srpska udarna i 4. crnogorska proleterska brigada upute da prođu slobodnom teritorijom južne Srbije, radi političkog efekta i popune novim ljudstvom.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom traži da 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« saopšti da napadima na pozadinu njemačkih snaga koje u stopu prate 12. korpus NOVJ olakša tome korpusu prelazak preko rijeke Pive i s njim se poveže, a u drugom naređuje da se ta divizija kreće za 12. korpusom.

Uputio je tri radiograma Štabu 12. korpusa NOVJ. U jednom ga upozorava da Nijemci dekriptuju sva naređenja Štaba korpusa i potpuno znaju sve namjere Vrhovnog štaba NOV i POJ i Štaba korpusa, pa mu nalaže da ne javlja nikakve povjerljive podatke dok ne dobije novu šifru, u drugom ga obavještava o avionskim isporukama koje će mu se slati i o situaciji kod jedinica koje su susjedne korpusu, a u trećem traži podatke o neprijatelju, kako bi avijacija NOVJ sadejstvovala korpusu. Uputio je dva radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom mu nalaže da 3. korpusu NOVJ hitno uputi novu šifru kurirom padobrancem, a u drugom naređuje da Zdenko Ulepič, koji je unaprijeđen u čin pukovnika, pođe u SSSR kao starješina svih vazduhoplovaca NOVJ koji se tamo upućuju na usavršavanje ili školovanje.

U tri radiograma koje je uputio Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« obavještava ga o pravcu kretanja 12. korpusa koji stalno vodi borbe, o njemačkoj ofanzivi u Crnoj Gori i Sandžaku i o prisustvu njemačkih snaga na Drini, naređuje mu da divizija po mogućnosti izbjegava borbe i oprezno se kreće za 12. korpusom, da javi mjesto gdje može primiti materijal iz savezničke pomoći i daje mu direktive za budući rad.

U svom sjedištu pećini Orlovici na Visu nastavio je razgovor sa dr Ivanom Šubašićem, započet 12. avgusta u Napulju. Do sada nije pronađena izvorna građa koja se odnosi na taj razgovor, kojem je vjerovatno prisustvovao i Edvard Kardelj. Težišna pitanja su bila formulacije tekstova deklaracija koje će objaviti.

17. avgust

U svojoj rezidenciji, smještenoj u pećini Orlovici na brdu Humu ostrva Visa, održao je sjednicu NKOJ-a. Prisustvovali su svi članovi NKOJ-a koji su se zatekli na Visu, a takođe još i dr Ivan Ribar s nekoliko članova Predsjedništva AVNOJ-a. Tito ih je upoznao o razgovorima koji su vođeni na konferencijama i susretima u Kazerti i Napulju, pri čemu je najveći značaj pridao razgovorima s Vinstonom Čerčilom. Kad je Tito završio izlaganje, zahvalio mu se u kraćem govoru dr Ivan Ribar. Zatim je pročitao nacrt teksta Deklaracije o osnovnim ciljevima NOP-a Jugoslavije i o Sporazumu s dr Ivanom Šubašićem od 16. juna 1944. U raspravi su predložene manje izmjene teksta nacrt Deklaracije, nakon čega je konačan tekst jednoglasno usvojen i Tito ga je u ime NKOJ-a potpisao.

Poslao je naređenja svim glavnim štabovima NOV i PO i štabovima korpusa NOVJ da u sadejstvu sa savezničkim vazduhoplovstvom od 1. do 7. septembra 1944. ruše željezničke i putne komunikacije kojima se okupatori služe, precizirajući svakom štabu koje će komunikacije rušiti.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom naređuje da 12. korpusu hitno dostavi šifru koja mu je namijenjena, a u drugom naređuje da preuzme 600 ranjenika toga korpusa i evakuiše ih avionima koje će obezbijediti Vrhovni štab NOV i POJ, ili da ih smjesti u svojim bolnicama.

Uputio je dva radiograma Štabu 12. korpusa NOVJ. U jednom mu daje direktive kako će postupiti u postojećoj situaciji, a u drugom mu saopštava da je mala vjerovatnoća da će se ranjenici evakuisati avionima, te ih stoga mora obezbijediti zajedno s 2. korpusom i 6. ličkom proleterskom divizionom »Nikola Tesla«.

Dao je direktivu Štabu Baze NOVJ u Italiji kako će postupiti s avionima »U-2«, posadama transportnih aviona tipa »daglas«, a kako popuniti grupu avijatičara NOVJ koji se upućuju u SSSR na usavršavanje.

Prisustvovao je priredbi koja je održana uveče u dvorani Narodnog doma na Visu i trajala oko četiri sata. Tom prilikom su kraće govore održali dr Ivan Ribar i dr Ivan Šubašić.

18. avgust

Radiogramima je uputio tri poruke. Jednom se obraća Winstonu Čerčilu, izražavajući mu zahvalnost za vanredno srdačan prijem i za interesovanje koje je pokazao za jugoslovenske probleme, ističući svoju uvjerenost da će protekli susreti biti od ogromne koristi ne samo za dalju zajedničku borbu, nego i za poslijeratno zbližavanje i učvršćenje odnosa između Velike Britanije i Jugoslavije. U drugoj izražava svoje poštovanje i blagodarnost generalu Henriju M. Vilsonu na ljubaznom prijemu, ističući svoje uvjerenje da će protekli susreti i razgovori mnogo doprinijeti saradnji u zajedničkoj borbi za konačnu pobjedu nad neprijateljem. U trećoj, upućenoj generalu Haroldu Aleksanderu, izražava svoje zadovoljstvo što su se upoznali i nadu da će se u toku dalje zajedničke borbe ponovo sresti, ističući Aleksanderove lične zasluge u ostvarenim pobjedama nad zajedničkim neprijateljem.

Uputio je pet naređenja: po jedno glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske i Slovenije, Štabu 5. i Štabu 8. korpusa NOVJ. U njima je odredio koliko će svaki od njih pojedinačno uputiti boračkog i rukovodećeg ljudstva Štabu Baze NOVJ u Italiji za formiranje 1. padobranskog bataljona NOVJ, naglašavajući kakvih kvaliteta mora biti upućeno ljudstvo.

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da još ne treba napadati tamošnja jaka neprijateljeva uporišta, jer to nanosi samo gubitke živoj sili NOVJ.

Procijenjeno je da su neprijateljeve snage koje izvode ofanzivu na Crnu Goru i Sandžak u prolazu i to saopštio Štabu 2. korpusa NOVJ, naređujući mu da ne smije napustiti te svoje teritorije, već se manevrom zabaciti neprijatelju iza leđa i pomoći 12. korpusu NOVJ u zbrinjavanju ranjenika, a preuzeti ih čim on krene k Srbiji.

U popodnevним časovima vodio je odvojene razgovore s dr Izidorom Cankarom i dr Savom Kosanovićem. Sa Cankarom se dogovorio da se Franu Snoju predloži da iz Londona dođe u Sloveniju i kao istaknuti član Slovenske klerikalne stranke pokuša uticati na njene vođe i odvratiti ih od saradnje s Nijemcima, a pridobiti ih za saradnju s Osvobodilnom frontom.

19. avgust

Poslao je pismo predstavniku savezničkog vazduhoplovstva za Sredozemlje maršalu vazduhoplovstva Džonu Slesoru, u kojem iznosi svoje stavove u vezi s formiranjem dviju vazduhoplovnih eskadrila NOVJ, koje će se formacijski nalaziti u sastavu Britanskog ratnog vazduhoplovstva.

Uputio je direktive identične sadržine Glavnom štabu NOV i PO Srbije, Štabu reorganizovanog 1. proleterskog korpusa NOVJ (u čiji sastav je ušla i Operativna grupa divizija NOVJ) i Štabu 12. korpusa u kojima daje plan izvođenja borbenih dejstava za konačno oslobođenje Srbije.

Posebnim radiogramima obavijestio je glavne štabove NOV i PO Slovenije i Vojvodine da je dozvolio uspostavljanje američkih obavještajnih punktova — jednog u prigraničnoj zoni Austrije, a drugog u prigraničnoj zoni Mađarske — radi ubacivanja obavještajaca u te zemlje i saopštio imena lica koja će sačinjavati te punktove.

Uputio je dva radiograma Štabu 12. korpusa NOVJ. U jednom mu saopštava da je 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« još pod komandom Štaba toga korpusa i traži da izvjesti koliko je potrebno hrane za dnevni obrok korpusa i šta mu je još potrebno, a u drugom ga je obavijestio gdje će se uputiti hrana za korpus i za 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla«.

Uputio je tri radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji, u kojima je odredio lokaciju gdje treba isporučiti hranu za 2. i 12. korpus NOVJ i za 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« i odredio koordinate i ugovorene signale za svako od tih mjesta.

20. avgust

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Srbije. U jednom mu je naredio da u svoj sastav zadrži 2. proletersku diviziju, a umjesto nje da u sastav Operativne grupe divizija NOVJ uputi 21. srpsku udarnu diviziju i da Operativnu grupu popuni novim ljudstvom i preuzme njene ranjenike, a u drugom ga upozorava da bude spreman na eventualnu ofanzivu bugarske vojske, o kojoj javlja Glavni štab NOV i PO Makedonije.

Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske uputio je četiri radiograma. U jednom je odobrio mjere koje je predložio Glavni štab za brži razvoj NOB-a u Istri; u drugom saopštava ime britanskog oficira koji će doći za šefa Anglo-američke vojne misije pri Štabu 11. korpusa NOVJ, koji će koordinirati dejstva savezničke avijacije s jedinicama toga korpusa; u trećem traži podatke o organizacionoj strukturi i jačini novoformirane 40. slavonske NO divizije; a u četvrtom pita da li su upućeni 6 radio-telegrafista Glavnom štabu NOV i PO Srbije.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da saveznički avioni vjerovatno neće brzo doći po ranjenike, pa da to ima u vidu.

Uputio je dva radiograma Štabu Operativne grupe divizija NOVJ. Jednim mu naređuje da umjesto 2. proleterske u svoj sastav uključi 21. srpsku udarnu diviziju, da popuni svoje jedinice ljudstvom i što brže ih usmjeri za ovladavanje planinskim lancem Rudnik—Suvobor—Maljen, a u drugom ga obavještava gdje se nalaze 1. proleterska i 37. sandžačka udarna divizija i koji su njihovi zadaci.

Preko Štaba 2. korpusa NOVJ odgovorio je predstavniku CK KPJ pri CKKP Albanije Miladinu Popoviću na radiogram od 18. avgusta o tome gdje bi trebalo angažovati 1. albansku diviziju i s kojim zadatkom.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom traži da dostavi konkretan prijedlog za izvlačenje svojih jedinica iz teške situacije i naređuje mu da se poveže s 12. korpusom i da dejstvom lakopokretnih jedinica dezorganizuje neprijateljevu pozadinu i onemogućući mu snabdijevanje, a u drugom ga obavještava da će se ranjenici s Brezana moći evakuisati za Italiju 23. avgusta.

Zatražio je od Štaba 3. korpusa NOVJ da čim dobije novu šifru dostavi tačno stanje jedinica NOVJ koje se nalaze u istočnoj Bosni.

U svojstvu povjerenika NKOJ-a za narodnu odbranu imenovao je lični sastav Štaba korpusa Narodne odbrane Jugoslavije.

Uputio je četiri radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom traži hitno izjašnjenje zašto se 12. korpusu NOVJ ne dostavlja hrana svim raspoloživim avionima i čini lično odgovornim tamošnje rukovodeće ljude da hranu korpusu dostave u toku prve noći, u drugom naređuje da brodom iz Taranta uputi drugu grupu avijatičara NOVJ za školovanje u SSSR-u, trećim precizira s koliko se aviona svakodnevno mora slati hrana i ostale potrebe 12. korpusu NOVJ, a u četvrtom određuje po koliko pušaka treba uputiti korpusima pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

21. avgust

Poslao je u Bari načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnanta Arsa Jovanovića s nalogom da komandantu BAF-a vicemaršalu avijacije Vilijamu Eliotu izloži tešku situaciju u kojoj se nalazi preko 1000 ranjenika, koje jedinice NOVJ kod Gornjih Brezana u Crnoj Gori s krajnjim naporom štite odsudnom borbom, i da naglasi Eliotu da bi evakuacija tih ranjenika bila momentalno najznačajnija saveznička pomoć jedinicama NOVJ. Jovanović je Titovu poruku prenio Eliotu i ovaj se založio da se evakuacija u potpunosti obavi 22. avgusta. Međutim, Jovanović nije mogao da izvrši i Titov nalog da se avionom prebaci do Štaba 2. korpusa, da se tu neposredno upozna sa situacijom i pospiješi dejstva tamošnjih jedinica u manevarskom smislu, jer nije bio tačno obaviješten o mjestu s kojeg odljeću avioni.

Uputio je poruku Edvardu Kardelju da se zbog komplikacija u dobijanju aviona za nastavljanje puta za Hrvatsku i Sloveniju vrati na Vis, a da po svom nahođenju pozove ličnosti koje će iz tamošnjih rukovodstava doći da bi im se dale potrebne direktive.

Uputio je dva radiograma šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću. U jednom daje odobrenje

za stručnu specijalizaciju dr Đure Mešterovića i za korišćenje pjesme »Titov naprijed« u propagandne svrhe, i obavještava o razlozima loše organizacije prijema avionskih isporuka na punktovima u Srbiji; u drugom se saglašava da se Zlatku Balokoviću i Luju Adamiću uruče jugoslovenska odlikovanja.

Uputio je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da glavninu svojih snaga izvuče prije otpočinjanja bugarske ofanzive i da istovremeno 22. srpsku NO diviziju uputi u istočnu Srbiju.

Javio je Štabu 2. i Štabu 12. korpusa NOVJ da nije sigurno da će avioni toga dana doći po ranjenike, ali ako ipak dođu, moraju biti pripremljeni za evakuaciju.

Zatražio je od Štaba 2. korpusa NOVJ da izvijesti kakav je karakter i koji je cilj neprijateljeve ofanzive i da predloži kojim pravcem treba da se kreće 12. korpus NOVJ radi izvršenja postavljenog mu zadatka.

Saopštio je Štabu 12. korpusa NOVJ da se ne saglašava s predloženim pravcem nastupanja korpusa, jer je usmjeren u susret neprijateljevoj ofanzivi, i naredio mu da jedinicama manevriše u sjeverozapadnom prostoru Crne Gore, odakle će ih u pogodnom momentu prebaciti u Sandžak.

Uputio je dva radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U njima mu saopštava mjesta gdje će doturiti hranu 12. korpusu NOVJ i 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«, tražeći da im hranu upućuje s više aviona.

Uputio je tri radiograma Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. U jednom je saopštio personalne promjene u sastavu Politođjela te divizije, u drugom mu je dao direktivu da divizija izađe ispod komande Štaba 12. korpusa NOVJ i samoinicijativno radi u duhu dobijenog zadatka, a u trećem nalaže da divizija sačeka avionske isporuke koje će uslijediti 22. avgusta.

22. avgust

Preko Štaba Baze NOVJ u Italiji javio je načelniku Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnantu Arsu Jovanoviću, koga je dan ranije uputio u Bari, da aerodrom kod Donjih Brezana u Crnoj Gori nije bezbjedan za prihvatanje aviona 23. avgusta.

Uputio je četiri radiograma Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. U dva mu saopštava imena britanskih obavještajnih oficira kojima je odobrio da dođu u Štajersku i u Istru, trećim ga je upozorio na neblagovremeno slanje izvještaja, a četvrtim traži obavještenje koliko ima ranjenika za evakuaciju i kakvo je njihovo stanje.

Naredio je Štabu Operativne grupe divizija NOVJ da svakog jutra javlja mjesto gdje se može primati ratni materijal, da signalne znake za avione desetodnevno mijenja i da dostavlja tačnu lokaciju letilišta s kojega će se evakuisati ranjenici.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom se saglasio s predloženim zajedničkim dejstvom 1. proleterske i 37. sandžačke udarne divizije i zatražio informaciju o Pratećem bataljonu Vrhovnog štaba NOV i POJ, a u drugom ga je obavijestio šta treba preduzeti za primanje isporuka ratnog materijala iz Sovjetskog Saveza.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom je naredio da zajedno s 12. korpusom organizuje odbranu aerodroma kod sela Donjih Brezana, odakle će avioni toga dana početi s evakuacijom ranjenika, a u drugom pita hoće li i narednog dana aerodrom biti bezbjedan za ateriranje aviona.

Obavijestio je Štab 12. korpusa NOVJ i Štab 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« da se, prema izvještaju Štaba 1. proleterske divizije, čitava jedna njemačka armija, preko Albanije i Sandžaka, kreće prema Crnoj Gori i dalje k Dalmaciji, pa nalaže da to imaju u vidu.

Uputio je četiri radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom je tražio informaciju o dostavljanju štabovima NOVJ geografskih karata razmjere 1:100 000, u drugom naređuje da prokontroliše zašto se ne dostavlja ratni materijal jedinicama NOVJ u Sloveniji i određuje koliko čega treba poslati, u trećem saopštava koju vrstu oružja i koju količinu traži Glavni štab NOV i PO Makedonije i određuje lokaciju gdje će mu se sve to isporučiti, a u četvrtom određuje koliko će aviona redovno doturati hranu 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«.

24. avgust

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Srbije da hitno odgovori je li popunio Operativnu grupu divizija NOVJ ljudstvom i upozorio ga da ona bez popune ne može efikasno izvršiti postavljeni joj zadatak.

Uputio je po dva identična radiograma Štabu 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. U jednom traži da ga svakodnevno obavještavaju koliko im je aviona prethodne noći doturalo hranu i obavijestio ih da će se lično brinuti za urednije snabdijevanje njihovih jedinica, a u drugom im je dao direktivu da njihove jedinice brzo napuste sjeverozapadni rejon Crne Gore, kako ne bi tu ponovo zapale u borbe, s obzirom na to da Nijemci dovlače pojačanja u sjeveroistočnu Hercegovinu.

Uputio je četiri radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom naređuje da se rasformira sabirni logor NOVJ u Gravini (Italija) i određuje gdje će se rasporediti ljudstvo iz njega, u drugom određuje koje jedinice NOVJ imaju prioritet u pogledu snabdijevanja namirnicama i koliko im treba slati, u trećem traži izjašnjenje komandanta Baze i načelnika Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ da li su noću 23/24. avgusta izvršene avionske isporuke jedinicama NOVJ po onom planu koji su mu dostavili, a u četvrtom pita da li su iz Kaira prispjeli avijatičari NOVJ koji treba da idu brodom na školovanje u SSSR.

Obavijestio je Štab 1. proleterske divizije NOVJ da se saglašava s predloženim planom dejstava i dao mu direktivu gdje treba stvoriti slobodnu teritoriju kao bazu 37. sandžačke udarne divizije i kada treba 1. proleterska divizija da nastavi napuštanje dublje u Srbiju.

U svojstvu Vrhovnog komandanta NOV i POJ donio je odluku o postavljanju Dragiše Ivanovića za političkog komesara Mornarice NOVJ s rangom pukovnika.

25. avgust

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom mu naređuje da italijanske bataljone iz

svog sastava stavi na raspolaganje Štabu 37. sandžačke udarne divizije i da prihvati svoju 6. ličku diviziju prilikom prelaska rijeke Lima, a u drugom ga upozorava da nije razumio suštinu dobijenog zadatka i u vezi s tim mu upućuje niz zamjerki i ponovo naglašava koji su osnovni zadaci korpusa.

Uputio je dva radiograma Štabu 12. korpusa NOVJ. U jednom ga je upozorio da se korpus suviše udalji od naređenog mu pravca kretanja i upitao šta ga je natjeralo na to, a u drugom ističe teškoće skopčane s urednim slanjem isporuka korpusu i nalaže mu da svoje jedinice premjesti tamo gdje će se moći prehraniti.

Uputio je tri radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom saopštava mjesto gdje treba dostaviti avionske isporuke 12. korpusu NOVJ i zahtijeva da to obavezno bude u toku prve noći, u drugom javlja šta sve treba doturiti 3. korpusu NOVJ, a u trećem precizira kakvi će biti znaci raspoznavanja vazduh-zemlja prilikom dostavljanja pošiljki 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«.

oko 25. avgusta

U svojoj rezidenciji vili »Tramontana«, u gradu Visu, primio je šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadiru Ficroja Maklejna i zadržao se s njim u dužem razgovoru. Pored ostalog, Tito je upoznao Maklejna s velikim rasplamsavanjem NOB-a u Srbiji i Makedoniji i vidnim usponom NOP-a u Srbiji i da je tamo uputio Sretana Žujovića, Milentija Popovića i još nekoliko vojnih i političkih rukovodilaca. Sa svoje strane, Maklejn je u zavijenoj formi saopštio Titu da neće doći do savezničkog iskrcavanja u Istri i izrazio želju da i on pođe do Glavnog štaba NOV i PO Srbije da bi se temeljitije upoznao s tamošnjom situacijom, poslije čega bi se ponovo vratio na Vis. Tito se s tim složio.

26. avgust

Uputio je dva radiograma operativnim štabovima NOVJ. U jednom ih je obavijestio da će lovačka avijacija NOVJ ubuduće sadejstvovati jedinicama NOVJ u krupnijim operacijama i naredio da se u vezi s tim Vrhovnom štabu NOV i POJ blagovremeno dostavljaju zahtjevi za takva sadejstva, a u drugom je naredio da se preduzmu sve mjere predostrožnosti radi čuvanja novih šifara, kako neprijatelj ne bi do njih došao.

Uputio je tri radiograma Glavnom štabu NOV i PO Srbije. U jednom je dao saglasnost da se 2. proleterska brigada formacijski uključi u sastav 21. srpske udarne divizije NOVJ i upozorio Glavni štab da nije pravilno riješio problem popune Operativne grupe divizija NOVJ, pa nalaže da to ispravi, u drugom mu naređuje da korpusne štabove u svom sastavu formira izdvajanjem sopstvenih kadrova i da uspostavi brzu vezu između svih svojih jedinica i sektora, a u trećem ga obavještava da je američkom novinaru Stojanu Pribičeviću dozvolio da dođe u Srbiju.

Saopštio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske koju će formacijsku brojčanu oznaku imati istarska divizija i naredio da ona uđe u sastav 11. korpusa NOVJ.

Uputio je tri radiograma Glavnom štabu NOV i PO Makedonije. U jednom traži podatke o situaciji u Makedoniji i pravcima kretanja okupatorovih i kvislinških formacija i

obavještava koje će formacijske brojčane oznake imati prve dvije makedonske divizije, u drugom naređuje da se bugarski partizanski bataljon koji dolazi sa slobodne teritorije Srbije zadrži kao jezgro za formiranje veće bugarske jedinice, a u trećem nalaže da se odrede dva mjesta gdje će se primiti avionske pošiljke ratnog materijala iz Sovjetskog Saveza i za njih određuje ugovorene signale i znake raspoznavanja vazduh—zemlja.

Dao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine da upućivanjem odabranih taktičkih jedinica, kao i vojnih i političkih kadrova, ubrza razvoj NOB-a u Banatu, ističući da ta oblast dobija poseban značaj s obzirom na razvoj situacije u Rumuniji.

Uputio je dva radiograma Štabu Operativne grupe divizija NOVJ. U jednom ga obavještava da se za komandanta 1. proletarskog korpusa NOVJ postavlja general-lajtnant Peko Dapčević, ističući da će on istovremeno komandovati i Operativnom grupom divizija NOVJ, a u drugom daje uputstvo u vezi s dobijanjem avionskih isporuka ratnog materijala.

Poslao je dva radiograma Štabu 1. proletarskog korpusa NOVJ. U jednom ga je obavijestio o kretanju 6. ličke proletarske divizije »Nikola Tesla« i potrebi da joj pruži pomoć prilikom prelaska rijeke Lima, a u drugom mu javlja da se protivtenkovski topovi mogu dostaviti onda kada korpus bude raspolagao aerodromom na kojem avioni mogu bezbjedno aterirati.

Uputio je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom se saglasio s predloženim planom dejstva i dao mu direktivu da poslije proboja iz okruženja korpus dekoncentriše svoje snage i brzo uzme situaciju u svoje ruke, a u drugom nalaže da što prije dođe do aerodroma za noćno slijetanje aviona i naređuje da 29. hercegovačka udarna divizija direktno dostavlja svoje izvještaje Vrhovnom štabu NOV i POJ.

Dostavio je dva radiograma Štabu 3. korpusa NOVJ. U jednom mu naređuje da 11. krajiška udarna divizija mora biti potpuno spremna za forsiranje rijeke Drine i nastupanje k planini Ceru, a u drugom daje uputstvo šta sve treba preduzeti da bi uslijedile isporuke koje će doturati sovjetski avioni.

Uputio je tri radiograma Štabu 12. korpusa NOVJ. U jednom ga obavještava o povlačenju njemačkih snaga s durmitorskog sektora u pravcu Nikšića, ali i o navodnom nailasku novih njemačkih divizija preko Crne Gore i Sandžaka, koje se kreću prema zapadu; u drugom javlja da je 6. lička divizija razbila njemačko-četničke dijelove i priješla rijeku Taru; a u trećem mu daje direktivu kako da izbjegne okruženje koje mu neprijatelj priprema.

Štabu Baze NOVJ u Italiji uputio je pet radiograma. U prvih četiri saopštava lokacije gdje će slati avionske isporuke ratnog materijala Operativnoj grupi divizija NOVJ, 2. korpusu NOVJ i 6. ličkoj proletarskoj diviziji »Nikola Tesla« (tražeći i ličnu odgovornost Štaba Baze da se toj diviziji dostavlja hrana i municija), a u petom je tražio obavještenje koji od glavnih štabova i štabova korpusa još nisu uspostavili direktnu radio-vezu sa Štabom Baze.

27. avgust

Radiogramom je uputio direktivu Glavnom štabu NOV i PO Srbije da preduzme hitne mjere za učvršćenje vojne organizacije i komandovanja, da ubacivanjem lakopokretnih udarnih jedinica zadobije pozicije na čitavom terenu i da istočnoj Srbiji, s obzirom na situaciju u Rumuniji i Bugarskoj, pridaje prvo-razredni značaj.

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Makedonije da učvrsti vojnu organizaciju i komandovanje i izvijesti kako procjenjuje situaciju u Makedoniji s obzirom na događaje u Rumuniji i Bugarskoj i na vjerovatno povlačenje bugarskih okupacionih snaga iz Makedonije.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom ga upozorava da zabranjuje dalje slabljenje 1. proleterske divizije u beskorisnim napadima na jako utvrđena uporišta, koja su bez naročite važnosti, a u drugom mu nalaže da sam odredi dalji pravac kretanja 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« i način njenog prihvatanja. Uputio je sedam radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom traži da general-major Branko Poljanac i pukovnik Mitar Vujović odmah odgovore zašto se ne šalju avionske isporuke 12. korpusu NOVJ i 6. ličkoj diviziji. U naredna četiri saopštava gdje treba slati avionske isporuke i šta treba da sadrže za 1. proleterski, 2. i 3. korpus NOVJ, i za 6. ličku diviziju; u šestom daje odobrenje da pukovnik Milentije Popović može ići sa Sretenom Žujovićem u Srbiju, a u sedmom daje nalog šta će sve i koje količine uputiti jedinicama glavnih štabova NOV i PO Hrvatske, Slovenije i Makedonije, kao i da pukovnik Mitar Vujović sastavi spisak potreba za sve korpus NOVJ i preda ga sovjetskom pukovniku Stefanu Sokolovu.

Dao je uputstvo Štabu 6. ličke divizije kojim pravcem treba da se divizija kreće i obavijestio ga o jačini njemačkih snaga u garnizonima bočno od maršrute divizije.

28. avgust

Javio je Edvardu Kardelju u Sloveniji da neće doći do savezničkog iskrcavanja u Istri, ali da se bez obzira na to sprovedu u djelo odluke Politbiroa CKKPJ za što intenzivniji razvoj NOB-a u Istri i Slovenačkom primorju.

Poslao je četiri radiograma šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u general-lajtnantu Velimiru Terziću. U jednom mu daje instrukcije šta treba da preduzme za što brže formiranje tenkovske brigade NOVJ u SSSR-u, u drugom ga pita od koga potiče preporuka da se jače snage NOVJ orijentišu prema Beogradu i Dunavu, u trećem mu javlja šta će saopštiti Dimitru Vlahovu u vezi s netačnom viješću novinske agencije iz Ankare, a u četvrtom mu javlja šta će saopštiti Davorjanki Paunović i Stanoju Simiću.

Ponovo je naredio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da dostavlja koncizne dnevne borbene izvještaje.

Uputio je dva radiograma Štabu Operativne grupe divizija NOVJ. U jednom nalaže da se što prije riješi popuna jedinica novim boricima i obavještava ga o uspjesima 1. proleterske i 37. sandžačke udarne divizije, a u drugom mu daje direktivu za grupisanje snaga radi ovladavanja strategijskim planinskim lancem južne Srbije i nastupanja k Šumadiji, Beogradu i Savi.

Uputio je tri radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom traži izvještaj o jačini neprijateljevih snaga u zapadnomoravskoj oblasti i o tome kako reaguju na prisustvo korpusa, u drugom ga obavještava da se glavnina njemačkih snaga angažovanih u ofanzivi na Crnu Goru i Sandžak oriјentiše k Srbiji, a u trećem naređuje da se prikupe svi ranjenici, jer će uslijediti njihova evakuacija avionima.

Javio je Štabu 2. korpusa NOVJ da se za komandanta toga korpusa postavlja general-major Radovan Vukanović, a za komandanta 3. crnogorske udarne divizije potpukovnik Savo Burić.

Saopštio je Štabu 3. korpusa NOVJ gdje će mu isporuke slati sovjetski avioni, a za savezničke avione da se Štab korpusa dogovori s tamošnjom njihovom vojnom misijom.

Saglasio se s prijedlogom Štaba 12. korpusa o pravcu i načinu kretanja korpusa k Srbiji i obavijestio da će ga na Drini prihvatiti 1. proleterski korpus i saopštio mu da se situacija u istočnim krajevima Jugoslavije razvija povoljno.

Uputio je četiri radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom je dao nalog, da svaka avionska pošiljka ratnog materijala sadrži 10% sanitetskog materijala, u drugom je naredio da pripremi 150 izvježbanih tenkista, koji će poći za tenkove u SSSR, u trećem određuje koliko će i koje vrste oružja i municije uputiti novoformiranoj sandžačkoj udarnoj brigadi, a u četvrtom saopštava mjesto gdje će uputiti kurira-podobranca s planom veze i šifrom za Glavni štab NOV i PO Makedonije.

Naredio je Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« da hitno izvijesti kakva je situacija na sektoru Foče, da bi se to prenijelo Štabu 12. korpusa NOVJ, koji treba da ide u tom pravcu.

29. avgust

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Srbije. U jednom je saopštio sastav američke obavještajne misije kojoj je dozvolio da dođe kod Glavnog štaba, a u drugom mu je saopštio kada će doći sovjetski avioni da ranjenike prikupljene u Sokobanji evakuišu u Italiju.

Uputio je pet radiograma Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. U tri saopštava imena britanskih oficira i podoficira kojima je dozvolio da dođu i uključe se u Anglo-američku vojnu misiju pri Glavnom štabu, u četvrtom nalaže da se izađe u susret britanskim punktovima kod 10. korpusa NOVJ, koji imaju zadatak da evakuišu zarobljene Britance iz Mađarske, a u petom naređuje da pukovnika Božidara Krauta odmah uputi na raspolaganje Vrhovnom štabu NOV i POJ.

Uputio je pet radiograma Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. U jednom traži da provjeri koji njemački viši štab ima sjedište u Ormošu, u Štajerskoj, u drugom ga obavještava da toga dana otpočinje evakuacija ranjenika avionima za Italiju, u trećem mu saopštava ime britanskog oficira koji ide u Štajersku, u četvrtom ponavlja raniji nalog da se američkim obavještajnim misijama kod 7. i 9. korpusa NOVJ ne prave smetnje

da se prebace na neprijateljevu teritoriju, a u petom naređuje da hitno preko Barija uputi tri iskusna radio-telegrafista Glavnog štabu NOV i PO Srbije.

Naredio je Štabu Operativne grupe divizija NOVJ da uspostavi radio-vezu sa Štabom 1. proleterskog korpusa NOVJ i da privremeno zadrži svoje jedinice na sektoru Kopaonik—Jastrebac, dok se ne ispolji namjera njemačkih snaga koje nastupaju od juga prema sjeveru dolinom rijeke Ibra i od Sjenice.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U njima je precizirao vrijeme dolaska sovjetskih aviona da ranjenike s aerodroma na Braneškom polju evakuišu za Italiju i odredio kakvi će se signali postaviti na tom aerodromu. Obavijestio je Štab 12. korpusa NOVJ o situaciji kod 1. proleterskog i 2. korpusa NOVJ i dao mu direktivu da ne treba žuriti s pokretom dok se ne sazna kuda su usmjerene njemačke snage koje su izvodile ofanzivu na Crnu Goru i Sandžak.

30. avgust

Pod naslovom *Poslednji poziv* uputio je proglas u kojem je pozvao sve zavedene sluge okupatora da do 15. septembra 1944. prijednu na stranu NOVJ, a ukoliko to ne urade, biće izvedeni pred ratni sud i osuđeni kao izdajnici naroda.

Saglasio se s konačnim tekstom odluke o privremenoj organizacionoj strukturi artiljerije kao roda vojske u sastavu NOVJ i uputio je štabovima NOVJ.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije da Vrhovni štab NOV i POJ raspolaže brdskim i protivtenkovskim topovima i upitao ga koliko tih oruda može primiti.

Uputio je dva radiograma Glavnom štabu NOV i PO Makedonije. U jednom ga pita koliko mu je vojnog starješinskog kadra i kakvog profila potrebno i može li obezbijediti aerodrom da se taj kadar prebaci direktno u Makedoniju, jer će u protivnom morati ići preko Srbije, a u drugom mu daje direktive kako će se odnositi prema bugarskoj okupatorskoj vojsci. Opomenuo je Štab Operativne grupe divizija NOVJ zašto u prethodnoj noći nije bilo signala za avione, uslijed čega nisu realizovane planirane isporuke, pa mu je naložio da svakodnevno saopštava mjesto gdje može primiti isporuke materijala i kakvi će na njemu biti signali.

Poslao je dva radiograma Štabu 2. korpusa NOVJ. U jednom ga je obavijestio o personalnim promjenama u Štabu Primorske operativne grupe i imenovao sastav Politodjela te Grupe i sastav Politodjela 3. crnogorske udarne divizije NOVJ, a u drugom je tražio podatke o brojnom stanju Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba NOV i POJ i o stanju njegove odjeće, obuće i municije.

Dao je direktivu Štabu 3. korpusa NOVJ da ovlada Posavinom i Semberijom i da glavninu svojih snaga postavi tako da mogu intervenisati tamo gdje situacija bude iziskivala.

Zatražio je od Štaba 8. korpusa NOVJ da izvijesti da li je dobio od Vrhovnog štaba NOV i POJ nalog za stvaranje mostobrana na obali za isporuku ratnog materijala brodovima i da li već postoji neko takvo mjesto gdje bi primao materijal i brzo ga tajno odvlačio u pozadinu.

Obavijestio je Štab 12. korpusa NOVJ o situaciji na sektorima koji su značajni za pravilnu orijentaciju Štaba korpusa.

Uputio je sedam radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom ga je upoznao kako će se upotrijebiti transportni avioni kojima će se snabdijevati NOVJ tokom predstojeće operacije sedmodnevnog rušenja komunikacija u Jugoslaviji, u drugom je naložio da se po ruskim avionima koji odlaze za ranjenike 1. proleterskog korpusa dostavi korpusu što više naoružanja, u trećem je naredio da se pripreme za slanje pet kompletnih radio-stanica i dva posebna motora za punjenje akumulatora, u četvrtom obavještava da će iz Hrvatske i Slovenije doći sedam radio-telegrafista i da ih s deset radio-stanica uputi direktno Glavnom štabu NOV i PO Srbije, u petom pita ima li sposobnih i pouzdanih radio-telegrafista u Tehničkoj četi Vrhovnog štaba NOV i POJ koja se nalazi u Gravini, u šestom određuje mjesto, ugovorene signale i znake raspoznavanja zemlja—vazduh za slanje sovjetskih avionskih pošiljki jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, a u sedmom saopštava mjesto na kojem treba još u toku noći doturiti ratni materijal 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla«.

31. avgust

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da na Viši artiljerijski kurs Artiljerijske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ upute naznačeni broj artiljerijskih oficira, koji će se osposobiti za rukovodioce korpusne i divizijske artiljerije.

Uputio je četiri radiograma Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine. U jednom je naglasio da je dobro i pravilno to što je Glavni štab pojačao Kosmajski NOP odred i što je Majevički NOP odred vratio na svoj teren, a zatim je naredio Glavnom štabu da ojača partizanske snage u Banatu; u drugom ga je obavijestio na kojim će sektorima biti težište dejstava 3. korpusa i naložio mu da s tim korpusom uspostavi radio-vezu; u trećem je tražio od Glavnog štaba da ustanovi da li se njemačke jedinice, koje se iz Bugarske izvlače preko Pirota i Niša ka Beogradu, zadržavaju oko Beograda, ili produžavaju k sjeveru; u četvrtom ga obavještava da će imena proizvedenih i unapređenih oficira biti objavljena u »Biltenu Vrhovnog štaba NOV i POJ«, koji se štampa.

Uputio je dva radiograma Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ. U jednom mu je naredio da na odsjeku između selâ Starog Broda i Slapa prihvati 12. korpus, koji će kroz četiri dana preko Drine preći, a u drugom ga je obavijestio da se njemačke snage s Durmitora kreću k Pljevljima i da su već oslobođeni Šavnik i Mojkovac.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da uspostavi kontakt s dvijema britanskim obavještajnim grupama kojima je dozvolio dolazak u Crnogorsko primorje, da kontroliše njihov rad i zahtijeva od njih da se tamošnjim jedinicama NOVJ dostavlja ratni materijal.

Zatražio je od Štaba 6. korpusa NOVJ da odmah uputi vojvođansku brigadu na raspolaganje Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine.

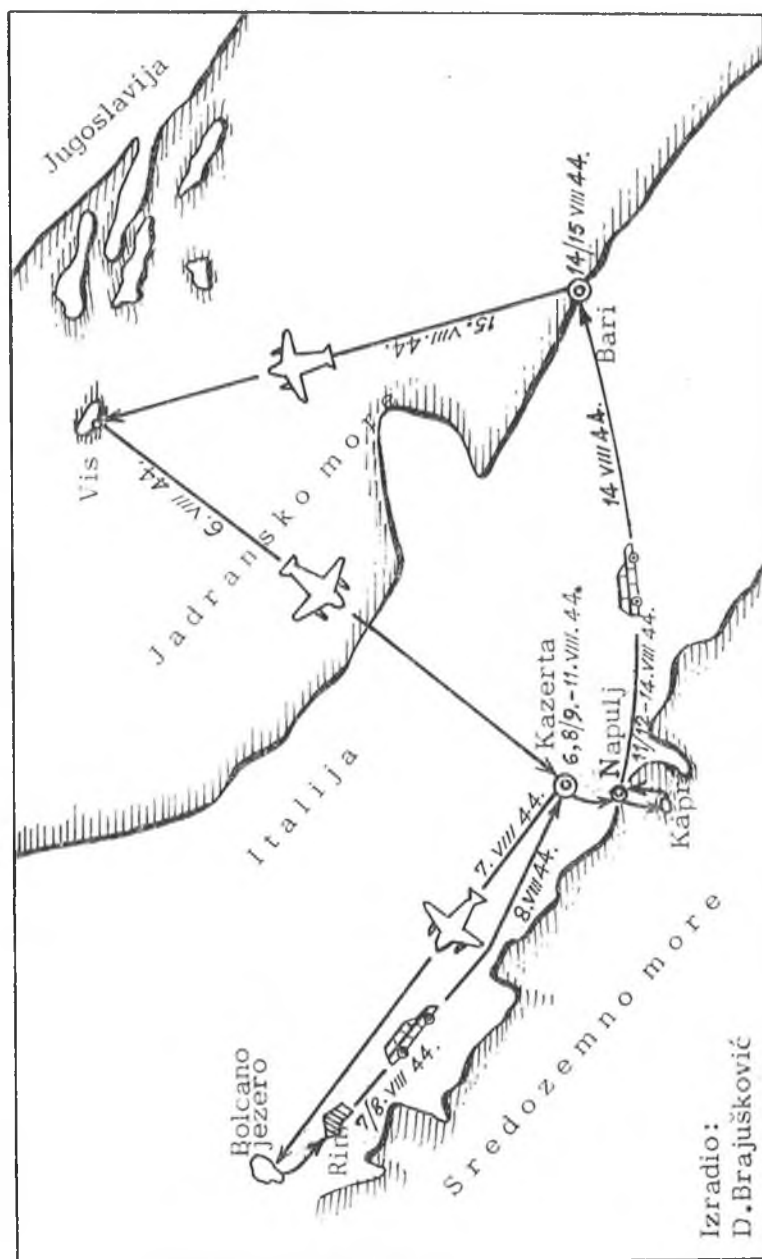
Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da u toku narednih desetak dana tako grupiše svoje jedinice da dovoljno jakim sna-

gama ozbiljno ugrozi neprijateljjev saobraćaj, naročito u srednjoj Dalmaciji, i orijentiše njihova dejstva k moru.

Javio je Štabu 12. korpusa NOVJ da je obaviješten Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ gdje će na Drini prihvatiti 12. korpus, ali mu je potrebno javiti i dan prelaska.

Uputio je dva radiograma Štabu Baze NOVJ u Italiji. U jednom mu je dao sve relevantne podatke za avionske isporuke namirnica 2. korpusu NOVJ, a u drugom je saopštio mjesto gdje će se dostaviti naoružanje 12. korpusu NOVJ.

TITOV RATNI PUT OD VISA DO KAZERTE I NAPULJA
I POVRATAK NA VIS
6—15. VIII 1944.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Adamič Luj (1898—1951), američki književnik i publicista slovenačkog porekla, osnivač i prvi predsjednik Udruženog odbora američkih Jugoslovena. Tri razreda gimnazije završio je u Ljubljani, zatim se iselio u Ameriku (1913). Kao dobrovoljac u američkoj vojsci, borio se u Francuskoj u I svjetskom ratu. Prve radove objavio je u »Glasu naroda«, čiji je bio stalni dopisnik od 1915. do 1917. Posle I svjetskog rata nastanio se u Kaliforniji, gdje je živio do 1930. Godine 1926. objavio je prevod Cankarevog dela »Sluga Jernej i njegovo pravo« i od tada je živio isključivo od književnog rada. Za vrijeme II svjetskog rata sav svoj društveni rad posvetio je oslobođilačkoj borbi naroda Jugoslavije i sve njegove publikacije imale su za cilj da pobude američki narod i vladu da pomognu tu borbu. Pokrenuo je dva svoja sopstvena biltena. Borio se protiv separtarističkih težnja izvjesnih jugoslovenskih emigranata. Zbog svog aktivnog političkog rada je ubijen u svom stanu pod neobjašnjivim okolnostima dok je pripremao knjigu o novoj Jugoslaviji i njenim državicima — 152, 367, 411

Alargić Judita (1917), tekstilna radnica. Član KPJ od 1939. U NOB-u id 1941; kurir PKKPJ za Srbiju, politički komesar bolnice u Novoj Varoši i centralne bolnice u Foči, član Politodjela 2. i 13. proleterske brigade, član Izvršnog odbora AFŽ Jugoslavije, instruktor CKKPJ. Poslije rata predsjednica Saveza ženskih društava Beograda i dr. — 158, 368

Aleksander Harold (Alexander Harold, 1891—1969), feldmaršal. Završio je Imperijalni koledž odbrane; u I svjet-

skom ratu je bio komandant bataljona, zatim je služio u Indiji. Za vrijeme II svjetskog rata bio komandant divizije i korpusa (kod Denkerka, 1940), komandant britanskih snaga u Burmi (1942), zatim komandant na Bliskom istoku, komandant 18. grupe armija u Tunisu, pa 15. grupe armija u Italiji. Od decembra 1944. je vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju. Poslije rata je bio britanski guverner u Kanadi (1946—1951) i ministar narodne odbrane u britanskoj vladi (1952—1954) — 105, 346, 359, 401, 402, 408

Andreev Bane (Backo; 1905 — 1980). Član SKOJ-a od 1922, a KPJ od 1923. Od 1924. član je MKSKOJ-a i MKKPJ u Velesu i PKKPJ za Makedoniju i kandidat za člana CKSKOJ-a. Kao student Beogradskog univerziteta (od 1927) član je RKKPJ za Savski venac. Januara 1929. osuđen je na 15 godina robije. Nakon bjekstva iz zatvora u Sremskoj Mitrovici, avgusta 1941, otišao je u Makedoniju gde je postavljen za člana, a potom za sekretara PK i člana CKKPM. Od rata do novembra 1943. nalazio se u internaciji. U toku 1944. bio je komesar GŠ NOV i PO Makedonije, delegat ASNOM-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio je poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine, ministar rudarstva u vladi DFJ i FNRJ i predsjednik Komiteta za vodoprivredu. Prihvatio Rezoluciju IB i isključen iz KPJ. Marta 1960. ponovo primljen u SKJ. Do penzionisanja 1965. radio je u savezним organima i naučnim ustanovama — 367

Antonesku Jon (Antonescu Jon, 1882—1946), rumunski general; od 1933. bio načelnik rumunskog Generalštaba, a od

*Biografske beleške priredila: Ljiljana Matić.

1938. ministar spoljnih poslova. Prisilio kralja Karola II da abdicira i zaveo fašističku diktaturu; 1940. proglasio se za šefa države. Priključio Rumuniju Trojnom paktu; 1946. osuđen i pogubljen kao ratni zločinac — 376, 395

Apostolski Mihailo (1906). Do drugog svjetskog rata bio je generalštabni major JV, kada je počela njegova saradnja s naprednim i revolucionarnim pokretom. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je član i komandant Pokrajinskog štaba i GŠ NOV i PO Makedonije, vijećnik i član Predsjedništva AVNOJ-a, član Inicijativnog odbora za osnivanje ASNOM-a, delegat na Prvom zasjedanju ASNOM-a i član Predsjedništva ovog tijela. Poslije rata (1945—1948) bio je pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, komandant armije i vojne oblasti, načelnik VVA i pješadije JNA. Za člana CKKPM izabran 1948. Poslije 1959. bio je direktor Instituta za nacionalnu istoriju u Skoplju i predsjednik MANU. Objavio više knjiga iz oblasti istorijske nauke. Član je Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 70, 354, 367, 406

Arso v. Jovanović Arso

Atanasov Šterju (Viktor, 1902—1967), bugarski vojni i partijski funkcioner. Član BKP od 1923. Godine 1925. emigrirao u Sovjetski Savez gdje je dobio više partijsko obrazovanje. Radio u Kominterni. Za vrijeme španskog građanskog rata u Parizu organizovao prebacivanje bugarskih emigranata u internacionalne brigade. Septembra 1943. upućen je sa specijalnim zadatkom u VŠ NOVJ, a potom radio na formiranju bugarskih partizanskih jedinica. U toku Otadžbinskog rata u Bugarskoj 1944—45. bio je pomoćnik komandanta 1. armije. Poslije rata zauzimao visoke položaje u BNA, bio član CKBKP (1941—62) i narodni poslanik Prve narodne skupštine. General-lajtnant i heroj socijalističkog rada — 375

Augustinčić Antun (1900—1979), vajar, profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu i član JAZU. Saradnik NOP-a od 1941, a na slobodnu teritoriju prešao u jesen 1943. Član ZAVNOH-a; na Druhom zasjedanju AVNOJ-a izabran za

potpredsjednika. U sastavu Vojne misije NOVJ bio u SSSR-u 1944. Autor je mnoštva vajarskih djela, među kojima se ističu spomenički radovi i kompozicije: »Spomenik Crvenoj armiji«, »Nošenje ranjenika«, »Spomenik maršalu Titu« u Kumrovcu, »Konjanička figura« u Njujorku, »Seljačka buna«, »Matija Gubec« i drugi — 102

Augustinčić Nada (1895—), supruga Antuna Augustinčića — 358

Backo v. Andreev Bane

Baćović Petar (—1945), advokat, rezervni major Jugoslovenske vojske. Od ljeta 1941. do aprila 1942. šef kabineta u jednom ministarstvu Nedićeve vlade. U dogovoru sa Milanom Nedićem i Dražom Mihailovićem tada odlazi u istočnu Bosnu s odredom formiranim od četničkih jedinica radi borbe protiv NOP na području Foče i Goražda i, dalje, u Sandžaku u saradnji s italijanskim okupacionim trupama. Od avgusta 1942. je komandant Komande četničkih operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Od januara do kraja maja 1944. boravio u Kairu. Po povratku u zemlju jedan od organizatora tzv. četničke Nezavisne grupe nacionalnog otpora s ciljem da se s tim jedinicama poveže sa britanskim snagama čije iskrcavanje su četnici očekivali na južnom Jadranu. Krajem aprila 1945. odvojio se od Mihailovića, ostatke svojih jedinica potčinjava Pavlu Đurišiću, ali je s njim ubijen od ustaša — 346, 393

Bakarić dr Vladimir (1912—1983) pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932; član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapсила i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu 1935. a maja 1937. postao član Agitpropa CKKPH. Član CKKPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe: bio je politički kouesar GŠ Hrvatske, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CKKPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945—1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CKKPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog

komiteta CKSKJ; bio predsjednik CKSKH; član Predsjedništva CKSKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 406

Bakić Mitar (1908—1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. Godine 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CKKPJ za partijsko-politički rad u jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CKKPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 5. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CKSK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CKSKJ. General-potpukovnik JNA — 103, 341

Baloković Zlatko (1895—1965), violinista. Od 1924. živio u Njujorku; za vrijeme NOB-a bio jedan od osnivača i predsjednik Društva prijatelja nove Jugoslavije i pristalica NOB-a u Jugoslaviji, a i poslije rata je ostao prijatelj socijalističke Jugoslavije — 152, 367, 411

Barnski, kapetan, član američke obavještajne stanice na mađarskoj granici — 122

Barović Jovan Joro (1922—1979), kao srednjoškolac opredijelio se za revolucionarni pokret. Član KPJ i u NOB od 1941. Bio je borac, politički delegat voda, omladinski rukovodilac bataljona i komesar bolnice u 1. proleterskoj brigadi, član Politodjela 12. krajiške brigade, 6. ličke divizije, pomoćnik političkog komesara 47. (srpske) divizije. Poslije oslobođenja ostao u JNA: komesar divizije, član Politodjela armije i slušalac Visoke vojne akademije u činu potpukovnika. Zbog prihvatanja i podržavanja političkih ideja Milovana Đilasa, koje su osuđene na Plenumu CKSKJ januara 1954. udaljen iz JNA. Završio Pravni

fakultet i bavio se advokaturom — 158

Bevin Ernest (Ernest Bevin, 1881—1951), engleski političar i vođa Laburističke stranke. Godine 1922—1940. generalni sekretar sindikata transportnih i nekvalifikovanih radnika. Član Britanskog kongresa tredjuniona 1925—1940. i njegov predsjednik 1937. Za vrijeme II svjetskog rata ministar rada u koalicionoj vladi V. Čerčila, a 1945—1951. ministar inostranih poslova u laburističkoj vladi K. Atlija — 46, 349

Bid (Bede), telegrafista, član američke obavještajne misije pri GŠ NOV i PO Srbije — 255

Bogdanović Dušan (1885—1944), publicist. Nakon prvog svjetskog rata pripadao Republikanskoj zatim Zemljoradničkoj stranci, u kojoj djeluje u okviru njene ljevice i prihvata saradnju s komunistima; od osnivanja Narodne seljačke stranke (1940) postaje član njenog Glavnog odbora. U to vrijeme i u toku NOP-a bio je veza između te stranke i KPJ. Zbog saradnje s NOP-om uhapšen 1. marta 1944. a u septembru strijeljan u Banjičkom logoru — 349

Božović Časlav (1915), student. Djelovao je u okviru SKOJ-a i Društva studenata marksizma. Član KPJ i u NOB od 1941. U trinaestojulskom ustanku bio je komesar gerilskog odreda u Piperima. Učestvovao je u formiranju 1. proleterske brigade u kojoj je bio pomoćnik komesara čete i pomoćnik komesara 2. bataljona. Januara 1944. bio je prekomandovan u 6. ličku diviziju za zamenika komesara 1. brigade, a zatim za rukovodioca Politodjela. Na Sremskom frontu postavljen je za komesara 11. krajiške divizije u kojoj je ostao do kraja rata. Poslije rata bio je, između ostalog, komesar divizije, pomoćnik ministra građevina FNRJ, glavni inženjer u Direkciji za izgradnju Beograda — 158, 368

Budisavljević dr Srdan (1883—1968), advokat iz Zagreba; političar i državnik. Kao član Hrvatsko-srpske koalicije 1908. izabran za zastupnika u Saboru. Povjerenik za unutrašnje poslove Narodnog vijeća i podban. Između dva rata biran stalno za poslanika i kao funkcioner SDS igrao istaknutu ulogu u okviru

građanske opozicije. Kao ministar unutrašnjih poslova u Simovićevoj vladi od 27. marta 1941. na zahtjev KPJ naredio da se puste iz zatvora i logora svi politički zatvorenici i internirci, što je samo djelimično izvršeno — 349

Broz Žarko (1924), stariji sin Josipa Broza Tita. Nakon Titovog hapšenja 1928, zajedno s majkom Pelagijom otišao u SSSR gdje je i odrastao i školovao se. Bio je borac Crvene armije od 1941. Ostao je bez desne ruke u bici za Moskvu 3. decembra 1941. Na Vis je došao iz Moskve preko Barija 6. juna 1944. Pratio je Tita u Kazertu na njegove razgovore s Vilsonom i Čerčilom od 6. do 14. avgusta i za vrijeme njegovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. Potom je bio kraće vrijeme pri GŠ NOV i PO Srbije, a zatim u Vrhovnom štabu. Poslije rata bio je na raznim dužnostima u organima savezne uprave. Penzionisan je kao savjetnik u SIV-u. Rezervni je poručnik Crvene armije i kapetan I klase JNA — 405

Burić Savo (1915—1963). Pred II svjetski rat studirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Kao student učestvovao u naprednom studentskom pokretu. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U NOR-u je bio komandir čete u Lovčenskom bataljonu, komandant 1. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 5. crnogorske, 2. damlatinske i 4. crnogorske brigade i 3. divizije. Poslije rata je bio na dužnosti komandanta tenkovskih i motorizovanih jedinica JNA, komandant korpusa i na štabnim dužnostima u DSNO. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 247, 383, 416

Burov Atanas (1875—1954), bugarski građanski političar i bankarski stručnjak. Završio pravne i ekonomske nauke u Parizu. U periodu između dva svjetska rata bio, između ostalog, ministar za trgovinu u dva navrata i ministar spoljnih poslova. Za vrijeme II svjetskog rata pripadao buržoaskoj opoziciji, a posle 9. septembra 1944. ustao protiv otečestvenofrontovske Bugarske — 381

Cankar dr Izidor (1886—1958), historičar umjetnosti, pisac i političar. Pristalica Krekovog krila Slovenske ljudske stranke, član Narodnog vijeća u Zagrebu i

delegacije za uključivanje u državu SHS. Godine 1920. jedan od organizatora autonomističke deklaracije slovenačkih kulturnih radnika. Godine 1923. izabran za profesora istorije umjetnosti na Univerzitetu u Ljubljani. Od 1926. do 1946. bio u diplomatskoj službi kao jugoslovenski poslanik u Argentini, Kanadi i Grčkoj i član vlade dr Ivana Šubašića od početka oktobra 1944. Pisac je više knjiga iz svjetske istorije umjetnosti. Bio je član SAZU — 347, 405, 409

Čerčil Randolph (Randolph Churchill; 1919—1968), sin Vinstona Čerčila, britanski novinar i tridesetih godina poslanik u parlamentu, 1940—1945. u vojnoj službi na Bliskom istoku i u Jugoslaviji — 46, 348, 384

Čerčil Vinston (Churchill Winston, 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinetu još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 43, 51, 54, 103, 317, 320—323, 340, 342, 346—350, 358, 360, 381, 384, 390, 392—396, 399, 402—408

Dandas J. G. L. (J. G. L. Dundas), američki kontraadmiral, predstavnik komandanta savezničkih pomorskih snaga — 328

Dapčević Peko (1913). U radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. God. 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom građanskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941; komandant Lovčenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske

grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CKSKJ, General-pukovnik JNA. Član Savjeta Federacije. — 5, 16, 26, 57, 111, 117, 118, 129, 138, 177, 184, 188, 198, 206, 217, 340, 346, 351, 352, 354, 359—361, 363, 364, 372, 374, 376, 379, 382, 383, 400, 414

Darčević Nikola (1915—1944). Do II svjetskog rata student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1934. Učesnik NOR-a od 1941. jedan od organizatora ustanka u Crmnicu. U toku NOR-a je bio komesar ustaničkog seoskog odreda, intendant 1. bataljona 4. crnogorske brigade, komesar bolnice 4. crnogorske brigade, komesar bolnice 6. operativne zone, član Politodjela 5. crnogorske brigade i 3. udarne divizije — 278

De Gol Šarl v. Gol Šarl de

Dejvis D. E. (D. E. Davies), kapetan, šef britanske vojne misije pri 9. korpusu NOVJ od januara do jula 1944 — 18

Dermastija dr Marijan (1911—1971). Doktorirao na Pravnom fakultetu u Ljubljani 1936. Učesnik je naprednog studentskog pokreta od 1929, a član KPJ od 1930; bio je član OKKPS za Ljubljano, neko vreme vodio tehniku PKKPJ i radio u sindikalnoj komisiji PKKPJ za Sloveniju, član OKKPS i vojno-revolucionarnog komiteta za Kamnik. U NOB od 1941. kao komandant Kamniškog bataljona, Dolenjskog odreda, 5. grupe NOP odreda, brigade »Ivan Cankar«, instruktor Oficirske škole GŠ NOV i POS, pomoćnik načelnika GŠ NOV i POS i načelnik štaba KNOJ-a do juna 1946. kada prelazi u građansku službu. Nalazio se na raznim privrednim funkcijama u saveznoj i republičkim ministarstvima, direkcijama i bankama, bio savezni i republički poslanik, član CK SKS i GO SUBNOR-a Slovenije — 144

Deržavin Nikolaj Sevastjanovič (1877—1953), ruski slavist, filolog i istoričar. Član Akademije nauka SSSR. Istraživao porijeklo ruskog naroda, proučavao prošlost Slovena, posebno Bugara. Dela: »Poreklo ruskog naroda«, »Sloveni u drevno doba«, Istorija Bugarske, Hristo Botev i dr. — 367

Devers Džekob (Jacob Loucks Devers; 1887), general američke vojske. U II svjetskom ratu bio načelnik štaba zone Panamskog kanala, komandant 9. pješačijske divizije, načelnik oklopnih snaga, komandant združenih jedinica SAD na evropskom ratištu, zamjenik savezničkog vrhovnog komandanta za Mediteran, komandant združenih američkih jedinica u Severnoj Africi, komandant 6. grupe armija — 308, 328

Dikin Frederik Vilijam (Deakin Frederick William; 1913). univerzitetski profesor u Oksfordu i član Britanske kraljevske akademije. U toku II svjetskog rata bio je u britanskom ministarstvu rata, kod kraljevskih strijelaca i u British Security Coordination u Njujorku; potom prekomandovan u Kairo u Odjeljenje SOE (Special Operations Exekutive) britanskog GŠ za Srednji istok. Kao šef dijela britanske vojne misije »Typical« pri VŠ NOVJ spustio se na Durmitor 28. maja 1943. Po završetku rada u ovoj misiji dodjeljen BAF-u (Balcan Air Force) u Bariju. Poslije rata (1945/46) bio prvi sekretar britanske ambasade u Beogradu. Od 1946. nastavio profesorsku karijeru u Oksfordu. Objavio je nekoliko značajnih knjiga iz savremene istorije i knjigu sjećanja iz NOR-a »Bojovna planina« (Beograd 1973). Nosilac je 4 visoka jugoslovenaka ordena — 48, 349, 350

Dikson Pirson (Sir Pierson Dixon; 1904), britanski diplomata. U diplomatskoj službi od 1929, glavni privatni sekretar državnog sekretara za inostrane poslove (1943—1948), ambasador u Čehoslovačkoj (1948—1950), zamjenik podsekretara za inostrane poslove (1950—1954), stalni predstavnik u UN i dr. — 317, 319, 331, 350, 405

Dodig Radonja-Radovan (1920), šumski radnik. Član SKOJ-a od 1941, a KPJ od 1942. U NOR-u od 1941. kao borac i rukovodilac SKOJ-a u 2. četi 3. bataljona 2. kordunaškog odreda, pratećoj četi i pratećem bataljonu VŠ gdje je bio rukovodilac čete, bataljona, zamjenik komesara Konjičkog eskadrona i zamjenik komesara 2. bataljona 1. gardijske brigade. Poslije rata bio lični pratilac druga Tita, načelnik štaba specijalnog gardijskog puka, gardijske brigade, načelnik Operativnog odsjeka komande gar-

de i pomoćnik načelnika Odjeljenja za operativne poslove komande vojnog područja za Beograd. Pukovnik JNA u penziji — 345

Donovan Vilijem (Donovan William), američki brigadni general, direktor (šef) američkog Ureda za strategijske službe (Office of Strategic Services — OSS) — 403

Doronski Stevan (1919—1981), student. Član KPJ od 1939, a u NOB od 1941. Bio politički komesar Podunavskog NOPO, sekretar OKSKOJ-a i član OK KPJ za Srem, sekretar PKSKOJ-a i član PKKPJ za Vojvodinu. Poslije rata bio član CKSKOJ-a predsjednik Narodne skupštine AP Vojvodine i sekretar PKSK Srbije za Vojvodinu, potpredsjednik IV SR Srbije, član IKCKSK Srbije, član CKSKJ, potpredsjednik Predsjedništva SFRJ i predsjednik Predsjedništva CKSKJ — 344

Drenjanin dr Milorad (1924), đak. Član SKOJ-a od 1940, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. kao sekretar SKOJ-a, pa zamjenik političkog komesara u Beogradskom bataljonu 1. proleterske brigade, član Politodjela 6. ličke divizije, član MKSKOJ-a Beograda i zamjenik komesara i partijski rukovodilac 3. makedonske brigade. Poslije rata bio zamjenik komesara i politički komesar divizije, partijski rukovodilac KNOJ-a i dr. Završio Pravni fakultet i radio kao funkcioner SIV-a do penzionisanja — 158

Drljević Savo (1912). Prije rata bio privatni činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Bjelopoljskog, pa Komskog NOP odreda, komandant bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. proleterske dalmatinske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije. Krajem rata bio komandant Grupe divizija na Kosmetu. Poslije rata bio komandant pozadine JNA, načelnik Uprave artiljerije, načelnik Štaba 1. armije i zamjenik načelnika VVA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 363

Džekob Edvard (Edward Ian Claud Jacob; 1899), britanski general-lajtnant; pomoćnik sekretara (za vojna pitanja) u Ministarstvu odbrane (1938) i u Ratnom

kabinetu (1939—1946); prisustvovao konferencijama od istorijskog značaja o Atlantskoj povelji, u Vašingtonu, Kazablanci, Moskvi, Jalti, Potsdamu; 1946. penzionisan i prelazi u civilnu službu: bio generalni direktor BBC i predsjednik Evropskog radio udruženja — 328

Džib H. J. (J. H. Gibb), kapetan, šef britanske misije pri 9. korpusu NOVJ od jula 1944. godine — 18, 342

Džonston (Johnston), telegrafista u američkoj obavještajnoj stanici na mađarskoj granici — 122

Dilas Milovan Đido (1911), studirao filozofiju i prava. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MKKPJ za Beograd i PKKPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CKSKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. god. objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CKSKJ januara 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunist i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisao antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja — 406

Đorđe VI (George VI; 1895—1952), engleski kralj 1936—1952, iz dinastije Vindzor, otac sadašnje kraljice Elizabete II; stupio na presto 1936. posle abdikacije svog brata Edvarda VIII — 350

Đukanović dr Vojislav Voja (1915), ljekar; završio je Medicinski fakultet u Beogradu 1941; član KPJ od 1941; u NOR-u od 1941. Bio referent saniteta Durmitorskog NOP odreda i Operativnog štaba NOV i PO za Hercegovinu, upravnik Centralne vojne bolnice u Vrbnici, pomoćnik člana IO za zdravlje AVNOJ-a, član Sanitetskog odjeljenja VŠ NOV i POJ, referent saniteta u 1. proleterskoj diviziji i 1. proleterskom korpusu i načelnik saniteta u 1. armiji NOVJ. Poslije rata načelnik Sanitetskog odjeljenja 2. armije JNA, inspektor u Sanitetskoj upravi MNO, sekretar Sa-

veznog komiteta za narodno zdravlje, s koje je dužnosti preveden u rezervu 1947. u činu pukovnika JA. Poslije toga bio na funkcijama u saveznim organima za zdravstvo. Penzionisan 1964. na funkciji specijalnog savjetnika za zdravstvo u SNS. Poslije toga nalazio se na službi pri Svjetskoj zdravstvenoj agenciji pri OUN u Ženevi — 144

Đuranović Bajo (1920—1986), student. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. kao borac, pa zamjenik komesara čete 1. proleterske brigade, član Politodjela 3. krajiške brigade, član Politodjela 6. ličke divizije, politički komesar 1. PA puka VŠ i 2. PA brigade MNO. Poslije rata bio politički komesar divizije, predsjednik Vojnog suda, vojni tužilac JNA i dr. Završio Pravni fakultet i VVA JNA. General-major JNA — 158

Đuranović Vladan Vlajko (1924—1944), dak gimnazije. Član SKOJ-a od 1939, a KPJ od 1941. U ratu bio član Opštinskog komiteta SKOJ-a u Mertinićima, sekretar NOO u istom mjestu, rukovodilac SKOJ-a u bataljonu »Bajo Sekulić« 4. proleterske (crnogorske) brigade, pa rukovodilac SKOJ-a te brigade, sekretar PKSKOJ-a za Vojvodinu i urednik lista »Glas omladine«. Umro u Italiji gdje je prebačen 1944. radi liječenja — 33, 344, 401

Đuričković Boško (1914), student prava. Mlad je prišao naprednom pokretu, a član KPJ postao je 1939. U NOR-u od 1941: član OKKPJ Podgorica, pomoćnik političkog komesara Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, politički komesar Crnogorsko-sandžačkog odreda, pomoćnik političkog komesara Glavnog štaba Sandžaka, politički komesar 3. sandžačke brigade, zamjenik političkog komesara 4. proleterske crnogorske brigade, rukovodilac Politodjela 3. divizije, politički komesar Primorske operative grupe i politički komesar 2. udarnog korpusa, Poslije rata politički komesar armije, politički komesar armijske oblasti, komandant korpusa, načelnik Vojnoizdavačkog zavoda »Vojno delo«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 386

Đurić Ljubodrag Ljubo (1917), učitelj, Član KPJ od 1939, a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleter-

ske brigade, komandant iste brigade, i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član Savezne vlade, direktor »Službenog lista SFRJ«. General-major JNA u penziji — 72, 129, 136, 359, 362, 363, 375

Đurišić Pavle (1907—1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije, četnički komandant. U decembru 1941. od Draže Mihailovića dobio zvanje vojvode i imenovan za komandanta Limskih četničkih odreda, zamjenik komandanta Nedićevog dobrovoljačkog korpusa, komandant četničke komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa Njegove jedinice su učestvovala u više krupnih poduhvata (samo stalno i zajedno s okupatorom) protiv NOVJ i izvršile brojne zločine nad rodoljubima i pripadnicima NOP-a i genocid nad muslimanskim življem u Sandžaku i istočnoj Bosni. Ubile su ga ustaše u Gradiški aprila 1945 — 342, 378

Edis J. M. (J. M. Ediss), sekretar Vrhovnog komandanta savezničkih snaga — 308, 328

Ejri T. S. (T. S. Ayre), američki general-major, pomoćnik načelnika štaba za obavještajne poslove Vrhovne komande savezničkih snaga — 308

El (Earle), britanski kapetan — 27

Eliot Vilijem (Sir William Elliot; 1896—1971), britanski general-pukovnik avijacije. Učesnik je I svjetskog rata. Uoči rata i u toku II svjetskog rata obavljao odgovorne dužnosti u Komitetu za odbranu imperije, Ratnom kabinetu (pomoćnik sekretara) i Ministarstvu vazduhoplovstva (direktor za plan). Od 1944. do kraja rata bio komandant Balkanskog vazduhoplovstva (Balcan Air Force). Poslije rata nalazio se na visokim funkcijama u Ministarstvu vazduhoplovstva i odbrane, bio šef Britanske vojne misije u Vašingtonu, predstavnik Velike Britanije u NATO i dr. — 283, 305—308, 310, 313, 369, 370, 390, 405, 410

Enols, engleski major, šef anglo-američke vojne misije pri Štabu 10. korpusa NOVJ — 258, 384

Fajf (Fife), kapetan, član britanske vojne misije pri Štabu 10. korpusa NOVJ — 119

Felber Hans Gustav, general pješadije, njemački vojnoupravni komandant Jugoistoka i okupacioni komandant u Srbiji (1943—1944), komandant Armijske grupe »Srbija« i istovremeno vojnoupravni komandant Jugoistoka (1944), komandant 7. armije (1945) — 343

Filips (Philipps), kapetan, član američke obavještajne stanice na granici Mađarske — 122

Filips Džon (John Fillips), američki foto-reporter magazina »Life« — 74, 354

Fišer Čarls (Charles Fisher), kapetan, šef američke obavještajne baze na granici Austrije — 121, 265

Flues, major, član američke obavještajne stanice na mađarskoj granici — 122, 361

Gamel Džems (James Andrew Harcourt Gammell, 1892—1975), britanski general-lajtnant, načelnik štaba Vrhovne komande savezničkih snaga na Sredozemlju — 305, 307, 308, 312, 326, 328, 348, 390, 395, 401, 404

Gažević Nikola (1918), student. Član SKOJ-a od 1935, a KPJ od 1937. U NOR-u od 1941. Bio je politički komesar bataljona 4. crnogorske brigade, sekretar SKKPJ za Bar i OKKPJ za Boku Kotorsku, član Politodjela 3. udarne divizije, rukovodilac Politodjela Primorske operativne grupe brigada, zamjenik upravnika i nastavnik u partijskoj školi »Đuro Đaković«. Poslije rata bio načelnik u Glavnoj političkoj upravi JNA, zamjenik političkog komesara KNOJ-a, pomoćnik komandanta oblasti, načelnik uprave u Generalštabu, glavni i odgovorni urednik Vojne enciklopedije. Bio je član Oponomoštva CKSKJ za JNA. Završio je VVA JNA i Kurs operatike. General-pukovnik JNA u penziji — 278

Gaži Franjo (1900—1964), prije rata zemljoradnik. Pripadao je HSS-u i 1935. izabran za predsjednika sreske organizacije u Koprivnici. U NOB-u od 1943. Biran je za vijećnika AVNOJ-a. Po oslobođenju potpredsjednik vlade NR Hrvatske, član Saveznog izvršnog vijeća od 1953. i Izvršnog vijeća NRH. Biran za narodnog poslanika Narodne skupštine FNRJ i narodnog poslanika Sabora NR Hrvatske. Predsjednik kulturnog društva »Seljačka sloga« — 405

Georgijev Kimon (1882—1969), bugarski političar i državnik. Prije rata je bio ministar transporta, pošta i telegrafa i predsjednik vlade (1934/35). Za vrijeme rata 1943. pristupio je Otečestvenom frontu Bugarske i rukovodio političkom grupom »Zveno«. Od 9. septembra 1944. do 1946. predsjednik otečestvenofrontovske vlade Bugarske; zamjenik predsjednika Ministarskog savjeta 1946—1959. i 1959—1962; predsjednik Narodnog saveza »Zveno« (1944—1949); ministar spoljnih poslova 1946—1947; ministar elektrifikacije i meliorizacije (1947—1951); član Prezidijuma Narodnog sabora NR Bugarske i zamjenik predsjednika Nacionalnog savjeta Otečestvenog fronta — 394

Glišić Đorđe, general vojske Kraljevine Jugoslavije i vojni ataše u Parizu — 393

Gol Šarl de (Charles de Gaulle 1890—1970), francuski general i državnik. U II svjetskom organizovao pokret »Slobodna Francuska« i njegovu vojsku za borbu na strani saveznika. Od novembra 1943. predsjednik je Francuskog komiteta nacionalnog oslobođenja koji je rukovodio svim francuskim snagama u borbi protiv fašističke koalicije. Godine 1944—1946. predsjednik Privremene vlade. Na čelu francuske vlade ponovo 1958. Predsjednik Republike 1959—1969. Povukao francuske oružane snage iz NATO pakta i učinio Francusku nuklearnom silom. Napisao »Ratne memoare«, »Memoare nade«, i dr. — 395

Gorškov Anatolij Petrovič (1908), borac Crvene armije od 1930. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio je komandant Tuskog radničkog puka, zamjenik načelnika štaba Brjanskog partizanskog odreda, načelnik Operativne grupe partizanskih odreda Orlovske oblasti, delegat Centralnog i Beloruskog štaba partizanskih odreda pri Beloruskom frontu. Od februara 1944. zamjenik načelnika Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Od jula 1944. do kraja godine šef Sovjetske vojne misije pri GŠ NOV i PO Srbije. Od 1945. do 1957. na raznim dužnostima. Od 1957. je u ostavci. General-major je Sovjetske armije od 1943 — 198, 207, 374, 376, 384

Grim (Grimm), poručnik, član američke obavještajne misije pri GŠ NOV i PO Srbije — 255

Huntington Eleri A. (Ellery A. Huntington), pukovnik, šef samostalne američke misije pri VŠ NOV i POJ — 403

Harker, major, član britanske obavještajne misije pri Štabu 10. korpusa NOVJ — 257

Hitler Adolf (1889—1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj historiji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (9. novembra 1923). Napisao je knjigu *Mein Kampf* u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca »Osovine Rim-Berlin«, »Antikominternog pakta« i »Trojnog pakta«. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajачki rat (1939—1945) u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi — 44, 317, 350, 393

Horti Mikloš (*Horthy de Nagybanja Mikloš*; 1868—1957), austrougarski admiral, regent Mađarske (1920—1944). Pomoću Nijemaca ugušio ustanak mornara u Boki Kotorskoj 1918. Nakon revolucije u Mađarskoj (1919) stao na čelo kontrarevolucionarnih snaga i postavši regent (1920) zavodi krvavi teror nad radničkom klasom i ostalim naprednim snagama. Godine 1940. priključio Mađarsku Trojnom paktu i u aprilu 1941. pridružuje se Hitleru i Musoliniju u napadu na Jugoslaviju. Ratni zločinac. Umro u Portugaliji, kuda je 1944. pobjegao — 394

Hotić Mesud (1913), učitelj. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio politički komesar bataljona, načelnik Štaba 3. krajiškog NOPO, načelnik Štaba 4. krajiške brigade, načelnik Štaba 10. divizije, član Štaba KNOJ-a i zamjenik šefa Vojne misije NOVJ u Berlinu. Poslije rata bio nastavnik u VVA JNA, načelnik odjeljenja u Vojnoistorijskom institutu i glavni urednik Vojne enciklopedije. General-major JNA u penziji — 144

Humo dr Olga (1919), student. Član KPJ i u NOB od 1941. Zbog ilegalnog rada u Sarajevu i Mostaru, više puta hapšena od Gestapoa. Godine 1943. stupila u partizane: bila prevodilac u VŠ i saradnik Tanjuga do 1945. Poslije oslobođenja radila kao profesor gimnazije, saradnik Agitpropa CKKPBiH, predavač na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i docent Filološkog fakulteta u Beogradu — 305, 309, 317, 328, 331, 345, 401

Idn Antoni (Eden Anthony; 1897—1977), britanski političar i državnik. Za vrijeme prvog svjetskog rata bio generalštabni oficir. Političku djelatnost počinje 1923. kada je na listi Konzervativne stranke izabran za člana Parlamenta, čiji je član do 1957. Veliku Britaniju predstavljao u Društvu naroda 1931. i 1935. Lord čuvar pečata 1934—1935; od 1935. do 1938. ministar inostranih poslova. Zbog svog kritičkog odnosa prema politici puštanja koju je prema Njemačkoj vodio Čemberlen, demisionirao je, da bi se na položaj ministra inostranih poslova vratio u Čerčilovoj vladi 1940. Na tom položaju ostao je do 1945. Po treći put postao je ministar inostranih poslova 1951. Kada je Čerčil napustio predsjednički položaj on je preuzeo njegovu dužnost (1955—1957). Jedan je od glavnih izazivača suecke krize u jesen 1956. zbog čega je kasnije morao da podnese ostavku i povuče se s političke scene — 319, 394

Iker Ajra Klerins (Eaker Ira Clarence 1896), pilot. Jedan od pionira američke vojne avijacije. Prvi je preduzeo 1936. transkontinentalni avionski let. Bio je komandant 8. bombarderske vazduhoplovne komande i 15. američke vazduhoplovne armije. Od januara 1944. je vrhovni saveznički vazduhoplovni komandant na Sredozemlju, a potom komandant strategijskih vazduhoplovnih snaga u Evropi. Od aprila 1945. do juna 1947. je zamjenik vrhovnog komandanta američkih vazduhoplovnih snaga. Penzionisan je 1947. u činu general-lajtnanta, a zatim je prešao na rad u vazduhoplovnu industriju SAD — 403

Ivanović Dragiša (1914), profesor univerziteta, akademik i politički radnik. Doktor tehničkih nauka; jedno vreme studirao filozofiju. U napredni pokret uključio se na početku studija;

član SKOJ-a od 1934. Aktivno je politički djelovao na Beogradskom univerzitetu. Zbog revolucionarnog rada proganjan; 1935. zatočen u višegradski logor. Član KPJ od maja 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Kučima. Bio je politički komesar gerilskih odreda Kuća, politički komesar bataljona »Marko Miljanov«, politički komesar Zetskog NOPO, politički komesar 5. proleterske brigade, politički komesar 29. hercegovačke divizije i Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, rektor Beogradskog univerziteta, član CKSK Srbije. Pukovnik JNA u rezervi. Dobitnik nagrade AVNOJ-a. Narodni heroj — 185, 412

Jakić Velimir (1911—1946), inženjer šumarstva. Član KPJ od 1939. Član, pa sekretar SKKPJ za pljevaljski srez; član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. U NOR-u: komandant Pljevaljskog NOPO, politički komesar GŠ Sandžaka, politički komesar i komandant 3. proleterske brigade i komandant GŠ Sandžaka i dr. Umro kao pukovnik JNA. Narodni heroj — 341

Janić Vlado Capo (1904), u sindikalnom pokretu učestvuje od 1924. u Sisku, gdje je radio kao bravar i ložar na lokomotivi u Željezničkoj radionici. Član KPJ od 1931, zatim član i sekretar OK KPJ za Sisak (1935). Delegat je na Osnivačkom kongresu KPH (1937) kada je izabran i za člana CKKPH; na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran je za člana CKKPJ. Jedan je od organizatora prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj (formiranog juna 1941), zatim komandant odreda, sekretar OKKPH za Sisak, Baniju i član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, politički komesar Korpusa narodne odbrane Jugoslavije itd. Poslije oslobođenja više puta biran za narodnog poslanika, za člana CKSKH i CKSKJ i obavljao odgovorne dužnosti u JNA. Narodni heroj — 144

Jovanić Đoko (1917), student. Član SKOJ-a od 1935, član KPJ od 1939. Zbog ilegalnog revolucionarnog rada, kao đak viših razreda gimnazije uhapšen u Subotici, osuđen na 10 mjeseci strogog zatvora i isključen iz svih srednjih

škola. God. 1941 radi na organizovanju oružanog ustanka u južnoj Lici. Pod njegovim rukovodstvom 27. jula 1941. počele su oružane akcije u okolini Srba. Bio komandant partizanskih odreda za Srb, zatim politički komesar 2. bataljona odreda »Sloboda«, komandant bataljona »Marko Orešković«, komandant 3. ličkog odreda, pomoćnik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i komandant 6. proleterske divizije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u Moskvi, a zatim vršio razne odgovorne dužnosti u Generalštabu JNA, načelnik štaba i komandant armijske oblasti i dr.; član Konferencije organizacije SK u JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 76, 77, 79, 101, 124, 125, 187, 188, 191, 208, 210, 214, 215, 226, 241, 242, 249, 269, 355, 358, 361, 364, 372, 376, 377, 382

Jovanović, kaplar, tumač u američkoj obavještajnoj misiji pri GŠ NOV i PO Srbije — 255

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »Vorošilov«, po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje, avgusta 1948 — 104, 105, 172, 305, 309, 310, 345, 346, 358, 366, 368—370, 403, 410

Jovanović Blažo (Zetin) (1907—1976), pravnik. Član KPJ od 1924; sekretar OK KPJ u Varaždinu od 1931. do 1934, od tada sekretar PKSKOJ-a, član Biroa i sekretar PKKPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u Crnoj Gori, član Glavnog štaba za Crnu Goru, komandant Zetskog NOPO, član ZAVNOĆiB, CASNO i AVNOJ-a. Od oktobra 1942. do maja 1943. na radu u KP Albanije kao delegat CKKPJ. Poslije rata predsjednik vlade, zatim Skupštine

Crne Gore, sekretar CKSKCG, član IK CKSKJ. Narodni heroj — 3, 399

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), profesor univerziteta i političar. U Zemljoradničkoj stranci pripadao njenom lijevom krilu. Pod diktaturom pripadao opoziciji. Iako je saradivao s KPJ u okviru Narodne fronte, odbio učešće u narodnooslobodilačkom pokretu i NOR-u. Poslije rata sa svojim pristalicama pristupio JNOF-u, ali je 1947. isključen zbog neprijateljskog djelovanja i osuđen na višegodišnji zatvor — 349

Jovanović Ksenija Senka (1912), do II svjetskog rata radila kao bankarski činovnik. U NOB-u od 1941. kao borac 1. proleterske brigade, a zatim u Politodjelu 4. proleterske (crnogorske) brigade i šifranskom odeljenju Vrhovnog štaba. Član KPJ od 1942. godine — 102, 358

Jovanović Mihailo (1913), službenik. U NOR-u od 1941., a član KPJ od 1942. Učesnik je trinaestojulskog ustanka i pljevaljske bitke. Zatim je radio u Centralnoj bolnici VŠ gdje je bio komesar bolnice u Drvaru, politički komesar bolnice teških ranjenika i komesar konjičkog ešalona; potom bio član Ekonomskog odsjeka Vojne oblasti 2. korpusa NOVJ, intendant 37. sandžačke divizije, pomoćnik, pa načelnik intendature 2. korpusa i načelnik Štaba komandepozadine 2. armije. Poslije oslobođenja bio načelnik Uprave za snabdjevanje vojnih lica MNO, komandant pozadine Beogradske i Sarajevske oblasti. Završio VVA JNA. Potpukovnik JNA u penziji — 344

Jovanović Vaso (1915), vazduhoplovni oficir (poručnik), vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941: komandant bataljona »18. oktobar«; zamjenik komandanta 2. bataljona 1. proleterske brigade, pa komandant Rogatičkog NOPO, načelnik Štaba 1. pa 2. proleterske brigade i 1. proleterske divizije; komandant 1. proleterske divizije. Poslije rata: komandant armije i dr. General-pukovnik JNA — 159, 222, 234, 241, 368, 369, 371, 378, 380, 382

Jovičević Milo (1907—1977), profesor. Član KPJ od 1933. Kao komunista djelovao u Crnoj Gori i Makedoniji: bio je član MKKPJ za Kumanovo i SKKPJ za Nikšić. U NOR-u od 1941. kao zamje-

nik komesara Lovćenskog i komesar Nikšićkog NOPO, zamjenik komandanta 1. bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade, komesar i zamjenik komesara iste brigade, zamjenik komesara GŠ za Crnu Goru, politički komesar 37. sandžačke divizije i načelnik odjeljenja u vladi DFJ. Poslije rata bio je sekretar Centralnog odbora NF Jugoslavije, republički ministar prosvjete i predsjednik Savjeta za prosvjetu NR Crne Gore, predsjednik Sreskog i Opštinskog NO Cetinje, zamjenik generalnog sekretara Predsjednika Republike, predsjednik savezne Komisije za vjerska pitanja, član CKSK Crne Gore i republički poslanik — 378

Jugov Anton (1904), bugarski partijski i politički radnik. Član Komsomola od 1921., a BPK od 1928, bio je član OK BKP u Plovidvu, član CK i Politbiroa CKBKP, sekretar CKBKP i član GŠ NOV Bugarske. Poslije 9. septembra 1944. bio ministar unutrašnjih poslova, zamjenik predsjednika Ministarskog savjeta, ministar za tešku industriju i predsjednik Ministarskog savjeta. Novembra 1962. isključen iz CK zbog antiparijske djelatnosti — 394

Kafi B. F. (B. F. Cafi), američki brigadir pri Upravi za specijalne operacije Vrhovne komande savezničkih snaga — 308, 316

Kanington Džon (Sir John Henry Cunningham; 1885), britanski admiral flote. Između dva svjetska rata bio je, između ostalog, zapovjednik bojnog broda, načelnik planske uprave Admiraliteta, pomoćnik načelnika Admiralštaba (za vazduhoplovstvo), komandant prve eskadre krstarica. U toku rata bio načelnik za snabdjevanje i transport Admiraliteta, glavnokomandujući britanskih pomorskih snaga na Levantu, glavnokomandujući sredozemnih i savezničkih pomorskih snaga na Mediteranskom ratištu. Početkom 1946. postao je prvi pomorski lord Admiraliteta i načelnik Glavnog štaba ratne mornarice — 308

Karamatijević Jevstatije (1885 — 1948). Do II svjetskog rata protojerej u Novoj Varoši. Učesnik balkanskih i I svjetskog rata. Učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio je predsjednik Sreskog NOO u

Novoj Varoši, vjerski referent 3. sandžačke proleterske brigade, učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka na Tjentištu 1942, vijećnik I i II zasjedanja AVNOJ-a i potpredsjednik ZAVNO Sandžaka (1943—1945). Poslije rata biran za poslanika Narodne skupštine FNRJ. Bio je rezervni pukovnik JNA — 405

Kardelj Edvard (Bevc, Krištof, 1910—1979). Revolucionarnom pokretu prišao kao dak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926; član KPJ i član PKSKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao dvije godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CKKPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CKKPJ. Od tada do smrti kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj — 40, 54, 150, 235, 345, 366, 381, 394, 402, 404, 407, 415

Karpenter Džordž Albert (Carpenter George Albert), podnarednik, član Britanske vojne misije pri Štabu 9. udarnog korpusa NOVJ — 121

Kerendži Nesti (Nesti Kerenxhi), matulant. Pripadnik NOP-a od rane mladosti, a u rukovodstvu albanske omladine od početka 1943. Bio je drugi sekretar CK komunističke omladine Albanije a pri kraju rata obavljajući oficir. Iz rata je izašao u činu pukovnika. 1947. imenovan je za pomoćnika ministra unutrašnjih poslova. Za vreme Rezolucije IB optužen je za saradnju sa Jugoslavijom, isključen iz Partije i osuđen na dugogodišnju robiju. Umro je u zatvoru — 339

Kern Ivan (1898), kapetan bojnog broda u ratnoj mornarici Jugoslovenske vojske. U I svjetskom ratu bio je austrougarski oficir, zatim je stupio u vojsku Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu emigrirao

iz zemlje, pa je krajem II svjetskog rata učestvovao u pregovorima s predstavnicima Mornarice NOVJ o uključanju Kraljevske mornarice u sastav Mornarice NOVJ; tada je obavljao funkciju vršioca dužnosti komandanta Kraljevske jugoslovenske mornarice — 396

Kešeteli (Kescetheli), potporučnik, član američke obavještajne stanice na mardarskoj granici — 122

Klark J. G. V (J. G. V. Clarke), general-lajtnant, načelnik administrativne uprave Vrhovne komande savezničkih snaga — 308, 309, 313, 314

Klissold Stiven (Stephen Clissold), istoričar i publicista. Prije rata u diplomatskoj službi; radio, između ostalog, i u konzulatu u Zagrebu. U toku II svjetskog rata bio major, obavještajac, član anglo-američke vojne misije pri VŠ NOV i POJ. Autor je više knjiga iz savremene istorije — 49, 305, 308, 317, 390

Klišanić Vjekoslav (1897—1980), do II svjetskog rata generalštabni potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Poslije aprilskog rata 1941. pristupio vojnim snagama NDH. U jesen 1941. u činu domobranskog potpukovnika bio načelnik Štaba 6. pješadijske divizije kopnene vojske NDH, a 1942. načelnik Štaba 1. korpusa. Zarobljen 29. maja 1943. od boraca Banijskog NOPO između Gline i Topuskog. Pristupio NOP-u. Od tada do kraja NOR-a bio na dužnosti u GŠ Hrvatske i VŠ NOVJ. Poslije rata bio u Generalštabu JA, Upravi pješadije DSNO i načelnik Katedre geografije VVA JNA. General-major JNA — 305, 309 345, 390

Koča v. Popović Koča

Kondi Alči (Alqi Kondi; — 1946), prvi sekretar CK komunističke omladine Albanije. Zajedno sa Nesti Kerendžijom organizovao je osnivački kongres albanske omladine u Helmsu avgusta 1944 — 339

Kopinić Josip (Valdes; 1914). Član KPJ od 1931; jedan od organizatora partijskog rada među mornarima na podmornicama jugoslovenske ratne mornarice. Kao kompromitovan 1934. emigrirao najprije u Beč, pa u SSSR, gdje je pohađao KUNMZ; 1936. po odluci Kominterne otišao je u republikansku Španiju.

Od početka 1938. na službi u poslanstvu republikanske Španije u Parizu, a od sredine 1938. ponovo u SSSR-u. U proljeće 1940. po nalogu Kominterne i u dogovoru s Titom dolazi u Jugoslaviju da organizuje punkt za vezu Kominterne s KPJ i komunističkim partijama iz susjednih zemalja; tu dužnost obavljao do 1944. Poslije oslobođenja bio direktor »Lito-stroja« u Ljubljani i »Uljanika« u Puli — 40, 346, 402

Kornjejev Nikolaj Vasiljevič (1900—1976), učesnik građanskog rata. U Crvenoj armiji od 1918. od kada je i član KPSS. Između dva rata nalazio se na raznim komandnim i štabnim dužnostima, a od 1934. je načelnik štaba streljačke divizije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio je načelnik štaba niza armija. Od 1944—1945. načelnik Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poslije rata do penzionisanja predavač u vojnim školama Sovjetske armije do 1950. General-lajtnant Sovjetske armije je od 1943 — 394

Kosanović Sava (1894—1956), političar, pravni fakultet završio u Budimpešti. Prije II svjetskog rata bio sekretar Samostalne demokratske stranke i narodni poslanik; u predratnoj političkoj aktivnosti isticao se stavom protiv vojno-monarhističke diktature, u vladi od 27. marta 1941. bio ministar snabdijevanja. Po okupaciji emigrirao i pridružio se akciji za priznanje NOP-a; 1944. ušao u vladu I. Šubašića, a od 7. marta 1945. bio ministar informacija; bio ambasador u SAD i član Savezne vlade; poslije ustavne reforme 1953, član SIV-a — 331, 334, 347, 349, 396, 405, 409

Kosorić Pero (1918—1969), student prava. U napredni radnički pokret uključio se 1937, a član KPJ od 1941. U NOR-u od 1941; komandir grupe na Romaniji i zamjenik komandanta Kalinovičkog i Jahorinskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 6. proleterske istočno-bosanske brigade, komandant 1. majevičke brigade, komandant 27. divizije, pa 3. korpusa NOVJ. Poslije rata završio Vojnu akademiju »Vorošilov«; komandant korpusa, načelnik štaba armije, komandant 1. armije, pomoćnik saveznog sekretara za

narodnu odbranu. Član CKSKJ. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 378

Kovačević Vjera (1921), završila Filozofski fakultet u Beogradu. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U ratu bila član Okružnog komiteta KPJ za Nikšić i rukovodilac Politodjela 3. divizije. Poslije rata bila sekretar Univerzitetskog komiteta KPS u Beogradu, sekretar Sreskog komiteta KP Crne Gore u Nikšiću, član Organizaciono-političke komisije CKSKJ, direktor Jugoslovenskog bibliografskog instituta i predsjednik Savezne konferencije za društvenu aktivnost žena Jugoslavije — 278

Kraut Božidar (1901—1967). Prije II svjetskog rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Od 1941. do 1943. bio u zarobljeništvu. U NOVJ od 1943. gdje je bio načelnik Operativnog odsjeka 8. korpusa i Operativnog štaba GŠ NOV Hrvatske. Poslije rata bio je načelnik Štaba Komande artiljerije, načelnik Uprave za vojnotehnička istraživanja JA i dr. General-potpukovnik JNA — 261, 385, 416

Krek dr Miha (1897—1969), advokat i političar. Potpredsjednik klerikalne Prosvetne zveze. Od 1935. ministar u Stojadinovićevoj, Cvetkovićevoj i Simovićеvoj vladi. Aprila 1941. emigrirao u SAD. Vođa slovenačkih klerikalaca u emigraciji — 392, 402, 404

Krivošić Velimir (1899), vojni izaslanik u Bugarskoj za vrijeme Kraljevine Jugoslavije i ataše za štampu. Za vrijeme I svjetskog rata završio austrougarsku školu rezervnih oficira, a poslije aprilskog rata 1941. pristupio četnicima. Emigrirao iz zemlje kao kapetan tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbinu — 346, 393

Kulišev Georgi (1885—1974), bugarski politički i društveni radnik, publicist. U ranoj mladosti pristupio makedonskom revolucionarnom pokretu. Završio prava i posvetio se novinarstvu. Kao član VMRO pripadao protogerovskom krilu. Uoči II svjetskog rata uhapšen i interniran zbog svog antimonarhističkog držanja. Poslije rata bio opuncmoćeni ministar i generalni sekretar Ministarskog savjeta; kao ministar spoljnih poslova bio član bugarske delegacije na Pariskoj mi-

rovnoj konferenciji; bio je član i potpredsjednik Narodne skupštine i narodni poslanik od 1945. do smrti — 238, 381

Kveder Dušan (Tomaž; 1915—1966), student Tehničkog fakulteta u Zagrebu i Pravnog fakulteta u Ljubljani. Član KPJ od 1933; od 1935. je član PK SKOJ-a za Sloveniju. Emigrirao je iz Jugoslavije 1936. Učesnik je u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. U NOR-u je od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Štajerskoj. Za vrijeme rata je bio politički komesar Štajerskog bataljona, 2. grupe NOP odreda, 4. operativne zone, Alpske operativne zone i 9. udarnog korpusa NOVJ, zatim načelnik, pa komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Poslije rata bio načelnik uprave u Generalštabu JNA, a 1953. je prešao u diplomatsku službu. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 387

Laban, poručnik, tumač u britanskoj obavještajnoj misiji pri Štabu 10. korpusa NOVJ — 257

Lejsel J. H., pukovnik, sekretar vrhovnog savezničkog komandanta — 308, 316, 328

Lekić Danilo (1913). Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju. U napredni radnički pokret uključio se kao student; član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu vršio je odgovorne funkcije — zamjenik komandanta Baze Interbrigada, politički komesar čete i bataljona i vršilac dužnosti političkog komesara 15. brigade. Imao vidnu ulogu u političko-partijskom radu među Jugoslovenima u koncentracionim logorima u Francuskoj. U NOR-u — politički komesar Mačvanskog NOPO, komandant 1. proleterske brigade, komandant 16. (vojvodanske) divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, glavni inspektor JNA, pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, predsjednik Komisije Predsjedništva CKSKJ za narodnu odbranu i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 20—22, 61, 68, 69, 76, 77, 83, 84, 91, 92, 110, 117, 126, 128, 140, 147, 155, 157, 169, 188, 192, 210, 234, 242, 243, 254, 302, 343, 346, 352—357, 360, 364, 372, 377, 380, 382, 388

Ler Aleksandar (Alexander Löhr, 1885—1947), general-pukovnik njemačke Luft-

waffe. Do marta 1938. austrijski oficir, a od tada oficir njemačke vojske. U toku II svjetskog rata kao komandant 4. vazduhoplovne armije, 12. armije i Grupe armija »E« ratovao u Poljskoj, Jugoslaviji, SSSR-u i Grčkoj. Organizator vazdušnog napada na Beograd 6. aprila 1941. i operacije »Vajs« I i II i »Svarc«. Od septembra 1944. rukovodio povlačenjem trupa iz Grčke; u zimu i proljeće 1944/45. komandovao njemačkim sremsko-bosanskim frontom. Zarobljen maja 1945. Osuđen od Vojnog suda u Beogradu i strijeljan 1947 — 348

Levičnik Karel (1900—1968), završio pomorsku vojnu akademiju u Austro-Ugarskoj, a 1918. prešao u Jugoslavensku mornaricu, gdje je postigao čin kapetana bojnog broda. Prije stupanja u NOR saradivao s Osvobodilnom frontom. U NOR-u od 1943; bio je komandant artiljerije na Visu, načelnik Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba i komandant artiljerije 4. armije. Poslije rata načelnik Štaba Uprave artiljerije JNA, zamjenik načelnika Tehničke uprave DSNO. General-potpukovnik JNA u penziji — 305, 309, 345, 390

Lompar Dušan (1913), prije II svjetskog rata završio prava i posle diplomске studije u Beogradu i Londonu. Pripadao je naprednom studentskom pokretu od 1932. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio borac, zamjenik političkog komesara Glavne bolnice Žabljak, član štaba i intendant 4. proleterske (crnogorske) brigade, pomoćnik, a zatim načelnik intendature 2. udarnog korpusa, član i načelnik Ekonomskog odjeljenja GŠ Vojvodine i član Ekonomskog odjeljenja VŠ. Poslije rata bio, između ostalog, pomoćnik ministra za finansije NR Srbije, pomoćnik generalnog direktora Jugoslovenske poljoprivredne banke, pomoćnik ministra za trgovinu FNRJ, državni podsekrdar Saveznog sekretarijata za opšte poslove i budžet, pomoćnik saveznog sekretara za finansije i dr. — 35, 344

Lončarević Đuro (1920), studirao je matematiku. U napredni radnički pokret uključio se kao gimnazijalac. Član SKOJ-a postao je kao dak, a član KPJ 1939. Aktivist Beogradskog univerziteta. U NOR-u od 1941. Bio član

Sreskog komiteta KPJ Andrijevića, politički komesar bataljona Komskog odreda, pomoćnik političkog komesara 2. bataljona 1. proleterske brigade, pomoćnik političkog komesara 3. proleterske (krajiske) brigade, politički komesar 14. korpusa NOVJ (u završnim operacijama za oslobođenje Srbije). Poslije rata politički komesar armije, načelnik Uprave za moralno-političko vaspitanje, komandant armije, načelnik Centra visokih vojnih škola JNA, General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 358

Lukačević Vojislav (1908—1945), privatni činovnik i rezervni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Četničkom pokretu D. Mihailovića pristupio u ljeto 1941. Komandovao je četničkim vojnim formacijama u Sandžaku i Crnoj Gori. U toku 1943. komandovao je odredom i brigadom u toku bitke na Neretvi. Od ljeta 1943. bio je specijalni izaslanik. D. Mihailovića u Crnoj Gori, a u proljeće 1944. u Kairu i Londonu. Po povratku u zemlju odvojio se od D. Mihailovića. Decembra 1944. britanska jedinica (ka kojoj je došao na pregovore u Bileću) predala ga Štabu 29. hercegovačke divizije. Avgusta 1945. u Beogradu Višu vojni sud osudio ga je kao ratnog zločinca na smrt strijeljanjem — 40, 393

Maček dr Vladimir Vlatko (1879—1964), pravnik i političar; predsjednik HSS. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za anti-fašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 270

Mahin Fjodor (1882—1945), završio Vojnu kozačku školu i generalštabnu akademiju u Rusiji. U Dobrudži prišao 1. srpskoj dobrovoljačkoj diviziji s kojom se prebacio na Solunski front i učestvovao u proboju fronta. U Jugoslaviji je od 1923; radio je kao publicist pišući i o Sovjetskom Savezu. Član je KPJ od 1939, a u NOR od 1941. Radio je u Propagandnom odjeljenju VŠ NOVJ i bio na-

čelnik Istorijskog odjeljenja Generalštaba JA. General-lajtnant JNA — 405

Makmilan Herold (Harold Macmillan; 1894—1986), britanski političar. Od 1921. radio u porodičnom preduzeću, a kasnije se bavio politikom. U Parlamentu, kao mladi konzervativac, istupao s idejama o socijalnim reformama. Bio je protiv ustupaka Hitleru. Od 1942. do 1945. bio ministar rezident za Mediteran. Postao član vlade 1945. Od 1951. do 1963. bio je predsjednik vlade — 346

Marfi Robert (Robert Daniel Murphy; 1894); američki diplomata. U diplomatskoj službi od 1921, američki predstavnik u Savjetodavnom savetu za Italiju (1943—1944, politički savjetnik (u rangu ambasadora) generala Ajzenhauera 1944—1945. Poslije rata bio ambasador u Belgiji i Japanu, pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove, zamjenik podsekretara za inostrane poslove i dr. — 346, 402

Marinko Miha (1900—1983), radnik. Član SKOJ-a od 1919, a član KPJ od 1924. Učestvovao u borbi rudara Trbovlja 1. juna 1924. protiv orjunaša, poslije čega je uhapšen. Emigrirao u Francusku gdje je aktivno radio u jugoslovenskoj sekciji KPF. Od 1931. do 1933. na partijskom školovanju u SSSR-u, odakle se vraća u Jugoslaviju i radi kao instruktor CKKPJ. Ubrzo je izabran za sekretara PKKPJ za Sloveniju. Bio je član CKKPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Sloveniji, politički komesar Glavnog štaba. Godine 1941. bio je uhapšen i osuđen; iz zatvora je pobjegao 1943. Do kraja rata radio u vojnom i partijskom rukovodstvu Slovenije. Poslije oslobođenja predsjednik vlade NR Slovenije, sekretar CKKPSI i na drugim odgovornim partijskim i državnim dužnostima. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 381

Marković Moma (Ćora) (1912). Član KPJ od 1933. Do rata član UKKPJ Beogradskog univerziteta, član OKKPJ u Beogradu i Kragujevcu i član PPKPJ za Srbiju i rukovodilac Vojne komisije PK KPJ za Srbiju. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji. U toku NOR-a bio je član PKKPJ za Srbiju, politički komesar GŠ NOV Srbije, vijećnik Prvog i Drugog

zasijedanja AVNOJ-a, delegat i poslanik ASNOS-a. Poslije rata nalazio se na državnim i partijskim dužnostima. Biran je za člana CKKPJ-SKJ od V do VIII kongresa i za poslanika Republičke i Savezne skupštine. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 354

Maslarić Božidar (Andrejev; 1895—1963), profesor i partijski radnik. Član KPJ od 1919. Bio je član MKKPJ u Osijeku i PKKPJ za Hrvatsku. Zbog stalnih progona i hapšenja prešao u ilegalnost, a potom upućen za predavača na KUNMZ-u. S KUNMZ-a prešao za rukovodioca Jugoslovenskog sektora na MLŠ. U Španiju odlazi 1936; 1937. postaje komandant 2. bataljona 63. španske brigade, a poslije pogibije B. Parovića prelazi na rad u Bazu interbrigada kao predstavnik KPJ pri KP Španije. Vraća se u SSSR 1939. U toku II svjetskog rata bio je potpredsjednik Sveslovenskog komiteta u Moskvi i radio na popularizaciji NOB-a preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. U oktobru 1944. dolazi u Jugoslaviju. Bio je ministar Savezne vlade i savezni poslanik; potpredsjednik Izvršnog vijeća NR Hrvatske; član CKSKJ, CKSKH i član IKCKSKH. Narodni heroj — 13, 341

Materić Ilija (1911), do II svjetskog rata stolarski radnik. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komesar 1. drvarske čete i bataljona »Sloboda«, komesar 1. i 10. krajiške brigade. Poslije rata obavljao više partijskih i državnih funkcija. Bio je sekretar OKKPJ u Bihaću, ministar šumarstva u vladi NR BiH, predsjednik SUBNOR-a BiH; u više saziva biran za republičkog i saveznog poslanika, člana CKSKBiH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj. — 374

Maudvel (Moudwell), major, član britanske obavještajne misije pri štabu 10. korpusa NOVJ — 257

Menli (Manley), poručnik, član britanske obavještajne misije — 163, 371

Mešterović dr Đura (1908), ljekar. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. Po slomu Republike bio u koncentracijom logoru

u Francuskoj. Član KPJ od 1938. U NOR-u ljekar Valjevskog, pa Posavskog NOP odreda, upravnik Vojne bolnice u Žablaku, upravnik bolnice u Foči, šef hirurške ekipe 1. proleterske divizije, referent saniteta 3. korpusa NOVJ, šef ljekarske misije VŠ u Italiji, član Vojne misije u SSSR-u, šef odsjeka u Sanitet-skom odjeljenju VŠ (Generalštaba). Poslije rata zamjenik, pa načelnik Sanitetske uprave JNA, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije i dr. General-pukovnik JNA u penziji — 151, 411

Metjuz (Matthews), britanski major, pripadnik organizacije za pitanja saveznika i vojnih zarobljenika i avijatičara — 162, 264

Mihailo (Hohenzollern — Sigmaringen), rumunski kralj 1940 (poslije abdikacije njegovog oca Karola II); nakon proglašenja Republike 1947, čemu se povinovao kao istorijskoj neminovnosti, napustio zemlju i živio u inostranstvu — 376, 395

Mihailović Dragoljub Draža (1893 — 1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvilsinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito od 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik Štaba vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapređen je u čin armijskog generala. Uхваćen 1946, i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt — 45, 47, 48, 52, 86, 87, 115, 318, 319, 335, 349, 350, 379, 393, 403

Mihaljević Jovo (1922), svršeni maturant. Član SKOJ-a od 1939: bio je sekretar SKOJ-a u Građanima (Cetinje). Član KPJ i u NOB od 1941. Bio je borac Lovčenskog NOPO, sekretar SKOJ-a i po-

litički delegat voda 1. bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade, komesar 2. čete 1. bataljona iste brigade, zamjenik komesara 1. čete 4. bataljona 2. dalmatinske brigade, komesar bataljona 6. crnogorske brigade, član Politodjela Primorske operativne grupe brigada, zamjenik komesara i v. d. komesara 1. bokeljske brigade. Poslije rata bio član Politodjela 5. armije, rukovodilac Politodjela 52. divizije, instruktor u Glavnoj političkoj upravi JNA i dr. Godine 1960. preveden u rezervu u činu potpukovnika i prešao u Istorijsko odjeljenje CKSKJ, a zatim u Institut za radnički pokret Jugoslavije. tj. Institut za savremenu istoriju. Penzionisan u zvanju naučnog saradnika — 278

Mikić Ljubomir Ljubo (1914), student. Pripadao je naprednom srednjoškolskom i studentskom pokretu, zbog čega je više puta hapšen. U NOR-u od 1941., a član KPJ od 1942. U ratu je bio borac Uskočkog bataljona, bataljona »Vojvoda Momčilo«, intendant 5. bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade i intendant iste brigade, glavni intendant Centralne bolnice VŠ, načelnik intendature 3. udarne divizije i 2. udarnog korpusa, član Ekonomskog odjeljenja VŠ, član delegacije VŠ u Krajovi, delegat VŠ u Bugarskoj, komandant pozadine 2. armije i tenkovske armije. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima u JNA: načelnik saobraćajne uprave, komandant pozadine 5. armije i zamjenik načelnika intendatske uprave do 1951. kada prelazi da radi na Beogradski sajam. Pukovnik JNA u penziji — 35, 344

Milutinović Ivan (Milutin; 1901—1944). Završio studije prava. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. God. 1928. osuđen na 6 mjeseci, 1929. na 6 godina, a 1934. na još 2 godine robije. Tokom 1940. postao član CKSKJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CKKPJ. Istaknuti je organizator narodnog ustanka. Član Vrhovnog štaba od 1941, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CKKPJ u Crnoj Gori. Organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva; od II zasije-

danja AVNOJ-a član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj — 35, 345, 406

Mitrović Stefan (1909), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PKSKOJ-a za Srbiju i član CKSKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen a 1937. osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa i načelnik Propagandnog odjeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CKKPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije IB 1948. isključen iz Partije — 343, 360

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890—1986), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbiroa RKP(b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od tada do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CKKPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade. Vraćen u članstvo KPSS 1983 — 394

Maklejn Ficroy (Fitzroy Maklean; 1911), diplomata, političar i brigadir. Školovao se u Eston-koledžu, a studije završio na Univerzitetu u Kembridžu. Do II svjetskog rata bio sekretar britanskih ambasada u Parizu i Moskvi. Po izbijanju II svjetskog rata napušta diplomatsku službu i prijavljuje se u vojnu jedinicu. Kao komandos učestvuje u mnogim akcijama na Bliskom istoku i Grčkoj. Polovinom 1943. godine Winston Čerčil ga određuje za šefa Britanske vojne misije i ličnog predstavnika pri VŠ NOV i POJ. U ovoj misiji ostao je od 17. IX 1943. do 13. III 1945. Poslije rata objavio je memoare koji su u Jugoslaviji prevedeni 1953. pod naslovom »Zlatni drum, pijesak Orijenta, rat na Balkanu« — 44, 48, 305, 308, 310, 316, 317, 327, 335, 345, 346, 375, 380, 390, 401, 404, 405, 413

Milentije v. Popović Milentije

Morača Milutin (1914), pravnik U revolucionarnom pokretu od 1935. Član KPJ od 1936. God. 1939. izabran je za člana OKKPJ za sjevernu Bačku u Subotici. U NOB-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru. Bio je komandant bataljona »Sloboda«, zamjenik komandanta 5. krajiškog odreda, komandant 5. divizije. U operacijama u proljeće 1944. u Srbiji komandovao je 2. i 5. divizijom, a u završnim operacijama JA bio je načelnik Štaba 1. armije. Poslije rata je bio komandant armijske oblasti, zamjenik načelnika Generalštaba JNA, član SIV-a, član CKSKBiH, član SKSSRNJ i predsjednik Udruženja rezervnih vojnih starješina. Narodni heroj — 374

Mutapović Dragoslav (1912), diplomirao na Poljoprivrednom fakultetu u Zemunu (1938). Bio je aktivista naprednog srednjoškolskog i studentskog pokreta. Član KPJ od 1936. U NOR od 1941. Bio je zamjenik političkog komesara Takovskog bataljona Čačanskog NOPO, politički komesar 2. čačanskog bataljona 2. proleterske brigade, zamjenik i politički komesar 2. krajiške brigade, rukovodilac Političkog 1. proleterske brigade, politički komesar 6. ličke divizije. Poslije rata bio je prvi sekretar Gradskog komiteta Beograda, ministar za vodoprivredu NR Srbije, zamjenik predsjednika Savjeta za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Savezne vlade, sekretar za poljoprivredu u SIV-u, predsjednik Savjeta za prosvjetu SR Srbije, republički i savezni poslanik. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 375, 376, 282

Nad Kosta (1911—1986), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robjice. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije

rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CKSKJ, predsjednik SUBNORJ. Autor je više knjiga o NOB-u. Narodni heroj. General armije JNA — 11, 341

Nazor Vladimir (1876 — 1949), književnik. Službovao kao profesor u nizu mjesta Dalmacije i Istre. Od 1931. u Zagrebu, gdje je penzionisan 1933. prije punog radnog staža. U sporu na književnoj levisi optuživan zbog glasanja 1935. za listu B. Jevtića. U danima okupacije aktivan u NOP-u, a 1942. odlazi s Goranom Kovačičem u partizane. Predsjednik ZAVNOH-a, a potom i Prezidijuma Sabora NRH — 151, 405

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinske srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uхваćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 44, 48, 87, 115, 318, 335, 348, 350, 393

Nešković dr Blagoje (Mihailo) (1907—1984), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927, član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Popovratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PKKJP za Srbiju i član CKKPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945), do 1948. sekretar CKKPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PBCKKPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu u Beogradu. Profesor univerziteta — 346, 351, 362, 363, 374

Nikoliš dr Gojko (1911), ljekar. Član KPJ od 1935. Medicinski fakultet završio u Beogradu 1936. U španskom građanskom ratu ljekar u II interbrigadi u činu poručnika. U zemlju se vratio 1940. Učesnik NOR-a od 1941. Bio je u Kraljevačkom NOPO, šef sanitetske službe pri VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata je načelnik Sanitetske uprave u JNA, načelnik Vojnomedicinske akademije i ambasador FNRJ u Indiji (1953/54). Iz SKJ istupio 1954. Napisao je više radova iz oblasti vojne medicine i memoarsku knjigu *Korijen, stablo, pavelina*. Redovnu je član SANU. Narodni heroj General-pukovnik JNA u penziji — 305, 309, 313, 314, 345, 390

Nos Danijel (Daniel Noce), američki general-major, pomoćnik načelnika štaba za operativne poslove Vrhovne komande savezničkih snaga — 308

Novaković Pavle, potpukovnik, četnički funkcioner — 346, 393

Ostojić Zaharije (1907—1945), general-štabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. Sa misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941. zajedno sa majorom Lalatovićem u Jugoslaviju i priključio se D. Mihailoviću. Bio je šef Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande i komandant Istaknutog dijela Vrhovne četničke komande za Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945, odvojivši se od Draže Mihailovića, pokušao da se sa ostacima četničkih jedinica probije iz Bosne do britanskih snaga. Maja 1945. zajedno s P. Đurišićem razoružan od ustaša i ubijen u logoru u Gradiški — 346

Osupka-Moravski Edvard (Edvard Osóbka-Moravski; 1909); politički radnik i državnik. U radničkom pokretu od 1928; bio član Poljske socijalističke partije i Društva radničkih univerziteta. Za vreme nemačke okupacije bio član Radničke partije poljskih socijalista, predsjednik Centralnog izvršnog saveta Poljske socijalističke partije, predsjednik Poljskog komiteta nacionalnog oslobođenja, predsjednik Privremene vlade Republike Poljske i ministar inostranih poslova. Poslije rata bio predsjednik Privremene vlade nacionalnog jedinstva, ministar, član PURP, predsjednik Skupštine i dr. — 399

Park Edvard (Edward Park), britanski poručnik, član britanske obavještajne misije — 17

Paunović Davorjanka Zdenka (1921—1945), studentkinja. Kao gimnazijalka uključila se već 1936. u napredni srednjoškolski pokret; 1939. član Sreskog partijskog povjereništva u Požarevcu, a juna 1940. član OKSKOJ-a. Iste godine i sekretar Partijskog biroa na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Po okupaciji Jugoslavije 1941. kurir Politbiroa CKKPJ; bila stalno s Vrhovnim štabom kao Titova lična sekretarica — 239, 382, 415

Pavelić dr Ante (1889—1959), advokat, vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik Nezavisne Države Hrvatske, kviling i ratni zločinac. God. 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu, a aprila 1941. uz pomoć Nijemaca, obrazovao ustašku vladu; stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio uništenje Srba, Jevreja, Roma i svih političkih protivnika. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu — 44, 87, 348

Pavlović, tumač u američkoj obavještajnoj bazi na granici Austrije — 121

Peko v. Dapčević Peko

Peri Robert (Robert Perry), radio-telegrafista u američkoj obavještajnoj bazi na granici Austrije — 121

Perović Novica (1921), đak gimnazije. Član SKOJ-a od 1939, a KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio borac Nikšićkog NOP odreda, omladinski rukovodilac, politički komesar bataljona i brigade u 5. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi i član Politodjela Primorske operativne grupe brigada. Poslije rata u JNA obavljao dužnosti: političkog komesara brigade i divizije, načelnika odseka u političkom odjeljenju, pomoćnika komandanta vojnog područja i pomoćnika načelnika Štaba za teritorijalnu odbranu SR Srbije. Pukovnik JNA — 278

Petar II Karađorđević (1923—1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vođstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno Namjesništvo s knezom-namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Kairu i Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja zemlje ne riješi pitanje kralja, što je i učinila Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjem svih prava kralju Petru II i njegovoj rodbini. Poslije rata živio je do smrti u SAD — 47, 318, 319, 323, 334, 335, 346, 349, 393, 403

Peten Anri-Filip (Pétain Henri-Philippe, 1856—1951), francuski maršal i političar; načelnik Generalštaba 1917; ministar vojni 1934, kada je bio povezan s francuskim klerikalno-fašističkim pokretom kagulara i nacističkim emisarima u Francuskoj. U junu 1940. potpisao kao kviljing kapitulaciju Francuske i postao predsjednik vlade. Poslije oslobođenja osuđen na smrt zbog veleizdaje, ali je pomilovan zbog starosti i osuđen na doživotnu robiju — 347

Petrović dr Nikola (1910), mašinski inženjer. U revolucionarni radnički pokret uključio se za vreme studija u Pragu gdje je bio u rukovodstvu organizacije Međunarodni revolucionarni studenti i predsjednik kluba jugoslovenskih studenata »Matija Gubec«. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Radio je u Agitpripu PKKPJ za Srbiju od 1938. i bio član redakcije i saradnik »Naše stvarnosti«, NIN-a i dr. U toku rata bio je na čelu Agitprop grupe Komiteta i Biroa PK KPJ za Vojvodinu, sekretar ObK za Bačku i Baranju, diplomatski predstavnik i predstavnik VŠ NOV i POJ u Rumuniji, vijećnik II i III zasjedanja AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, poslanik Privremene narodne skupštine i povjerenik za trgovinu i snabdjevanje NKOJ-a. Na raznim resorima bio

u vladi DFJ i FNRJ do avgusta 1951. Poslije radio u Istorijskom institutu u Beogradu, doktorirao istorijske nauke. Penzionisan kao naučni savetnik — 33, 344, 401

Pijade Moša (1890—1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRJP 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunist«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici, zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandator CKKPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznionici. S. R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilečkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u od 1941; radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na I zasjedanju; od Drugog zasjedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IKCKSKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj — 358, 382, 406

Piker (Peaker), narednik, radio-telegrafista u britanskoj obavještajnoj misiji pri 10. korpusu NOVJ — 257

Pirc France Franjo (1899—1954), u austrougarskoj vojsci završio oficirsku školu, a u Jugoslovenskoj vojsci pilotsku školu. Imao je čin pukovnika. Za NOP radio od 1941, a u NOVJ od 1943. U ratu je bio načelnik Odjeljenja za vazduhoplovstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant Vazduhoplovstva Jugoslovenske armije. Poslije rata je komandant Vazduhoplovstva JNA i ambasador FNRJ u Argentini. General-major avijacije u penziji — 113, 146, 310, 311, 366, 371

Planojević Mileva Lula (1919). Kao gimnazijalka uključila se u napredni

omladinski pokret. Aktivno učestvovala u studentskim akcijama. Član KPJ od 1940. Od maja 1941. specijalni kurir PBCKKPJ, zatim član Politodjela 1. proleterske brigade i VI proleterske divizije, posle rata član CKSKS, sekretar CVSSJ, narodni poslanik član Izvršnog veća SR Srbije i dr. — 158

Plaumen (Plowman), britanski poručnik — 27

Poljanec Branko, (1908), inženjer, major JV. U NOR načelnik Štaba 1. proleterske brigade, načelnik Operativnog štaba NOR i DV za Bosansku krajinu, komandant divizije, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije; potpukovnik JA. Do 1948. na službi u Armiji. Prihvatio Rezoluciju Informbiroa kojom je 1948. otpočela kampanja protiv KPJ i socijalističke Jugoslavije; isključen iz KPJ i osuđen — 145, 227, 284, 342, 365, 378, 387, 415

Popivoda Krsto (1910), revolucionarnom pokretu pristupio u cetinjskoj gimnaziji. Član KPJ od oktobra 1933. Radio u tehnici MKKPJ za Suboticu, gdje je uhapšen u oktobru 1943. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Ponovo je uhapšen u junu 1937. kao član oblasnog rukovodstva KP za užu Srbiju sa sjedištem u Kragujevcu i osuđen na 2 godine robije. I pored strahovitog mučenja, držao se herojski i nije ništa priznao. Po izlasku s robije član je Agitpropa PKKPJ za Srbiju; organizator i rukovodilac partijskih kurseva; a na V konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CKKPJ. Nakon okupacije je bio član Biroa PKKPJ za Crnu Goru, a poslije oslobođenja na visokim partijskim i političkim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 150

Popović Konstantin Koča (1908), književnik, ratnik, državni funkcioner. Apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata, 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PKKPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji, komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba

NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od I i član njegovog Predsjedništva od II zasijedanja. Poslije rata bio načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, CKSKJ, Predsjedništva CKSKJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 28, 60, 111, 136, 207, 271, 273, 351, 354, 362—364, 371, 374, 379, 385

Popović Miladin (1910—1945), student. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1934. Bio je istaknut organizator političkih akcija na Kosovu, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član PKKPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Učesnik je V konferencije KPJ. Bio je istaknuti organizator NOR na Kosovu. Od oktobra 1941. do septembra 1944. radio je kao delegat CKKPJ pri KP Albanije. Od tada je bio ponovo sekretar Oblasnog komiteta. Ubijen od izdajnika 13. marta 1945. u Prištini. Narodni heroj — 139

Popović Milentije (1913—1971). Završio Tehnički fakultet u Beogradu. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1939: partijski instruktor PKKPJ za Srbiju u Beogradu i, kratko vrijeme, sekretar MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941: rukovodilac Politodjela 4. proleterske (crnogorske) brigade, politički komesar Oficirske škole pri VŠ, vijećnik AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CKSKJ; generalni sekretar SSRNJ; predsjednik Savezne skupštine — 341, 380, 413

Popović Milorad (1913—1944), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U toku rata jedan od organizatora četničkog pokreta u Hercegovini, komandant četničkog odreda i Nevesinjskog korpusa. Poginuo u borbi protiv jedinica NOVJ krajem 1944. prilikom povlačenja četničkih jedinica iz Hercegovine — 342, 410

Prelević Rade (1921), zemljoradnik. Član KPJ od 1939: bio je član MK SKOJ-a za Berane. U NOB od 1941: bio je komesar mitraljeske čete u Beranskom odredu, član OKSKOJ-a za Kolašin, Andrijevicu

i Berane, sekretar OKSKOJ-a i član OKKPJ za Cetinje, član Politodjela 3. udarne divizije, pomoćnik komesara, pa komesar 5. proleterske (crnogorske) brigade i pomoćnik komesara tenkovske divizije. Poslije rata radio u Političkoj upravi KNOJ-a, u UDB-i za Crnu Goru i bio zamjenik komandanta milicije za Crnu Goru. Bio je republički poslanik u dva saziva, član CKKP Crne Gore, predsjednik Zadrugnog saveza Crne Gore. Član je Savjeta SR Crne Gore — 278

Pribičević dr Stojan (Stojan Pribichevich; 1905—1976), novinar i publicist. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu, na kojem je i doktorirao 1932. S ocem Svetozarom otišao u emigraciju (Pariz, Prag). Posle očeve smrti (1936) odlazi u SAD, gdje se posvećuje novinarstvu. U toku II svjetskog rata, svojim novinskim izvještajima iz Londona 1942/43. potvrđuje da su istinite vesti o saradnji D. Mihailovića sa Italijanima i kvislinzima, a da oružanu borbu protiv okupatora vode snage NOP-a. Kao dopisnik Udružene američke štampe, došao na oslobođenu teritoriju Jugoslavije i u VŠ NOVJ u aprilu 1944. Prilikom desanta na Drvar (25. maja 1944) bio je zarobljen od Nemaca. Poslije 1945, u vrijeme hladnoratovskog napada zapadne štampe na Jugoslaviju, ostao je privržen svojoj staroj domovini — 200, 375, 413

Prlja Nikola Nikica (1912—1953), radnik. U NOB-u je od 1941, a član KPJ od 1942. Učesnik je trinaestojulskog ustanka, pljevaljske bitke, borac u 1. proleterskoj brigadi od njenog formiranja do avgusta 1944. kada je prekomandovan u VŠ; bio je šofer i lični pratilac (ađutant) Vrhovnog komandanta — 346, 401

Purić Božidar (1892—1982), diplomata. U aprilskom ratu 1941. emigrirao u inostranstvo. Do početka avgusta 1943. najprije poslanik, a zatim ambasador Kraljevine Jugoslavije u Londonu. Predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji od 10. avgusta 1943. do 1. juna 1944. Na suđenju Draži Mihailoviću (jun-jul 1946) osuđen je u odsustvu na 16 godina robjice — 87

Purić Ljubica (1920), student. Član SKOJ-a od 1939, a KPJ od 1941. Učes-

nik NOB od 1941. U ratu je bila: sekretar SKOJ-a bataljona u 3. proleterskoj (sandžačkoj), brigadi, sanitetski referent u 3. krajiškoj brigadi, član Politodjela 7. krajiške brigade, član Politodjela 6. ličke divizije i član Biroa ObKKPJ za Sandžak. Poslije rata bila je sekretar komiteta 6. rejona u Beogradu, član Agitpropa CK Srbije, načelnik u Ministarstvu prosvete NRS, direktor Instituta za zdravstveno prosvjećivanje Srbije, republički sekretar u IV Srbije i predsjednik Matice iseljenika Srbije — 158, 368

Račić Dragoslav (1905—1945), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao komandant četničkog Cerskog odreda u zapadnoj Srbiji 1941. učestvovao zajedno s partizanskim jedinicama u borbama protiv okupatora. Početkom novembra stupa u otvorenu borbu protiv NOP-a i sa svojim jedinicama, kao komandant odreda, komandant grupe korpusa i komandant 4. grupe jurišnih korpusa vodio borbe protiv partizana u Srbiji i istočnoj Bosni. Ubijen kao odmetnik 1945 — 342, 393

Radovan v. Vukanović Radovan

Radulović Mato (1921), student. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio borac, pa zamjenik komesara čete 2. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 3. bataljona 7. krajiške brigade i rukovodilac Politodjela 6. ličke divizije. Od oslobođenja do 1963. obavljao razne dužnosti u Upravi državne bezbjednosti, kada je postavljen za podsekretara u SIV-u — 158

Rajan (Ryan), podoficir, član britanske obavještajne misije — 163

Ranković Aleksandar (Leka; 1909—1983), do II svjetskog rata abadžijski radnik. Član SKOJ-a od 1927. a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PKSKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robjice; član i sekretar PKKPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938. (kasnijeg CKKPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih po-

slova i potpredsjednik Savezne vlade od nosno SIV; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IKCKSKJ. Zbog birokratsko-dogamtskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbjednosti na IV plenumu CKSKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CKSK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan — 40, 158, 345, 350, 402, 406

Ribar dr Ivan (1881—1968), advokat i političar. Jedan od osnivača Hrvatske demokratske stranke. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevoj krilu ove stranke. Pristalica narodnog fronta. U NOR-u od 1941. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 405, 407, 408

Rid (Reid), engleski major, član britanske obavještajne misije — 260, 369

Rukavina Ivan Ivo (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog prađanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj; komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu; član CKSKH i CKSKJ, general armije JNA. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 305, 309, 345, 389, 391, 401

Ruks Louel (Lowell Rooks), američki general-major, zamjenik načelnika štaba vrhovnog komandanta savezničkih snaga — 308

Rupnik Leon (1880—1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije. Po okupaciji

zemlje 1941. stavio se na raspolaganje talijanskoj vojnoj komandi; postao ljubljanski župan i organizator kvislinške civilne uprave. Poslije kapitulacije Italije stavlja se u službu Nijemaca. Organizator kvislinške vojne formacije Slovensko domobranstvo. Kao ratni zločinac osuđen na smrt — 89, 270

Ruzvelt Franklin Delano (Rousevelt Franklin Delano, 1882—1945), američki političar i državnik. Za predsjednika SAD, biran uzastopno četiri puta (1932—1945) — 49, 322, 346, 396, 402

Salaši Ferenc (Szalasi Ferenc; 1896—1946), oficir mađarske vojske. God. 1935. osnovao je fašističku partiju Mađarske tzv. Partiju nacionalne volje. Kasnije postaje vođa njenog ekstremnog krila tzv. »Strelastih krstova«. Poslije pokušaja regenta Hortija sredinom oktobra 1944. da sklopi primirje sa saveznicima antihitlerovske koalicije, Salaši je uz pomoć njemačkog okupatora obrazovao novu vladu, dok je Horti interniran. Pred sovjetskim trupama povukao se 1945. u Njemačku, gdje su ga uhapsili Amerikanci i izručili mađarskim vlastima, koje su ga 1946. osudile na smrt kao ratnog zločinca — 394

Savić dr Pavle (1909) profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio-Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na značajnim naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941; na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a, (potpredsjednik na zasjedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a i medalje Lomonosov. Član Savjeta Federacije — 152, 367

Selić Vladeta (1913), student. Član KPJ od 1934, a u NOB od 1941. U ratu je bio član MKKPJ za Kolašin, komesar bataljona u Komskom NOP odredu, komesar čete u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, komesar 3. bataljona u 5. dalmatinskoj brigadi, obavještajni oficir 7.

krajiške brigade, komesar čete pratećih oružja, pa zamjenik komesara bataljona 4. proleterske brigade, član Politodjela Primorske operativne grupe brigada, zamjenik načelnika Ozne za Srbiju. Poslije rata nastavio je da radi u Ozni za Srbiju, pa u Ozni za Jugoslaviju, a zatim u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove i Saveznoj skupštini — 278

Simić Stanoje (1893—1970), diplomata i političar. Diplomirao prava. Između dva svjetska rata diplomatski činovnik. Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije 1943. imenovala ga je za ambasadora u SSSR-u. Godine 1944. podnio je ostavku na taj položaj i stavio se na raspolaganje rukovodstvu NOP-a Jugoslavije. U NOR-u je bio predsjednik Narodnog fronta Srbije. Poslije rata ambasador Jugoslavije u SAD, ministar inostranih poslova, zatim ministar bez portfelja u vladi FNRJ — 41, 239, 341, 347, 382, 402, 404, 415

Simović Dušan (1882—1962), armijski general vojske Kraljevine Jugoslavije. 27. marta 1941. stavio se na čelo grupe oficira koja je oborila vladu Cvetković-Maček i obrazovala novu vladu. Za vrijeme aprilskog rata bio načelnik Štaba Vrhovne komande i bio na čelu emigrant-ske vlade (do januara 1942). Godine 1944. izjasnio se za sporazum Tito-Šubašić. Poslije rata vratio se u zemlju — 349, 393

Skočilić Joža (1915), prije II svjetskog rata službenik. Član KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio politički komesar 14. primorsko-goranske brigade, pomoćnik političkog komesara 13. divizije, politički komesar Operativnog štaba za Istru, 43. i 13. divizije. Poslije rata komandant divizije i korpusa, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, pomoćnik komandanta RM. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 375

Slateri (Slattery), britanski kapetan, pripadnik organizacije za pitanja savezničkih zarobljenika i avijatičara — 264

Slesor Džon Kotisvort (Slessor John Cotesworth, 1897), pilot. U I svetskom ratu učestvovao u borbama u Francuskoj, a zatim se nalazio u Egiptu i Sudanu. Poslije rata služio u Indiji, gdje je koman-

dovao jednim avio-pukom (vingom). U II svjetskom ratu je bio komandant obalske odbrane i doprineo je porazu njemačkih podmorničkih snaga u Atlantiku. God. 1944. postavljen je za zamjenika vrhovnog savezničkog komandanta vazduhoplovstva na Sredozemlju. Poslije rata član Ratnog savjeta, načelnik štaba RAF-a i komandant Imperijalnog kole-dža odbrane. Penzionisan je 1952. Britanski maršal avijacije — 113, 308—310, 314, 328, 330, 360, 391, 402, 409

Smirnov Vladimir (1899—1985), inženjer. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. Bio načelnik Tehničkog odjeljenja VŠ odnosno Tehničke službe Generalštaba. Poslije rata komandant Inženjerije JNA, načelnik Građevinske uprave, zamjenik načelnika ove uprave. General-potpukovnik JNA — 251

Smodlaka Josip (1869—1956), političar; advokat. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao je senator. U NOP stupa 1941. u Splitu; biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOK-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi — 12, 341, 392, 400, 404, 405

Snoj Franc (1902—1962), političar, 1937. godine predsjednik (starješina) Saveza jugoslovenskih vatrogasaca. Od 1938. narodni poslanik. Ministar bez portfelja u vladama Stojadinovića, Cvetkovića i Simovića (od 1939. do 1941). Poslije bombardovanja Beograda 1941. emigrirao u SAD. Septembra 1944. vratio se u Sloveniju, na oslobođenu teritoriju i sarađivao sa NOP. Ministar za lokalni saobraćaj u prvoj narodnoj vladi Slovenije. Jedanaestog novembra 1945. izabran na listi OF u Narodnu skupštinu FNRJ. Avgusta 1947. lišen slobode i osuđen na 7 godina prinudnog rada zbog saradnje sa inostranom tajnom obavještajnom službom; nakon četiri godine pušten na slobodu — 409

Sokolov Stefan, sovjetski pukovnik, rukovodilac avio-baze u Bariju za snabdjevanje jedinica NOVJ i evakuaciju ranjenika — 233, 380, 384

Soldatović Stojadin (1915), prije II svjetskog rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član SKJ od 1942. U ratu je bio komandant Orjenskog bataljona, načelnik Štaba 2. proleterske i 22. divizije i pomoćnik načelnika Štaba KNOJ-a. Poslije rata je komandant artiljerije armije, načelnik Artiljerijske oficirske škole i načelnik katedre artiljerije VVA JNA. Završio je Artiljerijsku akademiju u SSSR-u, Artiljerijsku oficirsku školu i Kurs operativne JNA. General-potpukovnik JNA u penziji — 144

Spiro, narednik, radiotelegrafista u američkoj obavještajnoj bazi na granici Austrije — 121

Staljin Josif Visarionovič (1879—1953), sovjetski državnik, političar, generalissimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RSDRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1953. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika — 45, 49, 321, 322

Stanojević Savo (1916), vazduhoplovni podoficir Jugoslovenske vojske. Učesnik puča od 27. marta. Član KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio komandir čete, komandant 3. bataljona i zamjenik komandanta 5. crnogorske brigade, član Vojne misije NOVJ i vojni instruktor u Albaniji. Odlukom Predsjedništva AVNOJ-a proglašen je za narodnog heroja 6. decembra 1944. Poslije oslobođenja završio je Vojnu akademiju »M. V. Frunze« u SSSR. Prihvatio rezoluciju IB 1948. godine — 29, 343, 401

Stepanović N. potpukovnik, prevodilac za vrhovnog komandanta savezničkih snaga — 308, 328

Sttvenson Ralf Skrajn (Scriene Ralph Stevenson; 1895—1977), britanski diplomata. Prije rata u diplomatskoj službi u Kopenhagenu, Berlinu, Sofiji, Hagu, Kai-

ru i Barceloni. Godine 1939—1941. glavni i privatni sekretar britanskog ministra za inostrane poslove, 1942—1946. poslanik (ambasador) kod jugoslovenske vlade u emigraciji u Londonu i Kairu, pa kod vlade FNRJ, a kasnije poslanik u Kini i Egiptu. Od 1955. godine bio u penziji — 331, 405

Stojnić Velimir Veljo (1916), učitelj. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je politički komesar 1. krajiškog NOPO i 1. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, politički komesar 2 (5.) bosanskog korpusa, šef Vojne misije u Albaniji. Poslije rata bio član SIV-a, generalni sekretar SUBNOR-a Jugoslavije, član Generalnog savjeta Svjetske federacije bivših boraca, član CK SKJ. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 343

Strit Vivijen (Vivian Street), potpukovnik, zamjenik šefa Britanske vojne misije pri VŠ NOVJ — 305

Šasić Jefto (1917). Do II svjetskog rata student Sveučilišta u Zagrebu. Član KPJ od 1939. i član OKKP za Novu Gradišku. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a ilegalac u Beogradu, sekretar KK KPH u Novskoj i sekretar OKKP u Novoj Gradiški, politički komesar 12. slavonske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i II zasjedanja AVNOJ-a, član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, član GS Hrvatske; pomoćnik načelnika VŠ NOVJ i jedan od rukovodilaca OZN-e. Poslije rata je bio poslanik Ustavotvorne narodne skupštine, poslanik u Saboru NR Hrvatske, načelnik Uprave bezbjednosti i načelnik Uprave za MPV DSNO. Pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu i član CKSKJ. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 345, 346, 401

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941. jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 2. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CKSKJ i

Izvršnog komiteta CKSKBiH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 101, 155, 358, 368

Šiljegović Miloš (1909—1952). Prije II svjetskog rata bio učitelj. Član KPJ od 1940, a u NOR od 1941. U ratu je bio komandant bataljona u 2. krajiškom NOPO, zamjenik komandanta, pa komandant 5. kozarske brigade, komandant 7. krajiške i 9. krajiške brigade, i komandant 11. krajiške divizije. Poslije rata bio pomoćnik komandanta i načelnik štaba armije. Završio je VVA JNA. General-major JNA — 340

Šturok (Sturock), engleski oficir, član anglo-američke vojne misije pri Štabu 10. korpusa NOVJ — 258

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS. Za bana Banovine Hrvatske naimenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković-Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) — 41, 45, 47—49, 51, 52, 54, 87, 311, 321, 323, 328, 331—335, 347, 349, 350, 385, 391—393, 395, 396, 402—408

Šumenković dr Ilija (1884), političar. Doktorirao prava na Sorboni. Bio narodni poslanik (DS), ministar trgovine i industrije, građevina, prosvete, poslanik, pa ambasador emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije u Turskoj. Poslije oslobođenja Jugoslavije ostao u emigraciji (SAD) gdje je umro — 41, 347, 402, 404

Tejt Seloun (Salon Tate), podoficir, tumač u američkoj obavještajnoj stanici na mađarskoj granici — 122

Tempo v. Vukmanović Svetozar

Terzić Velimir (1908—1983), oficir (kapetan) vojske Kraljevine Jugoslavije, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR i član KPJ od 1941; komandnat Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne

Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske, zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti istorije i vojne nauke — 9, 10, 13, 152, 236—239, 340, 341, 366, 367, 381, 399, 415

Tnušić Vuko (1915—1971), student. Član KPJ od 1935. i rukovodilac SKOJ-a u beranskom srezu. U NOR-u od 1941. U trinaestojulskom ustanku 1941. u Crnoj Gori bio komesar čete i bataljona, zatim član MKKPJ za Berane, pa sekretar istog komiteta, zamjenik komesara 5. crnogorske brigade, komesar 3. udarne divizije i član PKKPJ za Crnu Goru. Poslije oslobođenja bio ministar trgovine u vladi NR Crne Gore. Prihvatio Rezoluciju IB 1948 — 278

Todorov Petar, član CKBRP(k), delegat bugarske vlade Otečestvenog fronta za razgovore s Titom u Krajavi 5. oktobra 1944. i bugarski opunomoćeni ministar pri NKOJ-u u oslobođenom Beogradu, a kasnije pri Privremenoj vladi DFJ — 394

Todorović Mijalko (Plavi; 1913), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Aktivista u studentskom pokretu (član Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MKKPJ za Kragujevac; od 1940. član PKKPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar savezne vlade, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Skupštine Jugoslavije. Bio član CKSK Srbije, CK SKJ i sekretar IKCKSKJ. Sada član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 249, 282, 301, 384, 385, 387

Todorović Vojin (1911). Prije II svjetskog rata završio Pravni fakultet. Član KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio komesar bataljona i zamjenik komandanta Zetskog NOPO, komandant bataljona 5. crnogorske brigade, zamjenik komandanta 6. crnogorske brigade, komandant 3. proleterske (sandžačke) brigade, koman-

dant 9. crnogorske brigade, zamjenik, pa v. d. šefa Vojne misije NOV i POJ u Albaniji. Poslije rata bio načelnik Finansijske uprave u JNA i pomoćnik komandanta oblasti. Završio je VVA JNA. Napisao je knjigu »Podgorički srez u trinaestojulskom ustanku«. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 29, 343, 401

Topalović dr Živko (1886—1972), glavni predstavnik desne struje socijaldemokratije u Jugoslaviji između dva rata; član Izvršnog odbora SRPJ(k), ali 1920. napušta Partiju i postaje idejni vođa tzv. centrumaša i Socijalističke partije Jugoslavije. Od 1941. do 1945. bio je u službi kontrarevolucije, član je Ravnogorskog komiteta Draže Mihailovića; u jesen 1944. emigrirao iz zemlje u Italiju, pa u Francusku i nastavio borbu protiv NOB-a i socijalističke Jugoslavije. Kao ratni zločinac u odsustvu osuđen na 20 godina zatvora — 349

Ulepić Zdenko (1906). Prije II svjetskog rata vazduhoplovni oficir Jugoslovenske vojske. Od aprila 1941. do oktobra 1943. bio je u zarobljeničkim logorima u Njemačkoj i internaciji u Italiji, a od tada učesnik NOR-a. U ratu je bio načelnik službe veze 31. divizije, zamjenik načelnika Vazduhoplovnog odjeljenja u Vrhovnom štabu i u Vojnoj misiji u SSSR-u. U martu 1945. postao je načelnik Štaba Grupe vazduhoplovnih divizija. Član KPJ od 1945. Poslije rata je načelnik Štaba Ratnog vazduhoplovstva, komandant Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva i pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu za Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu. Bio je član Savjeta narodne odbrane. General-pukovnik avijacije u penziji — 15, 309, 342, 345, 356, 391, 403, 407

Ušković Jagoš (1911), radnik. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941: organizacioni sekretar OKKPJ Podgorica, zamjenik političkog komesara Crnogorsko-sandžačkog NOPO, organizacioni sekretar PKKPJ za Crnu Goru i Boku, pomoćnik političkog komesara 5. proleterske brigade, politički komesar Primorske operativne grupe, načelnik Personalnog odjeljenja KNOJ-a. Poslije rata na radu u Glavnoj političkoj upravi JNA, pomoćnik komandanta armije za pozadinu, komandant korpusa — 144, 278, 386

Vajks fon Maksimilijan (Maximilian von Weichss; 1882—1954), feldmaršal Vermahta. Vojničku karijeru započeo 1900. U toku I svjetskog rata bio je na službi u njemačkom Generalštabu. U međuratnom periodu komandovao je konjičkim divizijama. U čin general-majora unapređen 1936. U toku II svjetskog rata komandovao 2. armijom na zapadnom frontu (1939/1940). S istom armijom učestvuje u napadu na Jugoslaviju i na Sovjetski Savez 1941. Od jula 1942. do februara 1943. komanduje armijskom grupom »B« na istočnom frontu, a od tada je komandant trupa u Jugoistočnoj Evropi do 25. marta 1945. Krajem rata zarobile su ga američke trupe. Iako mu nije suđeno u Nürnbergu, u zatvoru je ostao do 1948 — 262, 350, 351

Vaso v. Jovanović Vaso

Velebit Vladimir Vlatko (1907). Završio je Pravni fakultet u Zagrebu 1931. a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NO od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije UN — 41, 46, 54, 311, 312, 327, 331, 333, 347, 349, 391, 402, 405

Vidović Žarko (1913), artiljerijski potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant 1. pljevaljskog bataljona i Pljevaljskog NOPO, pa Bjelopoljskog NOPO, zatim komandant bataljona, načelnik Štaba i komandant 3. sandžačke brigade, komandant 37. (sandžačke) i 11. (krajiške) divizije. Poslije rata je bio komandant PAO JNA, načelnik Uprave artiljerije JNA i dr. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 137, 138, 167, 187, 211, 241, 242, 364, 369, 371, 377, 382

Vilson Henri Meitlend (Henry Maitland Wilson; 1881—1964), britanski feldmaršal; učesnik burskog, I i II svjetskog rata. U toku II svjetskog rata bio komandant britanskih snaga u Africi (1939—1941), komandant korpusa u toku operacija u Grčkoj (1941), komandant britanskih snaga na Sredozemlju (1942—1944). Od

1944. do 1947. šef Britanske vojne misije u Vašingtonu — 40, 41, 104, 305—308, 327, 342, 345—347, 357, 359, 360, 381, 389—391, 393, 395, 401, 402, 408

Vlahov Dimitar (1878—1953). Politički radnik i publicista. U toku studija u Njemačkoj i Švajcarskoj postao je član Makedonskog socijalističkog i oslobodilačkog pokreta. Član je CK VMRO od 1904. a od 1908. Federativne partije i Mladoturskog parlamenta. Poslije prvog svjetskog rata živio je u emigraciji i bio je angažovan u naprednim makedonskim organizacijama. Bio je urednik časopisa »Balkanska federacija« i jedan je od osnivača (1924) VMRO (ujedinjenje). Od 1935. do 1944. boravio je u Sovjetskom Savezu. U toku NOR-a biran je za člana ASNOM-a, vijećnika i potpredsjednika II i III zasjedanja AVNOJ-a. Poslije rata bio predsjednik NOF Makedonije, poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i potpredsjednik Prezidijuna Narodne skupštine FNRJ. Autor je više radova iz makedonske istorije — 13, 238, 341, 381, 415

Vlahov Gustav (1912), inženjer. Od 1929. je u organizaciji socijalističkih srednjoškolaca u Beču. Član KPJ od 1933. Jula 1941. stupio kao dobrovoljac u Crvenu armiju; nalazio se na odgovornim dužnostima u Internacionalnoj brigadi specijalne namene (OMSBON). Od oktobra 1944. je u NOVJ: direktor partijske škole i instruktor pri CKKPM, član Agitpropa, član ASNOM-a i dr. Posle oslobođenja bio politički sekretar Kabineta vrhovnog komandanta oružanih snaga FNRJ, pomoćnik ministra inostranih poslova, ambasador pri OUN, u Pakistanu, Meksiku i Austriji, savezni sekretar za socijalnu politiku, za rad i informacije i potpredsjednik Savezne skupštine — 341

Vejel (Weyel), njemački major — 393

Vučković Ljubo (1915—1977), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant bataljona Lovčenskog partizanskog odreda, komandant 2. dalmatinske, pa 4. crnogorske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i načelnik Generalštaba JNA. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 375

Vujović Milovan (1919—1973), radnik. Član KPJ od 1936. a u NOR od 1941. U ratu je bio sekretar OKSKOJ-a Cetinje, član PKSKOJ-a, SKKPJ za Boku Kotorsku, OKKPJ Cetinje i OKKPJ Nikšić, pomoćnik političkog komesara 1. vojvodanske brigade i 16. divizije. Poslije rata bio je politički komesar diizije i pomoćnik komandanta područja. Završio je VVA JNA. General-major JNA — 278

Vujović Mitar (1911), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a bio intendant Glavnog štaba Crne Gore i Boke, šef Ekonomskog odsjeka i načelnik Ekonomskog odjeljenja VŠ NOVJ. Poslije rata je načelnik Intendantske uprave JNA, komandant pozadine. General-potpukovnik JNA u penziji — 145, 181, 227, 233, 362, 365, 368, 371, 380, 387, 415

Vukanović Radovan (1906), apsolutent prava. Član SKOJ-a od 1924. a član KPJ od 1926: bio je sekretar PKSKOJ-a za Crnu Goru i član PKKPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. U NOR od 1941: politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, 4. proleterske (crnogorske) brigade, 3. udarne divizije, komandant grupe korpusa u Sarajevskoj operaciji, 2. udarnog korpusa NOVJ i pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant 6. armije i 3. vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije JNA, načelnik VVA, direktor i glavni i odgovorni urednik »Službenog lista FNRJ«. Završio je VA »M. V. Frunze«. Bio je vijećnik AVNOJ-a i CASNO, član Opunomoćstva CKKPJ u JNA i poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik JNA u penziji. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 79, 101, 138, 214, 234, 245, 247, 269, 355, 358, 364, 365, 383, 386, 416

Vukelić Savo (1917—1974). Prije II svjetskog rata podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio komandant 6. primorsko-goranske brigade, načelnik Štaba 13. divizije, komandant Operativnog štaba za Istru, komandant 43. (istarske) divizije. Poslije rata je komandant divizije, načelnik štaba i pomoćnik korpusa, pomoćnik

nik načelnika Više vojne akademije JNA. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 375

Vukmanović Svetozar (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MKKPJ Beograd od 1928, a PKKPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CKKPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CKKPJ, U NOR-u od 1941: delegat CKKPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ, delegat CKKPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CVSSJ, član CK i IKCKSKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 57, 70, 203, 351, 354, 375, 379, 385, 386, 406

Vukotić Aleksandar (1920—1976), dak. Član SKOJ-a od 1937, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. kao komesar čete u Lovčenskom NOPO, pomoćnik političkog komesara bataljona u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, član Politodjela i

pomoćnik političkog komesara Primorske operativne grupe brigada i politički komesar 52. divizije. Poslije rata bio politički komesar divizije, glavni inspektor u Političkoj upravi JNA, pomoćnik komandanta za MPV i pravne poslove korpusa, zamjenik načelnika Uprave u SSNO i dr. Završio je VVA i Kurs operatike JNA. General-potpukovnik JNA — 144, 278

Žarko v. Vidović Žarko

Žujović Sreten (Crni, Švarc; 1899—1976), najmeštenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RKKPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR. Od 1935. instruktor CKKPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CKKPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CKKPJ. U NOR od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik JNA. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz CKKPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ 1965 — 54, 232, 305, 309, 310, 328, 345, 369, 380, 389, 404, 406, 413, 415

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

- AFRIKA 311, 315, 355, 391, 392
 ALBANIJA 3, 14, 44, 172, 348, 351, 364, 379, 392, 393, 400, 412
 ALEKSANDRIJA 366, 371
 ALEKSANDROVAC 249, 382, 385, 386
 ALEKSINAC 379
 ANDRIJEVICA 156 282, 353
 ANKARA 238, 381, 415
 ARILJE 383
 AUSTRIJA 121, 325, 329, 340, 404, 409
 AUSTRO-UGARSKA 395
 AVTOVAC 179, 368, 371
- BAČKA 205, 344, 376, 381, 388
 BAJINA BAŠTA 117, 364, 383
 BAJOVO POLJE 157
 BALKAN 54, 242, 317, 320, 349, 355, 385, 390, 392, 393
 BANAT 205, 291, 344, 377, 381, 388, 393, 414, 418
 BANIJA 109, 143, 359
 BANOVIĆA HRVATSKA v. HRVATSKA
 BANOVA JARUGA 98
 BANJA (kod Priboja) 368
 BANJA LUKA 94
 BANJANI 156
 BARANJA 344
 BARE (kod Renovice) 345
 BARI 29, 39, 71, 124, 134, 150, 181, 204, 266, 310, 315, 340—342, 344, 350, 358, 361, 366, 368, 370, 371, 373, 375, 380, 384, 390, 396, 399, 403, 405, 411, 417
 BARNI DO 214, 373, 376, 377
 BASTASI 55, 56, 351, 404
 BATRIJA 344
 BEČ 346, 401
 BEGOV HAN 339
 BELA KRAJINA 366
 BELA PALANKA 115
 BENGAZI 391
 BENINA 391
 BEOGRAD 48, 89, 115, 116, 237, 242, 293, 341, 353, 355, 374, 378, 379, 381, 384, 385, 388, 394, 396, 415, 418
 BERANE v. IVANIGRAD
 BEROVO 249
 BIHAĆ 93, 94, 387
 BIJEĐIĆI 220
 BIJELO POTOK 355
 BIJELO POLJE 83, 355
 BILEĆA 179, 377
 BIOGRAD NA MORU 391
 BISTRICA (kod Nove Varoši) 369
 BIJELASICA 353
 BLACE 249
 BLAŽEVO 111
 BLISKI ISTOK 330, 355
 BLIZANSKI VISOVI 117, 243
- BOAN 365
 BOBOTOV KUK 365
 BOFARIK 391
 BOGOŠEVAC 375
 BOLSENSKO JEZERO (BOLSENA) 346, 359, 401
 BOLJANIĆI (predeo u Hercegovini) 231, 358
 BORAČ 234, 373, 377, 378, 380, 384
 BORAČ (kod Rogatice) 372
 BOROVA GLAVA 228, 371, 380
 BOROVIK 399
 BOSANSKI BROT 94, 101
 BOSANSKI NOVI 93, 94
 BOSNA (rijeka) 339, 342, 366
 BOSNA I HERCEGOVINA 6, 57, 81, 142, 149, 155, 156, 188, 210, 282, 339; 341, 344, 346, 352, 357, 358, 360, 368, 372, 382, 383, 386, 388, 392, 394, 399, 406, 410, 412
 BRAC 306
 BRAJIĆI 349
 BRANEŠKO POLJE 383, 385, 387, 417
 BREZOVA (kod Ivanjice) 383
 BRIJEG (kod Plužina) 361
 BRINDIZI 111
 BRINJE (kod Otočca) 99
 BROT v. SLAVONSKI BROT
 BRUS 217, 376, 382, 385, 386
 BRUVNO 389
 BUBE 339
 BUDIMPEŠTA 171, 370
 BUGARSKA 43, 203, 223, 224, 293, 320, 348, 360, 362, 367, 379, 386, 388, 393, 394, 403, 415, 418
 BUKUREŠT 376, 381, 395
 BURGAS 348, 394
- CELOVEC 329
 CELJE 349, 389
 CER 117, 212, 242, 414
 CRKVICE 84, 138, 140, 187, 352, 355, 364, 365
 CRNA GORA 18, 57, 60, 83, 110, 117, 155, 160, 172, 214, 316, 341—343, 345, 349, 352, 357—359, 364, 368, 372, 382, 383, 392, 406—408, 410—412, 414, 416, 417
 CRNA TRAVA 348
 CRNI POTOK 355, 356
 CRNO MORE 388, 394
 CRNOGORSKO PRIMORJE 390, 418
- ČAČAK 117, 242, 364, 383
 ČAJETINA 241, 380, 383
 ČAJNIČE 83, 117, 138, 364
 ČEMERNO (kod Gackog) 373, 384
 ČEMERNO (planina u Srbiji) 364
 ČETOJEVIĆI 343

- ČELEBIĆI 208
 ČEOTINA (ČEHOTINA) 354
 CUSTENDIL 130, 367
- DALMACIJA 172, 300, 387, 389—391, 412, 418
 DEBAR 379
 DIČINA 116
 DINARA 389
 DOBOJ 94
 DOBRI DO 368, 373
 DOBRILOVINA 353
 DOBROSELICA (kod Čajetine) 380, 382, 387
 DOBRUN 241
 DONJA BREZNA 100, 123, 141, 160, 169, 348, 352, 353, 358, 359, 361, 365, 368, 369, 370, 373, 377, 392, 410—412
 DONJA SRIJEDA 218
 DONJE BABINE 343
 DONJE BARE v. BARE (kod Renovice)
 DONJE CRKVICE 358, 361, 362
 DONJI GRADAC v. GRADAC (kod Pljevalja)
 DONJI LAPAC 97, 387
 DRAGAČEVO 117, 242, 364
 DRAVOGRAD 349
 DRIM 465
 DRINA 56, 83, 117, 212, 314, 342, 344—347, 351, 352, 356, 371, 373, 378, 382, 384, 388, 389, 393, 403, 404, 407, 414, 416, 418, 419
 DRNIŠ 97
 DRVAR v. TIŠOV DRVAR
 DUBROVNIK 391
 ĐUKIĆI 230, 378
 ĐULIĆI 371
 DUNAV 89, 115, 237, 378, 379, 381, 415
 DURMITOR 63, 126, 234, 296, 365, 418
- ĐAKOVICA 139, 364
- ENGLESKA v. VELIKA BRITANIJA
 ESTONSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA
 REPUBLIKA (ESTONIJA) 392
 EVROPA 325, 349
- FOČA 42, 55, 56, 83, 215, 234, 282, 347, 351, 352, 367, 373, 403, 404, 416
 FRANCUSKA 41, 43, 322, 341, 347, 348, 392, 395, 403, 404
 FRUŠKA GORA 39
 FILIPVIL 314
- GACKO 101, 179, 192, 373, 377
 GENERALSKI STOL 93
 GLAMOČ 342
 GOLEŠ 289
 GOLJA (planina u Crnoj Gori) 63, 100, 156, 216, 357, 359, 367, 368, 377
 GOLJA (planina u Srbiji) 62, 63, 355, 371, 406
 GORANSKO 368
 GORAŽDE 42, 83, 234, 347, 403
 GORICA 329
 GORNJA BREZNA 365, 410
 GORNJA BUKOVICA (kod Šavnika) 365
 GORNJE CRKVICE 365
 GORNJE POLJE 368
 GORNJI GRADAC v. GRADAC (kod Pljevalja)
 GORSKI KOTAR 131, 362
 GOSPIĆ 99, 387, 389
 GOSTIVAR 379
 GRAC 325, 329
 GRAČAC 97, 299, 387, 389
 GRADAC (kod Pljevalja) 358
 GRAVINA 102, 180, 284, 287, 312, 340, 347, 391, 412, 418
 GRČKA 44, 343, 348, 351, 379, 392—394
- HAN PIJESAK 345
 HELMS 339
 HRVATSKA 44, 109, 112, 150, 270, 286, 318, 348, 359, 366, 393—394, 406, 410, 418
 HRVATSKO PRIMORJE 395, 396
 HRVATSKO ZAGORJE 148
 HUM (na Visu) 407
 HVAR 306
- IBAR 5, 11, 115, 117, 339, 340, 342, 343, 363, 364, 382, 417
 IGRI 384
 IGRISTE 363
 ILIRSKA BISTRICA 96
 ISTOČNA PRUSIJA 392
 ISTRA 18, 39, 43, 44, 51, 52, 73, 131, 163, 234, 317, 318, 326, 329, 332, 333, 340, 342, 346, 348, 362, 366, 381, 395, 396, 401, 404, 409, 411, 415
 ITALIJA 7, 33, 39—42, 51, 52, 54—56, 61, 71, 129, 310, 312—318, 326, 329, 340, 341, 344, 347, 348, 350, 352, 355, 357, 359, 363, 366, 368—370, 380, 381, 384, 390—392, 395, 396, 399, 401, 402, 404, 410, 412, 416, 417
 IVANGRAD 83, 198, 282, 353, 356, 377
 IVANJICA 118, 137, 138, 269, 364, 383
 IVAZOVIĆ 343
 IZGORI 356, 384
- JABUKA (kod Gackoga) 384
 JABUKA (kod Prijepolja) 353, 354
 JABLANICA 129, 136, 340, 352, 354
 JADAR 116, 364
 JADRANSKO MORE 52, 305, 306, 332, 390, 395, 401
 JAHORINA 295, 302
 JAJCE 94, 341
 JAPAN 322, 395
 JASTREBAC 117, 188, 267, 417
 JAVOR 364
 JAVORNIK (kod Vareša) 343
 JELICA 364
 JUGOSLAVIJA 12, 43—52, 54, 64, 65, 86, 87, 103, 161, 305, 306, 309—311, 313—316, 318—323, 327, 330, 332—335, 341, 349, 350, 357, 367, 369, 375, 377, 378, 382, 391—394, 396, 402—404, 408
 JUŽNA MORAVA 115, 370
- KABLAR 364
 KAČANIK 379
 KADINJAČA 117
 KAIRO 183, 412
 KAKMUŽI 354
 KALAFATOVIĆ 234
 KALINOVIK 347, 352
 KALUĐERI 339
 KAMENA GORA 354
 KANE 391
 KAPELA 344
 KAPODIKINO 345, 401
 KARANOVAC 228
 KARAOORMAN 360
 KARLHORST 349
 KARLOVAC 93, 389
 KASIDOLI 364
 KATUNSKA NAHIJA 377
 KAZERTA 39—42, 113, 341, 345—347, 357, 359, 366, 389, 399, 401—403, 405—407
 KIČEVO 379
 KIFINO SELO 179
 KIJEV 341
 KLAĐANJ 230
 KLAGENFURT v. CELOVEC
 KNEŽEVIĆI (kod Čajetine) 383
 KNEŽEVIĆI (kod Plužina) 365
 KNEŽINA 345

- KNIN 93, 94, 97, 387, 389, 390
 KOČANO 341
 KOČEVSKI ROG 366
 KOLAŠIN 155, 245, 269, 353, 383
 KOLOSEUM 346
 KOLUBARA 116
 KOMPIJENJSKA ŠUMA 395
 KONAVALJE 389
 KOPAONIK 5, 11, 16, 28, 117, 188, 267, 340, 342, 343, 346, 348, 385, 393, 400, 417
 KORČULA 306
 KORUŠKA 8, 399
 KORZIKA 52, 315, 333
 KOSANICA 354
 KOSJERIC 350
 KOSMAJ 34, 116, 118, 243
 KOSMET v. KOSOVO
 KOSOVSKA MITROVICA v. TITOVA MITROVICA
 KOSTAJNICA 93, 94
 KOSOVO 14, 57, 115, 116, 139, 365, 400
 KOŠTAM-POLJE 339
 KOVAČ 234
 KOZJAK 359
 KRAJOVA 341, 344
 KRALJEVE VODE 241
 KRALJEVICA 99
 KRALJEVINA SRBA, HRVATA I SLOVENACA v. JUGOSLAVIJA
 KRALJEVINA ITALIJA v. ITALIJA
 KRALJEVO 138
 KRATOVO 175, 253, 288
 KREKOVI 355
 KREMNA 383
 KRNOVO 127, 245, 282, 362
 KRSTAC (kod Gackog) 371
 KRUSČICA (kod Arilja) 383
 KRUŠEVAC 364, 379, 382
 KRUŠEVO (kod Olova) 343
 KUČI 353
 KUKS 139, 365
 KUMANOVO 130, 367, 379, 385
 KUPREŠKO POLJE 369
 KURLANDIJA 392
 KURŠUMLIJA 111, 217, 249
- LAPAC v. DONJI LAPAC 387
 LAUŠA 339
 LATVIJSKA (LETONSKA) SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA — LATVIJA 392
 LAZAREVAC 116
 LESKOVAC 241, 348, 379
 LESKOV DUB 373
 LETONIJA v. LATVIJSKA (LETONSKA) SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA
 LEVER TARA 353, 358, 365
 LIBIJA 391
 LIČKO PETROVO SELO 93
 LIKA 387, 389
 LIM 69, 155, 187, 188, 195, 208, 269, 289, 354, 368, 373, 377, 413, 414
 LITAVSKA (LITVANSKA) SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA — LITVA 392
 LITVANUJA v. LITAVSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA
 LIVNO 342
 LONDON 49, 87, 311, 312, 327, 328, 332, 335, 340, 341, 347, 349, 391, 394—396, 409
 LOVAČKI ZAMAK (dom) 39—42, 401, 402
 LUBLIN 340
 LUČKE KOLIBE 352, 355
 LUKAVICA 155, 368, 373
- LJIG 116
 LJUBIŠ 241, 372
 LJUBIŠNJA 358, 369
- LJUBLJANA 325, 329
 LJUBLJANSKA VRATA 346, 401
 LJUMA 351
- MAČKAT 372, 383
 MAČVA 115
 MAĐARSKA 49, 259, 320, 325, 329, 361, 370, 393, 403, 404, 409, 416
 MAGLIĆ 100
 MAJEVICA 292, 386, 388
 MAKEDONIJA 43, 115, 202, 223, 224, 249, 253, 288, 351, 354, 360, 375, 386, 394, 413, 415, 417
 MALJEN 117, 129, 136, 364, 410
 MARIBOR 325, 329
 MATARUGE (kod Pljevalja) 354
 MATEŠEVO 155, 156, 282, 353, 368
 MEDOJEVIĆI 343
 MEZON BLANŠ 391
 MILANOVIĆ 339
 MILJEVINA 347
 MILJKOVAC (kod Plužina) 368
 MIRNICA 351
 MLINIŠTE 342
 MOJKOVAC 296, 353, 388, 418
 MONOPOLI 316, 327, 345
 MORAVICA 371
 MOSKVA 41, 341, 347, 367, 382, 392, 394, 399, 402
 MOSTAR 94
 MOTAJICA 344
 MRATINJE 140, 352, 355, 358
- NANGE 231
 NAPULJ 54—56, 317, 321—323, 331, 335, 347, 350, 358, 360, 366, 385, 391, 392, 396, 399, 403, 404, 406, 407
 NAŠICE 344
 NEVESINJE 352, 368, 377
 NIKŠIĆ 100, 214, 234, 302, 377, 414
 NIN 387
 NIŠ 130, 293, 379, 418
 NIŠAVA 115
 NORVEŠKA 317
 NORMANDIJA 348
 NOVA VAROŠ 118, 211, 353, 369, 380
 NOVI PAZAR 5, 116, 138, 339
 NOVSKA 95
 NOVO MESTO 389
 NOZDRA 302
 NJEGOVUDA 63, 69, 92, 138, 349, 353, 357, 358, 364, 369, 377, 406
 NJEGOVUĐSKO POLJE 358, 364
 NJEMAČKA 43, 322, 340, 347, 376, 379, 381, 393, 394, 395
- OBALJ 352
 OBROVAC 387, 389
 OGULIN 99
 ORAHOVICA 345
 ORLOVICA 3—38, 57—63, 67—86, 90—112, 118—176, 399, 406, 407
 ORMOŽ 262, 416
 ORUGLIJA 374
 OSIJEK 95, 344
 OŠTARIJE 389
 OTOČAC 99
 OTRIC 389
- PACIFIK 395
 PALANKA v. SMEDEREVSKA PALANKA
 PALISAD 241, 372, 380, 382, 383
 PASTROVIĆI 389
 PČINJA 115, 124
 PEĆ 139, 364
 PELINCE 288, 376
 PERL HARBUR 395

- PERMET 339
 PERSIJSKI ZALIV 330, 356
 PEŠTER 116, 354
 PIHLICE 343
 PIPERI 353
 PIROT 130, 293, 367, 374, 379, 418
 PIŠČE 125, 126, 145, 361, 362
 PIVA (predeo u Crnoj Gori) 61, 63, 68, 83, 117, 210, 214, 406
 PIVA (rijeka) 76, 92, 351, 352, 354, 356—359, 365, 373, 407
 PIVKA 96
 PIVSKA PLANINA 358, 361
 PLANA (kod Bileća) 179, 368
 PLAV 139
 PLAVSKO JEZERO 116, 139
 PLEČAŠI 389
 PLIŠKO POLJE 401
 PLUŽINE 361, 368, 373
 PLJEVLJA 100, 117, 138, 156, 220, 234, 245, 269, 296, 353, 354, 358, 364, 380, 418
 POBIJENIK 234
 PODGORICA v. TITOGRAĐ
 PODUJEVO 116, 139
 POGAR 343
 POLJSKA 9, 322, 340, 395, 399, 400
 POSAVINA 115, 116, 249, 280, 292, 382, 386, 417
 POTPEČE 354
 POVLEN 117, 137, 138, 242
 POŽEGA 117, 383
 PRAČA 346
 PREŠEVO 379
 PRIBOJ 234, 269, 289, 368
 PRIJEPOLJE 234, 353, 354, 380
 PRIMORJE v. SLOVENAČKO PRIMORJE
 PRIMORSKA v. SLOVENAČKO PRIMORJE
 PROKUPLJE 379
 PUSTA REKA 352, 354, 374
- RADOINJA 369
 RAKEK 96
 RAS 346, 393
 RASINA (predeo u Srbiji) 382
 RASINA (rijeka) 385
 RASNO 343
 RAŠKA 5, 16, 26, 339
 RAVNA GORA 349
 RAVNO (kod Plužina) 367, 373
 RAŽANA 350
 RAŽANAC 387
 RENOVICA 346
 RIBNICA (kod Zavidovića) 369
 RIJEKA 43, 348, 362, 395
 RIM 39, 346, 402
 RIOCA 192, 373
 RISTOVAC 379
 ROVCA 155, 368
 ROŽAJE 353
 RUDNICA (kod Raške) 343
 RUDNIK 129, 136, 184, 242, 243, 371, 382, 410
 RUDO 117, 137, 138, 353, 358, 364
 RUMUNIJ 47, 205, 223, 224, 320, 321, 360, 376, 381, 393—395, 403, 414, 415
 RUSIJA v. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 RUSTENIK 348, 394
 RUTOŠI 234
 RUŽIN-POLJE 355
- SANDŽAK 57, 60, 68, 69, 83, 110, 117, 155, 156, 172, 188, 214, 222, 224, 341—343, 346, 352—357, 364, 367, 368, 372, 380, 382, 383, 392, 393, 400, 406—408, 411, 412, 414, 416, 417
 SARAJEVO 94, 280, 302, 386
 SARDINIJA 52, 315, 333
- SAVA 115, 243, 292, 344, 384, 388, 390, 415
 SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA 9, 43, 45, 50, 88, 102, 146, 168, 236, 251, 319, 320, 322, 340, 341, 356, 358, 360, 365, 366, 371, 381, 382, 384, 391, 392, 394, 395, 400, 406—408, 410—412, 414, 416
 SEMBERIJA 280, 386, 417
 SEMEGNJJEVO 383
 SENJ 99
 SICILIJA 315
 SINJ 97
 SINJAJEVINA 63, 353, 365
 SIROGOJNO 383
 SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE 46, 50, 88, 152, 319, 321, 322, 333, 358, 367, 392, 395, 396, 402
 SJENICA 267, 269, 353, 354, 383, 417
 SKADAR 139, 214, 365
 SKOPLJE 379
 SKOPSKA CRNA GORA 116, 139
 SLAP 295, 384, 388, 389, 418
 SLAVONIJA 133, 148, 344, 388, 401
 SLAVONSKI BROD 94, 95
 SLOVENAČKO PRIMORJE 8, 51, 52, 340, 346, 366, 381, 393, 395, 396, 399, 401, 404, 415
 SLOVENIJA 39, 44, 51, 65, 112, 150, 174, 286, 306, 318, 341, 348, 366, 369, 381, 393, 394, 400, 404, 406, 409, 410, 412, 415, 418
 SLOVENJ GRADEC 349
 SLUNJ 93
 SMEDEREVSKA PALANKA 116
 SMREKOVAC 389
 SOFIJA 394
 SOKOBANJA 256, 374, 384, 416
 SOKOLAC 345
 SOKOLSKA PLANINA 242
 SOVJETSKA RUSIJA v. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 SPLIT 97, 390, 391
 SRBIJA 11, 16, 43, 57, 112, 114—117, 130, 134, 151, 153, 200, 223, 224, 232, 234, 242, 244, 249, 266, 286, 339—342, 344, 348—350, 352, 353, 357, 360, 362, 363, 366—368, 371, 372, 374, 378—385, 388, 390—394, 399, 400, 406—409, 411—417
 SREDNJI ISTOK 371
 SREDOZEMLJE 52, 355
 SREM 344, 384, 387, 388
 STABNA 352, 355, 356, 373
 STARA PAZOVA 89
 STARAČKA KULA 175, 253, 376
 STARI BROD (kod Rogatice) 295, 384, 388, 389, 418
 STARIGRAĐ (kod Zadra) 387
 STRUGA 379
 STRUGANIK 349
 SUBOTICA 122
 SUŠAK 43
 SUTJESKA 351, 352, 355, 356
 SUVOBOR 117, 118, 129, 136, 184, 242, 243, 364, 410
- ŠAHOVIĆI v. TOMAŠEVO
 ŠARGAN 364
 ŠAŠEVCI 343
 ŠAVNIK 245, 269, 282, 296, 365, 388, 392, 418
 ŠČEPAN POLJE 215, 358, 373
 ŠEKOVIĆI 378
 ŠIBENIK 390
 ŠLJIVOVICA (kod Čajetine) 383
 ŠPANIJA 404
 ŠT. PETER (na Krasu) v. PIVKA
 ŠTAJERSKA 162, 262, 264, 411, 416
 ŠTITTOVO 368

ŠUMADIJA 27, 115, 116, 166, 242—244, 364, 371, 379, 382, 415

TARA 117, 138, 188, 195, 215, 234, 295, 383
TARA (rijeka) 208, 210, 351, 352, 365, 373, 376, 377, 414

TARANTO 365, 371

TERMOLI 391

TETОВО 379

TITOGRAD 214, 282, 353

TITOV DRVAR 375, 382

TITOVA MITROVICA 5, 16, 26, 138, 339

TITOVO UŽICE 117, 369, 372, 379, 380, 383, 385

TJENTIŠTE 355

TOMAŠEVO 353

TOPČIĆ POLJE 339

TOPLICA 27, 75, 340, 360

TOPUSKO 366

TREBINJE 218, 353, 364

TRESKAVICA 352

TREŠNJEVIK 353

TRST 8, 325, 329, 340, 395, 396, 399

TRSTENIK 382

TURSKA 320, 395

USTIKOLINA 342, 345, 356

UVAC 117

VALJEVO 117

VARĐAR 204

VARAŽDIN 98

VARDIŠTE 289, 369, 383

VAREŠ 343

VARNA 384, 394

VELEBIT 387

VELIKA BRITANIJA 46, 50, 51, 88, 103, 318,

319, 322, 323, 334, 392, 395, 405, 408

VELIKA MORAVA 115, 116

VERSAJ 341

VIDLIĆ GORA 115

VIJAKA 343

VILUSI 353, 377

VIS 3—38, 40, 54, 57—63, 67—86, 90—112, 118—176, 180, 290, 339, 342, 344, 345, 349—351,

358, 362, 366, 375, 385, 391—394, 396, 399, 401—408, 410, 413

VIS (grad) 177—242, 244—269, 271—302, 413

VIŠEGRAD 42, 364, 369, 383, 393, 403

VLASINA 115

VODNO 344

VOJKOVIĆE (kod Novog Pazara) 339

VOJNIK 122

VOJTINA 219

VOJVODINA 115, 116, 249, 344, 384

VOLUJAK 352, 355, 356

VRANJE 28, 359, 385

VRAPCI 343

VRATKOVIĆI 371

VRBNICA (kod Foče) 352, 356, 357

VRGIN MOST 366

VRPOLJE 95

VRŠAC 344, 359

VUČEVO 61, 83, 84, 351, 355—357

VUČJAK 344

ZABOK 98

ZADAR 390, 391

ZAGORJE (hrvatsko) 148

ZAGREB 43, 93, 98, 346, 370, 389

ZAJEČAR 379

ZAKMUR 100

ZAOSTRO 220

ZAPADNA MORAVA 116, 117, 184, 242, 244, 363, 364, 371, 379, 382

ZAPADNI BUG 340

ZAPREŠIĆ 98, 105

ZARUĐE 343

ZELENGORA 76, 352, 357, 367

ZEMUN 89

ZLATAR 62, 68, 406

ZLATIBOR 62, 63, 68, 69, 117, 195, 211, 242, 269, 355, 364, 368, 369, 371, 372, 376, 380, 382, 387, 406

ZVORNIK 117

ŽABLJAK 61, 68, 157, 219, 220, 245, 269, 282, 365, 373

ŽARA (predeo u Srbiji) 97

ŽUPA 382

SKRAĆENICE

A-CKSKJ	— Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A-VII	— Arhiv Vojnoistorijskog instituta
AP	— Autonomna pokrajina
ASNOM	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Makedonije
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BAF	— Balcan Air Force (Balkanske vazduhoplovne snage)
BBC	— British Broadcasting Corporation (Britanska radio kompanija)
BiH	— Bosna i Hercegovina
BKP	— Bugarska komunistička partija
BNA	— Bugarska narodna armija
CKBKP	— Centralni komitet Bugarske radničke partije
CKKPJ	— Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
CKSKJ	— Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije
DFJ	— Demokratska Federativna Jugoslavija
DS	— Demokratska stranka
DSIP	— Državni sekretarijat za inostrane poslove
DSNO	— Državni sekretarijat za narodnu odbranu
FNRJ	— Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FO	— Foreign Office (Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije)
GO	— Glavni odbor
GŠ	— Glavni štab
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
IB	— Informbiro (Informacioni biro)
IK	— Izvršni komitet
IRP BiH	— Institut za radnički pokret Bosne i Hercegovine
IV	— Izvršno vijeće
IZDG	— Institut za zgodovino delavskega gibanja
JA	— Jugoslovenska armija
JNA	— Jugoslovenska narodna armija
JV	— Jugoslovenska vojska
JVUO	— Jugoslovenska vojska u otadžbini
KNOJ	— Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
MAAF	— Mediterranean Air Force (Mediterranske vazduhoplovne snage)
MANU	— Makedonska akademija nauka i umetnosti
MK	— Mjesni komitet
MNO	— Ministarstvo narodne odbrane
NATO	— North Atlantic Treaty Organisation (Sjevernoatlantski pakt)
MPV	— moralno-političko vaspitanje
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska
NF	— Narodni front
NKOJ	— Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NOB	— Narodnooslobodilačka borba
NOO	— Narodnooslobodilački odbor

NOP	— Narodnooslobodilački pokret
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOU	— Narodnooslobodilačka udarna
NOV	— Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NR	— Narodna republika
OF	— Osvobodilna fronta
OK	— Okružni-oblasni komitet
OSS	— Office of Strategic Services (Ured za strategijske službe)
OZN-a	— Odeljenje za zaštitu naroda
PA	— protivavionski
P.I.C.M.E.	— Political Intelligence Centre Middle East (Politički obavještajni centar na Srednjem istoku)
PK	— Pokrajinski komitet
POJ	— Partizanski odredi Jugoslavije
PPK	— protiv pete kolone
PREM	— Premier (Premijer V. Britanije, Winston Čerčil)
PRO	— Public Record Office (Britanski državni arhiv)
PURP	— Poljska ujedinjena radnička partija
RAF	— Royal Air Force (Kraljevske vazduhoplovne snage V. Britanije)
RAFVR	— Royal Air Force Volunteer Reserve (Dobrovoljačka rezerva Kraljevskog ratnog vazduhoplovstva)
SAD	— Sjedinjene Američke Države
SAZU	— Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SFRJ	— Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV	— Savezno izvršno vijeće
SKJ	— Savez komunista Jugoslavije
SKS	— Savez komunista Slovenije
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
S. L. O	— Service Liaison Officer (službeni oficir za vezu)
SOE	— Special Operation Executive (Uprava za specijalne operacije)
SR	— Socijalistička republika
SSIP	— Savezni sekretarijat za inostrane poslove
SSNO	— Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSRN	— Socijalistički savez radnog naroda
SSSR	— Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNOR	— Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
TANJUG	— Telegrafska agencija nove Jugoslavije
TASS	— Telegrafska agencija Sovjetskog Saveza
UDB-a	— Uprava državne bezbjednosti
USAOJ	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VŠ	— Vrhovni štab
VVA	— Viša vojna akademija
WO	— War Office (Ratni kabinet)
ZAVNO	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Tito na Visu leta 1944.

Maršal Tito za radnim stolom u sedištu VŠ NOV i POJ na Visu, avgusta 1944.

Fotokopija Titovog radiograma general-lajtnatu Velimiru Terziću od 2. avgusta 1944.

Fotokopija Titovog pisma Marku (Aleksandru Rankoviću) i Bevcu (Edvardu Kardelju) od 9. avgusta 1944.

Fotokopija Titove naredbe štabu 4. korpusa NOVJ od 17. avgusta 1944.

Titov poslednji poziv od 30. avgusta 1944. svim zavedenim slugama okupatora

Maršal Tito nad radnom kartom u sedištu VŠ NOV i POJ na Visu, avgusta 1944.

Maršal Tito u avionu prilikom leta za Kazertu u Italiji, 6. avgusta 1944.

Maršal Tito i komandant savezničkih snaga za Sredozemlje, general Henri Majtland Vilson, za vreme susreta u Kazerti 6. avgusta 1944.

Maršal Tito, Vinston Čerčil i dr Ivan Šubašić u Napulju, 13. avgusta 1944.

Maršal Tito s grupom saradnika i brigadirom Ficrojem Maklejn, u Napulju 13. avgusta 1944.

Maršal Tito s grupom saradnika, u Napulju 13. avgusta 1944.

Maršal Tito, Ficroj Maklejn, Olga Humo i Ivan Rukavina, u Napulju 13. avgusta 1944.

Maršal Tito, u razgovoru s generalom Viliomom Donovanom (drugi zdesna), na terasi vile gospode Harison Vilijems, na Kapriju, 11. avgusta 1944.

Maršal Tito i Sreten Žujović Crni na terasi vile gospode Harison Vilijems na Kapriju, 11. avgusta 1944.

Maršal Tito u vrtu vile u ulici Karbonara u Bariju (sedištu Baze NOVJ), 15. avgusta 1944.

Maršal Tito, Olga Humo, Jefsto Šašić i Ivan Rukavina u vrtu vile u ulici Karbonara, u Bariju 15. avgusta 1944.

Maršal Tito sa sinom Žarkom u Štabu Baze NOVJ (salon vile u ulici Karbonara), u Bariju 15. avgusta 1944.

Maršal Tito, Sava Kosanović, Žarko Broz, Edvard Kardelj i dr Ivan Ribar u razgovoru na Viškom aerodromu (po povratku iz Barija), 15. avgusta 1944.

Maršal Tito sa dr Ivanom Šubašićem i dr Ivanom Ribarom na brodu »Partizanka« u vodama Visa, avgusta 1944.

Maršal Tito i Vladimir Bakarić na patrolnom čamcu PČ-44 »Đurzor« u vodama Visa, avgusta 1944.

Maršal Tito, Sreten Žujović Crni, Moša Pijade, Vlada Zečević, Vladimir Bakarić i Maksimilijan Baće na ostrvu Visu, avgusta 1944.

Maršal Tito i Vladimir Bakarić na brodu Mornarice NOVJ, avgusta 1944.

Maršal Tito u pratnji Sava Orovića, Arsa Jovanovića i Josipa Černog (komandanta Mornarice NOVJ), prilikom obilaska brodogradilišta u Komiži, avgusta 1944.

Maršal Tito pred radnom kartom u sedištu VŠ NOV i POJ na Visu, avgusta 1944

SADRŽAJ

PREDGOVOR	VII
Za Blaža [Jovanovića sekretara PKKPJ za Crnu Goru i Boku], [1.] avgust 1944.	3
[Operativnim štabovima NOVJ], 1. avgust 1944.	4
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 1. avgust 1944.	5
[Štabu III korpusa NOVJ], 1. avgust 1944.	6
[Štabu 8. korpusa NOVJ], 1. avgust 1944.	7
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 2. avgust 1944.	8
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u], 2. avgust 1944.	9
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u], 2. avgust 1944.	10
Peku Dapčeviću, komandantu Operativne grupe divizija NOVJ, 3. avgust 1944.	11
Dr Smodlaki [Josipu, povjereniku NKOJ-a za inostrane poslove], 3. avgust 1944.	12
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u], 3. avgust 1944.	13
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 3. avgust 1944.	14
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 3. avgust 1944.	15
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 4. avgust 1944.	16
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 4. avgust 1944.	17
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 4. avgust 1944.	18
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 4. avgust 1944.	19
[Štabu 3. korpusa NOVJ], 4. avgust 1944.	20
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 4. avgust 1944.	21
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«], 4. avgust 1944.	22
[Operativnim štabovima NOVJ], [5. avgust 1944.]	23
[Operativnim štabovima NOVJ], [5.] avgust 1944.	24
[Operativnim štabovima NOVJ], 5. avgust 1944.	25
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 5. avgust 1944.	26
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 5. avgust 1944.	27
Peku [Dapčeviću, komandantu Operativne grupe divizija NOVJ], 5. avgust 1944.	28
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 5. avgust 1944.	29
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 5. avgust 1944.	30
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 6. avgust 1944.	31
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 6. avgust 1944.	32
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 6. avgust 1944.	33
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 6. avgust 1944.	34
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 6. avgust 1944.	35
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 6. avgust 1944.	36
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 6. avgust 1944.	37
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«], 6. avgust 1944.	38
Drugovima Marku [Aleksandru Rankoviću] i Bevcu [Edvardu Kardelju], 9. avgust 1944.	39

Drugovima Bevcu [Edvardu Kardelju] i Marku [Aleksandru Rankoviću], 9. avgust 1944.	40
Za Velebita [Vladimira, šefa Vojne misije NOVJ u Velikoj Britaniji], 10. avgust 1944.	41
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 10. avgust 1944.	42
Zapisnik o razgovoru između maršala Tita i gospodina Vinstona Čerčila, 12. avgust 1944.	43
Zdravica maršala Tita	50
[Vinstonu Čerčilu, predsjedniku vlade Velike Britanije], 14. avgust 1944.	51
[Pismo Edvardu Kardelju Bevcu, potpredsjedniku NKOJ-a], 13. avgust 1944.	54
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 13. avgust 1944.	55
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 13. avgust 1944.	56
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 15. avgust 1944.	57
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 15. avgust 1944.	58
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 15. avgust 1944.	59
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 15. avgust 1944.	60
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 15. avgust 1944.	61
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 15. avgust 1944.	62
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 15. avgust 1944.	63
Organizacija korpusa Narodne odbrane Jugoslavije, 15. avgust 1944.	64
[Štabu 1. proleterske divizije], 15. avgust 1944.	68
[Štabu 1. proleterske divizije], 15. avgust 1944.	69
[Opunomoćeniku CKKPJ pri CKKP Makedonije Svetozaru Vukmanoviću Tempu], 16. avgust 1944.	70
[Operativnim štabovima NOVJ], 16. avgust 1944.	71
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 16. avgust 1944.	72
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 16. avgust 1944.	73
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 16. avgust 1944.	74
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 16. avgust 1944.	75
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 16. avgust 1944.	76
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 16. avgust 1944.	77
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 16. avgust 1944.	78
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 16. avgust 1944.	79
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 16. avgust 1944.	80
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 16. avgust 1944.	81
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 16. avgust 1944.	82
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«], 16. avgust 1944.	83
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«], 16. avgust 1944.	84
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«], 16. avgust 1944.	85
Deklaracija predsjednika Nacionalnog komiteta [oslobođenja Jugoslavije] maršala Josipa Broza Tita, 17. avgust 1944.	86
Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine, 17. avgust 1944.	89
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 17. avgust 1944.	91
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 17. avgust 1944.	92
Štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije, 17. avgust 1944.	93
Štabu 5. korpusa NOV Jugoslavije, 17. avgust 1944.	94
Štabu 6. korpusa NOV Jugoslavije, 17. avgust 1944.	95
Štabu 7. korpusa NOV Jugoslavije, 17. avgust 1944.	96
Štabu 8. korpusa NOV Jugoslavije, 17. avgust 1944.	97
Štabu 10. korpusa NOV Jugoslavije, 17. avgust 1944.	98
Štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije, 17. avgust 1944.	99
[Štabu 12. korpusa NOVJ], [17.] avgust 1944.	100
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 17. avgust 1944.	101
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 17. avgust 1944.	102
[Poruka Vinstonu Čerčilu, predsjedniku Britanske vlade], 18. avgust 1944.	103
[Poruka generalu Henriju Majtlandu Vilsonu, vrhovnom komandantu savez- ničkih snaga za Sredozemlje]	104

[Poruka generalu Haroldu Aleksanderu, komandantu savezničke 15. grupe armija], 18. avgust 1944.	105
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 18. avgust 1944.	106
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 18. avgust 1944.	107
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 18. avgust 1944.	108
[Štabovima 2. i 3. korpusa NOVJ], 18. avgust 1944.	109
[Štabu 2. korpusa NOVJ], [18.] avgust 1944.	110
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 18. avgust 1944.	111
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 18. avgust 1944.	112
Maršalu vazduhoplovstva sir John Slessor-u, K.C.B., D.S.O., M.C., 19. avgust 1944.	113
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 19. avgust 1944.	114
Za 10. korpus NOVJ [19.] avgust 1944.	119
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], [19. avgust 1944.]	120
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 19. avgust 1944.	121
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 19. avgust 1944.	122
[Štabu 2. i Štabu 12. korpusa NOVJ], 19. avgust 1944.	123
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 19. avgust 1944.	124
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 19. avgust 1944.	125
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 19. avgust 1944.	126
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 19. avgust 1944.	127
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 19. avgust 1944.	128
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 20. avgust 1944.	129
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 20. avgust 1944.	130
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 20. avgust 1944.	131
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 20. avgust 1944.	132
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 20. avgust 1944.	133
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 20. avgust 1944.	134
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 20. avgust 1944.	135
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 20. avgust 1944.	136
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 20. avgust 1944.	137
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 20. avgust 1944.	138
[Miladinu Popoviću, predstavniku CKKP pri CKKP Albanije, i Štabu 2. korpusa NOVJ], 20. avgust 1944.	139
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 20. avgust 1944.	140
[Štabu 2. i Štabu 12. korpusa NOVJ], 20. avgust 1944.	141
[Štabu 3. korpusa NOVJ], 20. avgust 1944.	142
[Štabu 5. korpusa NOVJ], 20. avgust 1944.	143
[Naredba o postavljenju Štaba korpusa Narodne odbrane Jugoslavije], 20. avgust 1944.	144
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 20. avgust 1944.	145
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 20. avgust 1944.	146
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 20. avgust 1944.	147
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 20. avgust 1944.	148
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 20. avgust 1944.	149
Za Bevca [Edvarda Kardelja, potpredsjednika NKOJ-a], 21. avgust 1944.	150
General-lajtnatu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u], 21. avgust 1944.	151
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u], 21. avgust 1944.	152
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 21. avgust 1944.	153
[Štabu 2. i Štabu 12. korpusa NOVJ], 21. avgust 1944.	154
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 21. avgust 1944.	155
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 21. avgust 1944.	156
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 21. avgust 1944.	157
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 21. avgust 1944.	158
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 21. avgust 1944.	159

[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 22. avgust 1944.	160
[Glavnim štabovima NOV i PO i štabovima korpusa NOVJ], 22. avgust 1944.	161
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 22. avgust 1944.	162
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 22. avgust 1944.	163
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 22. avgust 1944.	164
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 22. avgust 1944.	165
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 22. avgust 1944.	166
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 22. avgust 1944.	167
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 22. avgust 1944.	168
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 22. avgust 1944.	169
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 22. avgust 1944.	170
Za 10. korpus [NOVJ], 22. avgust 1944.	171
[Štabu 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 22. avgust 1944.	172
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 22. avgust 1944.	173
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 22. avgust 1944.	174
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 22. avgust 1944.	175
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 22. avgust 1944.	176
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 24. avgust 1944.	177
[Štabu 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 24. avgust 1944.	178
[Štabu 12. korpusa NOVJ i Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 24. avgust 1944.	179
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 24. avgust 1944.	180
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 24. avgust 1944.	181
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 24. avgust 1944.	182
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 24. avgust 1944.	183
[Štabu 1. proleterske divizije NOVJ], 24. avgust 1944.	184
[Štabu Mornarice NOV Jugoslavije], 24. avgust 1944.	185
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 25. avgust 1944.	186
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 25. avgust 1944.	187
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 25. avgust 1944.	188
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 25. avgust 1944.	189
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 25. avgust 1944.	190
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 25. avgust 1944.	191
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 25. avgust 1944.	192
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 25. avgust 1944.	193
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 25. avgust 1944.	194
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 25. avgust 1944.	195
[Operativnim štabovima NOVJ], 26. avgust 1944.	196
[Operativnim štabovima NOVJ] — za sve jedinice, 26. avgust 1944.	197
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 26. avgust 1944.	198
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 26. avgust 1944.	199
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 26. avgust 1944.	200
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 26. avgust 1944.	201
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 26. avgust 1944.	202
Tempu — [Svetozaru Vukmanoviću, članu CKKPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ — delegatu pri Centralnom komitetu KP Makedonije —], 26. avgust 1944.	203
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 26. avgust 1944.	204
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 26. avgust 1944.	205
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 26. avgust 1944.	206
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 26. avgust 1944.	207
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	208
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	209
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	210
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	211
[Štabu 3. korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	212

[Štabu 3. korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	213
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	214
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	215
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 26. avgust 1944.	216
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 26. avgust 1944.	217
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 26. avgust 1944.	218
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 26. avgust 1944.	219
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 26. avgust 1944.	220
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 26. avgust 1944.	221
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 26. avgust 1944.	222
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 27. avgust 1944.	223
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 27. avgust 1944.	224
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 27. avgust 1944.	225
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 27. avgust 1944.	226
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 27. avgust 1944.	227
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 27. avgust 1944.	228
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 27. avgust 1944.	229
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 27. avgust 1944.	230
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 27. avgust 1944.	231
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 27. avgust 1944.	232
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 27. avgust 1944.	233
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 27. avgust 1944.	234
[Edvardu Kardelju, potpredsjedniku NKOJ-a], 28. avgust 1944.	235
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u], 27. avgust 1944.	236
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u SSSR-u], 28. avgust 1944.	237
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije u SSSR-u], 28. avgust 1944.	238
General-lajtnantu Terziću [Velimiru, šefu Vojne misije u SSSR-u], 28. avgust 1944.	239
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 28. avgust 1944.	240
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 28. avgust 1944.	241
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 28. avgust 1944.	242
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 28. avgust 1944.	244
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 28. avgust 1944.	245
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 28. avgust 1944.	246
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 28. avgust 1944.	247
[Štabu 3. korpusa NOVJ], 28. avgust 1944.	248
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 28. avgust 1944.	249
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 28. avgust 1944.	250
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 28. avgust 1944.	251
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 28. avgust 1944.	252
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 28. avgust 1944.	253
[Štabu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«, 28. avgust 1944.	254
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 29. avgust 1944.	255
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 29. avgust 1944.	256
Za 10. korpus [NOVJ], 29. avgust 1944.	257
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 29. avgust 1944.	258
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 29. avgust 1944.	259
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 29. avgust 1944.	260
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 29. avgust 1944.	261
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 29. avgust 1944.	262
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 29. avgust 1944.	263
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 29. avgust 1944.	264
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 29. avgust 1944.	265
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 29. avgust 1944.	266

[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 29. avgust 1944.	267
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 29. avgust 1944.	268
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 29. avgust 1944.	269
Poslednji poziv svim zavedenim slugama okupatora, 30. VIII 1944.	270
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije], 30. avgust 1944.	272
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 30. avgust 1944.	273
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije], 30. avgust 1944.	274
[Štabu Operativne grupe divizija NOVJ], 30. avgust 1944.	275
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 30. avgust 1944.	276
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 30. avgust 1944.	277
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 30. avgust 1944.	278
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 30. avgust 1944.	279
[Štabu 3. korpusa NOVJ], 30. avgust 1944.	280
[Štabu 8. korpusa NOVJ], 30. avgust 1944.	281
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 30. avgust 1944.	282
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 30. avgust 1944.	283
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 30. avgust 1944.	284
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 30. avgust 1944.	285
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 30. avgust 1944.	286
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 30. avgust 1944.	287
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 30. avgust 1944.	288
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 30. avgust 1944.	289
[Operativnim štabovima NOVJ], 31. avgust 1944.	290
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 31. avgust 1944.	291
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 31. avgust 1944.	292
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 31. avgust 1944.	293
[Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine], 31. avgust 1944.	294
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 31. avgust 1944.	295
[Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ], 31. avgust 1944.	296
[Štabu 2. korpusa NOVJ], 31. avgust 1944.	297
[Štabu 6. korpusa NOVJ], 31. avgust 1944.	298
[Štabu 8. korpusa NOVJ], 31. avgust 1944.	299
[Štabu 8. korpusa NOVJ], 31. avgust 1944.	300
[Štabu 12. korpusa NOVJ], 31. avgust 1944.	301
[Štabu Baze NOVJ u Italiji], 31. avgust 1944.	302

PRILOZI

Zapisnik sa sastanka održanog u vili vrhovnog komandanta savezničkih snaga [za Sredozemlje] u nedjelju 6. avgusta 1944. godine u 15,30 časova	305
Zapisnik s Konferencije između vrhovnog komandanta savezničkih snaga na sredozemnom ratištu i maršala Tita, održane u sali za konferencije vrhovnog savezničkog komandanta, Vrhovna komanda savezničkih snaga, četvrtak, 10. avgust 1944. u 11 sati	308
Zapisnik sa sastanka u Napulju, održanog 12. avgusta 1944. od 12 do 13 h	317
Odgovor Vinstona Čerčila, predsjednika britanske vlade, na zdravicu koju mu je na svečanom ručku u Napulju 12. avgusta 1944. uputio maršal Tito	322
Memorandum, koji je predsjednik vlade [Velike Britanije] uputio maršalu Titu 12. avgusta 1944.	323
Memorandum načelnika Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje maršalu Titu, 13. VIII 1944.	325
Zabilješka brigadira Ficroja Maklejna o sastanku maršala Tita i načelnika Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga za Sredozemlje generala Džemsa Gamela, 13. avgust 1944.	326
Zapisnik sa sastanka održanog u konferencijskoj sali vrhovnog komandanta savezničkih snaga u 11 časova u nedjelju 13. avgusta 1944. godine	328
Zapisnik sa sastanka u Napulju, 13. avgust 1944. od 17.30 do 18.45 h	331

NAPOMENE	336
HRONOLOGIJA	397
BIOGRAFSKE BELEŠKE	425
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA	454
SKRAĆENICE	459
POPIS ILUSTRACIJA	461

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 22

Recenzenti

Milovan Dželebdžić
dr Nikola B. Popović

Jezička redakcija

Vera Vujošević

Registri

Ljiljana Matić

Prevodilac

Ljubinka Ribar

Izbor fotografija

Pavle Ljumović

Likovno rješenje korica

Jovan Lukić

Grafička oprema

Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Korektor

Milutin Milović

Štampa

Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića br. 17

Tiraž 10 000

Izišlo iz štampe oktobra 1987.

